

Virpi Harju

THEMIKSEN TEMPPELI

Vanhan Vaasan hovioikeudentalo
Kustaa III:n valistuspyrkimysten monumentti

*Facade of Kongl. Wasa Hofrätts hus
atorget.*

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN THE ARTS 60

Virpi Harju

Themiksen temppeli

Vanhan Vaasan hovioikeudentalo
Kustaa III:n valistuspyrkimysten monumentti

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston vanhassa juhlasalissa (S212)
tammikuun 10. päivänä 1998 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 1997

Themiksen temppeli

Vanhan Vaasan hovioikeudentalo
Kustaa III:n valistuspyrkimysten monumentti

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN THE ARTS 60

Virpi Harju

Themiksen temppeli

Vanhan Vaasan hovioikeudentalo
Kustaa III:n valistuspyrkimysten monumentti

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 1997

Editors
Matti Vainio
Department of Musicology, University of Jyväskylä
Kaarina Nieminen
Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Cover picture:

Western façade plan of Carl Fredrik Adelcrantz's Court of Appeal building. The plan was prepared in the chief intendant's department and presented to the king for approval on 22 May 1776. The plan was broadly adhered to when the building itself was built. Photograph RA 1980. Picture 14.

URN:ISBN:978-951-39-8124-2
ISBN 978-951-39-8124-2 (PDF)
ISSN 0075-4633

ISBN 951-39-0117-3
ISSN 0075-4633

Copyright © 1997, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä
and ER-Paino Ky, Lievestuore 1997

ABSTRACT

Harju, Virpi Helena

The Temple of Themis. The Old Vaasa Court of Appeal building, a monument to King Gustav III's enlightenment measures.

Jyvaskyla: University of Jyvaskyla, 1997. 254 p.

(Jyvaskyla Studies in Arts,

ISSN 0075-4633; 60)

ISBN 951-39-0117-3

Swedish and English summary

Diss.

The subject of the research is the Old Vaasa Court of Appeal building (completed in 1786), designed by the Swedish architect Carl Fredrik Adelcrantz (1716-1796). The Court of Appeal building represents the French architectural ideals embraced by Gustav III and with which Adelcrantz was familiar, too. It can be considered a Swedish example of Louis XV classicism.

The main objective of the research is to reveal the exceptionally representative status of the Court of Appeal building and also to analyse briefly why no proper court-house tradition has developed in Finland. The research also examines the Court of Appeal and the Court of Appeal building, particularly the symbolism and iconography of the court's insignia, with the aim of clarifying the origin and meaning of the emblems on a relief preserved from the building and their status in comparison with other visual representations of justice.

The research is to a large extent antiquarian. A historical, descriptive and comparative method is used in the work. Using comparisons from legal history, for example, an attempt is made to analyse the subject's similarities in terms of judicial function with other corresponding court buildings in Sweden-Finland. An iconographical and iconological method is applied in research relating to symbolism and iconography.

Gustav III established the Vaasa Court of Appeal in summer 1775 in order to improve the administration of law and he also initiated a project to build a dedicated building for the superior court of justice. Adelcrantz prepared the plans and a cost estimate for the Court of Appeal building. Gustav III also made a significant contribution to the design of the building. In addition, Adelcrantz drew up a town plan for the district where the court building was erected, probably using as a model the Place de Stanislaw Leszczyński, designed in the 1750s by Emmanuel Here de Corny for the city of Nancy in France.

The arrangement of the rooms of the Court of Appeal building follows French examples, most probably the designs of Charles-Etienne Briseux. A comparison of Court of Appeal buildings in Sweden-Finland revealed that layouts and floor divisions of the Court of Appeal buildings of Svea, Turku, Gota and Vaasa were not similar. Nevertheless, the functions of the rooms were broadly the same. In the general design of the prominent central section of the main facade, Adelcrantz had very clearly approached the designs of the French

architectural theoretician Jean-François de Neufforge. On the exterior, typical rococo features are most visible in the wings, which have many points in common with the architecture of Carl Harleman. A comparison of the exteriors of Court of Appeal buildings in Sweden-Finland revealed no similarities and connecting features which might be characteristic of court buildings.

Clean, unassuming lines dominated the Court of Appeal building's fixed Gustavian furnishings. The courtroom's impressive ornamentation differed from the furnishings of the other rooms, which also appeared in other Court of Appeal buildings throughout the kingdom; it was a question of the hierarchical grading of the rooms.

The Court of Appeal building experienced its greatest change after the Fire of Vaasa in 1852, when the building was converted into the Church of Mustasaari (1863). A new Court of Appeal building (completed in 1862), designed by the province architect Carl Axel Setterberg, provided an excellent setting to preserve the Court of Appeal's cultural and historical tradition and its valuable collection of objects.

The founding of the Court of Appeal and the Court of Appeal building can be considered as important symbols representing Gustav III's social and personal outlook. The architecture of the Court of Appeal building was influenced by the idea of a temple of justice. The development of the administration of justice, which was one of the king's enlightenment measures, is particularly well illustrated by an iconographically important relief (1786) preserved from the Court of Appeal building. It depicts all the most common symbols of justice: scales, blindfold, fasces and axe, and sword. The symbols are linked to classical mythology. Other similar presentations of the symbols of justice have not been encountered elsewhere in Finland.

The architecture of court buildings was determined in different countries by the prevailing traditions and legal systems. The administration of justice in Finland has remained in this respect rather democratic. Up to recent times court buildings have been quite primitive compared to their counterparts in the old established countries of Western Europe. It was not until the city courts were organised on a national basis that a period of court-house construction began in the 1970s.

In Finland there has been no tradition of depicting law and justice in objects or pictures. A clear exception among Finland's court buildings is Gustav III's Old Vaasa Court of Appeal, which is distinguished by its architectural magnificence and its iconographical importance. It also stands apart from the kingdom of Sweden-Finland's other Court of Appeal buildings.

The Old Vaasa Court of Appeal building expressed very clearly the stylistic ambitions of Adelcrantz's architecture and it has been considered one of the most important secular buildings from his peak period. The building expresses, perhaps for the first time in Finland, the tectonically and orthodoxly designed Tuscan order, while at the same time being the principal monument to Louis XV classicism in Finland. The building is part of the European court-house tradition.

Keywords: .Vaasa Court of Appeal, court building, Louis XV classicism, legal illustrations, legal symbols, Gustav III, Carl Fredrik Adelcrantz.

KIITOKSET

Vanhan Vaasan hovioikeudentalon poikkeuksellisen suuri merkitys selvisi minulle jo tehdessäni pro gradu -työtäni, joten tältä pohjalta oli luonnollista jatkaa tutkimusta aina väitöskirjaksi asti. Hovioikeudentalo näytti erottuvan selkeästi arkkitehtoniselta edustavuudeltaan ja oikeusikonografiselta merkittävyydeltään muista oikeusrakennuksistamme sekä myös aikansa muista Ruotsi-Suomen valtakunnan oikeusrakennuksista. Toisaalta hovioikeudentalon edustavuus kiinnitti huomiota siihen, että muuten meillä oikeuden istuntoapaikat ovat olleet ulkonaisilta puitteiltaan vaatimattomat ja että kuvallinen perinne on puuttunut lainkäyttömme yhteydestä. Tämä on ollut tutkimukseni pohdinnan lähtökohta.

Oikeusrakennuksia ja oikeutta koskevia ikonografiasia tutkimuksia ei ole meillä tehty juuri lainkaan, joten aihe on tästäkin syystä ollut hyvin haastava. Tutkimuksen kiinnostavuutta on korostanut sekin, että Vanhan Vaasan hovioikeudentalo tunnetaan rakennustaiteemme merkkiteoksena, suorastaan uniikkina esimerkkinä Ludvig XV:n klassisismien hienoimmista tyylipiirteistä. Rakennus edustaa Carl Fredrik Adelcrantzin huippukauden tuotantoa ja on aikakauden merkittävimpiä rakennuksia koko Ruotsin valtakunnassa. Hovioikeudentalon ainutlaatuiset oikeusikonografiset sisustuselementit, korvaamattoman arvokkaat huonekalut ja muotokuvamaalaukset sekä muu hovioikeuden toiminnasta ja historiasta kertova esineistö muodostavat rakennuksen kanssa harvinaisen täydellisen kokonaisuuden, "Gesamtkunstwerk".

Toivon, että tutkimukseni antaisi virikkeitä ja herättäisi laajempaakin kiinnostusta aiheeseen ja että oikeutta koskevat ikonografiset ja yleensä kuvalliset arvot otettaisiin huomioon uusien oikeusrakennustemme suunnittelussa ja esimerkiksi oikeusaiheisten julkaisujen kuvituksissa. Kuvakulttuurin perinteen puuttuminen lainkäyttömme yhteydestä on mielestäni köyhdyttävä tekijä. Vaasan hovioikeuden presidentti Erkki Rintala on todennut hovioikeuden 220-vuotisjuhla-julkaisussa osuvasti: "roomalaisten mukaan oikeus on tiedettä hyvästä ja kohtuudesta. Eikö kauneuden kunnioittaminen silloin sovi hyvin Themiksen, oikeudenjumalattaren, näyttämölle."

Tutkimuksessani olen saanut korvaamatonta tukea ja kannustusta ohjaajaltani emeritusprofessori Kalevi Pöyköltä, joka myös esitarkasti väitöskirjani käsikirjoituksen. Hänen rakentavat kommenttinsa ja hyvät neuvonsa ovat auttaneet tarkentamaan tutkimustani. Esitän hänelle lämpimimmät kiitokseni. Olen myös erityisen kiitollinen tutkimukseni esitarkastajana toimineelle professori Kaisa Broner-Bauerille monista tarkoista huomioista ja arvokkaista kysymyksistä, jotka auttoivat työni viimeistelyssä. Samoin olen iloinen, että hän otti vastuulleen vastaväittäjän tehtävät.

Tutkimukseni on ollut taide- ja oikeushistorian tieteidenvälistä risteyttämistä. Hovioikeuden presidentti Erkki Rintalan laaja tietämys oikeuslaitoksen historiasta ja syvälinen paneutuminen Vaasan hovioikeuden vaiheisiin osoittautuivat korvaamattomaksi avuksi tutkimukselleni. Kiitän sydämellisesti häntä lukuisista mielenkiintoisista ja antoisista keskusteluista, joita olemme käyneet

aina vuodesta 1983 alkaen. Oikeushistorian dosentti Pia Letto-Vanamo on niin ikään lukenut käsikirjoitukseni Suomen oikeusrakennuksia koskevan osuuden ja tehnyt siihen täsmentäviä huomioita. Tästä hänelle lämmin kiitokseni.

Suuren kiitoksen ansaitsee myös Tukholmassa asuva filosofian tohtori Leif Tengström, joka on välittänyt minulle väitöskirjani viimeistelyvaiheessa Ruotsin arkistoissa ja kirjastoissa olevaa lähde- ja kuvamateriaalia sekä antanut arvokasta tietoa työhöni liittyvästä alan viimeisimmästä tutkimuksesta.

Haluan lämpimästi kiittää myös filosofian kandidaatti Antero Rannetta, joka on antanut tärkeän panoksen tutkimukseni kieliasun muokkaamisessa ja tehnyt siihen tarkentavia huomioita. Lämmin kiitos tutkija Heikki Hyvöselle asiantuntevista tiedoista koskien hovioikeuden kalustoa ja sen tekijöitä.

Työtoverini, sukulaiseni ja ystäväni ansaitsevat suuren kiitoksen tuesta työni eri vaiheissa.

Olen saanut tutkimustyöhöni taloudellista tukea Jyväskylän yliopiston humanistiselta tiedekunnalta. Kiitän tästä tuesta. Kiitän myös Vaasan hovioikeutta, että olen saanut käyttää hovioikeuden arvokasta kuvamateriaalia tutkimuksessani. Parhaimmat kiitokset ansaitsee myös Vaasan hovioikeuden tietopalvelusta vastaava notaari Tuula Pitkäranta, jota olen joutunut vaivaamaan lukuisia kertoja. Haluan kiittää myös valokuvaaja Gunnar Bäckmania ystävällisistä kuvatoimituksista. Käännös-Aazet Oy:tä kiitän työni yhteenvedon ruotsin- ja englanninkielen käännöksistä.

Erityisen tärkeä työni edistymiselle on ollut työnantajani ylijohdaja Marja-Liisa Rönkön ja hallintojohtaja Hannu Digertin kannustus ja ymmärtämys tutkimustani kohtaan. Tästä heille parhaimmat kiitokseni.

Elämän tärkeimmät ornamentit poimitaan omasta lapsuuden kodista. Omistan väitöskirjani äidilleni sekä edesmenneen isäni muistolle (27.9.1921–20.5.1996).

SISÄLLYS

ABSTRACT.....	3
KIITOKSET.....	5
JOHDANTO.....	9
Tutkimuksen kohde ja rajaus.....	9
Pääproblematiikka ja tutkimusmenetelmä.....	11
Keskeiset lähteet ja kirjallisuus.....	12
I LÄNSI-EUROOPAN OIKEUSRAKENNUKSISTA. SUOMEN KÄRÄJÄPAIKOISTA OIKEUSTALOIHIN.....	14
II VAASAN HOVIOIKEUDEN ALKUVAIHEISTA.....	19
1 Hovioikeuden perustamisesta.....	19
2 Hovioikeudentalon arkkitehti Carl Fredrik Adelcrantz.....	23
3 Hovioikeudentalon rakennushankkeesta.....	27
Suunnittelusta, materiaaleista ja tekijöistä.....	27
Rakennusvaiheista.....	31
III HOVIOIKEUDENTALO - OIKEUDEN TEMPPELI.....	35
1 Monumentaalinen lehtikujamiljö.....	35
2 Pohjakaava ja tilakokonaisuus.....	40
Presidentin ja hänen puolisonsa asunto.....	42
Hovioikeuden toimitilat.....	45
Hovioikeuksien toimitilojen vertailua.....	47
3 Eksteriööri.....	50
Pääfasadi.....	50
Pihafasadi ja päätyfasadit.....	55
Fasadien lähtökohdista.....	56
Sivurakennukset.....	58
4 Sisustus.....	59
Presidentin ja hänen puolisonsa asunto.....	59
Hovioikeuden toimitilat.....	61
5 Uudistuksia ja muutoksia.....	66
Presidentin ja hänen puolisonsa asunto sekä hovioikeuden toimitilat.....	66
Hovioikeudentalosta Mustasaaren kirkko.....	71
IV KUSTAA III:N HOVIOIKEUDEN PERINTEEN JATKUMINEN UUDESSA HOVIOIKEUDENTALOSSA.....	74

V	HOVIOIKEUDEN JA SEN RAKENNUKSEN SYMBOLIIKASTA JA IKONOGRAFIASTA	79
VI	OIKEUDEN TUNNUKSIEN SYMBOLIIKASTA JA IKONOGRAFIASTA	84
	1 Oikeuden tunnuksien mytologisesta taustasta	84
	2 Oikeuden kuvien historiasta ja leviämisen syistä.....	86
	3 Vaasan hovioikeuden oikeuden tunnuksia esittävän korkokuvan alkuperästä ja merkityksestä sekä asemasta oikeuden vertauskuvana	89
	Vaaka	89
	Silmäside	91
	Vitsakimppu ja kirves sekä miekka.....	93
	Korkokuvan asemasta oikeuden vertauskuvana	94
	TIIVISTELMÄ JA JOHTOPÄÄTÖKSET	96
	SAMMANFATTNING	103
	SUMMARY	110
	VIITTEET	117
	LYHENTEET	145
	LÄHTEET JA KIRJALLISUUS.....	145
	LIITE, ESINE- JA TAIDETEOSLUETTELO	160
	KUVAT	168
	PLANSSIT	175

JOHDANTO

Tutkimuksen kohde ja rajaus

Tutkimukseni kohteena on ruotsalaisen arkkitehdin Carl Fredrik Adelcrantzin (1716–1796) suunnittelema Vanhan Vaasan hovioikeudentalo, joka on valmistunut vuonna 1786. Hovioikeudentalo edustaa Kustaa III:n Ranskasta omaksuttamia arkkitehtuuri-ihanteita, jotka myös Adelcrantz itse oli omaksunut. Se voidaan määritellä Ludvig XV:n klassisism¹ ruotsalaiseksi edustajaksi. Käsittelen myös hovioikeuden ja sen rakennuksen sekä erityisesti oikeuden tunnuksien symboliikkaa ja ikonografiaa.

Tutkimukseni taustana on aivan lyhyt katsaus Länsi-Euroopan oikeusrakennuksiin sekä Suomen käräjäpaikkoihin ja oikeustaloihin tavoitteena yleiskuvan antaminen oikeudenkäyntipaikkojemme historiasta 1700-luvulta tähän päivään. Vanhan Vaasan hovioikeudentalo on osa eurooppalaista oikeustalotraditiota. Ennen varsinaista hovioikeudentalon käsittelyä olen selvittänyt sitä koskevia erityiskysymyksiä: hovioikeuden perustamista, hovioikeudentalon arkkitehtia ja rakennushanketta. Hovioikeudentalon arkkitehdin elämänvaiheita koskevassa luvussa tarkoitukseni on ollut valottaa vain niitä tutkimukseni kannalta olennaisia tekijöitä, joilla on ollut vaikutusta Adelcrantzin arkkitehtuurikäsitteille. Samoin olen esitellyt pääpiirteittäin muuta hänen arkkitehtuuriaan, joka muodostaa tutkimuskohteelleni tärkeän vertailuaineiston.

Itse hovioikeudentalon tutkimuksessa olen käsitellyt myös hovioikeuden kaupunginosan asemakaavoitusta ja sen lähtökohtia. Olen selvittänyt rakennuksen mahdolliset esikuvat ja tyylin lähtökohdat ja myös verrannut eksteriööriä ja interiööriä Adelcrantzin suunnittelemiin samanaikaisiin rakennuksiin sekä valtakunnan sen aikaisiin muihin hovioikeuden rakennuksiin. Tarkoitukseni on ollut löytää mahdolliset yhtäläisyydet ja osoittaa Vaasan hovioikeuden rakennuksen asema Adelcrantzin omassa tuotannossa sekä muiden valtakunnan hovioikeuksien keskuudessa.

Vaasan palon jälkeen hovioikeudentalo muutettiin Mustasaaren seurakunnan kirkoksi vuonna 1863 Vaasan lääninarkkitehti Carl Axel Setterbergin (1812–1871) laatimien muutospiirustusten mukaan. Hovioikeudelle, lääninhallitukselle ja eräille muille valtion virastoille rakennettiin uusi yhteinen rakennus. Se valmistui vuonna 1862, jolloin kaupunkioikeudet siirtyivät vanhalta Vaasalta uudelle Nikolainkaupungille. Nykyisin rakennus on kokonaan hovioikeuden käytössä. Alkuperäisen hovioikeudentalon muuttamista kirkoksi olen käsitellyt vain lyhyesti, koska olen halunnut pitäytyä rakennuksen alkuperäisen funktion mukaisessa asussa. Mustasaaren kirkosta on Lars Petterson tehnyt tutkimuksen (vuodelta 1985), jossa käsitellään yksityiskohtaisesti muutosvaihetta.

Hovioikeudentalon eksteriööri on säilynyt vuoden 1863 muutoksista huolimatta suurimmaksi osaksi ennallaan lukuun ottamatta joitakin yksityiskohtia, joita talon uusi tehtävä on vaatinut, kuten esimerkiksi itäfasadin puolelle rakennettu sakaristo ja pohjoispäädyn sisäänkäynti sekä portaikko. Rakennuksen alkuperäiset sisätilat on hävitetty lähes kokonaan, paitsi maakerros, joka on säilynyt melkein ennallaan.

Tutkimukseni loppuosa käsittelee hovioikeuden ja sen rakennuksen sekä erityisesti oikeuden tunnuksien symboliikkaa ja ikonografiaa. Lisäksi hovioikeudentalon ikonografisessa luvussa selvitetään rakennuksen eri osien hierarkisia suhteita.

Hovioikeudentalosta on säilynyt hyvin merkittävä korkokuva, joka esittää oikeuden embleemejä. Ne ovat vaaka, silmäside, vitsakimppu ja kirves sekä miekka. Korkokuva on ainoa Suomessa, ja koska maassamme ei ole aikaisemmin tutkittu oikeuden tunnuksia olen katsonut tärkeäksi perehtyä aiheeseen omassa luvussaan. Tarkoitukseni on ollut ensisijaisesti selvittää korkokuvan alkuperää ja merkitystä sekä asemaa oikeuden vertauskuvana. Oikeuden kuva-aiheita koskevaan kirjallisuuteen vertaamalla olen pyrkinyt myös löytämään

vastaavia oikeuden kuvaesityksiä ja tältä pohjalta määrittelemään Vaasan hovioikeuden korkokuvan asemaa verrattuna muihin vastaaviin.

Pääproblematiikka ja tutkimusmenetelmä

Tutkimukseni pääproblematiikkana ja tavoitteena on selvittää hovioikeudentalon poikkeuksellisen edustavaa asemaa ja tarkastella asiaan mahdollisesti vaikuttaneita taustatekijöitä. Tarkoitukseni on myös lyhyesti selvittää, miksi Suomeen ei ole kehittynyt varsinaista oikeustaloperinnettä ja mitkä yhteiskunnalliset tekijät yleensä oikeusrakennuksien arkkitehtuuria ovat säädelleet.

Työni loppuosassa, joka käsittelee hovioikeuden ja sen rakennuksen sekä erityisesti oikeuden tunnuksien symboliikkaa ja ikonografiaa, päätavoitteenani on selvittää rakennuksesta peräisin olevan oikeuden korkokuvaan liittyvien embleemien alkuperää ja merkitystä sekä asemaa verrattuna muihin oikeuden kuvaesityksiin.

Tutkimukseni on luonteeltaan pitkälti antikvaarinen. Työssä käytän historiallista, kuvailevaa ja vertailevaa metodia. Historiallinen näkökulma pohjautuu Ruotsi-Suomen valtakunnan poliittiseen ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Arkkitehtuurihistoriallisella analyysillä pyrin valottamaan tutkimuskohteeni yhteyttä aikansa tyylivirtauksiin. Oikeuslaitoshistoriaan liittyvillä vertailuilla olen pyrkinyt selvittämään kohteen oikeusfunktionaalisia yhtäläisyyksiä muihin vastaaviin oikeusrakennuksiin Ruotsi-Suomessa. Hovioikeuden ja sen rakennuksen sekä oikeuden tunnuksien symboliikkaa ja ikonografiaa koskevassa tutkimuksessa käytän ikonografista ja ikonologista metodia.

Keskeiset lähteet ja kirjallisuus

Keskeisinä lähteinäni olen käyttänyt hovioikeuden rakennuksen alkuperäistä arkistoaineistoa: rakennuspiirustuksia, katselmuspöytäkirjoja, tiliasiakirjoja sekä kirjeitä – mm. Kuninkaallisen majesteetin armollisia kirjeitä yli-intendentille. Tietolähteinäni ovat olleet myös ruotsalaisen Stig Fogelmarckin väitöskirja Carl Fredrik Adelcrantzista (1957) sekä Vaasan hovioikeuden 200-vuotisjuhla-julkaisu (1976), johon on mm. Mirjam Lehtikanto laatinut tutkielman Vanhan Vaasan hovioikeudentalosta ja Yrjö Blomstedt Vaasan hovioikeuden perustamisvaiheista. Myös Paavo Alkio on käsitellyt Vaasan hovioikeuden perustamista Lakimiesyhdistyksen aikakauskirjassa (1951). Samoin Henrik Lilius on kirjoittanut artikkelit Vanhan Vaasan hovioikeudentalosta teoksiin Kustaa III:n aikaan (Kustaa III:n 200-vuotisjuhla-julkaisu, vuodelta 1992) ja *Ars Suomen taide* 2 (1988). Elina Luukanen on tehnyt Vanhan Vaasan hovioikeudentalosta pro-seminariesitelmän (1967). Pienempimuotoisia esityksiä aiheesta on paikallishistorioissa. Hovioikeuden kaupunginosan kaavoitukseen liittyvissä erityisyksymyksissä olen käyttänyt mm. Henrik Liliuksen kirjoittamia artikkeleita *Kaupunkirakennustaide kustavilaisella ajalla 1775–1809* (*Ars Suomen taide* 2, 1988) ja *Kaupunkirakentaminen 1617–1856* (Suomen kaupunkilaitoksen historia 1, 1981).

Tutkimukselleni tärkeitä ovat olleet niin ikään mm. teokset Charles-Etienne Briseux: *L'Art de bâtir des maisons de campagne* (tome premier, 1761), Jean-François de Neufforge: *Recueil Elémentaire d'Architecture* I, II (1757), Gunnar Bendz: *Göta hovrätt genom seklerna* (1935), Tord O:son Nordberg: *Hovrättens ämbetslokaler. Svea hovrätt studier till 350-årsminnet* (1964), Sture Holmbergh: *Rundvandringar i Svea Hovrätts byggnader* (1995) ja Yrjö Blomstedt: *Turun hovioikeuden toimitilat* (1976).

Oikeuden tunnuksia ja niiden ikonografiaa käsittelevässä luvussa olen käyttänyt lähteinäni mm. saksalaisen Ernst von Moellerin laatimia tutkielmia: *Die Augenbinde der Justitia* (*Zeitschrift für christliche Kunst*, Nr 4–5, 1905) ja *Die Waage der Gerechtigkeit* (*Zeitschrift für christliche Kunst*, Nr 9–11, 1907). Samoin olen käyttänyt saksalaisen Ursula Lederlen väitöskirjaa *Gerechtigkeits Darstellungen in deutschen und niederländischen Rathäusern* (1937). Aihetta käsittelevä uudempi tutkimus ei ole osoittautunut työni kannalta yhtä hyödylliseksi. Näitä ovat mm. Robert Jacobin teos *Images de la justice. Essai sur*

l'iconographie judiciaire du Moyen Âge à l'âge classique (1994) ja Allan Elle-
niuksen *Imago iustitiae. Till rättvisans ikonografi under stormaktstiden* (1984).

Tämä väitöskirja on jatkoa lisensiaatintyölleni Vanhan Vaasan hovioikeu-
dentalo Kustaa III:n valituspyrkimysten monumentti (1995) ja pro gradu -tut-
kielmalleni Carl Fredrik Adelcrantzin Vanhan Vaasan hovioikeudentalo sekä
oikeuden tunnuksista ja niiden ikonografiasta (1984). Vanhan Vaasan hovioi-
keudentalon taideteoksia ja esineistöä olen käsitellyt myös tutkimuksessani
Vaasan hovioikeuden taideteoksia ja esineistöä, Kustaa III:n hovioikeudesta
uuden Vaasan hovioikeuteen (1988). Lisäksi olen kirjoittanut pääosan toimitta-
mani Vaasan hovioikeuden 220-vuotisjuhlakirjan *Muistoja Themiksen näyttä-
möltä, Kustaa III:n hovioikeuden kulttuurihistoriallisia perintöjä* (1996) artikke-
leista, jotka koskevat hovioikeuden toimitiloja ja sen kulttuurihistoriallisia esi-
ne- ja taidekokoelmia. Mainittuja tutkimuksia olen hyödyntänyt väitöskirjassa-
ni.

I LÄNSI-EUROOPAN OIKEUSRAKENNUKSISTA. SUOMEN KÄRÄJÄPAIKOISTA OIKEUSTALOIHIN

Alkuaan oikeudenistunnot pidettiin taivasalla. Myöhemmin tähän tarkoitukseen käytettiin julkisia rakennuksia, antiikin Roomassa 2. vuosisadalta eKr. lähtien alunperin kaupankäyntiä palvelleita basilikoja. Oikeus istui apsiksesta. Kun kristillinen kirkkorakennus omaksui tämän rakennustyyppin, apsiksesta tuli "maailman tuomarin" istumapaikka. Kaupunkien raatihuoneiden rakentamisen myötä luotiin myös tilat alempien oikeusasteitten istuntoja varten, aluksi itse raatihuoneeseen, myöhemmin sen lisärakennukseen, kuten oikeushallit, Gerichtslaube, 1200-luvun lopulta alkaen Berliinissä, Tangermündessä, Hannoverissa ja Goslarissa. Silmät sidottuna miekkaa ja vaakaa pitelevä oikeudenjumalatar Justitia osoitti, että raatihuone oli oikeudenkäyttöpaikka kuten esimerkiksi Wittenbergissä ja Görlitzissä. Renessanssin ajalta alkaen raatihuoneiden oikeussaleihin sijoitettiin erityiset kaiteet ja tuomarinistuimet kuten Hollannin Kampenissa (1545) ja Saksan Lüneburgissa (1594).²

Italian kaupungeissa oikeutta käytiin mm. Milanon Palazzo della Ragionessa 1100-luvun lopulta ja Firenzen Bargellossa 1500-luvulta alkaen. Pariisissa entinen kuninkaanlinna toimi vuodesta 1431 alkaen kaupungin oikeudenkäyntipaikkana. Kun kaupunkien väestö 1800-luvun kuluessa kasvoi ja valtion hallintokoneisto, erityisesti oikeuslaitos ja poliisitoimi laajenivat jatkuvasti, syntyi erityisiä rakennuksia oikeudenkäynnin eri tasoja ja muotoja varten aina maan korkeimpaan oikeuteen saakka.³

Pia Letto-Vanamon mukaan monet Euroopan oikeuspalatsit ovat 1800-luvulta. Kyse oli aikakaudesta, jolloin kansallisvaltioiden rakentamisen yksi keskeisimmistä kulmakivistä oli juuri oma laki ja sen tulkinta. Samalla Ranskan suuren vallankumouksen jälkeen korostettiin rakennuksillakin oikeudenkäytön julkisuutta ja puolueettomuutta mutta myös oikeuden (lain) dominanssia. Suomessa murros ei kuitenkaan ollut niin suuri.⁴

Määräävää oikeustalojen koolle ja sijoitukselle olivat eri maissa vallitsevat perinteet ja oikeussäännökset. Suurkaupungeissa voitiin kokoamalla eri instanssien monet oikeusasteet yhdelle paikalle saada aikaan suuria rakennuskomplekseja, jotka kokonsa ja edustavuutensa vuoksi olivat 1800-luvun jälkipuoliskon merkittävimpiä rakennuksia. Näistä kaikista huomattavimpia olivat Pariisin, Brysselin ja Wienin oikeuspalatsit.⁵ Pariisin oikeuspalatsissa (1840–1879) on osana kaupungin vanhin oikeustalo sekä gotiikan kaudelta peräisin oleva Sainte-Chapelle. Uudelleen rakentaminen nykyiseksi rakennukseksi toteutettiin Joseph-Louis Ducin (1802–1879) suunnitelman mukaisesti (kuva 1).⁶

Oikeuspalatsin kehitys saavutti huippunsa Joseph Poelaertin (1817–1879) suunnittelemassa Brysselin uudisrakennuksessa (1866–1883), joka kattoi yli kahden hehtaarin laajuisen maa-alueen (kuva 2). Suurine keskusportaikkoineen ja eteishalleineen, korkeine kupolikattoisine odotustiloineen ja monumentaalisine sisä- ja ulkotilojen pylväikköineen siitä tuli vuosisadan lopun valtiokoneiston mahdin vaikuttavin todiste. Sijainti korkealla kukkulalla tekee rakennuksesta koko kaupunkikuvaa hallitsevan.⁷ Välitön seuraaja Brysselin oikeuspalatsille oli arkkitehtonisesti kuitenkin merkityksettömämpi Alexander von Wielemansin (1843–1911) suunnittelema Wienin oikeuspalatsi (1874–1881), kuva 3.⁸ Myöhemmin tälle vuosisadalle tultaessa kehitys oli edennyt niin pitkälle, että vuonna 1930 järjestetyn Berliinin suuren oikeustalon suunnittelukilpailu toi esiin mm. funktionalististen toimistorakennusten kaltaisia suunnitelmia.⁹

Suomen oikeuslaitoksen historiassa on jo vuoden 1734 laissa (XXVI. Luku, 4. §) säädetty:

Käräjä-huonet pitä joca kihlacunnan rakendaman, mantalin jälkeen, tawalliseen Käräjä-paikkaan, eli cahun Cuningan Käskynhaldia löytä sen yhteiselle cansalle soweliammaxi, sitte cuin Oikeus sijtä cuultu on. Sijnä pitä oleman yxi tupa nijn suuri, cuin tarwitan, ja caxi cammiota; ja olcon Kihlacunda welcapää sen rakennuxen ylöspitämän. Joca Käräjä-paicasa pitä myös yxi wangi-huone oleman, josa pahantekijät mahtawat kijni pidettä – –.¹⁰

Myös myöhempiin lakeihin sisältyi tuomiokuntien käräjähuoneistoja koskevia vastaavia säännöksiä.¹¹ Hovioikeuksien toimitiloista ei ole säädetty lailla.

Oikeudenkäyttö on Suomessa perinteisesti ollut ulkonaisilta puitteiltaan vaatimatonta ja säilynyt tiettyssä mielessä kansanomaisena. Oikeuden istunto-paikat ovat olleet näihin aikoihin asti varsin alkeellisia verrattuina Länsi-Euroopan vanhojen kulttuurimaiden oikeusrakennuksiin. Alituomari- palkkaus on perustunut osittain vuoteen 1984 saakka ns. sporttelijärjestelmään, eli tuomarit saivat osan palkastaan toimituskirjojen lunastusmaksuina. Toisaalta tuomarit joutuivat näillä maksuilla myös itse järjestämään tuomiokunnan olot halunsa ja taitonsa mukaisesti.¹²

Vaativattomia oloja kuvastaa se, että oikeus istui milloin yksityishuoneistoissa, milloin maalaistaloissa, suojeluskunta- ja seuraintaloissa, voimistelusaaleissa tai elokuvateatterien eteisauloissa. Vastaavasti tuomareiden kansliatiloina saattoi olla pannuhuone tai keittiö, vangittujen sellinä palvelijahuone ja yleisön odotustilana rappukäytävä. Tyypillistä oli, että asianosaisten odotustiloista ja muiden käräjillä olevien olosuhteista ei juuri millään tavalla huolehdittu. Edellä mainittuja käräjähuoneistoja koskevia lakeja ei yleisesti noudatettu.¹³ Suomeen ei ole näin ollen kehittynyt varsinaista oikeustaloperinnettä. Ero yleiseurooppalaiseen kulttuuriin on ollut syvä.

Harvat myönteiset poikkeukset eivät muuta kokonaiskuvaakaan. Vanhojen kaupunkien¹⁴ raatihuoneiden rakentamisen myötä luotiin vähäisessä määrin tiloja alempien oikeusasteitten istuntoja varten. 1700-luvun jälkipuoliskolla ero maaseudun ja kaupunkien oikeuden välillä poistui vuoden 1734 lain seurauksena. Oikeusistuimiin jäi kuitenkin sellainen jako, että maaseudulla kuningas määräsi tuomioistuimista ja tuomareista, mutta kaupungeissa porvaristo kykeni pitämään itsellään tuomiovallan ja säilyttämään tuomareiden nimitysoikeuden.¹⁵ Jako maaseudun kihlakunnanoikeuksiin ja vanhojen kaupunkien raastuvanoikeuksiin ja maistraatteihin säilyi aina vuoteen 1993, jolloin raastuvanoikeudet ja kihlakunnanoikeudet yhtenäistettiin järjestysmuodoltaan käräjäoikeudeksi.¹⁶

Ero näkyy siten, että kaupungit huolehtivat oikeudenjakopaikoista yleensä asianmukaisesti varaamalla raastuvanoikeudelle istuntopaikat esimerkiksi raatihuoneista, mutta valtio ei huolehtinut vastaavalla tavalla kihlakunnanoikeuksien toimipaikoista. Tällä lienee yhteyttä siihen, että tuomiovallan käyttö organisoitui vasta Svean hovioikeuden perustamisen myötä 1600-luvun alussa. Samalla sai alkunsa myös juristikunta ja oikeustieteen opetus Ruotsi-Suomessa.

Tämä tapahtui varsin myöhään, kun ajatellaan, että roomalaista oikeutta ja kanonista oikeutta oli sovellettu Euroopassa jo useita vuosisatoja.¹⁷

Kun raastuvanoikeudet valtiollistettiin 1978, eräät vanhat kaupungit (esim. Tampere, Jyväskylä ja Helsinki) halusivat raastuvanoikeuksilla olleet tilat hallinnon käyttöön. Tästä johtuen 1970-luvulla Suomessa alkoi oikeustalojen rakentamisen aikakausi.¹⁸ Vastaava käänne Ruotsissa tapahtui jo 100 vuotta aikaisemmin, 1870-luvulla, jolloin alettiin rakentaa kaupungeissa ja muissa asutuskeskuksissa edustavia käräjätaloja, "rättens tempel". Ruotsissa 1910-luvulla oikeustalojen rakentaminen vielä laajeni suurisuuntaisemmaksi.¹⁹

Nykyinen tuomarikunta on sitä mieltä, että uusiakaan oikeustaloja ei vielä ole rakennettu riittäväällä asiantuntemuksella. Valtio katsoo, että oikeustalo on tavallinen virastotalo muiden virastotalojen joukossa. Oikeustalon arkkitehtuuriin ja sen sisustukseen, "oikeuden näyttämöön", osana oikeuskulttuuria ei vielä ole kiinnitetty huomiota eikä annettu arvoa sillä tavalla, kuin vanhoissa oikeuskulttuurin valtioissa on tehty. Lakimiesuutisissa (10/74) on kirjoitettu asiasta osuvasti, että "tuomioistuintalojen suunnittelua ei saisi nähdä rutiininomaisena virastotalosuunnitteluna, vaan erityistä pieteettiä vaativana tehtävänä, jossa määrälatuinen historiallinen ja kansainvälinen traditio yhdistyy oman aikamme ja omien suomalaisten olojemme erityisiin haasteisiin."²⁰

Lainkäytön yhteyteen ei ole yleensäkään syntynyt sen asemaa korostavaa rekvisiittaa. Oikeutta ja oikeudenmukaisuutta ei ole totuttu korostamaan esi-neellisesti tai kuvallisesti. Virkapuvutkin ovat olleet vain ylimpien tuomareiden käytössä. Hekin luopuivat niistä heti oma-aloitteisesti, kun Suomi itsenäistyi.²¹ Oikeustaloissamme ei myöskään esiinny yleisesti oikeuden kuvia kuten vanhojen oikeuskulttuurin valtioiden oikeusrakennuksissa. Selvänä poikkeuksena oikeustalojemme joukossa on Vanhan Vaasan Kustaa III:n hovioikeus, joka erottuu arkkitehtoniselta edustavuudeltaan ja oikeusikonografiselta merkittävyydeltään. Se erottuu myös muista Ruotsi-Suomen valtakunnan historiallisista hovioikeuksista, Svean (per. 1614), Turun (per. 1623) ja Göötan (per. 1634) toimitaloista, jotka ovat arkkitehtuuriltaan vaatimattomampia. Tarton (per. 1629) hovioikeuden käytössä olleista rakennuksista ei ole säilynyt kuvamateriaalia eikä myöskään tietoja niiden arkkitehtuurista. Rakennusten historiasta on sen sijaan saatavissa tietoja venäläisarkistoista.²²

Tällä hetkellä maamme kolmella hovioikeudella (Vaasa, Itä-Suomi ja Kouvolaa) kuudesta on valtion omistamat nimenomaan tuomioistuimille rakennetut talot. Turun hovioikeudella on tilansa Turun akatemiatalossa. Helsingin hovi-

oikeudella on omat suunnitellut tilansa valtion osittain omistamassa rakennuksessa (valm. 1984) Itä-Pasilassa. Rakennuksessa on myös muita virastoja. Rovaniemen hovioikeus toimii alkuaan Suomen Pankille rakennetussa konttorirakennuksessa.

II VAASAN HOVIOIKEUDEN ALKUVAIHEISTA

1 Hovioikeuden perustamisesta

Kuningas Kustaa III (1746–1792) perusti omasta aloitteestaan pohjoista Suomea varten uuden ylioikeuden kesällä 1775 Suomeen suorittamallaan kuuluisalla kuninkaanmatkalla eli airikintiellä (eriksgata).²³ "Ensisijassa olen kiinnittänyt huomiotani oikeuden puolueettomaan jakamiseen (Oikeuden wilpitöin harjoittaminen on erinomattain ansainut minun tarkkauttani)",²⁴ ilmoitti kuningas hovioikeuden virkoihin vihkimistilaisuudessa pitämässään puheessa Tukholman kuninkaallisessa linnassa.²⁵

Vapauden aikana oli usein esitetty valiokuntien samoin kuin yksityisten säätyedustajienkin laatimissa mietinnöissä Suomen laamannikuntien ja tuomio-kuntien määrän lisäämistä ja valitettu oikeushoidon hitautta. Turun hovioi-keudelle tuli ratkaistavaksi enemmän oikeudenkäyntiasioita kuin se kykeni käsittelemään. Usein valitettiin myös pitkien matkojen oikeudenhakijoille tuot-tamista vaikeuksista. Tuomareita saatettiin jopa lahjoa. Valtiopäivämies ja ta-louspoliitikko Anders Chydenius (1729–1803) valitti, että kelvottomien oikeu-dellisten olojen seurauksena kansa saattoi ottaa oikeuden omiin käsiinsä. Rah-vaan tyytymättömyyttä pidettiin myös syynä vilkkaaseen maastamuuttoon.²⁶

Voidaan varmuudella otaksua, että syvä ristiriita vallinneen valistusajan aatteiden ja arkitodellisuuden välillä johdatti Kustaa III:n perustamaan uuden

ylioikeuden, jonka yhteydessä hän sai tilaisuuden esittää historiaa varten ajatuksensa riippumattomasta ja puolueettomasta oikeudenhoidosta. Hän erotti 1772 hallitusmuodolla lainsäädäntö- ja tuomiovallan toisistaan osoittaen, että hän saattoi toimia puhtaasti oikeuden intressissä vailla poliittisia tarkoituksia.²⁷

Uudistukset, jotka kuningas mainitsee hovioikeuden perustamista koskevassa julistuksessa, olivatkin ylioikeuden perustamista lukuun ottamatta jo vapauden ajalla valmisteltuja. Vuoden 1772 vallankumouksen jälkeen oli odotettavissa Ruotsin ja Venäjän välien kiristyminen. Tästä syystä Kustaa III halusi suomalaisten huomion osakseen.²⁸

Pitäessään Turussa ensimmäistä konseljia 30.5.1775 kuningas oli päättänyt, että Vaasaan perustetaan Suomen toinen hovioikeus.²⁹ Suoranaista uuden ylioikeuden perustamista tarkoittavaa ehdotusta ei ollut aikaisemmin esitetty. Ajatuksen keksijän henkilöllisyyttä on pidetty avoimena.³⁰ Yrjö Blomstedtin mukaan perustamisajatus olisi todennäköisesti Kustaa III:n itsensä.³¹

Kuninkaan ollessa Helsingissä tehtiin 6.6.1775 sisäasiainkonseljissa muiden maatamme koskevien tärkeiden ratkaisujen ohella päätös hovioikeuden perustamisesta.³² Myöhemmin Hämeenlinnassa 20.6. Kustaa III antoi juhlallisen julistuksen. Hovioikeuden perustamista koskeva suomenkielisen julistuksen osa kuuluu seuraavasti:

- - Sitte kuin Me nijnuodoin olemme asettanet rajat Läänein Wälille, olemme Me myös kaikella ahkerudella tahtonet tiellä pois toimitta ne esteet kuin Oikeuden ulosjakamista, Meidän uskollisten alammaistemme wälillä, täällä kohtawat.

Jo kauwan aikaa sitte olemme Me Armollisella Mielisuosiolla tullet ymmärtämään kuinga kijwasti ja oikeuden kanssa hywin sopiwaisella tawalla Meidän ja Waldakunnan Howrätti Turusa Tuomari=Wirkojans on täyttänyt. Emme myöskän ole tullet Waiwatuxi Walituxilla Wäkiwallan ja Wääryyden ylitse täldä Meidän korkeimmalda Oikeudeldam; mutta Howrättiä oppiesam on sen Jäsenet mielikarwaudella ylösandanet pian Kadexan Sataa asia, jotka Wastoin heidän tahtoans ja kaikkia heidän ahkeruttans owat jäänet päättämätä. Me olemme myös ymmärtännet mingä Waiwan ja kulutuxen, yli osa Maakunnan asuwaisista täyty kärsiä waeldaisans kotoans Turkuun, Howrätisä oikeutta käymään ja asiojans ajamaan, kuinga monda waiwaista, köyhää ja woimatoidna pitkiä matkoja tekemään, owat kokennet oman kästens oikeutta, ja sen alla usein tehnet murhatöitä; nijnkuin muutkin julmat rikoxet, joista täsä Maasa Walitettawasti usein kuulu, kuka ties, samasta syystä merkillisesti lisäyndywät.

Että kaikki nämät rasiutuxet poispoisteitaisin ja Me woittaisimme mitä Me nijn sydämmellisesti halajamme, nimittäin että Meidän uskolliset alammaistemme mahdaisit wijpymätä saada Lain ja Oikeuden hyväxens nautita, olemme Me Armosa päättänet, asetta Waasan Kaupungijn yhden Howrätin, josa on yxi Presidentti, kaxi howrätin Raadia ja wijsi Aessoria, joiden seasa kolme owat otetut

Turun Howrätistä, joka sen kautta pian on saanut saman lugun jäseniä, kuin alusta täsä on ollut.

Wasan Howrätin alle tule Uleon Lääni Kusamon Lapin maan kanssa, Wasan Lääni, Sawon ja Karjalan Läni ynnä sen osan kanssa Kajanaborin Läänistä, kuin Sawon ja Karjalan maaherran Läänin alle luetaan; ja jonga jälken Me myös Armosa tahdomme tehdä tarpellisen tasamisen Lalmannin Lakilukuin ja Kihlakundain wälillä.

Kaikkia tätä, kuin tulewaisen vuoden alusta käypi tekohon, pitä asianomasten kuuliaisesti jälkenelämän. Suuremmaxi wahwudexi olemme Me omalla Kädelläm tämän alle kirjoittanet ja Kuning:sella Sinetilläm wahwistaa andanet. Hämelinnasa s. 20. p. Kesä=Kuusa 1775. GUSTAF. (S. S.) E. Schröderheim.³³

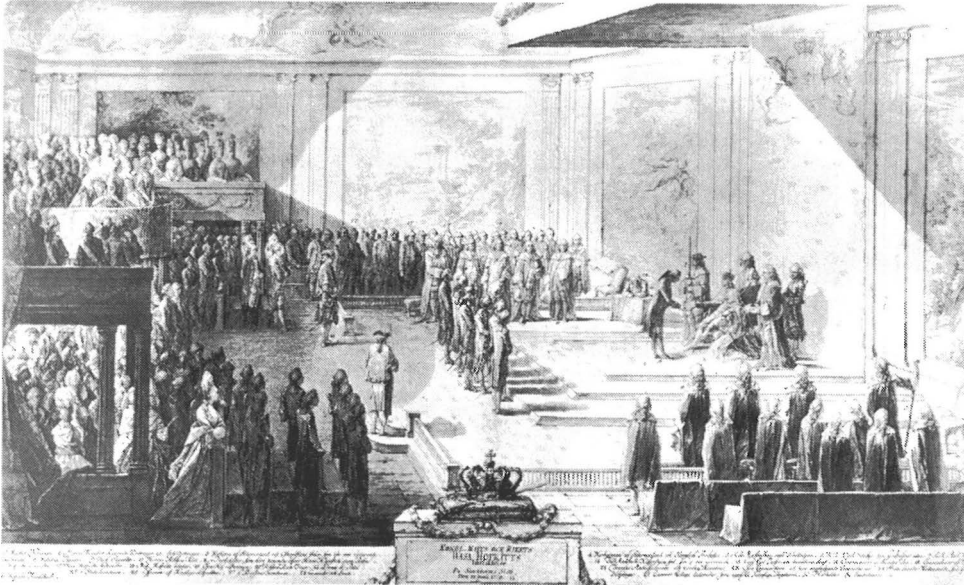
Kustaa III järjesti 28.6.1776 Tukholman kuninkaallisessa linnassa uuden ylioikeuden juhlallisen virkoihin vihkimisen, josta muodostui valtakunnan tuomioistuinlaitoksen historian merkittävin tapahtuma (ks. seuraava sivu, kuva 4). Kuningas itse vastasi pääasiallisesti juhlapäivän ohjelmasta. Kustaa III:n mahtipontisen hallitustavan mukaista oli, että hänen jalo tekonsa Suomen oikeuslaitoksen parantamiseksi piti huomata koko Ruotsin valtakunnassa ja kauempanakin Euroopassa. Tätä tilaisuutta varten oli koko kuningattaren säätyhenkivartijoiden sali verhottu sinisellä kultakruunukuvioisella kankaalla. Salin perällä oli kuninkaan valtaistuimien katoksineen. Valtaneuvosten paikat sijaitsivat valtaistuimen alapuolella, ja sen molemmin puolin oli varattu paikat ylempiä virkamiehiä sekä Svean ja Vaasan hovioikeuksien jäseniä varten. Valtaistuinta vastapäätä oli kuningattarien ja prinsessoiden parveke sekä oikealla parveke ulkomaiden lähettiläitä varten. Koko Ruotsin hovi oli läsnä.³⁴

Tilaisuudessa Kustaa III puhui uuden hovioikeuden jäsenille silloisen suomennoksen mukaan mm.:

– – Edembänä Minun Silmistäni, on Teidän welwollisuudenne suurembi, Teidän tarkkaudenne erinomaisembi, että walwoa sen Kansan ylitse, jonga lewon Minä Teidän halduhunne uskon: Että Ala-Tuomarit, jotka paremmin kuin Te itse Kanssa likenewät, heistä eroittawat rijta=ainet, kuin Oikeuden käymistä synnyttawät: Että he uskottawat heitä kuinga hyödyllinen sowindo ja yhteys on: Että he esimerkeilläns Awuja, hywiä tapoja ja lewollisutta matkansaattawat. Teidän tule esimerkeilläänne kehoitta alanne olewaisia tähän welwollisuuteen: Että Miekka, kuin Teille on uskottu, on pahantekiän pelko ja Wiattoman turwa.

Ettei Waga tasan Teidän käsisänne ikänäs toiwolda ja pelwolda Woiteta: Ja että se köyhä ja poljettu löytä oikian wapakaupungin, wäkwewämbätä ja wääryden jäsendä wasta- - .³⁵

Tilaisuuden päätteeksi Kustaa III luovutti uuden ylioikeuden ensimmäiselle presidentille Arvid Friedrich Kurckille (1735–1810) hovioikeuden valtakirjan, vuoden 1734 lakikirjan ja vuoden 1772 hallitusmuodon sekä kaksi virkasinettiä

4. Vaasan hovioikeuden vihkiäiset 28.6.1776 Tukholman kuninkaallisessa linnassa. Hovimaa-
lari Carl Gustaf Pilo laati aiheesta neliosaisen luonnossarjan. Sarjan III kuvassa presidentti
Arvid F. Kurck vastaanottaa hovioikeuden valtakirjaa kuninkaan kädestä. Valokuva Pekka Ai-
raksinen 1975. VHO:n perinnehuone.

(planssi I).³⁶ Kuvaus hovioikeuden asettamisesta julkaistiin paitsi suomeksi ja ruotsiksi, myös ranskaksi. Ranskankielisiä painoksia hän levitytti Eurooppaan.³⁷ Vihkiäiset oli tarkoitus ikuistaa myös suurena historiamaalauksena, mutta hovimaa-lari Carl Gustaf Pilon (1711–1793) työ jäi luonnosasteelle.³⁸

Hovioikeuden perustamisasiakirjoissa Kustaa III kuvaili käsityksiään oikeudesta. Vastustajat arvostelivatkin kuningasta siitä, että hänen tavoitteensa hovioikeuden perustamisessa oli vain tehdä itseään ja ajatuksiaan tunnetuksi.³⁹

Kuninkaan määräyksestä hovioikeuden oli pidettävä ensimmäinen istuntonsa Vaasassa 21.8.1776, vuoden 1772 vallankumouksen neljäntenä vuosipäivänä (kuva 5).⁴⁰

Hovioikeuden aloittaessa toimintansa Vaasa oli noin 2 000 asukkaan kaupunki, jonka elinkeinoelämä oli nousussa sille myönnetyn aktiivisen tapulivapauden ansiosta. Vaasasta tuli Vaasan läänin pääkaupunki samaan aikaan, kun hovioikeus perustettiin. Kun hovioikeuden virkakunta perheineen saapui kaupunkiin, tämä merkitsi Vaasalle suurta arvonnousua.⁴¹ Monet varsinaiset jäsenet olivat aatelisia, ja näin ollen heidän mukanaan tuli loistoa kaupunkiin ja

sen seuraelämään. Hovioikeudessa oli aluksi kaikkiaan kaksikymmentä virkamiestä: presidentti, kaksi hovioikeudenneuvosta, viisi asesoria, sihteeri, kanneviskaali, varakanneviskaali, kolme notaaria, aktuaari, kolme kanslistia ja kaksi postia eli vahtimestaria.⁴²

Hovioikeus toimi kymmenen ensimmäistä vuottaan sille hankituissa väliaikaisissa vuokratiloissa Vaasan pormestarin Eric Ludolph Leopoldin Isonkadun ja Thölberginkadun kulmassa sijainneessa talossa. Jo kesällä 1775 kuningas Kustaa III pani vireille hankkeen oman talon, "oikeuden temppelin", rakentamiseksi hovioikeudelle. Siitä tuli, kuten määrä olikin, Kustaa III:n pysyvä muistomerkki Suomen kansalle kuninkaan hyvistä tarkoituksista. Yli-intendentti Carl Fredrik Adelcrantz (1716–1796) sai tehtäväkseen laatia rakennuksen piirustukset ja kustannusarvion. Rakennuspaikan vaikeiden pohjaolojen vuoksi varsinaiset rakennustyöt pääsivät alkuun kuitenkin vasta neljän vuoden kuluttua.⁴³

Vaasan hovioikeuden perustamisaikana ei valtakunnassa vielä ollut korkeinta oikeutta. Sen Kustaa III perusti vasta vuonna 1789 yhdistys- ja vakuuskirjalla. Hovioikeus oli alkuvuosinaan asemaltaan korkeampi kuin sittemmin selkeästi väliasteen tuomioistuimena.⁴⁴ Nykyisin hovioikeuden asema yleisten tuomioistuinten oikeusjärjestyksessä on kaksijakoinen. Hovioikeus on väliasteen tuomioistuin, mutta se on myös ylin säännönmukainen muutoksenhaku-tuomioistuin.⁴⁵

2 Hovioikeudentalon arkkitehti Carl Fredrik Adelcrantz

Carl Fredrik Adelcrantz syntyi Tukholmassa 30.1.1716. Hänen vanhempansa olivat Göran Josuæ Adelcrantz (1668–1739) ja Anna Maria Köhnman (1681–1730).⁴⁶ Kasvuympäristöllä oli Adelcrantzin koulutuksessa suuri merkitys. Hänen isänsä toimi sekä hovi-intendenttinä että Tukholman kaupunginarkkitehtinä, mutta menetti virkansa poliittisten riitojen vuoksi.⁴⁷ Hänellä oli jo varhain mahdollisuus tutustua arkkitehtuurin teorioihin isänsä hankkiman laajan, varsinkin Ranskan barokkiarkkitehtuuria koskevan ammattikirjallisuuden välityksellä. Juuri ranskalaisuutta Göran Adelcrantz halusi poikansa opetuksessa erityisesti painottaa.⁴⁸

Varsinaista arkkitehdintaitoansa Adelcrantz hankki myös pitkällä ulkomaanmatkoillaan. Lisäksi hän oli käynyt Tukholmaan 1735 perustetun taideakatemian "Kongliga Ritareakademin".⁴⁹ Vuonna 1739 Adelcrantz teki ensimmäisen ulkomaanmatkansa mm. Ranskaan ja Italiaan. Vaikutteista, joita hän mahdollisesti omaksui tältä matkalta, ei kuitenkaan ole tietoa.⁵⁰

Vuonna 1741 Adelcrantz sai vaatimattoman konduktöörin ja kopistin paikan Tukholman linnan rakennuksella, jossa hän työskenteli arkkitehti Carl Hårlemanin (1700–1753) alaisuudessa. Päivittäiset kontaktit sekä Hårlemaniin että moniin ranskalaisiin taiteilijoihin olivat hänelle koulutuksellisesti merkittäviä.⁵¹

Adelcrantz lähti vuonna 1750 toiselle suurelle ulkomaanmatkalleen Italiaan ja Ranskaan. Matkallaan häntä kiinnostivat erityisesti myöhäisrenessanssin ja barokin italialaisten arkkitehtien luomukset. Hän mieltäytyi mm. Francesco Grimaldinin (1543–1613), Lorenzo Binagon († 1629), Domenico Gregorinin (1750–1777), Guarino Guarinin (1624–1683), Martino Longhin nuoremman († 1591) ja Filippo Juvaran (1676–1736) arkkitehtuuriin. Lyonissa hän joutui ensimmäisen kerran kosketuksiin Jacques-Germain Soufflot'n (1713–1780) arkkitehtuurin kanssa.⁵²

Vuonna 1750 Adelcrantz sai hovi-intendentin arvonimen, ja hän pääsi kiinteään kosketukseen kuningaspariin. Hän teki lyhyehkön virkamatkan vuonna 1753 Pariisiin. Taidemaalari Alexander Roslinin (1718–1793) tapaaminen Pariisissa oli Adelcrantzille varsin merkittävää. Hänet esiteltiin madame de Pompadourin (1721–1764) seurapiireille, ja ehkä juuri Roslinin välityksellä Adelcrantz tutustui Jacques-Ange Gabrieliin (1698–1782), joka oli Ranskan uusklassismin edustaja.⁵³ Adelcrantzin nimittäminen yli-intendentiksi, "honoris causa", vuonna 1757 oli hänelle tunnustus linnan rakennuksella hyvin suorittamastaan työstä. Astuessaan edeltäjänsä Carl Johan Cronstedtin (1709–1777) virkaan vuonna 1767 maan korkein rakennustoimenvallonta tuli kuulumaan hänen tehtäviinsä (planssi II).⁵⁴

Kun Adelcrantz aloitti 1750-luvulla arkkitehdin toimintansa, rokokoo oli Ruotsissa vallitsevana tyyli-suuntana. Hårlemanilaisella koulukunnalla oli vahva asema nuoren Adelcrantzin tyylikehityksessä. Adelcrantz suosi ulkomaisista esikuvista Juste Aurèle Meissonierin (1693–1750) rikasmuotoista rokokoota. Hårlemanilaiselle tyyliille se oli kuitenkin etäistä. Samoin Germain Boffrandin (1667–1754) fasadien plastinen muuripinnan käsittely vaikutti Adelcrantzin arkkitehtuurinäkemyskseen.⁵⁵ Adelcrantz suunnitteli varhaiskautellaan 1760-

luvulla Drottningholmin linnan puistossa sijaitsevan Kiinan linnan (Kina slott), joka erittäin selväpiirteisesti kuvastaa rokokoon ihanteita (planssi III).⁵⁶ Rakennuskokonaisuus käsittää kaksikerroksisen päärakennuksen ja sen molemmin puolin samansuuntaisesti rakennetut yksikerroksiset paviljongit, joita yhdistävät päärakennukseen galleriakäytävät. Huvilinnassa ovat rokokoon ajan tunnusomaisia piirteitä mm. päärakennuksen ja siipiosien katon pehmeäkaarteiset muodot, segmenttikaariset ikkunat, kiinalaistyylinen koristelu ja sen väriskaala.

Adelcrantz alkoi suhteellisen myöhään 1770-luvulla seurata ankarampaa klassisistista ilmaisutapaa. Muutos tapahtui läheisessä kosketuksessa ranskalaisen suuntauksen kanssa, joka oli sidoksissa Ludvig XIV:n (1638–1715) klassisismiin. Varsinkin Jacques-Ange Gabrielin (1698–1782) ja Jacques-Germain Soufflot'n (1713–1780) varhaistuotannolla oli suuri merkitys Adelcrantzin muotokäsitykselle. Tästä ovat todisteina hänen 1770-luvun suuret rakennussuunnitelmansa: esimerkiksi Fredrikshovin linnan muutokset ja laajennus sekä Ekolsundin linnan muutokset ja Tukholman ooppera (kuva 6). Adelcrantz oli saanut uudenlaisia klassisistisia ideoita Jean-François de Neufforgen (1714–1791) teoksesta *Recueil Élémentaire d'Architecture* (ilmestyi Pariisissa 1757), jolla oli ehkä eniten vaikutusta Adelcrantzin arkkitehtuuriin. Adelcrantzia miellytti de Neufforgen tapaan julkisivujen plastinen muuripinnan käsittely ja rikas koristelu.⁵⁷

Adelcrantzin julkisia rakennuksia koskevista suunnitelmista 1770-luvulta ovat merkittävimpiä Upsalan yliopiston kirjasto (kuva 7) ja Aadolf Fredrikin kirkko (kuva 8) sekä Gävlen raatihuone (kuva 9) 1780-luvun alusta. Edellä mainituissa rakennuksissa on sulautettu yhteen sekä rokokoon että klassisismiin tyylipiirteitä.⁵⁸ Näihin aikoihin vastaperustetun Vaasan hovioikeuden talo rakennettiin hänen suunnitelmiansa mukaan. Hovioikeudentaloa, joka edustaa Ludvig XV:n klassisismia, on pidetty Adelcrantzin parhaan luomiskauden kuvastajana paremmin kuin monta muuta hänen profaanirakennustaan (kuva 14).⁵⁹

Adelcrantzin suunnittelemissa kartanoista mainittakoon muun muassa Södermanlandissa sijaitseva Sturehov 1770-luvulta (kuva 10). Rakennus on aidoimpia esimerkkejä Adelcrantzin kypsyneestä arkkitehtuurikäsitelmästä, harmonisesta rokokoon ja klassisismiin yhteensulattamisesta. Sturehovin kartanossa mansardikatto, pohjakerroksen seinäpinnan rustikointi ja segmenttikaariset ikkunat ovat rokokoon ajan rakennuksille tunnusomaisia. Sen keskirisaliitissa on havaittavissa vaikutteita de Neufforgen klassisismista. Osa kartanon sisustuksesta edustaa kustavilaisen ajan ihanteita ja osa rokokoota.⁶⁰ Myös Jo-

hannishus 1770-luvulta Blekingessä ja Schedevi 1780-luvulta Itä-Göötanmaalla kuuluvat hänen suunnittelemiinsa kartanoihin.⁶¹

Adelcrantzin edustama Ludvig XV:n klassisismi vastasi aluksi hyvin Kustaa III:n taiteelle asettamia vaatimuksia. Kehitys uudempaa puhdasoppista klassisismia kohden alkoi ilmetä Ruotsissa noin 1780, ja suuntaus sai kuninkaan hyväksymisen.⁶² Vuosien 1783–1784 Italiaan ja Ranskaan tehdyn matkan aikana kuninkaan esteettinen katsomus muuttui lopullisesti uusien ihanteiden mukaiseksi. Jo iäkkään Adelcrantzin oli vaikea uudistaa taiteellista näkemystään ajanvaatimuksia vastaavaksi, joten hän joutui syrjään kuninkaan rakennuskesymysten esteettisenä neuvonantajana. Adelcrantz on tosin pyrkinyt noudattamaan uusia tyyli-ihanteita joissakin 80-luvun suunnitelmissaan, ilmeisesti kuitenkin kuninkaan kehotuksesta. Muutos käy ilmi hänen Tukholman rahapajaa varten laatimastaan itäfasadiehdotelmasta (kuva 11). Lopullisessa muodossaan rakennus sai doorilaisine temppeleipäätyineen täysin klassisistisen ilmeen.⁶³

Adelcrantz jätti 80-vuotiaana yli-intendentin viran seuraajalleen, Carl Fredrik Fredenheimille (1748–1803), jolloin siirtyminen Ludvig XV:n klassisismista oli Ruotsin ja Suomen arkkitehtuurissa jo tapahtunut. Arkkitehtuurissa oli alkanut uusklassisistinen kausi.⁶⁴ Tästä ovat esimerkkeinä Olof Tempelmanin (1745–1816) suunnittelemat Kustaa III:n paviljonki (rak. 1787–1792) Hagan puistossa⁶⁵ ja Härnösandin vanha lukio, nykyinen raatihuone (valm. 1791)⁶⁶ sekä Tempelmanin että Louis Jean Desprez'n (1743–1804) piirtämä monumentaalinen Uppsalan Botanicum-rakennus, joka vihittiin vuonna 1807.⁶⁷ Suomen kustavilaisen uusklassisistisen päämonumentteja on Louis Jean Desprez'n suunnittelema Hämeenlinnan pyörökirkko (rak. 1795–1798), jonka esikuva on Rooman Pantheon.⁶⁸ Adelcrantz kuoli vuonna 1796.⁶⁹

3 Hovioikeudentalon rakennushankkeesta

Suunnittelusta, materiaaleista ja tekijöistä

Kustaa III antoi Vaasan hovioikeuden ensimmäiseksi jäseneksi nimitetylle hovioikeudenneuvos Adolf Fredrik Silfversparrelle (1744–1784) tehtäväksi ryhtyä valmisteleviin toimenpiteisiin oman talon rakentamiseksi ylioikeudelle. Silfversparren oli myös valvottava rakennustöitä ja hoidettava hallinnollinen kirjeenvaihto.⁷⁰ Silfversparre ehdotti kuninkaalle, että hovioikeudentalo rakennettaisiin Korsholman eteläisen latokartanon maalle, maaherran hallinnassa olevalle alueelle hänen vanhan residenssinsä läheisyyteen. Kuningas määräsi 23.10.1775 latokartanon alueesta luovutettavaksi korvauksetta viisi tynnyrinalaa hovioikeuden tontiksi. Luovutus käsitti kuitenkin kaikkiaan 7 tynnyrinalaa 10 7/8 kapalaa. Lahjoitettu alue muodostui Stadslyckan- ja Husåkern-nimisistä tiluksista. Myöhemmin Vaasan kaupunki antoi vielä vähän lisämaata hovioikeudentalon rakennuspaikan siirryttyä hieman alunperin suunniteltua idemmäksi.⁷¹

Edellä jo todetun mukaisesti yli-intendentti Carl Fredrik Adelcrantz (1716–1796) laati rakennuksen piirustukset ja kustannusarvion. Keskusjohtoisuuden vuoksi arkkitehtuurissa vallitsi kiinteä yhteys Ruotsiin 1700-luvun jälkipuoliskolla. Vuoden 1759 jälkeen koko julkinen rakennustoiminta oli saatettu yli-intendentinviraston välityksellä kruunun valvontaan. Rakennustaiteelliset uutuudet ja tyylivirtaukset levisivät maahamme aikaisempaa nopeammin valtakunnan ruotsalaiselta maaperältä.⁷² Kustaa III oli kirjelmässään yli-intendentinvirastolle 23.10.1775 antanut tarkat ohjeet siitä, millainen hovioikeuden rakennuksen tulisi olla.⁷³ Tämän kirjelmän sisältöön palaan hovioikeudentalon analyysin yhteydessä.

Adelcrantz lähetti kuninkaalle 26.5.1776 laatimansa kustannusarvion sekä kuninkaallisten ohjeiden mukaiset rakennuspiirustukset. Kustannusarvion loppusumma oli 354 968 kuparitaalaria. Todellisuudessa rakennus tuli maksamaan paljon enemmän. Näitä seuranneessa kirjelmässä Adelcrantz mainitsee muun muassa, että alemmassa kerroksessa sijaitsevat presidentin asuinhuoneet. Keittiö ja taloustilat ovat maakerroksessa tulivaaran välttämiseksi. Ylimmässä kerroksessa sijaitsevat hovioikeuden virkahuoneet. Pihanpuoleiset huoneet voi-

daan palkiston avulla jakaa korkeussuhteessa kahteen tasoon niin, että voitaisiin saada lisää arkistotilaa. Huoneita olisi seitsemän sijasta neljatoista.⁷⁴

Portaikko oli suunniteltu suurten kustannusten välttämiseksi ilman arkkitehtonista koristelua, mutta kuitenkin valoisaksi ja mukavaksi. Myös hovioikeudentalon julkisivun koristeveistoksissa tuli noudattaa säästäväisyyttä. Adelcrantz mainitsee vain attikan köynnökset ja ikkunain yllä olevat agraffit. Ne valettaisiin lyijystä tai valmistettaisiin stukkotyönä kipsistä.⁷⁵ Kuningas hyväksyi Adelcrantzin ehdotukset 4.6.1776 Ladugårdsgårdin leirillä. Hän lausui kuitenkin toivomuksenaan, että lyijyn sijaan käytettäisiin harkkorautaa ikkunoiden ja attikan festoneissa.⁷⁶

Fogelmarckin väitöskirjan mukaan hovioikeuden päärakennuksesta on olemassa kolme originaalipiirustussarjaa: kahdet Tukholman Kuninkaallisessa Rakennushallituksessa (Stockholms Kungliga Byggnadsstyrelse). Näistä toisen Adelcrantz on laatinut omakätisesti, toinen sarja on tehty yli-intendentinvirastossa. Nykyään näitä piirustussarjoja säilytetään Ruotsin valtionarkistossa. Yksi sarja on tallennettu Pohjanmaan museoon Vaasaan. Siinä on kuninkaan hyväksymismerkintä ja Adelcrantzin signeeraus. Piirustustekniikan perusteella on kuitenkin arveltu, että piirustukset olisivat Olof Tempelmanin (1745–1816) viimeistelemit.⁷⁷ Pohjanmaan museon piirustussarjasta puuttuvat länsifasadin ja ensimmäisen kerroksen piirustukset. Mittausten mukaan pihafasadin muoto ja suhteet ovat samat kaikissa piirustuksissa (kuva 12). Sen sijaan Tukholman Kuninkaalliseen Rakennushallitukseen kuuluneet länsifasadipiirustukset eroavat toisistaan korkeussuhteeltaan ja joiltakin yksityiskohdiltaan. Adelcrantzin omakätinen piirustus on kattorakennelmaltaan hivenen matalampi. Sellaiset detaljit kuin kaksoisportaikon rustiikkamuurauksen ja siinä olevan ikkunan puuttuminen antavat aiheen olettaa piirustuksen jääneen keskeneräiseksi (kuva 13). Yli-intendentinviraston länsifasadipiirustus on mittasuhteiltaan identtinen molempien pihafasadien kanssa. Piirustus on lähetetty kuninkaalle vahvistettavaksi 22.5.1776. Tämän piirustuksen mukaan länsifasadi on toteutettu (kuva 14).⁷⁸

Alkuperäispiirustuksia noudatettiin pääpiirteittäin päärakennuksen eksteriööriissä (kuvat 12, 14, 15). Pieniä muutoksia on tehty rakennusvaiheessa, esimerkiksi eräitä koristedetaljeja on jätetty toteuttamatta. Katselmuspöytäkirjojen mukaan alkuperäispiirustuksia noudatettiin pääpiirteittäin myös pohjakaa-voissa (kuvat 16–18). Adelcrantzin laatima piirustus kellotornia varten on päätetty vasta 8.7.1783. Sitä ei koskaan toteutettu (kuva 19).⁷⁹ Sivurakennusten pii-

rustukset eivät kuulu 4.6.1776 vahvistettuun sarjaan, vaan ne saatiin uuden asemakaavan vahvistuksen yhteydessä 12.8.1777. Nämä piirustukset ovat ka-teissa.⁸⁰ Upsalan yliopiston kirjastossa on tallennettuna Carl David Gyllenbor-gin (1734–1811) piirustukset hovioikeudentalon fasadeista ja sivurakennuksista, jotka on tehty Adelcrantzin piirustusten mukaan. Näissä piirustuksissa kylkira-kennukset on kuvattu aumakattoisiksi (kuvat 20–21).⁸¹ Toteutusvaiheessa sivu-paviljonkien aumattu valmikatto muutettiin kuitenkin rakennusmestari Johan Elfströmin (+ 1788) ehdotuksesta aumatuksi mansardikatoksi (kuva 22).⁸²

Rakennuksen kestävyuden varmistamiseksi Adelcrantz ehdotti neljän vuoden rakennussuunnitelmaa. Ensimmäisenä vuotena perustettaisiin tiilitehdas ja hankittaisiin rakennusmateriaali. Seuraavana tehtäisiin perustustyöt ja rakennettaisiin maakerros. Kolmantena talvena talon tulisi olla vesikatossa ja neljäntenä eli viimeisenä vuotena olisivat vuorossa sisustustyöt.⁸³ Hovioikeudentalo oli määrä rakentaa tiilestä. Kustavilaisella ajalla (1776) annettiin Adelcrantzin ehdotuksesta säädös, jonka mukaan yleisistä varoista kustannet-tavat rakennukset tuli tehdä kivistä (tarkoitetaan ennen kaikkea myös tiilira-kennuksia); puurakennuksia sallittiin vain erityisistä syistä. Uskottiin, että kau-pungit saisivat näin arvokkaamman ulkonäön ja kivitalot suojelisivat asukkaita tulipaloilta.⁸⁴ Adelcrantz ehdotti, että kruunu perustaisi paikkakunnalle tiilitehta-an. Jo yksistään muuraustiilien kuljetus laivalla Tukholmasta Vaasaan olisi maksanut 12 327 taalaria hopearahaa, joten uuden tiilitehtaan perustaminen paikan päälle tuli halvemmaksi. Tarpeelliset varat oli saatava pikaisesti, jotta ra-kennusmateriaali olisi voitu kuljettaa talvikelin aikana paikalle. Pohjanmaan rykmentistä oli tarkoitus komentaa rakennustöihin kykeneviä sotilaita Vaasaan, ennen kuin he marssisivat Viaporiin linnoitustöihin.⁸⁵

Myös Silfversparre piti välttämättömänä tiilitehtaan perustamista. Hän oli pyytänyt kirjelmässään 20.12.1776 määrärahaa tehdasta varten ja Pohjanmaan rykmentistä 100 tai ainakin 50 miestä tiilitehtaan rakennustöihin. Silfversparre tilasi Helsingistä taitavan tiilenlyöjän Johan Liljeströmin⁸⁶ ja savenvalajan Daniel Dickmanin (1758–1765) Vaasaan tutkimaan saven ja hiekan laatua kau-pungin eteläiselle latokartanon maalle. He totesivat molempien sopivan hyvin tiilenvalmistukseen. Vaasan maistraatti oli kokouksessaan päättänyt 2.12.1776 antaa ilmaiseksi tiilitehtaan tarvitseman hiekan ja saven. Samoin Silfversparre otatti näytteitä Rödgrundin hiekkakivistäkin.⁸⁷

Myös Etelä-Pohjanmaan talonpojat olivat kiinnostuneita hovioikeudenta-lon hankkeesta, aivan samoin kuin Vaasan triviaalikoulun rakentaminen oli

koettu sata vuotta aikaisemmin koko maakunnan yhteiseksi. Ilmajoen kirkkoherra Salomon Hannelius (synt. 1722) ja nimismies Johan Birling (1722–1787) ilmoittivat päättäneensä pitäjänkokouksessa, että pitäjä toimittaa ilmaiseksi rakennuksessa tarvittavat parrut ja hirret. Isokyröläiset lupasivat ajaa nämä rakennuspuut maksutta Vaasaan, ja Pietarsaaren pitäjäläiset puolestaan lahjoittivat 1 200 honkahirttä laudoiksi sahattuina.⁸⁸

Maaherra Bror Cederström († 1787) kävi Kustaa III:n itsensä käskystä lausumassa kiitokset ilmajokelaisille heidän suuresta uhrautuvaisuudestaan. Kun hovioikeus valmistui vuonna 1786, sen pääsisäänkätävän molemmin puolin kiinnitettiin Kustaa III:n käskystä kaksi erityisesti Ilmajoen pitäjänmiehiä kunnioittavaa ruskeaksi patinoituun marmorisiin kirjoitettua kiitostaulua:

K. GUSTAWIN III^{nen} KÄSKYSTÄ. TÄHÄN PIIRETÄN. ILMAJOEN PITÄJÄN=MIESTEN. LAHJOITTANEEN. METSISTÄNSÄ HAKANNEEN. OSAN MATKAA KULJETTANEEN. TARPELLISIA HIRSIÄ. TÄHÄN RAKENNUKSEEN. - TÄSTÄ. WAKAISESTA NÖYRYDESTÄ. JALOSTA HALUSTA. YHTEISEXI EDUXI OLKON. TÄLLE KUNIOITETTAWALLE KANSAKUNNALLE. ANSAITTU YLISTYS. - KOSKA K. WASA HOV=RÄTI. TÄSÄ AIKOI ISTUMAAN. 1786. PANDIN KIVI TÄMÄ.⁸⁹

PÅ K. GUSTAF. III. BEFALLNING. WARDER. THEN. WACKRA. GÄRNING. HÄR. ANTECKNAD. ATT. ILMOLA. SOCKN. FRIVILLIGT. SKÄNKT. PÅ. EGNE. SKOGAR. UPPHUGGIT. EN. DEL. AF. WÄGEN. FRAMFÖRT. ALLT. NÖDIGT. WIRKE. TILL. THENNA. BYGGNAD. - THETTA. WEDERMÅLE. AF. UPPRIGTIG. TILLGIFVENHET. AF. ÄDELMODIGT. NIT. FÖR. ALLMÄNT. BÄSTA. LÄNDE. THENNA. HEDERVÄRDA. ALLMOGE. TILL. FÖRTJENT. BERÖMMELSE. - TÅ. K. WASA. HOFRÄTT. HÄR. THESS. SÄTE. INTOG. MDCCLXXXVI. UPPSATTES. STENEN.⁹⁰

Teksti kaiverrettiin kullatuin kirjaimin toiseen tauluun suomeksi ja toiseen ruotsiksi (kuva 23).⁹¹

Rakennustöitä ei uskottu yksistään suomalaisen työvoiman varaan. Lähellä oleva, vuonna 1748 rakennettu maaherranresidenssi oli varoittavana esimerkkinä siitä, kuinka vaikea oli vielä siihen aikaan saada kivirakennuksesta kuiva ja kestävä. Residenssi oli jo vuonna 1773 täysin käyttökelvoton.⁹² Taitavia ammattimiehiä, kuten tiilenlyöjiä, seppiä, kivenhakkaajia ja puuseppiä hankittiin rakennukselle Tukholmasta. Rakennusmestariksi palkattiin vuoden 1778 alusta tukholmalainen muurarimestari Johan Elfström († 1788). Elfström oli hankkinut kokemusta mm. valtaneuvos Carl Gustaf Tessinin (1695–1770) rakennuksella Tukholmassa. Mestarinäytteen hän oli suorittanut vuonna 1770. Vaasassa Elfström piti itseään ammattiveljiään parempana ja käytti mielellään

arkkitehti-nimitystä.⁹³ Pitkän Vaasassa oleskelunsa aikana hän harjoittikin laajaa yksityistä arkkitehtitoimintaa. Elfström on muun muassa johtanut Sulvan ja Raippaluodon kirkkojen rakennustöitä.⁹⁴ Rakennuksella työskentelivät myös mm. seppämestari Johan Spångberg (1745–1808) ja puuseppämestari Hans Wiklund (1745–1797).⁹⁵ Heidän lisäksi paikalla oli kokenutta pohjalaista ammattityövoimaa, mm. alirakennusmestarina ja työnjohtajana toimi munsalalainen (Erik ?) Kantlin.⁹⁶ Kividetaljit, kuten kapiteelit ja eräät hiekkakivilistat hakattiin valmiiksi Ruotsissa. Siellä työstä vastasi kivenhakkaajaoltermanni J. P. Blom.⁹⁷ Valmiiksi hakattu Gotlannin kivi ja hiekkakivi tuotiin Uplannista.⁹⁸

Rakennusvaiheista

Hovioikeudentalon rakennustyöt kestivät kaksi kertaa suunniteltua kauemmin. Ensimmäinen vastoinikäyminen koettiin työvoiman saannissa. Pohjalaissotilaiden sijasta jouduttiin aluksi tyytymään Ruotsin Länsipohjan rykmentin komenukuntaan, jonka sotilaat olivat harjaantumattomia rakennustöihin. Silfversparre toivoi vastedes saavansa Viaporin linnoitustöissä opin saaneita Pohjanmaan rykmentin miehiä. Tiilitehdas rakennettiin 1777–1779 ensin Länsipohjan ja vuodesta 1778 alkaen Pohjanmaan rykmentin sotilaiden avulla. He olivat apuna myös tiilenlyönnissä myöhemminkin.⁹⁹

Hovioikeudentalon perustuksia alettiin kaivaa kesällä 1777 kuninkaan määräämälle paikalle. Maaperä osoittautui kuitenkin pettävän vetiseksi. Suomen koskenperkaustöitä johtanut tirehtööri Jansson arvioi perustuksen lujittamiskulut 2 282 riikintaalariksi. Hän ei myöskään taannut perustuksen kestävyttä, ja rakennus saattaisi sinistyä kosteudessa.¹⁰⁰

Silfversparre ehdotti, että hovioikeudentalon rakennuspaikka siirrettäisiin idemmäksi, missä maasto oli korkeampaa. Asemapiirustus muuttui vain kahden sivurakennuksen osalta. Adelcrantz oli aikaisemmassa suunnitelmassaan sijoittanut sivurakennukset hovioikeudentalon taakse, nyt uudessa suunnitelmassa ne sijaitsivat paviljonkeina samansuuntaisesti rakennuksen molemmin puolin. Vaasan maistraatti myönsi uutta suunnitelmaa varten tarvittavan lisämaa-alueen.¹⁰¹

Tässä yhteydessä Adelcrantz laati hovioikeuden kaupunginosaa koskevan asemakaavan. Hovioikeudentalo tuli siinä sijaitsemaan vastapäätä maaherran-residenssiä ja näiden välille oli suunniteltu Kuninkaankatu, jonka molemmin puolin oli kaksinkertainen lehmusrivi. Kujan molemmin puolin saivat kuusi ensimmäistä hovioikeudenneuvosta asuintonttinsa. Säädynmukaiset talonsa heidän olisi rakennettava määräajan kuluessa. Kuninkaan alkuaan valitsemaa rakennuspaikkaa ei ole voitu paikallistaa, koska tähän mennessä ei ole löydetty vastaavaa asemapiirustusta. On arveltu maaperän kosteussuhteen perusteella, että se on sijainnut nykyisestä puistoakselista jonkin verran pohjoiseen, Adelcrantzin maininnan mukaan lähempänä nykyistä Kauppiaankatua. Kunin-gas hyväksyi Adelcrantzin uuden suunnitelman 12.8.1777.¹⁰²

Hovioikeudentalon peruskivi laskettiin suurin juhlallisuuksin 3.7.1779, kuningattaren syntymäpäivänä. Seremoniaa johti varapresidentti Silfversparre. Peruskiveen muurattiin hopeisella muurauslastalla ja vasaralla pyöreä kuparirasia, jonka sisään oli asetettu kuninkaan määräyksestä vuoden 1772 hallitusmuodon muistoksi sekä hovioikeuden perustamisen (20.6.1775) että kruununprinssin Kustaa Aadolfin syntymän (1.11.1778) johdosta lyödyt mitalit ja kappaleet valtakunnassa silloin käytössä ollutta metallirahaa.¹⁰³ Varapresidentti Silfversparre lausui vihkimispuheessaan:

Jos nämä muistot, jotka nyt katkemme, vielä joskus tulevat päivänvaloon ja jälkeentulevaistemme nähtäviin, katselevat he varmaankin mielihyvää tuntien, ilolla ja kunnioituksella kuvaa, joka näihin on leimattu ja josta historia on heille kertonut: hallitsijaa, jolla oli paras sydän, loistava ymmärrys ja suurin rakkaus ihmisiin, alamaisiinsa. Ja he tulevat onnittelemaan meitä siitä, että me olemme olleet niin siunatun kuninkaan aikalaisia.¹⁰⁴ (Om dessa minnesmärken, som vi nu undangömma, än engång komma i dagsljuset och för våra efterkommandes ögon, skola de utan tvifvel med begärlighet, med glädje och vördnad betrakta den bild, som härpå finnes präglad, om hvilken historien förkunnat dem: en regent med det bästa hjärta, med ett lysande förstånd och den största kärlek för menniskor och undersåtar; och de skola lyckönska oss, att hafva varit samtida).¹⁰⁵

Viimeisenä tarttui hopeiseen muurauslastaan ja vasaraan muurarimestari Elfström, jolle välineet annettiin lahjaksi.¹⁰⁶

Varapresidentti Silfversparren kuoleman (13.7.1784) jälkeen rakennustöitä johti kuninkaan määräyksestä (7.9.1784) hovioikeudenneuvos Carl Fredrik Krabbe (1738–1811). Talo valmistui syksyllä 1786. Rakennuksen molemmin puolin olevat sivurakennukset olivat valmiit lopputarkastukseen samana vuonna. Loppukatselmukset pidettiin Silfversparren johtamien töiden osalta 27.4. ja

6.5.1785 ja Krabben osalta rakennuskompleksin valmistuttua 30.10.1786. Presidentti Carl Bonde (1741–1791) muutti asuntoonsa 4.10.1786 ja hovioikeus omaan kerrokseensa 1.11.1786.¹⁰⁷

Oikeuden temppelin juhlalliset vihkiäiset vietettiin samana päivänä. Juhlan näyttämönä oli uusi ja uhkea tuomiosali. Avaus- ja juhlapuheen piti presidentti Bonde, joka mainitsi mm.:

– – Olkoon tämä huone oikeudelle pyhitetty, vallitkoot täällä jumalanpelko, toisuus ja ihmisrakkaus. – – Tulkoon tästä viattomuuden varma turvapaikka, vääryyden kauhu, hätääkärsivien ja sorrettujen siunauksen aihe. – – Saakoot tämän seudun asukkaat – – aina korjata niitä jaloja hedelmiä, joita rauha, tyyneys ja varmuus tuovat mukanaan ja kuuluvat heille uskollisina ja lainkuuliaisina almaisina – – .¹⁰⁸ (– – Vare således detta rum helgadt åt rättvisan! Åge Gudsfruktan, sanning och människokärlek här sitt säte! – – Blifve detta ställe oskyldighetens säkra fristad, orättvisans skräck, ett föremål för den nödlidandes och förtrycktes välsignelse! – – Mätte denna ortens innevånare. – – alltid få skörda de ädla frukter, som fred, lugn och säkerhet medföra och dem såsom trogne och laglydige undersåtare tillkomma – –).¹⁰⁹

Kustaa III:lle lähetettiin hovioikeudentalon vihkimistä koskeva asiakirja, johon hän vastasi:

Gustaf etc. etc. etc. Vi hafve med nådigt nöje inhämtat, att I numera kunnat inflytta uti Hof Rätts-Huset. Det hade därjämte varit Oss fägnasamt, om Vi under Eder Berättelse därom funnit namnet af den Ämbetsman, som efter Vårt Nådiga förordnande lagt första grunden till denna Byggnad och besörjt den största delen däraf, en Ämbetsman, hvilken både såsom Domare och Undersäte med Snillet och Hjertats egenskaper förtjent Vårt nådiga Förtroende; men fast han tidigt försvunnit, hafve Vi icke saknat hans nit och drift hos den, hvilken Vi sedermera anförtrött att fullkomna det återstående.

När denna byggnad en gång faller för förgängligheten, försvinna väl de vedermälen den burit af närvarande tiders smak och Vår Frikostighet, men Lagens Helgd och Rättvisans grannliga Skipande, vårdade af Eder och Edre Efterträdare, blifva för de påföljande Vittnesbörd af Vår omvårdnad för Finlands trogne Invånare, och den Ära, Efterverlden derföre gifver Vårt minne, skola Edra namn dela, om I värdigt uppfyllen Edra viktiga kall.

Då I öppnat Edra Sammankomster uti detta Hus på samma dag, som Riket Otta år tillföre fått emottaga Hoppet för sin Framtid, lären I aldrig derstädes intaga Edra Domare-Säten utan Uppmuntran och Påminnelse, att med Eder åtgärd bereda Ordning, Rätt och Säkerhet för Ert Tidevarf, hvars Vålfärd Vårt Faderliga Hjerta med så mycken omsorg söker att försäkra. Vi befalle etc. Upsala Slott den 22 November 1786. GUSTAF. (E. Schröderheim).¹¹⁰

Vaasassa oli kustavilaisella ajalla pääasiallisesti yksikerroksisia puutaloja.¹¹¹ Ennen hovioikeuden rakennuksen valmistumista 1786 siellä oli vain kaksi

24. Piirustuksenopettaja J. G. Hedmanin laveeraus "Näköala Korsholman valleilta etelään 1851". Yksityiskohta Vaasan hovioikeuden kaupunginosasta. Valokuva Mika Lampe 1983. PM.

kivirakennusta, kaupungin ja pitäjän yhteinen kirkko¹¹² sekä vuonna 1748 rakennettu maaherranresidenssi, joka sijaitsi Korsholman valleilla kaupungin tulliainan ulkopuolella. Hovioikeudentalo monumentaalisine lehtikujamiljöineen oli kaupungin näkyvin ja vaikuttavin kustavilaisen ajan muistomerkki (ks. ylle, kuvat 24 ja 25).¹¹³ Rakennus edusti Vaasan rakentamisen korkeinta tasoa, niinpä molemmat kaupungissa vierailleet monarkit, Kustaa IV Aadolf (1778–1837) ja Aleksanteri I (1777–1825), majoitettiin sinne.¹¹⁴ Italialainen Giuseppe Acerbi (1775–1846) on matkakertomuksessaan "Matka halki Suomen v. 1799" kuvaillut Vaasan senaikaista kaupunkimiljöötä. Hän kiinnitti huomiotansa erityisesti hovioikeudentaloon, jonka rakennetta ja koristelua hän on kirjassaan analysoinut seuraavasti:

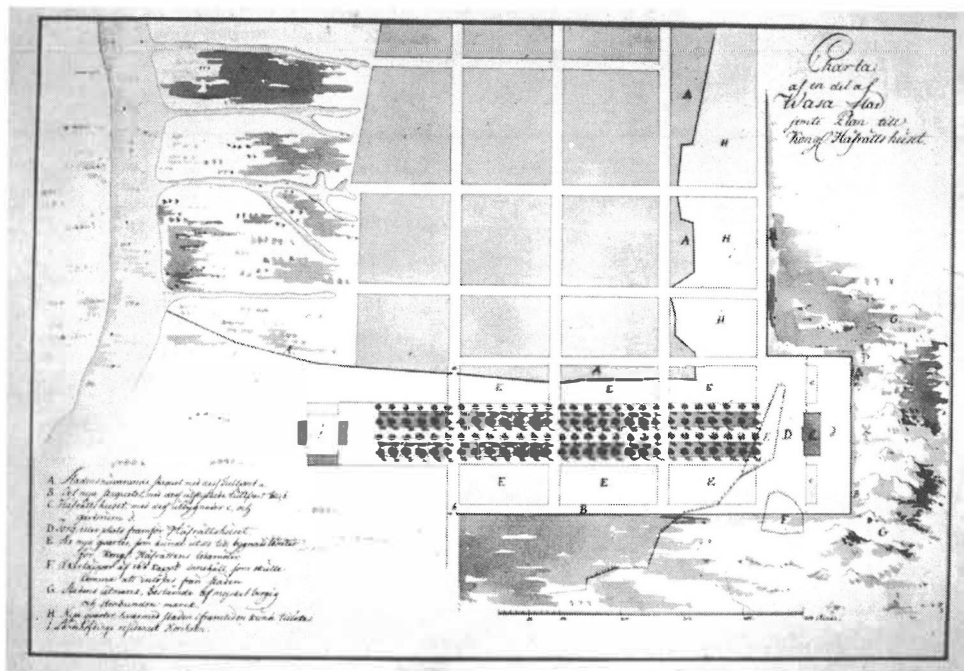
Hovioikeuden istunto paikaksi määrätty talo on rakennettu kivistä aivan kaupungin vierelle, kaakkoon päin kohoavan kukkulan rinteelle, vastapäätä maaherran asuntoa ja Korsholman kuninkaankartanoa. Rakennus on 70 jardia pitkä, 27 leveä ja 33 korkea. Julkisivua koristaa kello. Arkkitehtuuriltaan se on doori-laista tyyliä ja kaiken kaikkiaan yksi kuningaskunnan kauneimmista rakennuksista. Friisissä nähdään kirjoitus: Gustavus III R. S. anno Imperii extruxit Themidique dicavit. (Suomentanut Hannes Korpi-Anttila).¹¹⁵

III HOVIOIKEUDENTALO – OIKEUDEN TEMPPELI

1 Monumentaalinen lehtikujamiljö

Adelcrantz laati vuonna 1777 hovioikeuden kaupunginosan asemakaavan. Hän sai täysin vapaasti suunnitella hovioikeudelle luovutetun alueen. Adelcrantz pitäytyi ajalle tyypillisessä barokista periytyneessä symmetriassa ja rakensi suunnitelmansa lujan keskiakselin varaan (ks. seuraava sivu, kuva 26).¹¹⁶ Asemakaavansa hän toteutti ranskalaisten esikuvien mukaisesti. Hovioikeudentalo idässä ja jo vuonna 1748 Korsholman valleille rakennettu maaherrantalo lännessä sijaitsivat symmetrisesti vastakkain.¹¹⁷ Samankaltaista barokista periytynyttä symmetrisyyttä ja aksiaalisuusperiaatetta Adelcrantz noudatti suunnitellessaan muitakin rakennusprojektejaan. Hänen tarkoituksenaan oli luoda Vaasaan yhtenäinen monumentaalimiljö, kuten Kustaa Aadolfin tori (Gustav Adolfs torg) Tukholmassa.¹¹⁸

Hovioikeudentalon ja maaherranresidenssin välissä tuli olemaan noin 290 metriä pitkä Kuninkaankatu, jonka molemmin puolin istutettiin kaksinkertaiset lehtipuukujat. Sitä raivattiin ja istutettiin samanaikaisesti, kun hovioikeudentaloa rakennettiin. Istutuspuiksi valittiin aluksi haapoja, vaikka Adelcrantzin 1777 hyväksytty suunnitelma edellyttikin lehmuksia. Vasta 1830-luvulla oli varaa lehmuksien ostoon. Adelcrantz on maininnut, että lehtikujasta oli määrä tulla Vaasan kaupungin ja koko maan kaunistus.¹¹⁹ Vastaavanlaisen puistoka-

26. Carl Fredrik Adelcrantzin hovioikeuden kaupunginosan asemakaava vuodelta 1777. Hovioikeudentalon ja maaherranresidenssin välissä noin 290 metriä pitkä Kuninkaankatu ja sen molemmiin puolin kaksinkertaiset lehtipuukujat. Kujan varrelle merkitty kuusi tonttia hovioikeuden jäsenille. C. hovioikeuden päärakennus, D. Kustaan tori, E. hovioikeuden virkamiesten tontit ja I. maaherranresidenssi. Alkuperäinen piirustus: Kuninkaallinen Rakennushallitus. Ruotsin valtionarkisto, Tukholma. Valokuva Mika Lampe 1980. PM.

tusuunnitelman oli laatinut myös maaherra Robert de Geer (1750–1820) omaan residenssiinsä Heinolaan vuonna 1786.¹²⁰

Hovioikeudentalosta lehtikujan alkuun on noin 89 metriä, ja lehtikujan leveys on noin 20 metriä. Vuoden 1785 välikatselmuksen mukaan puistokadun varrella olevista hovioikeuden jäsenille tarkoitetuista kuudesta tontista jo kolme läntisintä oli valmiiksi rakennettu.¹²¹ Acerbi mainitsee matkakertomuksessaan vuodelta 1799, että Vaasan hovioikeuden jäsenten talot sijaitsevat täysin symmetrisesti samassa rivissä puistokujan molemmin puolin.¹²² Kysymyksessä oli merkittävä kaupunkitaiteellinen sommitelma, jossa kokonaisuuden arkkitehtoninen taso haluttiin taata hovioikeuden virkamiesten edustavien asuintalojen avulla.¹²³

Kaavoituksen arkkitehtoninen suunnitelma perustunee Adelcrantzin tuntemaan Nancyn 1750 luvulla luotuun Place de Stanisław Leszczyńskiin (Place Royale de Nancy) Ranskassa (kuva 27). Se oli julkaistu Pierre Patten teoksessa

Monuments érigés en France à la gloire de Louis XV (1765).¹²⁴ Kaavoitukset noudattavat samanlaista symmetrisyyttä ja aksiaalisuusperiaatetta.

Place de Stanisław Leszczyński on Emmanuel Héré de Cornyn (1705–1763) suunnittelema. Se on rokokooajan merkittävimpiä monumentaalisia kaupunkisuunnitelmia, jota on käytetty yleisesti esikuvana mm. Place de la Concorde’lle Pariisissa ja Place Royale’lle Brysselissä. Sen tilakokonaisuus muodostuu keskiakselilla symmetrisesti vastakkain sijaitsevista kaupungintalosta (Hôtel de Ville) ja sotilashallinnon rakennuksesta (Hôtel de l’Intendance) sekä niiden välissä olevasta pitkästä kävelykadusta (Place de la Carrière), jota reunustavat kaksinkertaiset puukujat ja asuintalot. Katu päättyy toisessa päässä puoliympyrän muotoiseen puistoon (Hémicycle) ja toisessa riemukaareen, joka yhdistää Nancy vanhan ja uuden kaupunginosan toisiinsa. Héré de Cornyn suunnitelma pohjautunee pariisilaisiin esikuviin ja Germain Boffrandin teoksesta Livre d’Architecture (ilmestyi Pariisissa 1745) saatuihin vaikutteisiin.¹²⁵

Vaasan kaupunki säilytti entistäkin selväpiirteisemmän suorakaiteenmuotoisen ruutuasemakaavansa. Hyödyn aikakaudella kehittynyt klassisismien ruutukaava hallitsi yleisesti Suomen kaupunkirakentamista 1740-luvulta 1820-luvulle saakka.¹²⁶

Hovioikeuden kaupunginosan asemakaava merkitsi uuden ilmavan puutarhakaupungin syntyä vanhan ahtaan kaupungin jatkeeksi.¹²⁷ Adelcrantzin suunnitelma on ensimmäisiä esimerkkejä uudistuksesta, joka tapahtui varsinaisesti seuraavalla vuosisadalla, kun puistokadut yleistyivät Suomen kaupungeissa.¹²⁸ Turkuun tehtiin maaherra Johan Lillienbergin (1713–1798)¹²⁹ aloitteesta ehkä ensimmäiset tämäntyyppiset lehtipuilla reunustetut puistokadut vuosina 1750 ja 1752.¹³⁰ Turussa julkaistiin vuonna 1753 Linnén oppilaan Pehr (Pietari) Kalmin (1716–1779) ajatukset englantilaisesta rakennustavasta: "Varsinkin suuremmissa kaupungeissa tulisi katujen varsille istuttaa erilaisia puulajeja, jotka vaikuttaisivat kaupungin terveellisyyteen ja myös melkoisesti sen ulkonäköön."¹³¹

Jo 1600-luvun lopulla kiinnitettiin Englannissa huomiota luonnon merkitykseen kaupunkiasutuksessa. Idea sovellettiin käytäntöön laajemmin vasta 1740-luvulla sen levitessä Euroopan mantereelle; linnanpuistojen lisäksi puistoistutuksia suunniteltiin esimerkiksi suurempien terveyslähteiden yhteyteen ja itse kaupunkejakin alettiin koristaa puuistutuksin. Puistojen ja lehtikujien käyttämisestä kaupungeissa ovat Turun ja Vaasan lisäksi esimerkkeinä Heinola ja

Hämeenlinna, joita varten tehtiin laajennussuunnitelmat Kustaa III:n vuoden 1775 päätöksen mukaan (kuvat 28–29).¹³²

Hovioikeudentalon eteen sen pääjulkisivun puolelle on merkitty Adelcrantzin kaavaan suorakaiteenmuotoinen "Kustaan tori", joka oli saanut nimensä kuninkaan mukaan.¹³³ Samoin maanmittari Fredrik Rönholmin (1716–1800) vuosina 1782–1783 laatimassa Vaasan uudessa asemakaavassa Kustaan tori on suorakaiteenmuotoinen.¹³⁴ Vasta Carl Ludvig Engelin (1778–1840) asemapiirustuksessa vuodelta 1825 on torin lehtikujan puoleinen osa rajattu kaarevin viivoin (kuva 30).¹³⁵ Adelcrantzin asemakaavassa on symmetrisesti Kustaan toria vastapäätä Kuninkaankadun toisessa päässä suorakaiteenmuotoinen aukio maaherranresidenssin edustalla. Rönholmin uuden asemakaavan mukaan puutarhan käytäviä reunustivat puuistutukset ja Kauppiaankadulta johti lehtikuja maaherrantalon eteen (kuva 31).¹³⁶

Presidentti PaaVo Alkion (1902–1983) kertoman mukaan silloiseen hovioikeuden elämään liittyi päivittäinen traditio: kun hovioikeus oli lopettanut toimintansa kello 3 päivällä, niin virkapukuiset jäsenet istuivat hevosten vetämiin vaunuihin ja ajoivat kulkueena pitkin hovioikeuden puistokujaa, edelleen pääkatua toiseen päähän kaupunkia kirkon ohitse ja sitten takaisin hovioikeuteen, josta he hajaantuivat koteihinsa.¹³⁷ Hovioikeudentalon edustalla olevat Kustaan tori ja puistokuja antoivat arvokkaat puitteet päivittäiseksi muodostuneelle traditiolle.

Lehtikannon mukaan hovioikeudentalon idänpuoleinen sisäpiha-alue kunnostettiin vasta vuoden 1820 paikkeilla, kun hovioikeuden yhdistetty ruiskuhuone- ja arkistorakennus rakennettiin (kuva 32).¹³⁸ Maassamme tapahtuneiden tuhoisien kaupunkipalojen seurauksena tehostettiin yleisesti paloturvallisuutta. Kaupunkeihimme alettiin rakentaa erillisiä ruiskuhuonerakennuksia 1820-luvulta alkaen.¹³⁹ Intendentti Charles Bassi (1772–1840) ehdotti arkistotalon sijoitettavaksi itärajalle, vastapäätä päärakennusta. Hovioikeus oli kuitenkin tyytymätön rakennuspaikkaan, koska se tulisi liian lähelle päärakennusta. Uudeksi arkistotalon rakennuspaikaksi esitettiin tontin pohjoislaitaa, jonka senaatti hyväksyi 15.12.1821.¹⁴⁰ Kirjeenvaihdosta ilmenee, kuinka hovioikeuden rakennusta jo silloin suuresti arvostettiin. Hovioikeuden taholta esitettiin nimenomainen toivomus, että rakennus sijoitettaisiin siten, ettei "kaunis hovioikeudenrakennus itäpuoleltaan peittyisi".¹⁴¹

Aikakaudelle tyypillistä barokista periytynyttä säännöllistä piharyhmitystä noudattaen rakennettiin vielä myöhemmin vahtimestarin asunto (rak. 1847)

pihan etelälaidalle symmetrisesti arkistotaloa vastapäätä.¹⁴² Molemmat ovat yksikerroksisia, rapattuja vaaleaksi maalattuja kivitaloja, joita peittää matala valmikatto.

Hovioikeus esitti 25.5.1818 Adelcrantzin suunnitelmaan kuuluneen kiviaidan rakentamista sisäpihan kolmelle avoimelle sivulle, koska se suojaisi ja kaunistaisi piha-alueetta.¹⁴³ Senaatti päätyi kuitenkin puuaitaan, joka rakennettaisiin intendentti Bassin piirustusten mukaan. Lopullisessa muodossaan aitarakennelma oli tehty puolittain kivistä ja puolittain puusta. Se oli noin 1,20 metriä korkea. Kivimuurin päällä oli tolppien varassa rimoista koottu balustradi, jonka hirsijalusta oli tervattu ja sivelty kimröökillä mustaksi. Rima-aita oli musta-kelta-ruutuinen. Siderimat, tolppien katteet palloineen sekä uurnien koristamat portit oli maalattu valkoisiksi.¹⁴⁴

Hovioikeuden presidentille myönnettiin Carl Fredrik Rotkirchin (1775–1832) anomuksesta 1800-luvun alkupuolella sisäpiha-alueen ulkopuolelta kasvi-tarha. Nyt voitiin jatkaa Adelcrantzin kaavan ytimenä olevaa keskiakselia hovioikeudentalon idän puolelle. Keskiakselin riittävän etäiseen näköpisteeseen rakennettiin puusta puutarhan valmistuttua vuonna 1825 huvimaja, jonka fasadin neljä klassisistista pylvästä oli suunnattu päälinjaa kohden. Neljä yhden-suuntaista käytävää halkoivat kujaa. Puutarha oli muodoltaan epäsäännöllinen nelikulmio, joten sekin oli keskiakselisommitelmaa hyväksi käyttäen pakotettu jonkinlaiseen symmetriaan (kuva 33).¹⁴⁵

2 Pohjakaava ja tilakokonaisuus

Kustavilaisella kaudella arkkitehtuurissa samoin kuin muillakin taiteen aloilla esiintyi rinnan useita eri tyyliuuntauksia. Kustaa III:n noustessa valtaistuimelle 1772 esiintyi valtakunnassa kaksi tyyliuuntauksia, vanhempi rokokooon liittyvä ns. härlemanilainen klassisismi sekä uudempi, ensisijaisesti yli-intendentti Adelcrantzin edustama Ludvig XV:n tyyli. Kustavilainen uusklassisismi syntyi 1780-luvun keskivaiheilla ja siinä on erotettavissa kaksi eri periodia, kustavilaisen uusklassisismien ensimmäinen, ns. ultradoristinen vaihe noin 1785–1795 sekä toinen vaihe noin 1795–1816. Nämä neljä tyyliä ovat samalla kertaa sekä peräkkäisiä että rinnakkaisia.¹⁴⁶

Härlemanilainen klassisismi levisi Ruotsiin 1740-luvulta lähtien, ja tyylin merkittävin edustaja oli siis yli-intendentti Carl Härleman, jonka mukaan suuntaus on nimetty. Henrik Lilius toteaa, että tälle arkkitehtuurille oli tunnusomaista epätekonisuus, eli se ei ilmentänyt kantavan ja kannettavan rakennusosan välistä suhdetta, vaan arkkitehtuuridetaljeja, kuten eri tyyppisiä liseenejä, joita käytettiin dekoratiivisesti pintaa jäsentävinä elementteinä. Toinen tunnusomainen piirre oli mansardikaton käyttö. Ludvig XV:n klassisismi alkoi syrjäyttää härlemanilaisen klassisismien johtavana tyyliuuntauksena 1750- ja 1760-lukujen taiteessa. Tämä samoin Ranskasta omaksuttu tyyli oli vastakohtana edeltäjälleen luonteeltaan tektoninen, eli se käytti julkisivuissa klassisistisia aiheita, kuten pilastereita ja palkistoja, ilmentämään kantavan ja kannettavan rakennusosan välistä suhdetta. Vanhan Vaasan hovioikeudentaloa pidetään tämän tyylin merkittävimpana rakennuksena Suomessa.¹⁴⁷

Hovioikeudentalo edustaa Kustaa III:n Ranskasta omaksomia arkkitehtuuri-ihanteita, joihin hän oli henkilökohtaisesti tutustunut Ranskassa. Samat ihanteet oli myös Adelcrantz omaksunut. Kustaa III piti tärkeänä henkisen kulttuurin kehitystä. Kuningas, historian tuntemana kulttuuripersoonallisuutena ja taiteitten suosijana, välitti yleiseurooppalaisia aate- ja tyyliuuntauksia valtakuntaansa. Hän itse alkoi toteuttaa ihanteitaan mm. valtakunnan rakennusprojekteissa ja kuvataiteessa päämääränään sekä kuninkaanvallan ihannoinnin että ruotsalaisen kansallishengen kohottaminen. Hovioikeudentalo voidaan määrittellä Ludvig XV:n klassisismien ruotsalaiseksi edustajaksi.

Hovioikeudentalo on mansardikattoinen ja kaksikerroksinen rapattu tiilirakennus, jossa on lisäksi maakerros. Residenssin molemmin puolin on saman-

suuntaiset yksikerroksiset sivurakennukset, nekin mansardikattoisia. Päärakennus on noin 42 metriä pitkä ja noin 16 metriä leveä. Korkeutta sillä on katonharjalle noin 19 metriä. Sivurakennukset ovat lähes päärakennuksen pituiset, mutta leveyttä niillä on vain 7,5 metriä ja korkeutta noin 7 metriä (kuva 22).

Adelcrantzin pohjakaavapiirustuksien mukaisesti toteutetun päärakennuksen ensimmäinen kerros oli varattu presidentin ja hänen puolisonsa asunnoksi, johon kuului 12 huonetta iso eteinen mukaan lukien. Pääjulkisivun puolella olivat kamari, seurusteluhuoneet, förmaaki, eteinen, sali ja tarjoiluhuone sekä pihan puolella kabinetit, makuuhuoneet alkoveineen sekä kolme garderoobia eli vaatehuonetta (kuva 16).¹⁴⁸ Maakerroksessa olivat palveluskunnan huoneet ja taloustitilat, yhteensä 12 huonetta. Pääjulkisivun puolella olivat viinikellari, vihanneskellari, kellari, varastohuone, lakeijain ja sisäkköjen huoneet sekä pihan puolella emännöitsijän ja piikojen huoneet, keittiö, panimo- ja leivintupa, taloustarvikevarasto ja juomakellari (kuva 17).¹⁴⁹

Toisessa kerroksessa oli hovioikeuden huoneisto, johon kuuluivat tuomiosali, kanslia- ja arkistotilat, yhteensä 13 huonetta. Pääjulkisivun puolella olivat tuomiosali, förmaaki, vahtimestarin huone, notaarien ja aktuaarin huoneet ja iso arkisto sekä pihan puolella pieni arkisto, kanneviskaalin arkisto ja kanneviskaalien konttori eli työhuone, kamreerin huone, huone (halkovarasto), kanslia ja sihteerin huone (kuva 18).¹⁵⁰

Presidentin ja hänen puolisonsa asuntoon kuuluvia talous- ja palveluskunnan tiloja sijaitsi myös sivurakennuksissa (kuva 20). Pohjoisenpuoleisessa sivurakennuksessa olivat navetta, mankelihuone, pesutupa, työkaluvaja, ruokavarasto eteisineen, josta oli kulku ullakolle, sekä puuvaja. Etelänpuoleisessa siipirakennuksessa sijaitsivat puuvaja, pieni eteinen, käymälä, hiilivarasto, vauvuvaja, ajajan (kuskin) huone eteisineen, josta johtivat portaat ullakolle, sekä talli.¹⁵¹

Hovioikeuden ja presidentin asunnon tärkeimmät tilat sijaitsivat pääjulkisivun eli Kustaan torin puolella. Tilaryhmittely, jossa merkittävimmät ja arvokkaimmat tilat ovat näköalajulkisivun puolella, on tyypillinen kustavilaisen ajan arkkitehtuurille. Vastaavanlaista ryhmittelyä Adelcrantz on noudattanut muissakin samanaikaisissa suunnitelmissaan.¹⁵² Tilajako noudattaa myös tuon ajan arkkitehdeille tarkoitettua ohjetta.¹⁵³

Tähän mennessä löytyneissä hovioikeudentaloa koskevissa asiakirjoissa ei ole mainintaa rakennusta varten mahdollisesti laaditusta tilaohjelmasta, jolla luonnollisesti olisi ratkaiseva merkitys rakennuksen tilojen suunnittelulle. Vielä

suurvalta-ajalla julkisissa rakennuksissa oli sovellettu asuntoarkkitehtuurin piiristä lainattuja normatiivisia pohjaratkaisuja ja niiden variaatioita. Nyt kustavilaisella ajalla julkisten rakennusten laajeneva tilaohjelma vaati uudenlaisia, niiden toiminnoista käsin luotuja pohjaratkaisuja; näin ollen huonejäsentely muodostui yksilöllisemmäksi. Mahdollisuuden tähän tarjosi ns. sydänseinän käyttöönotto.¹⁵⁴

Kustaa III itse puuttui rakennuksen suunnitteluun niinkin yksityiskohtaisesti, että hän antoi Adelcrantzille joitakin rakennuksen tiloja koskevia ohjeita. Kuninkaan toivomuksena oli mm., että huoneiden tuli olla riittävän korkeat ja itse tuomiosalin suuri ja valoisa. Yksi kerros tuli sisustaa presidentin asunnoksi, ja sen keittiö tuli sijoittaa rakennuksen kellaritilaan palovaaran välttämiseksi.¹⁵⁵ Adelcrantz ottikin huomioon kuninkaan antamat ohjeet.

Tilojen jäsentely noudatti ristinmuotoista, aksiaalista pohjakaavaa (kuvat 16–18). Jäsentely perustui todennäköisesti ranskalaisiin esikuviin, erityisesti Charles-Etienne Briseux'n (1660–1754) mallipiirustuksiin (kuva 34).¹⁵⁶

Presidentin ja hänen puolisonsa asunto

Hovioikeudentalon ensimmäisessä kerroksessa oli presidentin ja hänen puolisonsa asunto (kuva 16). – Kun presidentti palasi toisen kerroksen tuomiosalista virka-asuntoonsa, istuntodiaarion loppuun merkittiin: ”Herr presidenten nedgick kl. 3, då även ledamöterna åtskildes”.¹⁵⁷ Vanhempiin residenssitaloihin verrattuna suunnittelussa oli uutuuksena se, että asuinkerros sijaitsi alakerroksessa. Näin oli ehkä sen vuoksi, että saatiin pohjakerroksen taloustilat ja palveluskunnan huoneet välittömään yhteyteen toisiinsa. Tällöin toteutui myös Adelcrantzin pyrkimys: rakennuksen tärkein tila, tuomiosali, saatiin niin korkeaksi kuin mahdollista.¹⁵⁸

Rakennuksen keskiakselissa oleva pääsisäänkäynti johti pitkänomaiseen noin 6 x 3,5 neliömetrin kokoiseen eteistilaan. Sen päätteenä oli rakennuksen sydänmuurin kohdalla kahdeksankulmainen holvattu porrashalli, jonka kautta ohjautui selkeästi sekä huoneiston sisäinen että kerrosten välinen kulkuyhteys. Tällainen arkkitehtoninen ratkaisu toistuu useita kertoja Adelcrantzin samanai-

kaisissa suunnitelmissa. Esimerkiksi Sturehovin kartanon pohjakerroksen jäsentely noudattaa vastaavanlaista periaatetta (kuva 35).¹⁵⁹

Eteistila jakoi presidentin asunnon kahteen osaan. Tämä oli huoneiston näkyvin epäkohta. Lisäksi eteinen oli uunittomana talvisin hyvin kylmä. Myös sen valaistus oli heikonlainen. Presidentti Ernst F. Brander (1788–1860) arvosteli kirjeessään vuodelta 1841 asunnon epämukavuutta ja ehdotti, että hovioikeuden virkahuoneet sijoitettaisiin alakertaan ja presidentin huoneisto yläkertaan. Hän käytti perusteluinaan juuri eteisen huonon sijaintia huoneiston keskustassa sekä sen kylmyyttä. Vuonna 1842 suoritettujen korjausten yhteydessä eteiseen hankittiin lisävaloa poistamalla väliseinä.¹⁶⁰

Huoneiston pohjoispuolella olivat presidentin puolisolle tarkoitettut tilat ja eteläpuolella presidentin omat tilat.¹⁶¹ Pääjulkisivun puolella olevat seurustelutilat muodostivat aikakauden tapaan yhtenäisen huonejonon, joiden ovet avautuivat samassa linjassa. Yhtenäisyyttä rikkoi jonkin verran väliin sijoitettu kylmä eteinen. Pohjoiseen huoneiston puoliskoon kuuluivat förmaaki, seurusteluhuone ja peräkamari sekä vastaavaan eteläiseen puoliskoon iso sali, tarjoilu- ja seurusteluhuone. Sali, joka oli huoneiston suurin tila, noin 10,3 x 7,2 neliometriä, oli suunniteltu ruokasaliksi.¹⁶² Pääjulkisivun huoneiden ikkunoista oli suora näkymä Kustaan torille ja lehmuskujalle.

Pihan puolella sijaitsivat tilavat makuuhuoneet, joihin kuuluivat myös makuualkovit. Lisäksi etelänpuoleiseen huoneistoon liittyi iso garderobi, johon kuului myös makuualkovi.¹⁶³ Palovakuutusasiakirjan mukaan tätä huonetta oli käytetty myös lastenhuoneena.¹⁶⁴ Makuuhuoneista johtivat ovet kabinetteihin.

Tilojen yleissomittelussa sali ei sijainnut symmetrisesti huoneiston keskiakselissa ajalle tyypillisen, 1600-luvulta periytyvän kartano- ja palatsirakennuksille ominaisen karoliinisen pohjakaavarakaisun tapaan. Jo 1700-luvun lopulta ja 1800-luvun alusta lähtien tämäntapaiset pohjakaavat voitiin sommitella vapaammin.¹⁶⁵ Carl Hårlemanin arkkitehtuurille oli tyypillistä, että sali sijaitsi yleensä huoneiston keskellä keskirisaliitin kohdalla, mikä kuvastui myös fasaadeissa. Samoin Adelcrantzin kartanoarkkitehtuuri noudatti tavallisesti vastaavaa periaatetta.¹⁶⁶ Hovioikeuden rakennuksessa hän päätyi huoneiden vapaampaan sommitteluun.

Huoneet olivat 4,15 metriä korkeita. Keskirisaliitin kaari-ikkunoiden holvit muodostivat sisätiloissa segmenttikaaren, ja tämä ikkunoiden yläosa oli valoa läpäisemätön.¹⁶⁷ Rakennustapa oli tavallista tyyppiä 1700-luvulla. Ikkunaholvien avartuminen huoneisiin päin antoi sisätiloille runsaammin valoa. Ikku-

nat olivat 2,25 metriä korkeat. Kaikki ikkunat olivat kaksinkertaiset, ja niissä oli suljettavat yöluukut. Mirjam Lehtikannon mukaan hovioikeudentalon sisäikkunat kuuluvat maamme varhaisimpiin.¹⁶⁸ Kun maassamme 1700-luvun puolivälin jälkeen alettiin käyttää kuusiruutuaisia ikkunoita, tämä mahdollisti kaksinkertaiset ikkunat. C. J. Gardberg toteaa, että ensimmäiset tällaiset ikkunat mainitaan 1700-luvulla Mustion kartanosta ja Turussa Qwenselin talosta.¹⁶⁹

Presidentin asunnon taloustitat ja palveluskunnan huoneet sijaitsivat maakerroksessa (kuva 17), mikä Liliuksen mukaan oli ranskalaisen käytännön mukaista.¹⁷⁰ Maakerroksen sisätilat ovat säilyneet lähes alkuperäisessä asussaan, vaikka rakennuksen funktio muuttuikin vuonna 1863. Huoneiden jäsentely noudattaa ristinmuotoista pohjakaavaa kuten presidentinkin asunnon kaava. Itäfasadin keskirisaliitin ovi johti 2,6 x 2,4 neliometriä kokoiseen eteistilaan. Eteisestä nousi seitsemän noin 1,75 metrin pituista, noin 25 cm:n levyistä ja noin 18 cm:n korkuista porrasaskelmaa ylöspäin presidentin asuntoon, ja kuusi lähes samankokoista porrasaskelmaa johti alas maakerrokseen. Tämä oli ainoa pääsytie maakerroksen tiloihin. Alaspäin vievän portaikon puolivälissä oli noin 1,30 x 1,80 neliometriä levyinen lepotaso, josta aukeni ovi etelän puolelle keittiöön ja vastakkaiselle puolelle panimo- ja leivintupaan. Keittiöstä oli kulkuyhteys edelleen piikojen ja emännöitsijän huoneisiin.¹⁷¹

Lepotasanteelta laskeuduttiin vielä seitsemän porrasaskelmaa kaikkiin kolmeen kulkusuuntaan – keittiöön, panimo- ja leivintupaan sekä sydänekäytävään. Porraskäytävä päättyi pohjoispäädystä eteläpäättyyn ulottuvaan pitkään ja kapeaan sydänekäytävään. Käytävän molemmissa päissä oli valoa antavat ikkunat. Tältä keskikäytävän puolelta oli pääsy panimo- ja leivintuvan takana olevaan taloustarvikevarastoon ja juomakellariin. Samoin myös toinen kulkuyhteys piikojen sekä emännöitsijän kamareihin kulki tästä keskikäytävästä, josta myös avautuivat ovet kaikkiin pääjulkisivunpuoleisiin huoneisiin, mm. lakeijan ja palvelijoiden kamareihin.¹⁷² Pihanpuoleiset huoneet ovat syvempiä kuin julkisivun puolella olevat. Pohjakerroksen kaikki tilat on holvattu joko risti- tai tynnyriholvein. Huoneiden korkeus on noin kolme metriä holvin lakikohdalta mitattuna. Osa ikkunoista oli suunniteltu valeikkunoiksi, ja niissäkin oli suljettavat yöluukut.¹⁷³ Presidentin asuntoon kuuluvia talous- ja palveluskunnan tiloja oli myös sivurakennuksissa.

Hovioikeuden toimitilat

Hovioikeuden toimitilat sijaitsivat rakennuksen toisessa kerroksessa, jossa huonekorkeus oli talon suurin, 5,4 metriä (kuva 18).¹⁷⁴ Yhteys sisempiin tiloihin oli pääjulkisivun puolelta länsisivulta ensimmäisen kerroksen eteistilan päätteellä olevan kahdeksankulmaisen porrashallin itälaidasta.¹⁷⁵ Sisäänkäynti hovioikeuteen siirtyi pihan puolelle 1842–44 tehtyjen muutostöiden jälkeen.¹⁷⁶ Portaikossa oli kaksi nelikulmaista lepotasoa. Ensimmäiselle välilepotasolle oli yhteensä 13 porrasaskelmaa ja edelleen toiselle lepotasolle 6 ja yläkerran eteistasanteelle 11 porrasaskelmaa.¹⁷⁷

Portaikko oli yksisyöksyinen. Porrasaskelman pituus oli noin 2,30 metriä ja leveys noin 34 cm ja korkeutta sillä oli noin 15 cm. Portaikkoon antoi valoa ensimmäisen tasanteen kohdalla oleva pieni kahdeksanruutuinen, kooltaan noin 75 cm korkea ja noin 1,70 metriä leveä ikkuna, joka oli siis idänpuoleisen sisäänkäynnin yläpuolen ikkuna. Poikkileikkaus- ja päätyfasadipiirustuksen mukaan portaat oli varustettu samanlaisin takorautaisin kaitein kuin pääfasadin kaari-ikkunat ja ulkoportaatkin (kuva 15). Portaat jatkuivat toisesta kerroksesta edelleen aina ullakkotiloihin asti. Ullakolla ei ollut huoneita.¹⁷⁸

Portaikko päättyi toisen kerroksen kohdalla noin 6,5 metriä pitkään ja noin 2,8 metriä leveään porrashalliin, joka sijaitsi rakennuksen keskiakselilla. Porrashallin korkeus oli noin 5,4 metriä holvin lakikohdalta mitattuna. Pitkä keskikäytävä halkaisi osittain myös ylimmän kerroksen. Noin 18,5 metriä pitkä ja 1,80 metriä leveä käytävä ulottui porrashallin etelään avautuvasta ovesta rakennuksen päätyyn asti. Käytävään antoi valoa sen päässä oleva ikkuna, joka oli puoleksi vale- ja puoleksi avoin ikkuna.¹⁷⁹

Istuntosali eli tuomiosali oli kerroksen tärkein ja edustavin huone. Adelcrantz oli suunnitellut sen pääjulkisivun puolelle pohjoispäätyyn huoneiston rauhallisimmalle paikalle, syrjään portaikon ja muun kulun häiriöiltä.¹⁸⁰ Tuomiosali, jonne kokoonnuttiin istuntoihin, oli luonnollisestikin kooltaan huoneiston suurin tila, noin 10 x 7 neliometriä. Siitä avautui viisi ikkunaa, jotka antoivat huoneelle riittävästi valoa ja lisäsivät arvokkuutta: kolme Kustaan torille ja kaksi pohjoiseen.¹⁸¹

Arkkitehtuuria luodaan tyydyttämään varsinkin konkreettisia tarpeita. Adelcrantz oli ryhmitellyt yläkerroksen huoneet toimintoiltaan hyvin yhteensopiviksi. Tuomiosalista oli pariovien kautta välitön yhteys förmaakiin ja edel-

leen vahtimestarien sekä notaarien huoneeseen. Pohjapiirustuksen mukaan tuomiosalista oli kulku myös kansliaan. Förmaaki eli etuhuone tai vastaanottohuone oli tilava, lähes neliönmuotoinen ja kooltaan 7,1 x 7,2 neliometriä.¹⁸² Förmaakiin kokoonnuttiin istuntoon valmistautumista varten. Se toimi myös odotushuoneena.¹⁸³ Vahtimestarien eli postien työhuone sijaitsi kulkuyhteyksiltään parhaimmalla paikalla, huoneiston ydinkeskuksessa, pääsisäänkäynnin yläpuolella. Sekä förmaakista että vahtimestarien huoneesta avautuivat toiset pariovet porrashalliin.¹⁸⁴

Notaarien ja aktuaarin huoneet sekä iso arkisto olivat myös pääjulkisivun puolella. Näihin oli kulkuyhteys keskikäytävästä. Huoneiden välillä oli myös ovet samassa linjassa keskellä seinää. Presidentin asunnossa ovet oli sijoitettu ikkunoiden lähelle. Notaarien huone sekä iso arkisto olivat lähes samankokoisia, kooltaan noin 7 x 6 neliometriä. Aktuaarin huone oli pääjulkisivunpuoleisista huoneista pienin, sillä sen koko oli vain 7,2 x 3,8 neliometriä. Aktuaarin ja notaarien huoneiden välinen seinä oli rapattua puuta. Muiden huoneiden seinät olivat kivistä, ja ne olivat ns. sydänseiniä. Poikkeuksena oli vain pitkän käytävän itäseinä, joka oli puuta. Se oli niin ikään molemmin puolin rapattu.¹⁸⁵

Hovioikeuden virkamiesten työhuoneet Adelcrantz oli suunnitellut läheisen kulkuyhteyden päähän toisistaan. Notaarien ja aktuaarin huoneet sijaitsivat rinnatusten. Aktuaari toimi vetoasioiden kirjaajana. Notaarit pitivät riitaasioiden istunnoissa pöytäkirjaa. Arkistohuoneet olivat omana ryhmänään huoneiston eteläpäädyssä. Isoin arkistohuone, joka sijaitsi aktuaarin huoneen vieressä, toimi todennäköisesti hovioikeuden virka- ja päätearkistona.¹⁸⁶ Ison arkiston kaksi ikkunaa avautuivat pääjulkisivun puolelle. Eteläpäädyn ikkunat olivat valeikkunoita.¹⁸⁷

Vastaavasti eteläpäädyssä lukien käytävän itäpuolella olivat pieni arkisto, kanneviskaalin arkisto, kanneviskaalin konttori eli työhuone sekä kamreerin huone. Näihin oli kulkuyhteys vain keskikäytävästä. Pieni arkistohuone oli kooltaan vain noin 5 x 3 neliometriä.¹⁸⁸ Se oli todennäköisesti hovioikeuden käsiarkisto. Pienen arkistohuoneen vieressä sijaitsevaan kanneviskaalin arkistoon puolestaan tallennettiin koko hovioikeuspiirin tallekappaleet. Kanneviskaalin työhuone sijaitsi hänen arkistonsa vieressä. Kanneviskaali toimi valtion asia-miehenä. Hän oli syyttäjistön edustaja ja valvoi alituomareita. Kanneviskaali ajoi heitä vastaan tarvittaessa virkasyytteitä.¹⁸⁹ Kanneviskaalin työhuone oli kooltaan noin 5 x 4 neliometriä ja sen arkisto noin 5 x 6,7 neliometriä. Katsel-musasiakirjan mukaan kamreerin eli taloudenhoitajan huone oli merkitty kan-

neviskaalin työhuoneen viereen lähimmäksi porrashallia.¹⁹⁰ Ensimmäisten nimitettyjen hovioikeuden virkamiesten joukossa ei mainita kuitenkaan kamreeria.¹⁹¹ Todennäköisesti huonetta on alkuaan käytetty muuhun tarkoitukseen.

Porrashallin pohjoiseen avautuvasta ovesta tultiin pieneen välieteiseen, josta yhteys jatkui edelleen tilavaan, noin 7,2 x 6,9 neliometriä suureen kansliaan, joka oli huoneiston toiseksi suurin tila. Kansliasta johti ovi viereiseen pohjoispäädyssä olevaan sihteerin huoneeseen. Sihteerin huoneesta avautui yksi ikkuna pohjoiseen ja yksi pihan puolelle. Toinen pohjoisseinustalla olevista ikkunoista oli valeikkuna.¹⁹² Virkailijoiden huoneista lähinnä tuomiosalia sijaitsi sihteerin huone, koska sihteerin tehtäviin kuului mm. hallintoasioiden esittely.¹⁹³ Välieteisen itälaidasta avautui ovi pieneen huoneeseen, jota käytettiin halokovarastona, kunnes erillinen halkovarasto rakennettiin vuonna 1823.¹⁹⁴

Suunnitteluvaiheessa esitettiin, että pihanpuoleiset huoneet jaettaisiin palkistoin kahteen kerrokseen, jolloin saataisiin lisää arkistotilaa. Tämä olisikin ollut mahdollista, koska yläkerros oli tavallista korkeampi istuntosalin suuren huonekorkeuden ansiosta.¹⁹⁵ Adelcrantz oli yläkerran pohjakaavassa luonut hyvät kulkuyhteydet siten, että kaikkiin tiloihin päästiin joko porrashallista tai erillisen käytävän kautta. Hovioikeuden tilaohjelmaan ei ole merkitty työhuonetta presidentille, hovioikeudenneuvoksille eikä asessoreille. Tänäkään päivänä hovioikeudenneuvoksilla ei ole omaa työhuonetta, vaan työ, jota ei tehdä istunnoissa, tehdään kotona (asiakirjojen jälkikäteinen luku ja tehtyjen ratkaisujen tarkistaminen).¹⁹⁶

Hovioikeuksien toimitilojen vertailua

Ruotsin valtakunnassa oli 1700-luvulla viisi hovioikeutta: Svean, Turun, Tarton, Göötan ja Vaasan hovioikeus. Tarton hovioikeuden (per. 1629) käytössä olleista rakennuksista ei ole säilynyt kuvamateriaalia eikä myöskään tietoja niiden arkkitehtuurista. Rakennusten historiasta on tehnyt selvityksen Tarton Valtionyliopiston Tieteellisen kirjaston johtaja L. Peep. Tietoja on saatavissa venäläisarkistoista mm. Venäjän Federaation Restauraationhallituksesta, Valtion Historian Keskusarkistosta sekä Valtion Sotahistoriallisesta Keskusarkistosta Moskovasta. Hovioikeus toimi Ruotsin vallan aikana Tartossa vuosina 1630–1700.

Alunperin hovioikeudella oli toimitilat yksityiskäyttöön rakennetussa talossa (Schenckingin talo), joka toimi eräässä vaiheessa myös kaupungin raatihuoneena. Hovioikeuden käytössä rakennus oli 1600-luvun lopulle saakka, jolloin Tarton uusi hovioikeudentalo valmistui. Tämän rakennuksen tarkkaa valmistumisajankohtaa ei tiedetä, mutta vuosina 1691 ja 1693 rakennuksessa on suoritettu tarkastuksia. Näiden suorittajan, tukholmalaisen kapteenin v. Triesen lausumien mukaan talo oli rakennettu hyvin, ja se oli yksi Tarton arvokkaimmista rakennuksista. Tämä hovioikeudenrakennus tuhoutui suuren Pohjan sodan aikana vuonna 1704 tai 1708. Rauniot on merkitty vuoden 1775 Tarton asemakaavaan, jota säilytetään Moskovassa Valtion Sotahistoriallisessa Keskusarkistossa. Tämän jälkeen hovioikeus siirrettiin Riiaan.¹⁹⁷

Svean hovioikeus (per. 1614) aloitti toimintansa Tukholman vanhassa linnassa. Hovioikeus sai vuonna 1757 pysyvät toimitilat Wrangelin palatsista (Kungshuset), jonka vanhimmat osat ovat peräisin 1520-luvulta. Palatsin rakennutti 1650- ja 60-luvuilla valtakunnanmarsalkka Carl Gustaf Wrangel (1613–1676) Jean de la Valléenin (1620–1696) ja Nicodemus Tessin vanhemman (1615–1681) suunnitelmien mukaan.¹⁹⁸ Wrangelin palatsi on kolmikerroksinen kivirakennus, jonka länsisivun molemmissa kulmissa on pyöreä torni (kuvat 36–37). Yli-intendentti Karl Johan Cronstedt (1709–1777) laati vuosina 1755–1756 peruskorjaussuunnitelman hovioikeuden toimitiloja varten. Tilat sijaitsivat Wrangelin palatsin toisen kerroksen keskiosassa ja pohjoissiivessä (kuva 38).¹⁹⁹ Palatsi on suunniteltu pohjaratkaisultaan U:n muotoiseksi sisäpihan ympärille. Svean hovioikeus toimii edelleen Wrangelin palatsissa, ja rakennus on kokonaan sen käytössä.

Turun hovioikeus (per. 1623) osti vuonna 1671 Kankaistentalon, jonka historia ulottuu keskiaikaan. Sitä ennen hovioikeus toimi Turun linnassa ja useissa yksityisissä vuokratiloissa. Vuonna 1681 talo paloi perustuksiaan myöten. Hovioikeudentalon tilajaosta ja ulkoasusta ei ole säilynyt tietoja ajalta ennen paloa, ei myöskään uudelleenrakennetun talon osalta. Vuonna 1725 otettiin korjattu hovioikeudentalo jälleen käyttöön. Hovioikeuden ulkoasu ja tilajako on pääpiirteissään rekonstruoitavissa sen perusteella mitä tiedetään talosta 1800-luvun alussa. Talo säilyi pääosin koko ajan vuoden 1725 asussa. Rakennus tuhoutui vuonna 1827 Turun palossa. Tämän jälkeen hovioikeus toimi muutaman vuoden ajan seurahuoneen lalossa (nyk. kaupungintalo), kunnes se sai pysyvän toimipaikan Turun akatemiatalosta.²⁰⁰

Anthon W. Arppe laati kolme suunnitelmaa Kankaistentalon uudeksi julkisivuksi, joista toteutunutta vastaa todennäköisesti lähinnä järjestyksessä toinen julkisivusuunnitelma vuoden 1811 joulukuulta (kuva 39). Tämä fasadis suunnitelma on saanut vielä 1700-luvun traditioihin ja ruotsalaiseen klassisismiin liittyvän ilmeen. Rakennus on kolmikerroksinen (tai 2 ½-kerroksinen) ja lähes koristelematon, rapattu kivitalo. Hovioikeuden toimitilojen pohjakaava oli lähes identtinen kaikissa kerroksissa (kuva 40). Hovioikeuden lisäksi rakennuksen alimmassa kerroksessa oli mm. kauppapuoteja.²⁰¹ Tämä vähensi rakennuksen arvokkuutta oikeuden istuntopaikkana.

Göötan hovioikeuden (per. 1634) ensimmäiset toimitilat olivat Jönköpingin vanhassa linnassa. Vähän myöhemmin Göötan hovioikeudelle rakennettiin oma talo, jonka suunnittelija on mahdollisesti rakennusmestari Hindrich Gottwald, ”mäster Hindrich”. Rakennus otettiin keskeneräisenä hovioikeuden käyttöön vuonna 1650.²⁰² Rakennus edustaa ruotsalaista renessanssia, ja se on kaksikerroksinen kivitalo, jossa on lisäksi maakerros (kuvat 41–42). Hovioikeuden toimitilojen pohjaratkaisu on lähes samanlainen kaikissa kerroksissa (kuvat 43–45).

Verrattaessa Vaasan hovioikeuden tilaratkaisua valtakunnan muiden senaikaisten hovioikeuksien Svean, Turun ja Göötan tiloihin (kuvat 16–18, 38, 40, 43–45) ilmenee, että hovioikeuksien pohjakaavoissa ja kerrosjaoissa ei ole yhtäläisyyksiä. Tämä johtuu siitä, että hovioikeuksien toimitilat ovat eri vuosisadoilta. Svean hovioikeus toimi Wrangelin palatsissa ja Turun hovioikeus osti Kankaistentalon käyttöönsä. Molemmat hovioikeudet toimivat siis alkuaan muihin tarkoituksiin tehdyissä rakennuksissa. Göötan ja Vaasan hovioikeuksille oli suunniteltu alunperin omat rakennuksensa.

Hovioikeuksien huoneiden funktiot ovat sitä vastoin pääpiirteissään samat. Poikkeuksena on Göötan hovioikeus, jonka tilaohjelman suunnitelmaan kuului jo vuonna 1776 myös rikosasiain huone sekä riita-asiain huone,²⁰³ joita Vaasan hovioikeudessa ei ollut erillisinä tiloina.

Yksittäisiä tiloja tarkasteltaessa havaitaan, että tuomiosalien eli istuntosalien tilaohjelmissa oli syntynyt käytänteitä; tuomiosalihan on hovioikeuden tärkein ja arvokkain tila. Yhtäläisenä piirteenä on mm. se, että tuomiosalit ovat riittävän tilavia ja valoisia (isot tuomiosalit ovat viisi-ikkunaisia)²⁰⁴ ja että ne sijaitsevat rakennuksien vähiten häiriöille alttiissa osissa. Myös Adelcrantz oli suunnitellut tuomiosalin viisi-ikkunaiseksi talon rauhallisimmalle paikalle luoteiskulmaan. Samantapaisen ratkaisun toteutti myös Carl Setterberg (1812–

1871) Vaasan uudessa hovioikeudentalossa (rak. 1857–1862).²⁰⁵ Vastaavasti Turun ja Göötan hovioikeuksien istuntosalit olivat tilavia ja moni-ikkunaisia. Niissä istuntosalit sijaitsivat rakennuksien kulmissa.²⁰⁶ Svean hovioikeuden viisi-ikkunainen iso tuomiosali oli huoneiston keskellä, mutta kuitenkin muista tiloista hyvin eristettynä. Hovioikeuden kaksi muuta istuntosalia sijaitsivat huoneiston kulmissa.²⁰⁷ Tavallista oli myös, että istuntosalin vieressä oli förmaaki eli etuhuone tai vastaanottohuone.

Hovioikeuksien muissa virkahuoneissa ei ole havaittavissa selvää yhtäläisyyttä niiden ryhmittelyssä. Vahtimestarin huone on pyritty sijoittamaan huoneiston keskelle lähimmäksi porraskäytävää. Yleensä virkahuoneet ovat kooltaan keskikokoisia.²⁰⁸ Vaasan hovioikeuden historiaan liittyy myös presidentin ja hänen puolisonsa asunto, joka oli samassa rakennuksessa talon ensimmäisessä kerroksessa. Turun ja Göötan hovioikeuksien presidenteillä oli virka-asunnot, jotka sijaitsivat erillisissä rakennuksissa.²⁰⁹ Svean hovioikeuden historiaan ei sen sijaan ole koskaan kuulunut presidentin asuntoa.²¹⁰

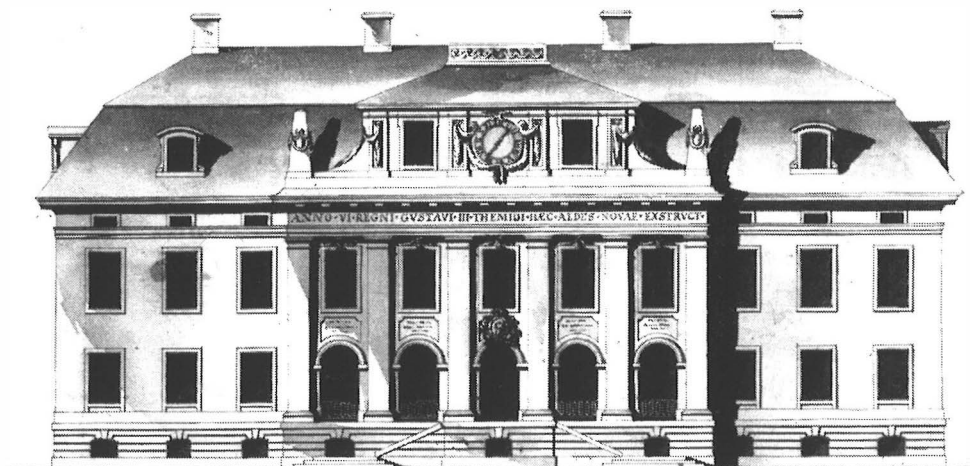
Vertailu osoittaa, että Vaasan hovioikeuden toimitilat olivat selvästi edustavimmat Ruotsin valtakunnan senaikaisista hovioikeuksista.

3 Eksteriööri

Pääfasadi

Pääfasadi, rakennuksen tärkein julkisivu, on Kustaan torille päin. Arkkitehti on luonnollisesti kiinnittänyt siihen aivan erityistä huomiota. Fasadin keskiosaa on korostettu noin 20 cm ulkonevalla, viiden ikkuna-akselin levyisellä keskirisaliitilla (ks. viereinen sivu, kuva 14). Adelcrantzin piirustuksessa länsifasadin risaliitin varjo osoittaa professori Kaisa Broner-Bauerin mukaan kuitenkin ulkoneman olevan huomattavasti syvemmän, yli metrin vahvuisen. Pohjapiirustuksessa se on vain noin 20 cm. Onko kysymyksessä arkkitehdin erehdys fasadin varjostuksessa vai tahallinen risaliitin korostus, vai onko arkkitehti alunperin suunnitellut suuremman ulkoneman kuin mitä toteutettiin, jää vaille vastausta.²¹¹

*Suqade af kongl. Måsa HofRåttis hus. o.
at Dorget.*

Valok. RA 1980

14. Carl Fredrik Adelcrantzin hovioikeudentalon länsifasadipiirustus. Yli-intendentinvirastossa laadittu piirustus lähetetty kuninkaalle vahvistettavaksi 22.5.1776. Piirustusta noudatettiin pääpiirteittäin taloa rakennettaessa. Valokuva RA 1980.

Risaliittia jäsentää kuusi molempien pääkerrosten korkuista toskanalaista kolossaalipilasteria, jotka kantavat palkistoa.²¹² Järjestelmän selkeää tektonisuutta korostaa myös pilasterien jalustojen ja kapiteelien materiaali – Gotlannin hiekkakivi.²¹³ Henrik Liliuksen mukaan hovioikeudentalossa toteutui ehkä ensimmäisen kerran maassamme tektonisesti ja oikeaoppisesti muotoiltu toskanalaisten järjestelmä.²¹⁴

Adelcrantzin arkkitehtuurille on ominaista keskirisaliitin huoliteltu plastinen käsittelytapa. Ensimmäisen kerroksen ikkunoiden ja oven sivuilla olevat pienet pilasterit kannattavat aukkojen yläpuolisia arkadikaaria. Arkadikaaret ja pilasterien kapiteelit ovat myös Gotlannin hiekkakiveä.²¹⁵ Pääjulkisivun massiivisuudessa vaikuttaa keventävänä ns. rytminen travee.²¹⁶ Aihetta Adelcrantz on käyttänyt myös 1770-luvun muissa suunnitelmissaan, kuten Ekolsundin linnassa ja Tukholman Aadolf Fredrikin kirkossa.²¹⁷

Arkadi-ikkunoiden alapuolella on takorautaiset kaiteet, joten ikkuna-aukot vaikuttavat lattiaan asti ulottuvilta; malli on tyypillinen ranskalaisille ikkunoille. Adelcrantzin tuotannossa tämäntyyppinen ikkuna esiintyy lähinnä hänen rokokookauden rakennuksissaan, esimerkiksi Drottningholmin Kiinan huvilinnassa. Arkadi-ikkunoiden yläpuolella on pannomaiset syvennykset, jotka piirustuksessa on suunniteltu täytettäväksi tekstein. Tekstit jäivät kuitenkin toteutumatta. Selvin yhtäläisyys muuripinnan käsittelyssä on havaittavissa Tukholman Aadolf Fredrikin kirkon sivufasadien kanssa (kuva 8).²¹⁸

Keskellä risaliittia on pääsisäänkäynti (kuvat 14 ja 46) oikealta ja vasemmalta suorasti kohoavine italialaisine kaksoisportaineen, jotka toteutettiin kuninkaan toivomuksesta.²¹⁹ Portaat ovat hiekkakiveä. Arkkitehtuurikirjallisuuden kuvamateriaalin perusteella italialaisia kaksoisportaita käytettiin tuohon aikaan yleisesti julkisissa rakennuksissa. Piirustuksista puuttuvat portaiden takorautaiset kaiteet. Rakennuksen koristedetaljit keskittyvät pääportaaliin.²²⁰ Yksityiskohtien jäsentely noudattaa 1700-luvun lopun arkkitehtuurikirjallisuuden antamia ohjeita, jotka toisaalta olivat muodostuneet konventioiksi. Rakennusten koristelun tuli painottua fasadien tärkeimpiin osiin siten, että se lisääntyi niiden keskiosaa kohti. Samoin on annettu myös ikkunoista ohje: kussakin kerroksessa tuli olla keskenään samanlaiset ikkunat, mutta keskellä olevat voivat poiketa muista.²²¹

Pääoven kamanassa on kaksi päällekkäistä koristelistaa, joista alemmassa on mukailtu kyma-aihe ja ylemmässä juokseva koira (kuva 46). Oviaukon katteena olevan arkadikaaren alla on pyöreä koristeellinen ikkuna. Sitä ei ole merkitty piirustuksiin.²²² Vastaavanlaisia sisäänkäynnin koristedetaljeja esiintyy Adelcrantzin samanaikaisissa suunnitelmissa, esimerkiksi Tukholman oopperarakennuksen portissa.²²³

Länsifasadin piirustuksen mukainen hovioukeuden perustajan kuningas Kustaa III:n monogrammi-reliefi kiinnitettiin pääoven yläpuolelle vasta syyskuussa 1803 (kuva 46). Reliefi tilattiin joulukuussa 1802 ornamentinveistäjä Ernst Philip Thomanilta (1760–1833) Tukholmasta. Se on veistetty tammesta. Korkokuva on kyllästetty pellavaöljyllä ja sen pintaan on siroteltu hiekkakivijauhetta. Lopuksi se on käsitelty vaaleanharmaalla värillä. Kuninkaan nimikirjain on kullattu. Thoman kiinnitti itse reliefin paikoilleen.²²⁴ Kesällä 1993 hovioukeus teetti monogrammi-reliefistä tallekappaleeksi kipsikopion, joka on kiinnitetty uuden hovioukudentalon toisen kerroksen eteläpäädyn käytävän seinään. Tallekappale on pintakäsitelty alkuperäisen mukaisesti, eli se on maalattu hel-

menharmaaksi, kuninkaan monogrammi G III on lehtikullattu (planssi IV).²²⁵ Reliefiä tarkastelen tuonnempana hovioikeudentalon ikonografiaa käsittelevässä luvussa.

Länsifasadin piirustuksessa keskirisaliittiin on merkitty suorakulmaisten konsolien kannattama räystääslista (kuva 14). Konsolit on kuitenkin jätetty toteutusvaiheessa pois. Tämän alapuolella on pilasterien kannattaman palkiston pintaan kiinnitetty kyynärän korkuinen (59,4 cm) kalkkikivifriisi. Siihen on hakattu latinaksi versaalikirjaimin: GUSTAVUS III R.S. ANNO IMP. XII EXTRUXIT THEMIDIQUE DCAVIT (Kustaa III Ruotsin kuningas kahdentenatoista hallitusvuotenaan rakensi ja pyhitti Themikselle). Friisin alapuolella on matalahko arkkitraavi.²²⁶

Keskirisaliitin päätteenä on hyvin huoliteltu barokkimainen attika, jonka perusrakenne esiintyy yleisesti mm. italialaisen barokin kirkkofasadeissa. Sen kaarimaisten sivustojen juuressa ovat koristeelliset obeliskit.²²⁷ Katselmuspöytäkirjan (1786) mukaan puiset, peltipäällysteiset obeliskikoristeet oli jo ehditty tehdä ja maalata keltaisiksi, kun arkkitehdin itsensä käskystä ne määrättiin poistettaviksi. Obeliskit oli tarkoitus korvata myöhemmin uurnilla, mutta niitäkin luovuttiin.²²⁸ Adelcrantzin arkkitehtuurissa on obeliskiaihe harvinainen, uurna huomattavasti yleisempi.

Attikaa elävöittää neljä pientä pilasteria. Siinä pilastereiden jalustat ja kapiteelit kulkevat seinän vaakalistojen tasolla ja niiden profilointi on sama kuin listoituksen. Jalustat ja kapiteelit ovat kuitenkin tunnistettavissa, koska ne ulkonevat listoituksesta.²²⁹ Attikan keskiakselissa on aikakello, jossa oli aluksi vain tuntiosoitin. Fasadiiirustuksen mukaan kellotaulua ja pilastereiden peilimäisiä varsia koristavat laakeriköynnökset, mutta nekin on jätetty pois. Attikassa on kaksi ikkunaa, jotka sijaitsevat kellon molemmin puolin.²³⁰ Attikan yläpuolisen aumatun peltikaton huipulla on matala altaani. Sen kaiteen fasadin puoleisen sivun ornamenttiaiheena on juokseva koira.²³¹

Samantapainen keskirisaliittiaihe esiintyy Adelcrantzin suunnittelemissa Ekolsundin linnan itäfasadin muutosehdotuksessa ja Gävlen raatihuoneen ensimmäisessä fasadiehdotelmassa. Rakennuksissa on tornirakennelmat attikan laella.²³² Adelcrantz on suunnitellut vastaavanlaisen torniehdotelman myös hovioikeudentaloa varten (kuva 19). Hänen allekirjoittamansa tornin piirustus on päivätty Tukholman Kuninkaallisessa yli-intendentinkonttorissa 8.7.1783. Adelcrantzin ja hovioikeudenneuvos Carl Fredrik Krabben (1738–1811) välisestä kirjeenvaihdosta ilmenee, että Adelcrantz itse ei ollut innostunut torniraken-

nelmasta. Piirustus laadittiin kuninkaan toivomuksesta, mutta sitä ei koskaan toteutettu.²³³

Pääjulkisivussa on yhteensä yksitoista tasalevyistä, pystysuuntaista ikkuna-akselia (kuva 14). Ikkunoiden korkeus on huomattavasti leveyttään suurempi,²³⁴ mikä on tyypillistä kustavilaisen ajan suosimalle ikkunamallille. Yläkerran ikkunat ovat noin 40 cm alakerran ikkunoita korkeammat. Ikkuna-akselien päätteenä ovat ullakkoikkunat, joiden alareunan linjassa kulkee kerroslista. Kerroslista on keino vähentää rakennuksen vertikaalista vaikutelmaa, ja sen tehtävänä on myös suojella seinäpintaa sateelta. Ikkunoissa on hivenen ulkonevat kehykset. Ne olivat kustavilaisille rakennuksille tunnusomaiset. Ajan arkkitehtuurikirjallisuuden antamien ohjeiden mukaan tuli sileissä seinäpinoissa oleviin ikkunoihin suunnitella kehykset, sitä vastoin rustiikkakerroksen ikkunat saivat olla kehyksettömät.²³⁵

Tarkastusasiakirjan (1785) mukaan ikkunat olivat jo alkuaan kustavilaisen ajan tapaan kuusiruutuiset (kuva 59). Piirustuksiin ei ole merkitty ruutujakoa. Taitekaton alalappeen mansardi-ikkunat ovat segmenttikaariset, samoin rustikoidun maakerroksen ikkunat. Mansardi-ikkunat poistettiin, kun rakennus muutettiin kirkoksi. Osa maakerroksen ikkunoista on valeikkunoita. Myös rustikoitu maakerros ns. cordon- eli nauhalistoinen lisää horisontaalista vaikutelmaa. Maakerros on Gotlannin hiekkakivistä, ja maarajassa oleva kivijalka Roslagin kiveä. Pääjulkisivuun tarkoitettuja koristedetaljeita on vain niukalti toteutettu, sillä alkujaan suunnitelluista keskirisaliitin yläkerroksen ikkunafestoneistakin on luovuttu.²³⁶ Carl Johan Elfströmin vuoden 1788 ja Carl Engelin vuoden 1825 hovioikeudentalon länsifasadipiirustuksista käy lähimmin ilmi, millainen rakennus oli valmistuessaan (kuvat 22, 47).

Kustavilaisella ajalla painotettiin erityisesti rakennuksen osien suhteiden merkitystä ja symmetriaa. Fogelmarck ei ole maininnut väitöskirjassaan mitään Adelcrantzin mahdollisesti käyttämistä sommitteluperiaatteista. Tunnettu ruotsalainen arkkitehti Carl Wijnblad (1705–1768) antaa mallikirjoissaan suhdeohjeita arkkitehdeille. Hän on jakanut fasadin usein kahdella eri modulilla.²³⁷ Myös ranskalaiset klassismin teoreetikot pohtivat rakennusten suhteiden ongelmia teoksissaan, kuten François Blondel (1618–1686) *Cours d'architecture* (1675–83) ja Charles-Etienne Briseux (1660–1754) *Traite du Beau essentiel dans les arts* (1752).²³⁸ Jean-François de Neufforge (1714–1791) Adelcrantz oli saanut todennäköisesti eniten vaikutteita keskirisaliitin yleiseen muotoon. De Neufforge käsittelee teoksessaan *Recueil Elémentaire d'Architecture* hyvin yksityiskohtai-

sesti esim. eri pylväsjärjestelmien osien keskinäisiä mittasuhteita.²³⁹ Näyttää todennäköiseltä, että myös Adelcrantz on tutkinut näitä sommitteluperiaatteita.

Elina Luukanen on selvittänyt hovioikeudentaloa koskevassa esitelmässään rakennuksen mittasuhteita, joiden avulla sen sopusuhtaisuus ja symmetria on saavutettu. Hän on valinnut tarkastelunsa kohteeksi tärkeimmän sivun eli länsifasadin. Hänen mittaustensa perusteella ilmenee, että Adelcrantz on käyttänyt rakennuksen yksityiskohtia suunnitellessaan tiettyä modulia johdonmukaisesti saadakseen osat keskenään ja kokonaisuuteen nähden harmonisiksi. Länsifasadin kaikki tärkeimmät jaot voidaan johtaa sen pituudesta, joka oli kunninkaan määräämä 70 kyynärää.²⁴⁰

Pihafasadi ja päätyfasadit

Pihanpuoleinen julkisivu on koristelultaan vaatimattomampi kuin pääjulkisivu (kuva 12). Myös siinä on yksitoista vertikaalia ikkuna-akselia, ja kaikki ikkunat ovat tasapäätteiset lukuun ottamatta segmenttikaarisia maa- ja mansardikerroksen ikkunoita. Osa maakerroksen ikkunoista on valeikkunoita.²⁴¹

Keskirisaliitti on kapeampi kuin pääjulkisivussa, se on vain kolmen ikkuna-akselin levyinen. Neljän toskanalaisen kolossaalipilasterin kannattaman palkiston friisiin oli suunniteltu kirjoitettavaksi: DISCITE IUSTITIAM MONITI (oppikaa oikeutta, kun teitä siihen kehoitetaan / oppikaa oikeutta ojennettut), mutta se on jätetty toteutusvaiheessa pois. Keskirisaliitin katteena on klassistiselle arkkitehtuurille tyypillinen päätykolmio. Sen keskiakselissa on pyöreä ikkuna, jota piirustuksissa koristavat laakerin oksat sekä oikeuden tunnuksena tunnettu liktorin vitsakimppu ja kirves. Nekin on jätetty toteuttamatta. Keskirisaliitin ulkonema muusta seinäpinnasta on noin kaksi metriä, mikä on huomattavasti enemmän kuin pääjulkisivussa.²⁴² Risaliitin muotoilussa on otettu huomioon talon pohjakaavan symmetrisyys ja ajateltu myös rakennuksen käytännöllisyyttä. Keskellä risaliittia on sisäänkäynti, jonka edessä on kuusi matalaa askelmaa.

Rakennuksen päätyfasadeissa on neljä ikkuna-akselia, ja niissäkin ikkunat ovat tasapäätteiset (kuva 15). Osa päätyikkunoista on sekä ylä- että alakerroksessa suunniteltu valeikkunoiksi, jotta symmetrisyys säilyisi. Rustikoidun maa-

ja mansardikerroksen ikkunat ovat segmenttikaariset, osa edellisistäkin valeikkunoita.²⁴³ Päätyjen ja pihafasadien seinäpinnat on muutoin käsitelty pääfasadin tavoin.

Vuoden 1786 loppukatselmuksen mukaan päärakennuksen julkisivut olivat rapatut ja valkoisiksi maalatut.²⁴⁴

Fasadien lähtökohdista

Päärakennuksen eksteriöörissä on vain vähän yhtymäkohtia Adelcrantzin edeltäjän ja oppi-isän Carl Hårlemanin (1700–1753) arkkitehtuuriin. Lukuun ottamatta rustiikkasokkelia muuripinnan käsittelyä on huomattavasti yksinkertaistettu. Se on ilman rustiikkaliseenejä ja kerroslistaa. Pääjulkisivun keskirisaliitin jäsentely on rikasta ja dynaamista. Adelcrantz on saanut todennäköisesti eniten vaikutteita sen yleiseen muotoon ja detaljornamentiikkaan ranskalaisen teoreetikon Jean-François de Neufforgen (1714–1791) mallikirjoista. Niitä ja hovioikeudentalon keskirisaliittia vertailtaessa on havaittavissa, että Adelcrantz oli mieltynyt de Neufforgen tapaan plastiseen muuripinnan käsittelyyn ja runsaaseen koristeluun.²⁴⁵ Sellaiset yksityiskohtat kuin esimerkiksi pilasterien muodostama rytmisen travee-aihe, muuripinnan pannoomainen syvennykset ja koristedetaljit ovat tyypillisiä myös de Neufforgen arkkitehtuurille (kuva 48).²⁴⁶ Häneltä omaksumiaan ideoita Adelcrantz kuitenkin käytti soveltaen ja samanaikaisesti heijastui attikan perusmuodossa jo mainittu italialaisen barokin sakraaliarkkitehtuuri.²⁴⁷ Vastaavanlainen attikan muotoilu esiintyy Adelcrantzin parissa muussakin saman ajan suunnitelmassa esim. Gävlen raatihuoneen ensimmäisessä fasadiehdotelmassa.²⁴⁸

Epäilemättä keskirisaliitin seinäpinnan käsittelyssä ja dekoraatioissa ilmenee yhtäläisyyttä myös Adelcrantzin tuntemien muiden ranskalaisten klassismin edustajien, kuten Charles-Etienne Briseux'n (1660–1754)²⁴⁹ ja Jacques-Germain Soufflot'n (1713–1780) arkkitehtuurin kanssa.²⁵⁰ Attikan keskustassa esiintyvä kelloaihe koristeineen ja itäfasadissa oleva päätykolmio pyöröikkunoineen olivat tuttuja yksityiskohtia Adelcrantzille edellä mainittujen ranskalaisten esikuvien lisäksi myös Carl Hårlemanin arkkitehtuurista.²⁵¹

Kustaa III:n määräyksestä Adelcrantz suunnitteli soitto kellorakennelman hovioikeudentaloa varten. Fågelmarckin mukaan ruotsalaisen perinteen mukaista oli lisätä rakennukseen tornimainen rakennelma (lanterniini) arvokkuuden merkiksi.²⁵² Tornisuunnitelma muistuttaa läheisesti mm. Adelcrantzin 1750-luvulla laatimaa Turun tuomiokirkon torninhuippuehdotelmaa (kuvat 19, 49). Fogelmarckin mukaan muotoilultaan ne liittyvät läheisesti härlemanilaiseen "barokkikokooon".²⁵³ Erityisesti Carl Härlemanin tiedetään olleen kiinnostunut italialaisten barokkimestarien luomasta kellotorni-aiheesta, jonka tavallisimmat arkkitehtimuodot olivat pylväät ja pilasterit sekä avoimet kaariaukot. Niiden katteena oli usein suippeneva kupoli.²⁵⁴ Tämä arkkitehtoninen muoto on tunnusomainen myös hovioikeudentalon torniehdotelmalle.

Härleman on osoittanut mielenkiintoa esimerkiksi Rooman S. Agnese-kirkon tornirakennelmiin (kuva 50). Hänen tiedetään omistaneen myös Filippo Juvaran (1676–1736) Torinon Superga-kirkon kellotornin originaalipiirustuksen, jota myöhemmin pidettiin esikuvana useille Ruotsin kirkkojen ja muiden rakennusten kellotorneille (kuva 51).²⁵⁵ Epäilemättä Adelcrantz on saanut vaikutteita tornirakennelmaansa Härlemanilta. Myös Filippo Juvara oli Adelcrantzin tuntuma arkkitehti. Adelcrantzin päiväkirjassa on useita mainintoja Juvaran suunnittelemissa rakennuksissa Torinossa ja sen ympäristössä, ja varsinkin häntä näytti kiinnostavan Juvaran merkittävin kirkollinen luomus edellä mainittu Superga-kirkko.²⁵⁶ Jos Adelcrantzin suunnittelema tornirakennelma olisi toteutunut, se olisi lisännyt pääfasadin arvokkuutta ja keventänyt yleisvaikutelmaa. Valo olisi virrannut vapaasti sen avoimen keskustan kaariaukkojen lävitse. Tornirakennelma olisi luonut myös ylöspäin jatkuvan tilailluusion ja siten vielä enemmän suurekkuutta.

Kustaa III oli kirjelmässään yli-intendentinvirastolle 23.10.1775 antanut tarkat ohjeet siitä, millainen rakennuksen tulisi olla. Kuningas halusi, että rakennus olisi osoitus hänen "hellästä huolenpidostaan jakaa lakia ja oikeutta uskollisille alamaisilleen sekä lyhentää heidän pitkiä oikeudenkäyntiteitään". Samalla se olisi muisto hänen ensimmäisestä kuninkaanmatkastaan Suomeen. Rakennuksen tulisi näin ollen vastata näitä tehtäviä niin ulkonaiselta muodoltaan kuin koristelultaankin.²⁵⁷ Adelcrantz olikin ottanut huomioon kuninkaan toivomukset ja pyrkinyt hovioikeudentalon suunnittelussa arvokkuuteen ja kau neuteen. Kustaa III:n hovioikeutta on pidetty Adelcrantzin parhaan luomiskauden profaanirakennuksista merkittävimpanä.

Kun verrataan Vaasan hovioikeudentaloa valtakunnan senaikaisiin muiden hovioikeuksien rakennuksiin, voidaan todeta, että niiden eksteriööreissä ei ole havaittavissa yhtäläisyyksiä (kuvat 12, 14, 36–37, 39, 41–42), koska rakennukset olivat eri aikakausilta. Vaasan ja Götan hovioikeuksille oli suunniteltu alunperin omat rakennuksensa.²⁵⁸ Svean ja Turun hovioikeudet toimivat muihin tarkoituksiin tehdyissä rakennuksissa.²⁵⁹

Vaasan hovioikeus erottui selvästi arkkitehtoniselta merkittävydeltään ja arvokkuudeltaan muista hovioikeuksista sekä yleensä valtakunnan oikeusrakennuksista. Taustana tälle oli, että Kustaa III itse keksi idean perustaa oikeudenhoidon parantamiseksi Suomeen toisen ylioikeuden. Ratkaisevasti asiaan lienee vaikuttanut senhetkinen poliittinen tilanne, ennakoitavissa oleva Ruotsin ja Venäjän välien kiristyminen. Näistä syistä Kustaa III halusi suomalaisten huomion osakseen.²⁶⁰ Kustaa III:n määräyksestä hovioikeudelle rakennettiin oma rakennus, jonka suunnitteluun hän itse vaikutti merkittävästi. Rakennusta voidaan pitää Kustaa III:n valistuspyrkimysten monumenttina. Sen tuli täyttää hänen asettamansa tehtävät myös arkkitehtonisesti.

Tämän rakennuksen merkitystä korostaa lisäksi se, että hovioikeudentalo oli valtakunnassa uusin ja sen suunnittelu annettiin yli-intendentti Adelcrantzille. Hovioikeudentalo ilmentää hyvin selkeästi hänen tyyliyrkimyksiään. Muut valtakunnan hovioikeudet olivat arkkitehtonisesti vaatimattomampia. Vaasan hovioikeuden rakennuksella ei ole ollut vaikutusta myöhempienkään hovioikeuksien arkkitehtuuriin.

Sivurakennukset

Sivurakennuksissa on paljon yhtymäkohtia Carl Hårlemanin arkkitehtuuriin (kuva 22). Sivurakennusten mansardikatot, leveät vaakarustikoidut pilasterit, segmenttikaariset ikkunat sekä frontonit pyöröikkunoineen liittyvät läheisesti moniin Hårlemanin suunnitelmiin.²⁶¹ Molemmissa Kustaan torille päin olevissa sivurakennuksissa on kuusi leveää rustiikkapilasteria, jotka ovat rokokoon ajan rakennuksille tunnusomaisia. Päärakennukseen nähden sivurakennuksien alempi funktio osoitettiin käyttämällä korostetusti rustiikkaa, joka kyllä sekin liittyy toskanalaiseen järjestelmään. Pilasterien väliin on sijoitettu verrattain

korkealle viisi pientä segmenttikaarista ikkunaa. Vastaavat pihanpuoleiset julkisivut ovat ilman rustiikkapilastereja. Niitä jäsentää frontoniin päättyvä ulkoneva keskirisaliitti. Frontonien keskelle on sijoitettu pyöröikkuna.²⁶²

Sisäänkäynti sivurakennuksiin on vain pihan puolelta. Segmenttikaarinen ullakkoikkuna työntyy esiin vesikaton alalappeesta molemmissa päädyissä ja keskellä länsifasadeissa.²⁶³ Alkuaan suunniteltu jyrkkä, aumattu valmikatto korvattiin Carl Johan Elfströmin ehdotuksesta aumatulla mansardikatolla.²⁶⁴ Sivurakennukset on yhdistetty päärakennukseen sekä eteläiseen että pohjoiseen tonttirajaan muuratuilla vaakarustikoiduilla ajoporttirakennelmilla.²⁶⁵

Tällainen tilaratkaisu, jossa sivurakennukset sijaitsevat samansuuntaisesti päärakennuksen molemmin puolin, on vieras sekä Adelcrantzin että myös esimerkiksi Carl Härlemanin arkkitehtuurille. Hovioikeudentalon kohdalla päädyttiinkin tällaiseen tilojen sijoitteluun maastosyistä. Alkuperäisen suunnitelman mukaan lisärakennukset olisivat sijainneet päärakennuksen takana.²⁶⁶ Hovioikeudentalo ja sen sivurakennukset on sovitettu harmonisesti yhteen. Niiden kaikki yksityiskohdat on tarkoin laskettu ja alistettu kokonaisuudelle. Sivurakennukset luovat päärakennuksen massalle jatkuvuutta myös sivuille päin.

4 Sisustus

Presidentin ja hänen puolisonsa asunto

Hovioikeudentalon alkuperäinen kiinteä sisustus hävitettiin muutostyövaiheen yhteydessä vuonna 1863, jolloin Mustasaaren seurakunta sai rakennuksen käyttöönsä. Katselmuspöytäkirjoissa ja tileissä on kuitenkin säilynyt jonkin verran tietoja sisustuksesta. Fogelmarck on olettanut, että Adelcrantz olisi henkilökohtaisesti vaikuttanut senkin suunnitteluun.²⁶⁷

Presidentin virka-asunnon kiinteä sisustus oli verraten vaatimaton, kuten yleensäkin tuohon aikaan vastaavien rakennusten sisustus. Huoneiston kaikki puuosat oli maalattu vaalean helmenharmaan värisiksi. Asuinhuoneiden seiiniin oli pingotettu maalattu kangastapetti, ja lattiat oli tehty kuusilaidoista. Seinän

vierellä lattiaa kehysti Öölannin kivistä tehty reunus. Seinän alaosa peitti 83 cm korkea puoliranskalainen paneeli.²⁶⁸ Kustavilaisajan sisustustyyliin kuuluivat vaaleat värit, joista tavallisin oli helmenharmaa. Tyyliin kuuluivat myös korkeat seinäpaneelit, ns. rintapaneelit. Ne oli jäsennelty samaan tapaan kuin ovet.

Eteisen, käytävien sekä tarjoiluhuoneen seinät oli sivelty valkeiksi liimavärillä, ja näiden huoneiden lattiat oli tehty Öölannin kivistä. Myös pienen garderoebin lattia oli samasta materiaalista. Täysranskalaisten ovien sekä joidenkin huoneiden ikkunoiden yläpuolelle oli kiinnitetty koristepaneelit. Sekä ovissa että ikkunoissa oli englantilaiset saranat (lehtisaranat). Dekoratiivinen koristelu puuttui kokonaan, myös kaakeliuunit oli tehty vaatimattoman yksinkertaisiksi. Kaikissa huoneissa oli valkoiset kaakeliuunit, paitsi huoneiston parhaimmassa huoneessa, ruokasalissa, jossa se oli sinivalkoinen.²⁶⁹

Uunit olivat ns. vinkkelikaakeliuuneja, vain pienissä kabineteissa oli pyöreät uunit. Muutamissa uuneissa oli Öölannin kivistä tehty jalusta.²⁷⁰ Asiakirjoissa ei ole säilynyt tarkempia tietoja kaakeliuuneista. Todennäköisesti ne olivat joko rokokoo- tai kustavilaistyyliiset. Tärkeimpiin 1700-luvun uutuuksiin kuuluivat kaakeliuunit, jotka yleistyivät vuosisadan jälkipuoliskolla, kun hormilliset uunit oli keksitty. Suomessa valmistettiin etupäässä yksivärisiä kaakeleita. Ruotsista tuotiin myös koristekaakeliuuneja, joiden dekoraatioaiheet noudattivat tavallisesti kuviotapetin aiheita.²⁷¹

Presidentin virka-asuntoon kuuluvien maakerroksen taloustilojen ja palveluskunnan huoneiden katto ja seinät oli maalattu valkeiksi liimavärillä. Kiinteä puusepäntyö oli vaaleankeltaiseksi maalattu. Maakerroksen asuinhuoneissa oli tiilireunuksen kehystämät puulattiat. Leivintuvassa ja muissa tiloissa oli syrjittäin asetetuista tiilistä tehdyt lattiat.²⁷² Asuinhuoneiden puulattiat ja seinäpaneelit ovat hieman lievittäneet tämän kerroksen kellarimaisuutta. Jo vuodesta 1798 lähtien kosteus lahotti puuosat toistuvasti, joten maakerroksen on täytynyt olla sangen epäterveellinen asuinpaikka.²⁷³ Puoliranskalaisissa ovissa oli englantilaiset saranat. Pohjakerroksen asuinhuoneissa oli vihreät kaakeliuunit, osassa pyöreät ja osassa vinkkelit.²⁷⁴

Hovioikeuden toimitilat

Hovioikeuden toimitilojen sisustuksessa oli noudatettu suurta säästäväisyyttä, lukuun ottamatta itse tuomiosalia, jonka sisustukseen uhrattiin sitäkin enemmän. Kysymyksessä oli tilojen gradeeraus.²⁷⁵

Toiseen kerrokseen johtavat portaat olivat Öölannin kivistä, samoin yläkerran eteisen lattia. Portaissa oli samanlaiset mustaksi maalatut takorautaiset kaiteet kuin pääfasadin kaari-ikkunoissa ja ulkoportaissa. Muutoin huoneiston lattiamateriaalina oli täälläkin kuusilaudat, joita kehysti Öölannin kivistä tehty reunus.²⁷⁶

Kaikki kiinteät puuosat oli maalattu vaalean helmenharmaan värisiksi. Maalaustöistä vastasi vaasalainen mestari Emanuel Alm (1767–1809), avustajanaan ehkä isänsä Johan Alm (1728–1810), jotka olivat tunnettuja taidostaan käsi-työläismaalareina.²⁷⁷ Puusepän töistä vastasi Hans Wiklund (1745–1797) sekä myöhemmin Abraham Fridahl (1768–1837).²⁷⁸ Valkealla liimavärillä maalattujen seinien alaosa peittivät puoliranskalaiset paneelit. Erilaisin listoituksin oli korostettu katon ja seinän välistä rajaa. Tavallisetkin ovet olivat täysranskalaisia. Niissä oli myös "englantilaiset saranat". Pariovet olivat kolmipeiliset, ja niiden yläpeilin kulmia somistivat spiraalikoristeet. Hovioikeudesta ovat peräisin nykyisen Mustasaaren kirkon sakariston pariovet. Lukon syrjään on kaiverrettu roomalaisin numeroin 1783.²⁷⁹

Edustavimpien tilojen ikkunakomeroissa oli täysranskalaiset ja muissa huoneissa puoliranskalaiset paneelit tai öölanninkivivuoraukset. Kerroksen edustavimmissa huoneissa, tuomiosalissa, etuhuoneessa, kansliassa ja vahtimestarin huoneessa oli sinivalkoiset vinkkelikaakeliuunit ja muissa tiloissa vihreät, joko kulmikkaat tai pyöreät uunit. Ne oli tuotettu Tukholmasta. Uuneissa oli sorvattujen jalkojen varassa puujalustat. Perimätiedon mukaan vanhasta hovioikeudentalosta peräisin olevia kaakelilaattoja on tallennettu Pohjanmaan museoon Vaasaan,²⁸⁰ mutta ne eivät ole enää tunnistettavissa.

Tuomiosalin lattia oli tehty kahden tuuman vahvuisesta kuusilankusta sommittelemalla neljäksi ruuduksi sekä kehystämällä se Öölannin kivellä. Ai-noastaan huoneiston tärkeimmän tilan, tuomiosalin, sisäkatto oli kipsiä. Keskelle kattoa oli kiinnitetty kipsimedaljonki kynttiläkruunun ripustamiskohtaan. Rintapaneelien yläpuolinen osa oli verhoiltu tummansinisellä kangastapetilla, jota juhlistivat kultakruunuaiheet. Seinissä oli kustavilaiseen tapaan kullattujen

kehysten reunustamat peilitykset. Tukholman yli-intendentinvirasto teetätti kehykset, jotka koottiin rakennuspaikalla.²⁸¹

Tuomiosalissa etuhuoneeseen johtavan oven päällä oli ikonografisesti hyvin merkittävä korkokuva (100 x 110 cm), johon on kuvattu samaan teokseen kaikki tuomarin velvollisuudesta muistuttavat tavallisimmat oikeuden tunnukset (planssi XXVII).²⁸² Ne ovat vaaka, silmäside, vitsakimppu ja kirves sekä miekka. Funktionaalisesti oikeuden kuvaesitykset kuuluvat sellaisiin tiloihin, joissa oikeutta käydään. Tällainen traditio on peräisin jo antiikin ajoilta.²⁸³ Säilynyt korkokuva sijaitsee nykyisen hovioikeudentalon pääkäytävällä I ja II istuntosalin etuhuoneen oven yläpuolella. – Korkokuvaa käsittelen lähemmin oikeuden tunnuksien ikonografiaa koskevassa luvussa.

Tuomiosalin itäseinän ovien päällä oli myös kaksi korkokuvaa (230 x 137 cm). Näihin paneeleihin on kuvattu siniselle pohjalle Vaasain kuningassuvun vaakunakuva kultaisen laakeriseppeleen ympäröimänä. Nauharuusuke koristaa seppelettä ja paneelin yläosaa. Paneelin alareunassa on meanderkuvio ruusukkeineen (planssi V). Yli-intendentinvirasto oli teettänyt nämä kolme huomattavaa sopraporta-veistosta Tukholmassa. Ne maalattiin ja kullattiin rakennuspaikalla Vaasassa.²⁸⁴ Kaksi viimeksi mainittua korkokuvaa ovat nykyisin Pohjanmaan museon hallussa. Toinen on talletettu nykyiseen hovioikeudentaloon ja toinen Wasastjernan taloon Vanhaan Vaasaan. Ikkunoiden yläpuolella olleista viidestä paneelista ei ole yksikään säilynyt.²⁸⁵

Katselmuspöytäkirja (1786) mainitsee tuomiosalin irtaimesta sisustuksesta mm. Lorens Pasch nuoremman (1733–1805) maalaaman kuningas Kustaa III:n kokovartalokuvan (227 x 168 cm), joka oli kiinnitetty pohjoisseinän ikkunoiden väliin seinäpilariin (planssi VI).²⁸⁶ Maalauksen vasemmassa alalaidassa on signeraus L. Pasch pinx, ja se on vuodelta 1783. Pasch nuorempi oli kustavilaisen ajan parhaita ruotsalaisia taiteilijoita Per Krafft vanhemman ohella. Hän toimi vuosikymmenet kustavilaisen hovin ja aristokratian suosikkimaalarina.

Teoksessa kuningas on esitetty teatraalisesti juhlavassa interiörissä kruunajaispuvussaan. Juuri näin pukeutuneena kuningas oli asettanut hovioikeuden virkaansa. Yksityiskohtien kuvaus on pikkutarkkaa ja taitavaa. Maalaukseen on kuvattu kaikki kuninkaalliset vallan ja majesteettiuden symbolit, kärpännahkaviitta neljine ritarikuntaketjuineen; ylhäältäpäin lueteltuina Vaasan, Pohjantähden, Miekka- ja Serafiimiritarikuntien vitjat. Rinnustalla ovat samojen ritarikuntien kunniamerkit. Kuningas itse on sijoitettu sommittelun keskelle ja hänet on esitetty traditionaalisessa hallitsijan asennossa perinteisine eleineen. Muoto-

kuvan kasvotutkielma on periaatteessa sama kuin Saksan Kasselin gallerian Kustaa III:n muotokuvan vuodelta 1779.²⁸⁷ Taiteilijan arvellaan käyttäneen samaa kasvotutkielmaa Kustaa III:n 1760- ja 1770-luvun muotokuvissa.²⁸⁸ Kuninkaan oikealla puolella on Vaasa-suvun valtaistuun selkämyskruunuineen. Kuvan taustana ovat draperiat.²⁸⁹

Teoksen kehyksen on tehnyt kuninkaallisessa kuvanveistämössä Johan Gustaf Fast (1718–1781) ja kullannut Fredr. Gedeur (1728–1782). Se on koristettu helminauha- ja kasviornamenttiaihein. Kehyksen ylälaidan keskelle on kuvattu Ruotsin valtakunnan vaakuna, jota reunustavat sivultapäin laakerin oksat ja köynnökset. Vaakunakilven alla on valtikka ja miekka ristikkäin. Pasch nuoremman 16.10.1780 kirjoittama teosta koskeva 400 taalarin lasku on merkitty maksetuksi hovioikeuden rakennustileihin 8.7.1783, vaikka kuningas tarkoittikin muotokuvansa lahjaksi. Rakennusmäärärahasta maksettiin myös maalauksen kehys ja sen kultaus.²⁹⁰ Tätä Kustaa III:ta kruunajaispuvussa esittävää muotokuvaa pidetään merkittävimpänä Lorens Pasch nuoremman Suomessa olevista teoksista. Taiteilija on itse erityisesti maininnut sen omaelämäkerrassaan.²⁹¹ Hän on maalannut useita muotokuvia Kustaa III:sta.

Jo Leopoldin talossa käytössä ollut sininen kultakaluunoin koristettu sa-mettibaldakiini oli Kustaa III:n muotokuvan yläpuolella. Myöhemmin sen tilalle hankittiin salin mittasuhteita paremmin vastaava katos.²⁹²

Tuomiosalissa oli myös hovioikeuden ensimmäisen presidentin Arvid Fredrik Kurckin (1735–1810) muotokuva, joka oli kiinnitetty ikkunoiden väliin länsiseinälle (planssi VII).²⁹³ K. K. Meinander on attribuoinut maalauksen Lorens Pasch nuoremman tyyppilliseksi työksi kirjassaan *Porträtt i Finland före 1840-talet*. Teos on signeeraamaton.²⁹⁴

Kuvassa presidentti on esitetty siniharmaassa Kustaa III:n aikaisessa ns. kansallisessa puvussa. Rinnustalla ovat Pohjantähden ritarikunnan kunniamerkit ja Kustaa III:ta esittävä muotokuvamedaljonki, joka annettiin kruununprinssin (myöhemmin kuningas Kustaa IV Aadolf) kasteen muistoksi kummeille. Kuningas oli itse valinnut vapaaherra Kurckin uuden hovioikeuden ensimmäiseksi presidentiksi. Kurck lahjoitti muotokuvansa hovioikeudelle Kustaa III:n esimerkkiä noudattaen. Hän antoi näin virikkeen tähän päivään saakka jatkuneelle perinteelle, jonka mukaan kokoelma karttuu, kun presidentit vaihtuvat.²⁹⁵ Nykyisin hovioikeuden taiteellisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaaseen muotokuvakokoelmaan kuuluu 35 työtä.

Tuomiosalin elegantti varhaiskustavilainen presidentinistuin edustaa ranskalaista tyyppiä. Tuoli koristi jo Leopoldin talon istuntohuonetta.²⁹⁶ Etusarjan alapuolella on kylmäleima MLB. Valmistaja on tunnettu tuolintekijä Johan Melchior Lundberg vanhempi (k. 1812). Hän toimi Tukholmassa mestarina vuosina 1775–1812 (leski jatkoi toimintaa vuoteen 1813), planssi XIII.²⁹⁷ Perimätiedon mukaan Kustaa III lahjoitti istuimen hovioikeudelle. Alkuaan tuoli oli sinisellä sametilla päällystetty ja kultakaluunoin koristettu. Viimeistään vuonna 1848, ellei jo aikaisemminkin, sininen samettipäällinen vaihdettiin vihreään.²⁹⁸ Tuoli kunnostettiin ja verhoiltiin vuonna 1985. Tällöin päällyskankaan valinnassa tavoiteltiin tuolin alkuperäistä asua ja päädyttiin välivaiheen vihreän asemasta kuninkaansiniseen plyysiin. Tuolin puuosat olivat alkuaan helmenvärisiä, myöhemmin kullattuja. Alaspäin kapenevat suorat jalat ovat kanne-loidut ja kaikkia neljää koristaa kaulus. Sarjan ja jalkojen yhtymäkohdassa on neliöön veistetty kukka, fleuron. Tuolinrunkoa myötäilee uurroksessa oleva palmikkonauha, joka muuttuu selustan laella viiniköynnökseksi. Ylinnä on ry-päleterttu.²⁹⁹

Tuomiosalin kustavilainen lehtikullattu seinäpendyyli oli todennäköisesti käytössä jo Leopoldin talossa. Antiikkisaiheisin ornamentein koristellun kellon on valmistanut tukholmalainen kelloseppä Petter Ernst (1714–1784), planssi XIV. Kellotaulussa on merkintä Pr. Ernst Stockholm.³⁰⁰ Taulun molemmin puolin on veistetty hedelmäterttu ja yksittäinen meanderkuvio, jonka alareunan renkaasta riippuvat laakeriköynnökset. Otsakoristeena on korvallinen laakerilehdin somistettu urna ja alinna on pinjan käpy, joka on vanha hedelmällisyyden ja elpymisen symboli.³⁰¹

Etuhuoneessa oli myös Petter Ernstin valmistama rokokoota edustava konsolikello (planssi XV).³⁰² Tämäkin kello oli todennäköisesti käytössä jo Leopoldin talossa. Kellon kuori on somistettu veistetyin lehti-, C-kirjain- ja ruusuornamentein, ja se on polykromisesti koristemaalattu. Vaaleankeltaisella pohjalla on ruusunoksia ja hedelmäasetelmia. Ulommaisat koristeileikkaukset on kullattu. Perimätiedon mukaan molemmat Petter Ernstin valmistamat kellot olisivat Kustaa III:n hovioikeudelle lahjoittamia.

Kustaa III:n ja Kurckin muotokuvat, presidentinistuin sekä kustavilainen seinäpendyyli ovat nykyisen uuden hovioikeudentalon plenumsalissa ja rokokoota edustava konsolikello kolmannessa istuntosalissa.

Muutettaessa Leopoldin talosta Vanhan Vaasan uuteen hovioikeuden rakennukseen hovioikeus joutui hankkimaan myös uusia huonekaluja käyttöön-

sä. Leopoldin talosta siirrettiin mm. seitsemän mustalla nahalla päällystettyä pöytää, joiden levyn reunus oli maalattu mustaksi ja jalat helmenharmaiksi. Sarjan molemmissa päissä oli lukittava vetolaatikko. Samoin siirrettiin aktuaarien ja postien kaapit. Uusia pöytiä teetettiin kymmenen, joista viisi yhdistettiin tuomiosalin istuntopöydäksi. Pöytälevyt päällystettiin niin ikään mustalla nahalla ja pöydän puuosat maalattiin mustiksi. Kullatut messinkilyötteet tukivat jalkojen ylä- ja alaosaa. Myös avainkilvet olivat kullattua messinkiä. Uusia tuoleja hankittiin 12 kpl. Niiden pyöreän selustan ja istuimen nahkapäällyys oli musta. Jalat olivat suorat. Tuolit olivat puuosiltaan helmenharmaan väriset. Näitä tuoleja ei ole enää tallella hovioikeudessa.³⁰³

Sitä vastoin Vanhan Vaasan hovioikeudentalosta on peräisin kolme varhaiskustavilaista pikkutuolia, jotka edustavat ranskalaista tyyppiä (kuva 52). Ne on sijoitettu nykyisen hovioikeudentalon perinnehuoneeseen. Todennäköisesti tuolit on valmistettu Tukholmassa. Tuolit on ostettu Vanhan Vaasan hovioikeudentalon irtaimiston huutokaupasta vuonna 1862. Hovioikeus on saanut ne vuonna 1987 presidentti Eero Rewellin lahjoituksena. Tuolit hän on saanut isältään hovioikeudenneuvos Oskar Rewelliltä. Varhaiskustavilaisen tuolin etusarja on kaareva. Soikionmuotoinen selusta ja istuin ovat pehmustettuja. Selustan laella on veistetty ruusukoriste. Alaspäin kapenevia kaneloituja jalkoja yhdistää sorvattu H-ristikko. Sarjan ja jalkojen yhtymäkohdassa on neliöön veistetty kukkanen. Tuolin alkuperäisväri on kustavilaisittain helmenharmaa.³⁰⁴

Verrattaessa Vaasan hovioikeuden sisustusta valtakunnan muihin senaikaisiin hovioikeuksiin on yhtäläisenä piirteenä todettavissa mm. se, että tuomiosalien sisustukseen on kiinnitetty enemmän huomiota kuin muihin huoneisiin. Se oli talon hierarkisesti merkittävin tila, ja juhlavalla sisustuksella pyrittiin luomaan tuomiosaleihin niiden tehtävän vaatimaa arvokkuutta.

Perinteeseen kuului, että hallitsijoiden muotokuvat asetettiin istuntosalien seinälle. Tapana oli myös, että presidenttien edustusmuotokuvat sijoitettiin istuntosalien seinälle sen jälkeen, kun he olivat jättäneet virkansa. Perinne on edelleen yleinen Ruotsin ja Suomen vanhoissa hovioikeuksissa, joiden istuntosaleja juhlistavat ajan mittaan pitkiksi sarjoiksi kasvaneet presidenttien muotokuvat näkyvänä siteenä edellisten sukupolvien työhön. Muotokuva on myös kunnianosoitus kuvatun henkilön toiminnalle. Perinne jatkuu uusissakin hovioikeuksissa. Presidenteille kuului myös pitkän istuntopöydän päässä oleva puheenjohtajan istuin katoksineen eli baldakiineineen. Tällainen on vielä nykyäänkin käytössä Svean ja Göötan hovioikeuksissa.³⁰⁵

Oikeuden kuvia tiedetään Vaasan hovioikeuden lisäksi olleen vain Turun hovioikeudessa, jonka täysistuntosalia koristi oikeudenjumalatarta esittävä korkokuva. Se tuhoutui Turun kaupungin suuressa palossa vuonna 1827.³⁰⁶ Svean hovioikeudessa on vasta vuodelta 1964 seinäkudos, johon on kuvattu mm. oikeudenjumalatar Justitia miekka ja vaaka kädessään.³⁰⁷

5 Uudistuksia ja muutoksia

Presidentin ja hänen puolisonsa asunto sekä hovioikeuden toimitilat

Myöhemmin sekä presidentin että hovioikeuden huoneiston kiinteää sisustusta uudistettiin joitakin kertoja. Hovioikeuden toiminta, kuten yleensäkin tuomioistuinten, on vuosisadasta toiseen pysynyt pääpiirteittäin samanlaisena. Näin ollen toiminnoista johtuvat muutostarpeet ovat olleet vähäiset.

Presidentin ja hänen puolisonsa asunnon sisustusta uudistettiin eri aikojen tyyliuuntien mukaisesti. Mm. Axel C. Reuterholm (1735–1811), joka oli hovioikeuden presidenttinä 1796–1811, tapetoitti kaikkien huoneiden seinät ennen vuosien 1808–1809 Suomen sotaa. Sodan aikana osa presidentin asunnosta oli sotasairaalana. Tämän vuoksi joidenkin huoneiden vaurioituneet tapetit ja lattiat oli uusittava.³⁰⁸

Empirekautena huoneiston sisustus viritettiin tyylin mukaiseen väriloistoon. Vuosina 1817–1832 hovioikeuden presidenttinä toiminut Carl F. Rotkirch (1775–1832) maalautti huoneiston tärkeimmän tilan, salin, lattian kellanruskeaksi mustin viivoin ruudutetuksi. Salin valkoinen katto koristettiin keskeltä ja kulmista kultaisin kuvioin. Vanhan sinivalkoisen vinkkelikaakeliuunin tilalle hankittiin kullatuin uurtokoristein somistettu pylväskaakeliuuni. Salin seinät verhoiltiin vihreäksi maalatulla kankaalla. Myös presidentin kabinetin ja makuuhuoneen seinien värit uudistettiin. Kabinetti sai sinivalkoiset seinät. Makuuhuoneen tummanvihreälle lattialle muodostui puolestaan voimakas vastakohta punavalkoiseen sävytetyistä seinistä. Rouvan seurusteluhuoneen seinien väri muutettiin siniseksi, makuuhuoneen ja kabinetin vihreäksi.³⁰⁹

Hovioikeuden huoneiston sisustus säilyi entisellään vuoteen 1819, jolloin se perusteellisesti korjattiin. Tilaohjelma muuttui jonkin verran hovioikeuden saadessa toisen osastonsa vuonna 1818. Vuoden 1819 muutostöiden yhteydessä myös huoneiston sisustus uudistettiin ajan makua vastaavaksi – siirryttiin empirekauteen. Muutoksiin vaikutti myös vallanvaihdos kuninkaasta keisariin.³¹⁰

Tilaohjelman muutosehdotuksen teettivät hovioikeuden presidentti Carl Fredrik Rotkirch (1775–1832) ja hovioikeudenneuvos Olof Langenstein (1751–1833). Intendentti Charles Bassin (1772–1840) suunnitelman mukaan uusi istuntosali muodostettiin yhdistämällä aktuaarin ja notaarin huoneet purkamalla niiden välinen rapattu puuseinä.³¹¹ Hovioikeuden muiden huoneiden välillä oli kantavat sydänseinät, joten niiden purkaminen olisi ollut vaikeampaa.³¹²

Hovioikeus oli ehdottanut kirjeessään 12.10.1818 senaatille kanneviskaalin arkistihuoneen ja viereisen aktuaarin arkiston yhdistämistä istuntosaliksi purkamalla väliseinää. Tästä hovioikeuden suunnitelmasta siis intendentti Bassi poikkesi, todennäköisesti juuri edellä kerrotusta käytännön syystä. Ison arkiston ja aktuaarin huoneen välinen ovi sekä molemmat sydänkäytävään vievät ovet suljettiin. Vahtimestarin huoneesta tehtiin toisen osaston istuntosalin etuhuone. Istuntosalien ja niiden etuhuoneiden ovet avautuivat nyt samassa linjassa muodostaen katkeamattoman huonejonon. Vanhan tuomiosalin kaksi päätyikkunaa muurattiin umpeen, ja siitäkään tehtiin kolmi-ikkunainen kuten myös uudesta toisen osaston istuntosalista.³¹³

Lähes samankokoiset istuntosalit olivat nyt symmetriset keskenään, ja tilojen arvon mukaan molemmat sijaitsivat pääjulkisivun puolella. Tämän muutostyön jälkeen vuoden 1825 hovioikeuden korjauksen ja maalauksen yhteydessä intendentti Carl L. Engel (1778–1840) laati mm. rakennuksen pohjakaavapiirustukset. Hovioikeuden huoneiston pohjapiirustus valaisee hyvin muuttunutta tilaohjelmaa (kuva 53). Engelin piirustukseen on kuitenkin merkitty Bassin suunnitelmasta poiketen toisen osaston etuhuoneen paikalle edelleenkin vahtimestarin huone.³¹⁴ Muutostyön oli määrä valmistua vuoden 1819 syyskuuhun mennessä, jolloin keisari Aleksanteri I vieraili Vaasassa.³¹⁵

Maalaukset suoritti silloin Kokkolassa asunut Johan Erik Lindh (1793–1865), joka myöhemmin tunnettiin muotokuvamaalarina.³¹⁶ Intendentti Bassin lausuman mukaan I osaston sinipohjaiset kultakruunukoristeiset kangastapetit eivät enää sopineet,³¹⁷ koska ne muistuttivat Ruotsin vallasta. Tapetit pingotettiin uudelleen ja maalattiin vaaleanvihreiksi. Näin säilytettiin kuitenkin ennal-

laan seinien peilijäsentely ja kultalistoitus. Kattolistan alle maalattiin kyynärän levyinen tummanvihreä keltahapsureunainen draperiafriisi.³¹⁸

Uuden toisen osaston seinät verhoiltiin maalatulla vaaleansinisellä kangastapetilla ja somistettiin samoin maalatulla tummansinisellä keltahapsuisella draperiafriisillä. Lehtikanto on huomauttanut, että samanlainen draperiareunus on maalattu Svean hovioikeuden erään istuntosalin seiiniin. Bassin ehdotelman mukaan friisi tuli tilata joko Pietarista tai Tukholmasta, ja lopuksi se piti sivellä kirkkaalla vernissalla. Hovioikeuden muidenkin huoneiden sisustusta uudistettiin. Puuosat maalattiin entiseen helmenväriin, mutta seinät saivat uuden värin. Ison etuhuoneen seinät siveltiin vesiväreillä vaalean tiilenvärisiksi. Pienen etuhuoneenkin seinät oli joko stukkomarmoroitava tai stukkogranitoitava. Toisen osaston etuhuoneen seinät stukkomarmoroitettiin keltaisiksi.³¹⁹

Vuoden 1818 lopulla Aleksanteri I lahjoitti hovioikeudelle kokovartalokuvansa (287 x 181 cm). Hovioikeudessa säilyneen perimätiedon mukaan teos on joko François de Gérardin (1770–1837) tai hänen koulukuntansa maalaama (planssi XVI). Helsingin yliopiston ja Suomen kansallismuseon kokoelmissa olevat Aleksanteri I:n muotokuvat ovat François de Gérardin ateljeessa tehtyjä repliikkejä Wienin kongressin aikaisesta maalauksesta. Kaikista kolmesta puuttuu signeeraus. Hovioikeuden omistama muotokuva poikkeaa näistä muista huomattavasti.³²⁰

Keisari on kuvattu juhlavassa univormussa ylellisen punaiseen viritetyssä interiörissä. Huoneen sisustus on hyvin hallitusti ja ammattitaitoisesti maalattu, mutta keisarin vartalon anatomia ei kaikilta osin vastaa totuutta. Aleksanteri I on sijoitettu teoksen keskelle. Keisari seisoo keveässä, mutta kuitenkin vakaassa kontrapostoasennossa niin, että hänen vasen kätensä lepää pöydällä olevan Venäjän kaksoiskotka -aihein koristetun lakikirjan päällä. Asun yksityiskohdat ovat tarkoin kuvattuja. Rinnustalla ovat kunniamerkit: Pyhän Yrjön kaularisti ja Pyhän Andreksen ritarikunnan rintatähti sekä siihen liittyvä oikean olan ylitse asetettu leveä sininen olkanauha. Maalauksen oikeassa reunassa kuvatasossa etumaisena on taburetin päällä ns. Napoleonin hattu. Vähän taaempaan on pöytä, jota peittää maahan saakka ulottuva punasamettinen kangas. Lakikirjan lisäksi pöydällä on valtikka ja kruunu. Keisarin vasemmalla puolella olevalla tuolilla on näkyvissä kullanruskea, karpännahkareunusteinen, Venäjän kaksoiskotka -aihein koristettu viitta. Taustan muodostavat maalauksen vasemmassa yläkulmassa oleva esirippua muistuttava punasamettinen, kultareunusteinen, hyvin massiivisena laskostuva draperia ja oikealla puolella hämöttävä

pylvään osa. Taustan keskusta on maalattu kauttaaltaan tasaisen tummanruskeaksi antamaan teokselle syvyysvaikutelmaa.³²¹

Erkki Rintala kirjoittaa esitelmässään:

Vieraillessaan Suomen matkalla syksyllä 1819 Vaasassa Aleksanteri I asui hovioikeudessa. Hovioikeus järjesti hänen kunniakseen tanssiaisat. Vierailuun liittyy useita tarinoita, jotka kulkevat hovioikeudessa – hieman erilaisin muunnelmin – suullisena perimätietona. Keisarin muotokuvaan liittyy seuraava kertomus: Aleksanteri I:lle esiteltiin kuningas Kustaa III:n muotokuva ja samalla kerrottiin kuninkaan hovioikeuden perustamisen yhteydessä lausumat ylevät ajatukset puolueettomasta oikeudenkäytöstä. Keisari oli ollut kovin kiinnostunut niin muotokuvasta kuin valistuskuninkaan ajatuksistakin. Esittelyn päätyttyä keisari oli sanonut, ettei hänen kuvansa saanut jättää Kustaa III:n muotokuvaa varjoonsa. Tiettävästi hallitsijoiden kuvat eivät olekaan koskaan olleet sijoitettuina samaan istuntohuoneeseen. Hovioikeudenneuvos Axel Fredrik von Willebrand (s. 1873, hovioikeudessa 1900–1943) mainitsee 20.4.1938 päivätyssä esitelmässään (todennäköisesti radiossa pidetty esitelmä) asiasta näin: "Man påstår att kejsaren finkänsligt föreskrivit att tavlan bör placeras så att den icke undanskymmer Gustaf III:s porträtt." (Esitelmä katosi vuonna 1987 perinnehuoneen kokoelmista).³²²

Lehtikullattu kehys on koristettu palmetein, kasvikiemuroin sekä mukailuin kyma-aihein. Kehyksen ylälaidan keskellä on soikionmuotoinen auringonsätein ja laakeriseppelein somistettu kilpi, jonka keskellä on nimikirjain A sekä sen sisällä roomalainen järjestysluku I. Kilven vasemmalla puolella on laakerin oksia ja oikealla tammenlehvän oksia. Kilven laella on kruunu valtakunnamenineen sekä valtikka.³²³ Auringonsäteet ja laakerit ovat Apollon tunnusmerkkejä, henkisen kulttuurin embleemejä.³²⁴ Tammenlehvä on taas voittoisan sotapäällikön tunnusmerkki.³²⁵

Aleksanteri I:n muotokuva sijoitettiin tammikuussa 1819 I jaoston istuntosaliin. Kustaa III:n muotokuva puolestaan siirrettiin keisarin perustamaan II jaostoon.³²⁶ Keisarin muotokuvan yläpuolelle teetettiin punasamettinen katos, joka satulaseppä Abraham Berlinin (1752–1852) Vaasassa kuittaaman laskun mukaan valmistui vuoden 1821 elokuussa.³²⁷

Hovioikeuden tuolikantaa täydennettiin runsaammin vuosina 1819–1821. Hovioikeus hankki vuonna 1821 Pietarista vanhaan tuomiosaliin ajan uhkeaa empireä edustavan presidentinistuimen, joka on puuosiltaan kokonaan kullattu (planssi XXI). Lehtikannon mukaan se on kooltaan ja veistoskoristelultaan samanlainen kuin Pietarin hovioikeuden ja oikeuskollegion kullatut presidentinistuimet. Pehmustettua istuinta, selustaa ja käsinojien kyynärvartta tukevaa osaa peitti punainen silkkisametti. Lisäksi tuoli oli koristettu kultakaluunoin ja rip-

suin. Verhoilu suoritettiin Vaasassa, mutta punainen silkkisametti ja kultapukokset tilattiin Pietarista. Istuimen toimitti Thossé & Co:n huonekaluliike, ja sen välitti vaasalainen kauppias Iwan Sergejeff. Tuolin hinnaksi tuli 2 368 ruplaa välityspalkkioineen.³²⁸ Tuolin sametti vaihdettiin pitkänukkaiseen plyysiin viimeistään vuonna 1887, jolloin luultavasti kaluunat ja kultaripsut poistettiin.³²⁹ Tuolin selustassa on selän tukena irtotyyny. Puuosissa on runsaasti veistoskoristelua. Käsinojina ovat uljaat aarnikotkat. Tuolia käytetään edelleen oikeuden puheenjohtajan istuimena.

Vuonna 1819 hovioikeus tilasi 16 uutta tuolia Kruunupyyn Poraksen kylässä asuvalta taitavalta tuolintekijältä Eric Mattsson Baggelta (synt. 1781). Tuolin mallina olivat vielä silloiset tuomiosalin kustavilaistuilot, jotka Johan Hedman maalasi helmenharmaan värisiksi.³³⁰

Vasta 1830-luvulla hovioikeus alkoi hankkia ajan tyylin mukaista kalustoa. Vuonna 1835 tilattiin turkulaiselta puuseppämestari Eric Johan Lönnrothilta (1796–1838)³³¹ kaikkiaan 30 biedermeiertuolia, joista 18 on vaaleaksi kiillotettua mahonkia ja 12 pienempää petsattua koivua (kuva 54). Lehtikannon mukaan mahonkituolien tuli olla muodoltaan ja ulkonäöltään samanlaiset kuin Turun hovioikeuden I osaston istuntosalin tuolit, kuitenkin ilman veistoskoristelua. Lönnrothin valmistamat mahonkituolit ovat tunnistettavissa, koska Turun hovioikeudessa on tallella niiden ilmeinen malli. Alkuaan tuolit olivat pehmustetut ja vihreällä sahviaanilla päällystetyt. Tuoleissa on leveä taaksepäin kaartuva hartialauta, joka jatkuu selkätukeen yhtenäisenä pintana. Litteä balusteria muistuttava selkätuki päättyy alhaalla kapeaan poikkipienaan. Tuolien alaspäin kapenevat särmikkäät jalat kaartuvat ulospäin. Samoin Lönnrothilta tilattiin kaksi koivupuista asiakirjakaappia, joiden tuli olla malliltaan Turun hovioikeuden jäsenten kaappien kaltaiset.³³²

Vuonna 1846 hovioikeus osti lisää 18 keveämpää biedermeiertuolia, jotka välitti kauppias Michael Smirnoff (kuva 55).³³³ Tuoleissa on leveä, taaksepäin kaartuva hartialauta, jonka alareuna on veistetty kielekkeille, mistä on kaksi muunnosta. Hartialaudan muoto muistuttaa kuunsirppiä. Selustan poikkipiena muodostuu vastakkaisista S-kaarista, joiden liittymäkohtaa koristaa kukkanen. Sekä Lönnrothin valmistamat että Smirnoffin välittämät tuolit ovat edelleen arkikäytössä hovioikeudessa.

Vuonna 1820 hovioikeus osti toisen osaston empireä edustavan lehtikullatun seinäpendyylin, joka on ruotsalaisen kellosepän Carl Adolph Talénin (synt. n. 1782) valmistama (planssi XXII). Hankinta osoittaa että, yhteydet Ruotsiin

eivät olleet vuosien 1808–09 sodan vuoksi katkenneet. Kellotaulussa on merkin­ tä C. A. Talén Stockholm. Kellon kuori on koristettu runsain veistosornamen­ tein. Taulun molemmin puolin on delfiini, jonka pyrstö kietoutuu soihdun var­ ren ympärille. Soihtujen molemmin puolin on linnun siipeä muistuttava koris­ teaihe. Kellon otsakoristeena on pöllö, joka pitää kiinni oikeuden vaa'asta. Vaa'an alapuoella ovat miekat ristikkäin. Pöllöä ympäröivät hedelmiä tulvivat runsaudensarvet. Kellon alaosassa on käytetty lisäksi koristeina mukaeltua ky­ manauhaa, akantusta, voluuttia sekä ruusuketta.³³⁴ Kelloa käsittelen tuonnem­ pana hovioikeudentalon ikonografiaa koskevassa luvussa.

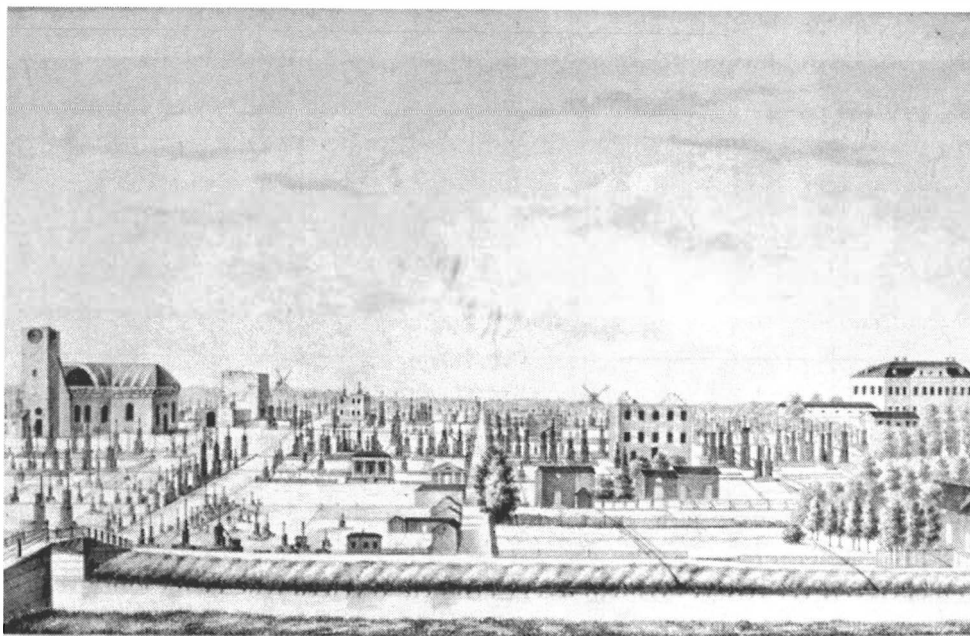
Aleksanteri I:n muotokuva sekä empireä edustava presidentinistuin että lehtikullattu seinäpendyyli ovat nykyisin uuden hovioikeudentalon toisessa istuntosalissa.

Hovioikeudentalosta Mustasaaren kirkko

Hovioikeus toimi 76 vuotta Vanhan Vaasan hovioikeudentalossa. Vaasaa 3.8.1852 kohdanneessa tulipalossa hovioikeuden rakennus ja sen korttelissa kuusi asuintaloa säilyivät sen vuoksi, että niillä oli laaja puistotontti ympäril­ lään (ks. seuraava sivu, kuva 56). Hovioikeus jatkoi toimintaansa talossaan aina vuoden 1862 elokuuhun saakka, jolloin se muutti nykyiseen uuteen Vaasan lääninarkkitehti Carl Axel Setterbergin (1812–1871) suunnittelemaan silloin hovioikeuden ja lääninhallituksen sekä eräiden muiden virastojen yhteiseen rakennukseen.³³⁵

Vaasan palossa tuhoutui kaupungin ja maaseurakunnan yhteinen keskiai­ kainen kivikirkko. Suunnitelmista rakentaa kokonaan uusi kirkko luovuttiin, ja päätettiin käyttää hyväksi jo olemassaolevaa rakennusta.³³⁶ Oikeudelle omistet­ tu vanha hovioikeuden rakennus pyhitettiin seuraavana vuotena Jumalalle ja muutettiin Mustasaaren seurakunnan kirkoksi, jona se toimii nykyisinkin.³³⁷

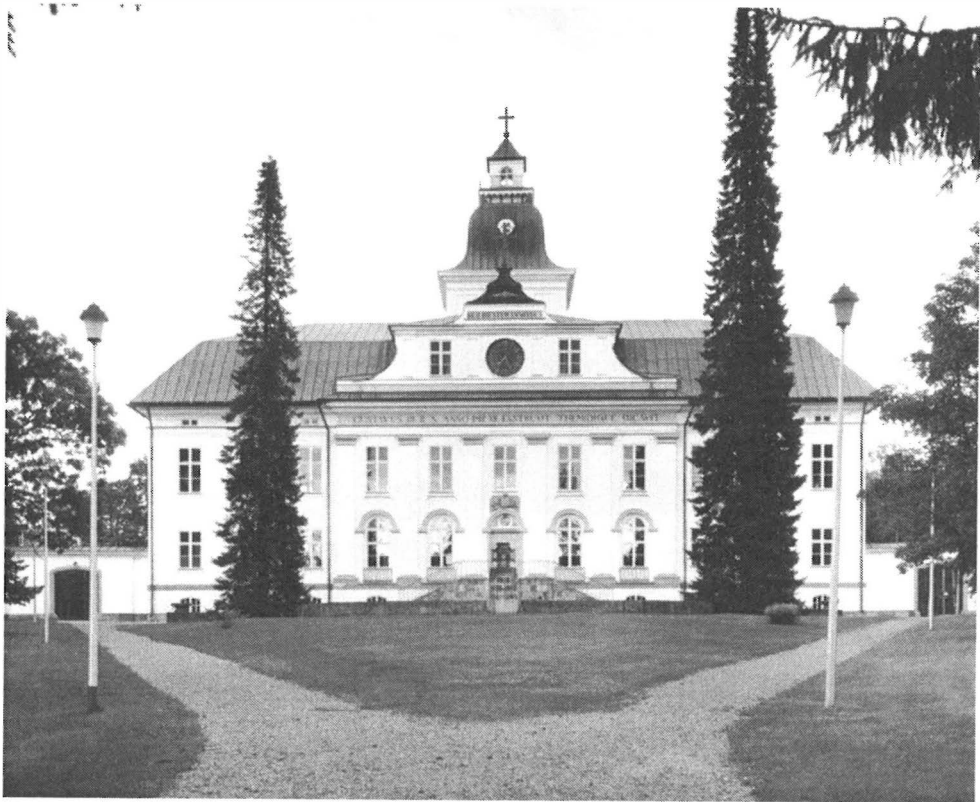
Senaatin alkuperäinen päätös oli ollut muuttaa hovioikeudentalo sotilas­ kasarmiksi. Tätä varten intendentti Carl Albert Edelfelt (1818–1869) oli jo tehnyt piirustukset vuonna 1855, mutta suunnitelmaa ei kuitenkaan toteutettu (kuva 57).³³⁸ Vaasan lääninarkkitehti Carl Axel Setterberg (1812–1871) sai tehtäväk­ seen laatia kirkkoa varten muutospiirustukset. Hän teki useita piirustuksia, jois-

56. Vaasan kaupunki vuoden 1852 palon jälkeen. Oikealla hovioikeuden vahingoittumattomat rakennukset. J. H. Strömerin (1807–1904) litografia. Valokuva Mika Lampe 1983. PM.

ta intendenttikonttori ei hyväksynyt yhtäkään sellaisenaan. Ensimmäinen ehdotus valmistui syksyllä 1858 ja viimeiset piirustukset on päivätty Vaasan läänin rakennuskonttorissa 10.12.1861. Senaatin talousosasto hyväksyi ja vahvisti piirustukset 15.4.1862 (kuva 58). Rakennustyöt aloitettiin samana vuonna kirkonrakentaja Erik Kuorikosken (1813–1889) johtamana. Kuorikosken toteutus poikkesi suuresti Setterbergin piirustuksista. Tarkastuslausunnossaan Setterberg totesi, että ainoastaan parvekkeita kannattavien pilarien lukumäärä ja sijoitus sekä alttarilaite olivat piirustusten mukaiset.³³⁹

Setterbergin tavoitteena oli säilyttää rakennuksesta mahdollisimman suuri osa entisellään siitäkin syystä, että töiden piti tulla halvaksi (ks. viereinen sivu, kuva 59 ja 60).³⁴⁰ Rakennuksen valmistuttua vuonna 1863 itäfasadin puolelle pihaan oli rakennettu keskifasadin kohdalle kellotorni ja kylkiäisenä sakaristo rakennuksen eteläpäähän, joten pihafasadin suhteet täysin särkyivät (kuva 61). Pohjoispäättyyn avattiin sisäänkäynti ja rakennettiin portaikko. Eteläpäädyn äärimmäiset ikkunat tehtiin pyörökaarisiksi, ja ne ovat muita ikkunoita korkeammat. Yläruutujen välipuitteet ovat gotiikkaa jäljitellen kaarevat. Muilta osin rakennuksen eksteriööri säilyi suurehkoilta muutoksilta, mutta sitä vastoin

59. Kustaa III:n Themikselle pyhitetty kuninkaallinen hovioikeus Vanhassa Vaasassa, nyt Jumalalle pyhitettynä ja Mustasaaren seurakunnan kirkoksi muutettuna (pääjulkisivu). Valokuva Gunnar Bäckman 1997.

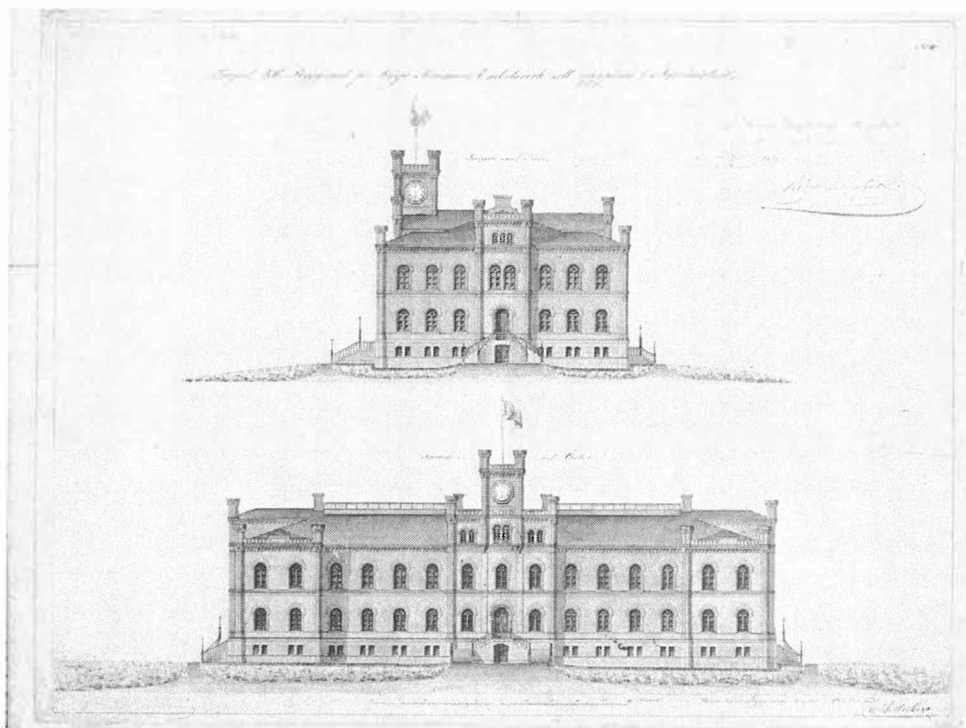
rakennuksen tyyllisesti sekä kulttuurihistoriallisesti arvokkaat sisätilat hävitettiin lähes kokonaan muodostamalla yhtenäinen kolmilaivainen kirkkosali (kuva 62). Ainoastaan maakerros on säilynyt lähes ennallaan.³⁴¹

IV KUSTAA III:N HOVIOIKEUDEN PERINTEEN JATKUMINEN UDESSA HOVIOIKEUDENTALOSSA

Uuden hovioikeudentalon (valm. 1862) on suunnitellut lääninarkkitehti Carl Axel Setterberg (1812–1871)³⁴², joka on huomattava maamme uusgotiikan arkkitehtuurin edustaja (ks. viereinen sivu, planssi XXIII). Alkuaan rakennuksessa toimivat Vaasan kaikki valtion virastot, hovioikeuden lisäksi mm. lääninhallitus. Hovioikeudentalo on Setterbergin Vaasaan suunnittelemissa rakennuksissa ensimmäinen. Se kuuluu romantiikan rakennustaiteen tuotteena aikansa merkittävimpiin julkisiin arkikäyttöisiin rakennuksiin. Rakennuksen arkkitehtuurissa esiintyy vaikutteita monista historiallisista tyyli suunnista, mm. englantilaisesta Tudor-gotiikasta. Hovioikeudentalo on kaksikerroksinen rappaamaton tiilirakennus, jossa on lisäksi torni- ja maakerros. Tiili oli ennen muuta uusgotiikan tyylikelementti. Koristeluunkin käytettiin yksinomaan tiiltä.³⁴³

Setterberg merkitsi hovioikeudentalon sijainnin uuden Vaasan lopulliseen asemakaavaansa Hovioikeudenpuistikon rannanpuoleiseen päähän aksiaalisesti puistikon päätepisteeksi.³⁴⁴ Uusi hovioikeudentalo ympäröivine rantapuitoineen ja hovioikeudenpuistikkoineen vastasi kaupunkikuvassa hierarkisesti sijoitukseltaan Vanhan Vaasan hovioikeudentaloa.

Setterberg suunnitteli tilaohjelmaltaan varsin laajan, Vaasan kaikille valtion virastoille soveltuvan yhteisen rakennuksen. Alkuaan hovioikeus ja lääninhallitus sijaitsivat toisessa kerroksessa, edellinen pohjois- ja jälkimmäinen eteläosassa (kuva 63). Ensimmäisessä kerroksessa oli muita valtion virastoja.

XXIII. Uuden hovioikeudentalon pääjulkisivu ja pohjoispääty. Piirustuksessa Carl Axel Setterbergin signeeraus ja päiväys lokakuussa 1855. Valokuva G. Mäkinen. VHO:n perinnehuone.

Vuodesta 1984 alkaen koko talo on ollut hovioikeuden käytössä. Rakennus on lähes kokonaan entistetty syntymäajan arkkitehtuuria kunnioittavasti, ja se vastaa kaikin puolin hovioikeuden tilantarvetta aina ylellisyyteen saakka.³⁴⁵

Laajasta tilaohjelmasta huolimatta Setterberg loi varsin selkeästi jäsentyvän rakennuksen, joka noudattaa H-pohjakaavaa. Pohjakaavan rungon muodostavat pitkittäinen keskikäytävä ja poikkiakselissa oleva suuri porrashalli eteisineen. Tilat jakautuvat siten pituus- ja poikkiakselin suhteen symmetrisesti kerroksittain yhtä suuriin osiin.³⁴⁶

Vanhan Vaasan hovioikeuden tilaratkaisulla ei näytä olleen vaikutusta uuteen hovioikeudentaloon. Huoneiden funktiot ovat sen sijaan lähes samat.³⁴⁷ Edellä jo todetun mukaisesti hovioikeuden toiminta, kuten yleensäkin tuomioistuinten, on vuosisadasta toiseen pysynyt pääpiirteittäin samanlaisena. Siksi toiminnoista johtuvat muutostarpeet ovat olleet vähäiset.

Sitä vastoin hierarkisesti arvokkaimpien tilojen, istuntosalien, tilaohjelmisissa on syntynyt käytänteitä. Se ilmenee mm. siinä, että ne ovat tilavia ja valoisia (isot istuntosalit viisi-ikkunaisia) ja että ne sijaitsevat rakennuksien rauhalli-

simmilla paikoilla huoneistojen kulmissa. Förmaakit eli etuhuoneet kuuluivat istuntosalien välittömään läheisyyteen. Uudessa hovioikeudentalossa förmaaki sijaitsi ja sijaitsee edelleen suurten istuntosalien välissä.³⁴⁸ Rakennuksessa presidentillä ei ollut eikä nykyisinkään ole asuinhuoneistoa.

Hovioikeuksien yhteisenä piirteenä on, että istuntosalien sisustukseen on kiinnitetty enemmän huomiota kuin muihin huoneisiin. Se oli talon merkittävin tila, ja juhlavalla koristelulla pyrittiin luomaan istuntosaleihin niiden tehtävän vaatimaa arvokkuutta (planssit XXIV–XXV).

Vanhan Vaasan hovioikeudentalon alkuperäinen kiinteä sisustus hävitettiin muutostyövaiheen yhteydessä vuonna 1863, jolloin Mustasaaren seurakunta sai rakennuksen käyttöönsä. Sen sijaan arvokkain ja käyttökelpoisin esineistö on säilynyt tähän päivään. Merkittävimmät ovat hovioikeuden perustajan kuningas Kustaa III:n lahjoitukset. Perimätiedon mukaan Kustaa III:n muotokuva, varhaiskustavilainen presidentinistuin, rokokoota edustava konsolikello, kustavilainen seinäpendyyli ja Kaarle XII:n Raamattu ovat Kustaa III:n lahjoittamia. Hovioikeuden jäsenistö on aina arvostanut perustajansa niin henkistä kuin aineellistakin perintöä. Tämä on edesauttanut esineistön säilymistä ja vastaista karttumista.³⁴⁹

Uuden ylioikeuden juhlallisissa vihkiäisissä (28.6.1776) Tukholman kuninkaallisessa linnassa Kustaa III luovutti hovioikeuden ensimmäiselle presidentille Arvid Friedrich Kurckille hovioikeuden valtakirjan, vuoden 1734 lakikirjan ja vuoden 1772 hallitusmuodon sekä kaksi virkasinettiä. Nämä kirjat ja sinetit muodostavat hovioikeuden kulttuurihistoriallisten kokoelmien alun,³⁵⁰ ja ne ovat esillä nykyisen hovioikeudentalon plenumsalin lasivitriinissä (liite, nro 2). Hovioikeuden vihkiäisiä esittävät originaaliluonnosten valokuvat (I–III) vuodelta 1952 ovat toisen kerroksen pääkäytävän seinällä (liite, nro 1).

Vanhan Vaasan tuomiosalista on peräisin myös kolme huomattavaa soperaporta-veistosta vuodelta 1786, oikeuden tunnuksia esittävä korkokuva ja kaksi Vaasain kuningassuvun vaakunakuvaa kuvaavaa seinäpaneelia (planssit XXVII ja V). Oikeuden korkokuva sijaitsee nykyisen hovioikeudentalon pääkäytävällä ensimmäisen ja toisen istuntosalin etuhuoneen oven yläpuolella. Nykyisin Pohjanmaan museon hallussa olevista Vaasain kuningassuvun vaakunakuvaa esittävistä korkokuvista toinen on sijoitettu nykyisen hovioikeudentalon porrashalliin (planssi XXVI) ja toinen Wasastjernan taloon Vanhaan Vaasaan. Kuningas Kustaa III:n monogrammi-reliefistä vuonna 1993 teetetty kipsikopio

koristaa uuden hovioikeudentalon toisen kerroksen eteläpäädyn käytävän seinää (planssi IV).³⁵¹

Hovioikeuden muotokuvakokoelmaan kuuluu 35 työtä, joista 12 on Vanhan Vaasan ajoilta (liite, nrot 3–14, planssit VI–XII, XVI–XX).³⁵² Kokoelma on karttunut pääasiallisesti lahjoituksin, mutta osan teoksista hovioikeus on hankkinut itse. Hallitsijamuotokuvista vanhempi ja hovioikeuden historian kannalta arvokkain on kustavilaisen ajan tunnetun ruotsalaisen taiteilijan Lorens Pasch nuoremman maalaama Kustaa III:n kookas juhlamuotokuva vuodelta 1783 (planssi VI). Perimätiedon mukaan, niin kuin edellä mainittiin, teoksen on lahjoittanut hovioikeudelle kuningas itse. Myös Aleksanteri I:n uhkea kokovartalokuva on keisarin lahja hovioikeudelle (planssi XVI). Niin ikään hovioikeuden ensimmäinen presidentti Arvid Fredrik Kurck lahjoitti muotokuvansa hovioikeudelle Kustaa III:n esimerkkiä noudattaen (planssi VII). Hän antoi näin virikkeen tähän päivään saakka jatkuneelle perinteelle.³⁵³

Muotokuvat on tilattu aikansa tunnetuilta taiteilijoilta, ja ne noudattavat sekä yleistä muotokuvataiteen että kunkin taiteilijan omaa tyylikehitystä. Omaleimaisuutensa kokoelma on saanut kuvauskohteistaan. Muotokuvat on sijoitettu kronologisesti nykyisen hovioikeudentalon istuntosaleihin niiden keskinäistä hierarkiaa noudattaen alkaen arvokkaimmasta tilasta, plenumsalista. Kokoelma on taiteellisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokas.³⁵⁴

Muutettaessa Vanhasta Vaasasta uuteen hovioikeudentaloon hovioikeus hankki uusia ajan tyylin mukaisia huonekaluja käyttöönsä.³⁵⁵ Vanhasta kalustosta katsottiin vain osan olevan enää käyttökelpoista. Vanhasta Vaasasta siirretyt huonekalut ovat käytössä edelleen pääasiallisesti istuntosaleissa (liite, nrot 15–19). Ne ovat myös tunnistettavissa.³⁵⁶

Kullatut presidentinistuimet täydentävät upeasti historiallisten suurten istuntosalien sisustusta (planssit XIII ja XXI). Plenumsalin pitkän istuntopöydän päässä on elegantti varhaiskustavilainen presidentinistuin ja vastaavasti toisessa osastossa uhkea empireä edustava istuin. Perinnehuoneeseen on sijoitettu kolme varhaiskustavilaista pikkutuolia (kuva 52). Niin ikään sekä Lönnrothin valmistamat että Smirnoffin välittämät biedermeierpikkutuolit (46 kpl) ovat edelleen arkikäytössä (kuvat 54–55).³⁵⁷

Vanhan Vaasan hovioikeudentalosta ovat säilyneet myös arvokkaat tukholmalaiset kellot (liite, nrot 20–22). Plenumsalin kustavilainen ja toisen istuntosalin empireä edustava seinäpendyyli sekä kolmannen istuntosalin rokokoo-

konsolikello käyvät edelleen tarkasti ajassa ja ilmoittavat kuluneet tunnit heilesti kilisten (planssit XIV–XV, XXII).³⁵⁸

Pääosa esineistöstä on sijoitettu historiallisesti ja kronologisesti omille paikoilleen istuntosaleihin ja muihin yleisiin tiloihin. Ensimmäisessä istuntosalissa ovat hovioikeuden perustajan Kustaa III:n muotokuva, varhaiskustavilainen presidentinistuim ja kustavilainen seinäpendyyli sekä Ruotsin vallan aikaisten presidenttien muotokuvat (planssi XXIV). Plenumsalissa ovat myös hovioikeuden perustamiseen liittyvät kirjat ja esineet. Nämä kaikki ovat alkuaan Vanhan Vaasan hovioikeudentalosta.

Toisessa istuntosalissa ovat II osaston perustajan Aleksanteri I:n lahjoittama, häntä itseään esittävä kokovartalokuva, empireä edustava presidentinistuim ja seinäpendyyli sekä autonomian ajan presidenttien muotokuvat (planssi XXV). Kaikki edellä mainitut ovat peräisin Vanhan Vaasan hovioikeudentalosta paitsi autonomian ajan kuusi viimeisintä muotokuvaa, jotka liittyvät jo uuden hovioikeudentalon historiaan. Itsenäisyyden ajan presidenttien muotokuvat on sijoitettu kolmanteen, neljänteen, viidenteen ja kuudenteen istuntosaliin. Hovioikeuden kokoelmien sijoittelu heijastaa Suomen historian kolmea ajanjaksoa: Ruotsin valtaa, autonomian aikaa ja tasavaltaista itsenäisyyttä.

Uusi hovioikeudentalo on tarjonnut erinomaiset puitteet hovioikeuden kulttuurihistoriallisen perinteen ja arvokkaan esineistön säilyttämiselle. Hovioikeuden toiminnasta ja historiasta kertovia korvaamattoman arvokkaita taide- ja esinekokoelmiaan hovioikeus pyrkii vaalimaan tunnollisesti. Valistushallitsijan kuningas Kustaa III:n henkinen perintö on aina vaikuttanut hänen perustamassaan ylioikeudessa.³⁵⁹

V HOVIOIKEUDEN JA SEN RAKENNUKSEN SYMBOLIIKASTA JA IKONOGRAFIASTA

Oikeusistuin on länsimaisessa kulttuurissamme tärkeä ja keskeinen instituutio. On luonnollista, että rakennuksissa, joissa oikeudet toimivat, on tietynlaisia oikeuteen liittyviä symboleja, attributteja ja embleemejä.

Vaasan hovioikeuden rakennuksen symboliarvoa on tuotu esiin sen merkitystä ja tehtävää ilmentävällä ikonografialla, jota käsittelen seuraavaksi.

Symbolit kuvastavat yhteiskunnan ja sen osana olevien yhteisöjen arvoja.³⁶⁰ Ne ilmaisevat käyttäjilleen tärkeitä asioita sekä luovat ja ylläpitävät arvojärjestystä.³⁶¹ Symboleilla viestittäviä asioita ei aina voida ilmaista selvästi ja yksikäsitteisesti. Esinesymbolit, rituaalit ja seremoniat ovat tyypillisiä symboleja.³⁶² Niitä tutkimalla voidaan seurata yhteisöjen arvojen kehitystä.³⁶³

Hannu Digert toteaa, että hovioikeuden perustaminen ja sen rakennus voidaan nähdä merkittävinä symboleina, jotka edustavat Kustaa III:n yhteiskunnallisia ja henkilökohtaisia näkemyksiä. Kuningas halusi valistuneen itsevaltiaan tavoin lähentää oikeudenkäyttöä suomalaisiin alamaisiin sekä samalla korostaa tuomioistuimen asemaa oikeusturvan antajana.³⁶⁴

Uuden ylioikeuden perustaminen oli Kustaa III:lle tärkeä. Osoitukseksi tästä hän antoi hovimaalari Carl Gustav Pilolle tehtäväksi ikuistaa suurena historiamaalauksena hovioikeuden perustamisseremoniat Tukholman linnassa, mutta Pilon maalaus jäi luonnosasteelle. Sen sijaan Kustaa III lahjoitti itsestään hovioikeudelle tehdyn kookkaan juhlamuotokuvan.

Hovioikeudentalon monumentaalinen lehtikujamiljö, arkkitehtuuri, tilaratkaisut, kalusteet, muotokuvat ja muut esineet kuvastivat hovioikeusorganisaation arvoja ja toiminnan aatteellisia lähtökohtia. Nämä ilmensivät oikeuden kaikkivoipaisuutta sekä sen jäsenten ylivertaisuutta ympäristöönsä nähden.³⁶⁵

Adelcrantzin suunnittelema puistokuja erotti selkeästi hovioikeuden ympäristöstään ja korosti etäisyyttä – hovioikeuden palvelujen käyttäjien oli lähestyttävä hovioikeutta kunnioittavasti. Tarkoituksena oli myös, että puistokuja muodostaa arvokkaan miljöön kuninkaalliselle lainkäytölle ja esteettisesti merkittävän monumentin osoitukseksi Kustaa III:n mielenkiinnosta tätä kaukaista valtakunnanosaan kohtaan.³⁶⁶

Rakennukseen ja sen sisustukseen sekä puistoympäristöön käytetyt voimavarat olivat ajan oloihin nähden merkittävät, mikä osoittaa, kuinka tärkeitä symboliarvoja niillä haluttiin viestiä.³⁶⁷

Istuntosalien juhlava ja arvokas sisustus, presidenttien edustusmuotokuvat, virkamiesten aseman mukainen vaatetus³⁶⁸ ja tietyt rituaalit (kuva 5), mm. yhteinen päivittäinen hevosajelu, toisaalta vahvistivat organisaation sisäistä yhtenäisyyttä ja jatkuvuutta, toisaalta viestivät näitä periaatteita myös hovioikeuden palvelujen käyttäjille. Näin luotiin vaikutelma oikeusturvan ja varmuuden perinteestä.³⁶⁹

Digertin mukaan siirtyminen kustavilaiselta ajalta autonomian aikaan ei muuttanut merkittävästi oikeudellisen toiminnan perusteita eikä siihen liittyviä symboleja, mutta ne kehittyivät kuitenkin talouden ja yleisten yhteiskunnallisten aatevirtausten vaikutuksesta. Aika vahvisti ja toi uusiakin symboleja. Muotokuvaperinne jatkui entisellään. Vanhan tuomiosalin Ruotsin valtaa kuvastavat kultakruunukuvioiset tapetit vaihdettiin empiretyyliin. Istuntosalien sisustuksessa heijastui näin valta ja vallanvaihdos kuninkaasta keisariin. Vallanvaihdos muutti eräiden esinesymbolien keskinäistä suhdetta. Aleksanteri I:n muotokuva oli sijoitettava ensimmäiseen istuntosaliin ja Kustaa III:n muotokuva siirrettävä ensimmäisestä istuntosalista toiseen. Tällä ilmeisesti haluttiin korostaa keisarin valtaa myös hovioikeuden toiminnan perustana ja vähentää kustavilaisen ajan juurien ja arvojen merkitystä.³⁷⁰

Hovioikeudentalon arkkitehtuuriin vaikutti ajatus oikeuden temppelistä. Rakennuksen sekä länsi- että itäfasadien suunnitelmiin kuului tarkoin harkittuja emblemaattisia koristedetaljeja. Yleisen tavan mukaan raatihuoneissa, jotka toimivat myös oikeudenkäyttöpaikkoina, ja oikeusrakennusten portaaleissa on oikeuden kuvia. Niiden tarkoituksena on kertoa rakennuksen funktiosta.³⁷¹

Suosituksena on kuitenkin ollut, että oikeusrakennuksissa vältettäisiin liiallista koristeellisuutta. Vielä 1800-luvun alussa mm. saksalainen Joh. Wenzel Rulf kirjoittaa, että tuomioistuinrakennusten ja kaupunkien raatihuoneiden tulee erottua ympäristöstään suuren arvokkaina ja tyyliään vakavan vaatimattomina.³⁷² Vaasan hovioikeudentalo ilmentää hyvin edellä mainittuja vaatimuksia arkkitehtonisella edustavuudellaan ja mestarillisella harmoniallaan sekä tarkoin harkituilla tyylin yksityiskohdillaan.

Eri pylväsjärjestelmiin liittyvät sisältömerkitykset olivat jo vanhastaan tärkein keino rakennuksen luonteen ja sisällön ilmentämiseksi, mutta itse asiassa vasta 1700-luvun keskivaiheilla pylväs saivat yhä tietoisemmin symbolista merkitystä.³⁷³ Tämän menettelyn lähtökohtana pidetään Vitruviuksen esittämiä käsityksiä. Teoksessaan M. Vitruvii Pollionis de Architectura libri decem (1586) hän suosittelee doorilaista pylväsjärjestelmää vahvojen ja miehekkäiden jumalitten temppelihin, joonialaista puolivahvojen ja korinttilaista erilaisten jumalattarien temppelihin. Doorilainen järjestelmä on myös luonteeltaan vakava ja vaatimaton.³⁷⁴ Pylväiden käyttö sinänsä osoitti, että kysymyksessä oli arvokas rakennus.³⁷⁵

Myöhemmin monet muutkin teoreetikot pohtivat näitä kysymyksiä kirjoituksissaan, kuten saksalainen Johann Winckelmann (1717–1768)³⁷⁶ sekä ranskalaiset Jacques-François Blondel (1705–1774), jonka Cours d'Architecture ilmestyi Pariisissa 1771, ja Germain Boffrand (1667–1754), jonka Livre d'Architecture ilmestyi Pariisissa 1745.³⁷⁷ Mm. nämä edellä mainitut teoreetikot Adelcrantz tunsu,³⁷⁸ joten hän on epäilemättä perehtynyt tämäntapaisiin käsityksiin ja soveltanut niitä käytäntöön. Doorilainen järjestelmä ei ollut erityisen suosittu Roomassa, mutta sitä käytettiin kuitenkin esim. forumeiden ja basilikoiden yhteydessä.³⁷⁹ Antiikin Roomassa 2. vuosisadalta lähtien basilikoissa pidettiin myös oikeuden istuntoja. Doorilainen järjestelmä soveltuu oikeusrakennuksen luonteeseen, samoin toskanalainen järjestelmä, joka on kehitetty doorilaisesta järjestelmästä.

Pääfasadin palkiston friisissä olevan tekstin tarkoitus oli kertoa hovioikeudentalon rakennuttajasta ja tehtävästä (kuva 14). Friisiin oli hakattu latinaksi versaalikirjaimin teksti: GUSTAVUS III R. S. ANNO IMP. XII EXTRUXIT THEMIDIQUE DICAVIT (Kustaa III Ruotsin kuningas kahdentenaatoista hallitusvuotenaan rakensi ja pyhitti Themikselle). Samoin pihanpuoleisen julkisivun palkiston friisiin oli suunniteltu oikeusaiheinen teksti DISCITE IUSTITIAM MONITI (oppikaa oikeutta, kun teitä siihen kehoitetaan / oppikaa oikeutta

ojennetut) osoittamaan rakennuksen funktiota, mutta se jätettiin toteutusvaiheessa pois. Pihafasadin piirustuksissa keskirisaliitin päätykolmion pyöreää ikkunaa koristivat myös laakerin oksat sekä oikeuden tunnuksena tunnettu liktorin vitsakimppu ja kirves, jotka nekin jätettiin toteuttamatta. Poisjätetyt tunnukset kuitenkin osoittavat, että suunnittelijan tarkoituksena oli enemmänkin korostaa rakennuksen funktiota ja symboliarvoa.

Hovioikeudentalon pääoven yläpuolella on hovioikeuden perustajan kuningas Kustaa III:n monogrammireliefi, jonka tarkoituksena on myös osaltaan viitata hovioikeudentalon rakennuttajaan ja tehtävään (kuva 46). Reliefin keskellä on kupera kilpi, jossa on akantuskielemuroista muotoiltu kuninkaan nimikirjain G ja sen sisällä roomalainen järjestysluku III. Kilpeä koristaa sen ylälaidalla oleva kuninkaankruunu. Naulankantariviä muistuttava koristeaihe kehystää kilven reuna. Kilven alta tulevat esiin oikeuden tunnukset, roomalaisen liktorin vitsakimppu ja sen päästä esiin pistävä hilparin muotoinen kirves sekä miekka. Käsi on miekan tupen kärkenä. Sen etu- ja keskisormi sekä peukalo ovat ojennetut suoraan eteenpäin ja kaksi sormea on koukistettu avointa kämentä vasten.³⁸⁰ Käden voidaan tässä yhteydessä tulkita liittyvän myös uskonnolliseen symboliikkaan.³⁸¹ Kuvataiteessa tunnetaan kyseisessä asennossa oleva käsi myös valanvannon merkinä.³⁸² Yleinen kansanomaisen sanonta on perinteisesti ollut: " - - vannoa vaikka kolme sormea Raamatulla - - ". Vala vannova käsi vertauskuvana muistuttaa mm. siitä omantunnon velvoitteesta, joka kansalaiselle lankeaa, jotta oikeus voitaisi. Korkokuvaan liittyvää symboliikkaa on tulkittu hovioikeudessa myös siten, että vertauskuvalla olisi yhteyttä roomalaisen prosessin toiseen perusohjeeseen DA MIHI FACTUM, DABO TIBI JUS, eli anna minulle tosiasiat, niin minä annan sinulle oikeutta.³⁸³

Liktorin vitsakimppua ja kirvestä sekä miekkaa käytetään virkamiesten vallan ja rankaisutoiminnan vertauskuvina. Tällä tavoin lainkäyttö konkretisoituu kansalaisen mielessä.³⁸⁴ Reliefin taustalla olevat laakerin oksat näyttävät liittyvän liktorin vitsakimppuun. Antiikin Roomassa koristeltiin vitsakimput laakerin oksilla voiton symboleiksi.³⁸⁵

Hovioikeudentalon sisustukseen liittyi myös oikeusikonografisia detaljeja, joista merkittävin ja Suomessa ainutlaatuinen oli tuomiosalin oikeuden tunnuksia esittävä korkokuva. Sen runsassisältöistä ikonografiaa käsittelen seuraavassa luvussa (planssi XXVII). Presidentille kuului myös pitkän istuntopöydän päässä oleva kunniaistuin katoksineen eli baldakiineineen. Istuinta on pidetty kuninkaan tuomiovallan symbolina.³⁸⁶

Hovioikeuden toisen osaston empireä edustava lehtikullattu seinäpendyyli (planssi XXII) on koristettu delfiinein, soihduin ja oikeuden symbolein. Kellon otsakoristeena oleva pöllö, joka pitää kiinni oikeuden vaa'asta, on viisaudenjunalatar Minervan tunnuseläin.³⁸⁷ Vaa'an alapuolella ovat miekat ristikkäin. Pöllöä ympäröivät hedelmiä tulvivat runsaudensarvet – ne ja niistä tulvivat hedelmät kuvaavat ajatusta, että oikeudenmukaisuus lopulta johtaa aineellisiin etuihin.³⁸⁸

VI OIKEUDEN TUNNUKSIEN SYMBOLIIKASTA JA IKONOGRAFIASTA

1 Oikeuden tunnuksien mytologisesta taustasta

Vaasan hovioikeuden oikeuden tunnuksia esittävässä korkokuvassa on vaaka, silmäside, vitsakimppu ja kirves sekä miekka. Ne ovat oikeuden tavallisimmat tunnukset (ks. viereinen sivu, planssi XXVII). Oikeuden tunnusten tausta on antiikin mytologiassa. Kreikkalaisen muinaistaruston Themis–Dike (Astraea) ja roomalaisen taruston Justitia–Aequitas olivat oikeuden ja oikeudenmukaisuuden jumalattaria. Näiden attributit ovat säilyneet oikeuden tunnuksina. Lisäksi vuosisatojen kuluessa oikeudenmukaisuuden käsitteeseen liitettiin osaltaan myös Kreikan taruston Nemesis, joka tunnetaan ensisijaisesti jumalallisen koston valtiattarena.³⁸⁹ Näihin jumalattariin liittyvät attributit ja käsitykset ovat sekoittuneet keskenään. Vaaka ja silmäside symboloivat kuvaesityksissä oikeudenmukaisuutta, joka oli yksi kardinaalihyveistä.

Themis esiintyy kreikkalaisessa mytologiassa ikivanhan, pyhän lain jumalattarena, joka on "lujana seisovan", "lakia" merkitsevän themis-käsitteen henkilöitymä. Themis-jumalatar oli vastuussa perheen tavoista ja järjestyksestä, ja hän välitti ihmisille jumalten vaatimukset. Themis-jumalatar auttoi myös ihmisiä saamaan oikeutta. Hesiodos arveli Themiksen olevan Uranoksen (Taivaan)

XXVII. Oikeuden tunnuksia esittävä korkokuva vuodelta 1786. Kuvassa oikeudenjumalattaren attribootit. Keskimmäisenä avoin kirja (Raamattu tai lakikirja), jonka alla ristikkäin liktorin vitsakimppu ja kirves sekä miekka. Vaakakupit kirjan molemmin puolin. Avoimen kirjan päällä silmäside. Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone.

ja Gaiian (Maan) tytär sekä Zeuksen puoliso. Zeukselle hän synnytti horat (vuodenaikojen jumalattaret) – Eunomian (Lainkuuliaisuus), Dike (Oikeudenmukaisuus) ja Eirenen (Rauha) – sekä moirat (kohtalottaret) ja Aiskhyloksen mukaan myös Prometheuksen.³⁹⁰

Kreikan antiikissa esiintyi Themiksen ohella myös oikeudenmukaisuuden henkilöitymä Dike (Astraia), joka oli Themiksen ja Zeuksen tytär. Astraia on esitetty menestystä tuovana Dike-jumalattarena. Hänen arveltiin eläneen ns. kultaisella aikakaudella. Rauta-ajan alettua Astraia poistui pahuuden täyttämän maan päältä, ja hänet asetettiin tähtitaivaan neitsyeksi.³⁹¹ Nemesis oli väärentämättömän mitan, oikeamielisyyden sekä kohtuuden jumalatar. Hänen tunnuksenaan oli mm. kyynärmitta.³⁹²

Justitia oli roomalainen oikeudenmukaisuuden henkilöitymä. Ovidiuksen mukaan hän lähti rauta-ajalla kreikkalaisen Dike-jumalattaren (Astraia) tavoin

viimeisenä jumaluutena rikoksia täynnä olevasta maailmasta ja esiintyi neitsyen tähtikuviona taivaalla.³⁹³ Rooman antiikissa esiintyi Justitian rinnalla Aequitas, joka oli oikeudenmukaisuuden ja ihmisten välisissä suhteissa kohtuuden henkiöitymä.³⁹⁴ Aequitas oli sukua Justitalle. Roomalaiset rinnastivat hänet palvonassaan Justitiaan.³⁹⁵

Oikeuden tunnukset kohdattiin konkreettisesti arkipäivänä keisariajan roomalaisissa rahoissa, joissa muiden jumaluuksien tavoin oli kuvattu myös oikeudenjumalatar tunnuksineen (kuvat 64–67).³⁹⁶

2 Oikeuden kuvien historiasta ja leviämisen syistä

Eri aikakausina on pyritty oikeuden ja oikeudenmukaisuuden käsitteiden määrittelyyn. Näillä käsitteillä on ollut niin yksityis- kuin valtioelämässäkin kaikkina aikoina vaihteleva merkitys. Uskonnollinen, eettinen, oikeudellinen, mytologinen tai historiallinen näkökanta on voinut olla vallalla. Runouden ja kirjallisuuden ohessa kuvataide on vaikuttanut merkittävästi oikeuden käsitteeseen erilaisin ilmaisumuodoin. Oikeuden maailma kannusti taiteilijoita luomaan oikeuslaitoksesta kuvallista ilmaisua, syntyi mm. symbolikuvia, esim. lakikirjoja ja -kirjoituksia⁴ koristettiin tarkoitukseen sopivalla kuvituksella (kuva 68). Lopulta luotiin taideteoksia, joiden selkeänä aiheena oli oikeus tai oikeudenmukaisuus. Jo antiikin aikana oli luotu joitakin yksittäisiä oikeuden innoittamia kuvia. Mainitut roomalaiset keisariajan rahat ovat tästä esimerkkinä (kuvat 64–67).³⁹⁷

Keskiajan Euroopassa esiintyy oikeuden kuvia lähinnä oikeutta käsittelevässä kirjallisuudessa. Kuvilla havainnollistettiin ja konkretisoitiin oikeuslaitosta ja sen noudattamaa oikeuskäytäntöä. Suuret kuvakäsikirjoitukset, alkaen Saksan merkittävimmästä, *Sachsenspiegelistä*, ovat tästä parhaita esimerkkejä. Luonnollisestikin nämä teokset koskettivat vain hyvin pientä ihmisryhmää. Oikeuden kuvat saavuttivat suuremmat katsojajoukot vasta sitten, kun kuvanveisto sekä monumentaali- ja taulumaalaukset omaksuttiin julkiseen käyttöön myös profaaniyhteyksissä.³⁹⁸

Noin vuonna 1400 alkoi tapahtua nopeaa kehitystä, joka kulminoitui Italiassa humanismissa ja renessanssissa. Keski-Euroopassa tähän henkiseen muu-

tokseen liittyivät mm. kirjapainon keksiminen sekä puu- ja kuparipiirrosteknii-
kan kehitys. Papiston ja luostareiden, hovikulttuurin ja ritariston ohella alkoivat
nyt kaupungit olla henkisen kulttuurin keskuksia. Porvaristo itsenäistyi ja otti
yhä enemmän vastatakseen henkisestä kehityksestä. Se hankki tarpeisiinsa ra-
kennuksia hallintokoneiston laajentuessa esim. raatihuoneita, joissa kaupunkien
hallintoa hoidettiin ja tämän ohella oikeudenkäyttöä.³⁹⁹

Kuten kirkolliset rakennukset koristettiin opettavaisin kuvin, samoin
myös raatihuoneiden kuvien tarkoitus oli vastaava. Ne viittasivat oikeuselä-
mään, sitä selittäen, oikeuteen kehottaen ja sen väärinkäytöstä varoittaen. Ku-
vat esittivät Raamatun aiheita, humanismin ajalta alkaen myös antiikin aiheita
ilman suoranaisia viittauksia Raamattuun tai kristinuskon käsityksiin. Seinä-,
taulu- ja lasimaalauksissa, grafiikassa sekä taidekäsityössä ja käyttöesineissä
esiintyi oikeuden ja oikeudenmukaisuuden teema.⁴⁰⁰ Taiteilijan tehtävänä oli
tuoda oikeuskäsite ihmisille läheiseksi tekemällä se silmännähtäväksi ja ihan-
noimalla hyvyyttä ja osoittamalla toisaalta, mihin pahuus johtaa. Taide asetet-
tiin oikeuden kuvissa ohjaamaan tuomaria ja valamiehiä, mutta myös oikeuden
istunnossa olevalle yleisölle elävöitettiin oikeutta ja oikeudenkäyntiä kuvallisin
ilmaisuin.⁴⁰¹ Lederlen on todennut, että yleensä taiteelliselta suoritukseltaan
oikeuden kuvat eivät kuitenkaan aina olleet korkeatasoisia.⁴⁰²

Jo myöhäiskeskiajan ja renessanssin maalareilla ja kuvanveistäjillä oli run-
saasti mahdollisuuksia maallistaa oikeuden kuvien esineellistä sisältöä. Heitä
auttoivat mm. kirjalliset lähteet, joista keskiaika tarjoaa rikkaan aineiston. Tär-
kein kirjoista oli *Gesta Romanorum*, keskiaikainen kokoelma, joka sisälsi histo-
riallista tietoa klassiselta antiikin ajalta. Monet kertomukset ja legendat levisivät
myös suullisesti. Renessanssin aikana antiikin kirjallisuuden uudelleenlöytämi-
nen lisäsi vielä kertomuksia kansan keskuuteen. Tällaisia ovat mm. Valerius
Maximuksen kokoelma ja Ailinoksen, Diodoroksen ja Lukianoksen kertomuk-
set.⁴⁰³

Keskiajan skolastiikka kuvasi myös hyvin pikkutarkasti henkilöihahmoja,
symboleja ja allegorioita. Jaoteltiin seitsemän hyvettä (myöhemmin niitä oli
enemmän) ja pahetta, lisäksi tulivat neljä kardinaalihyvettä, kymmenen käskyä,
Pyhän Hengen seitsemän antia, yhdeksän Hyvää Pyhää jne. Kun vielä kaikki
antiikista tai Raamatusta peräisin olevat kansalliset Pyhät ja myytit otetaan
huomioon, niin keski- ja myöhemmin renessanssiajan taiteilijoiden luomisen
ilolle oli tarjolla rikas aineisto.⁴⁰⁴

Oikeuden kuvien aiheet vastasivat valinnoiltaan täysin senaikaisen luke-
neen piirin maailmankuvaa. Tällä piirillä oli enemmän vaikutusvaltaa kuva-
aiheen valintaan kuin itse taiteilijalla, jolle työ oli annettu tehtäväksi. Taiteilija ei
useinkaan pystynyt valitsemaan sopivaa aihetta sivistystasonsa takia. Tiedetään
Albrecht Dürerin (1471–1528) kysyneen neuvoa ystävältään, oppineelta huma-
nistilta Willibald Pircheimerilta, kun hän teki Nürnbergin raatihuoneen maala-
ustaan. Myös kuuluisan Augsburgin raatihuoneen kultaisen salin maalauskoris-
tus ja huoneeseen valitut esineet on ideoinut müncheniläinen historiantutkija ja
jesuiittaisä Matthäues Rader. Rogier van der Weydenin (n. 1400–1464) Brysselin
kultaisen raatihuonesaliin tekemällä maalauksella oli merkittävä vaikutus oike-
uden kuvien leviämiseen.⁴⁰⁵

Oikeuden kuvien määrä lisääntyi huomattavasti 1600-luvulta alkaen. Nii-
den teemoina suosittiin oikeutta ja oikeudenmukaisuutta. Niitä ihannoitiin, ja
ne levisivät merkittävästi (planssi XXVIII).⁴⁰⁶ Eivät ainoastaan maalaus ja ku-
vanveisto ottaneet oikeuskuvia aiheikseen, vaan myös kaikki muutkin tai-
teenalat kuten käsityö ja myöhemmin myös teollinen massatuotanto. Raatihuo-
neissa ja oikeustaloissa oikeuden kuvia esiintyi seinä- ja kattomaalauksissa, go-
beliineissa ja esineistössä. Kamiinat, raati- ja lautamiesten tuolit elävöitettiin
kuva-aihein, valaisimissa saattoi olla allegorisia kuvahahmoja, portaalitkin oli
erittäin rikkaasti koristettu ornamentein ja kuvin, ja joskus myös seinäkangasta
ylhäältä rajaavassa friisissä oli symbolisia hahmoja, joiden tarkoituksena oli ko-
rosta oikeussalin merkitystä. Suurta teknistä taitoa vaativat myös oikeusaihei-
set lasimaalaukset, joilla muiden oikeuden kuvien tapaan oli tiettyjä didaktisia
tarkoituseriä.⁴⁰⁷

Nämä yksittäistapaukset heijastavat muotojen moninaisuuden taustalla
olevaa ajatusmaailmaa; ei ollut kyse vain taideteoksesta, vaan asiaan liittyi
myös selvä tarkoitus. Lisäksi taiteilijoiden tehtävänä oli saattaa oikeuden istun-
topaikat taiteellisten oikeuden kuvaesitysten avulla monumentaaliksi ja ar-
vokkaiksi. Oikeuden kuvat kuuluvat ensimmäisiin tärkeisiin maallisiaiheisiin
historiakuviin.⁴⁰⁸

3 Vaasan hovioikeuden oikeuden tunnuksia esittävän korkokuvan alkuperästä ja merkityksestä sekä asemasta oikeuden vertauskuvana

Vaasan hovioikeuden oikeuden tunnuksia esittävä korkokuva on kuusipuuta (planssi XXVII). Sen mitat ovat 100 x 110 cm. Sinipohjaisen, suorakaiteenmuotoisen paneelin keskustassa on kullattu korkokuva mustaksi maalatulla ympyränmuotoisella taustalla. Tunnuskuvan sommittelu on symmetrinen. Keskimäisenä on avoin kirja (Raamattu tai lakikirja), jonka alle on asetettu ristikkäin liktorin vitsakimppu ja kirves sekä ristipäinen miekka. Vaakakupit riippuvat kirjan molemmin puolin. Avoimen kirjan päällä on oikeudenjumalattaren hulmuava silmäside, joka kietoutuu päistänsä vaaka-akselin ympäri. Sommitelma on kiinnitetty paneeliin vaa'an keskiakselin kohdalta rusettimaisella nauhalla, jossa on spiraalikoristeinen ympyräkeskus. Sinertävällä pohjalla olevat kultaurteiset pilasterit reunustavat sommitelmaa sivultapäin. Korkokuva on hyvin taidokkaasti valmistettu.

Hovioikeuden rakennuksen katselmuspöytäkirjan mukaan (1786) korkokuva on sinipohjainen ja sen korkokuvat ovat kullatut.⁴⁰⁹ – Todennäköisesti kuvassa oleva avoin kirja kuvaa Raamattua, koska oikeuden kuvatutkimusten mukaan oikeuden kuvissa säilyi Jus divinum -arvo pitkään; ajateltiin myös kaiken maallisen oikeuden totuuden tulleen viime kädessä Jumalalta itseltään.⁴¹⁰

Vaaka, silmäside, vitsakimppu ja kirves sekä miekka olivat yleisesti käytettyjä oikeuden tunnuksia ja ovat edelleenkin. Seuraavassa esitellään niiden alkuperää ja merkitystä sekä asemaa oikeuden vertauskuvana.

Vaaka

Oikeuden tunnuksista vaaka, oikeuden ja oikeudenmukaisuuden vertauskuva, on vanhin ja epäilemättä laajimmalle levinnyt ja tunnetuin kuvataiteen käyttämä oikeuden allegoria.⁴¹¹ Vaaka tavataan sekä kreikkalaisten Themis–Dike-jumalattarien että roomalaisten Justitia–Aequitas-jumalattarien kuvauksista alkaen aina nykypäiviin asti (planssi XXIX). Itse vaa'an keksiminen palautuu

kauas muinaisuuteen. Se tavataan jo Egyptin maalauksissa, Homeroksella on useita viittauksia vaakaan, jossa on kaksi tasoa ja puomi.⁴¹² Lähes jokaisella kulttuurikansalla oli käytössään vaaka, joka yksinkertaisimpana oli kaksikuppinen, tangon varaan ripustettu nk. apteekkivaaka. Tällä jo varsin kehittyneellä vaakatyypillä lienee ollut lukuisia edeltäjiä (kuva 69).⁴¹³

Von Moeller on oikeudenmukaisuuden vaakaa koskevassa tutkimuksessaan viitannut mm. saksalaisen Otto Gierken (1841–1921) selitykseen: oikeuden tulisi puolueettomasti ja henkilön asemaan katsomatta tarkkaan tuomita ja punnita etuisuudet. Sen vuoksi on jumalattarelle jo vanhastaan annettu vaaka käteen. Vaaka näyttää tosiasiallisen tilan, se on lahjomaton ja oikea. Sen luonteeseen ja ominaislaatuun kuuluu oikeudenmukaisuus. Ajatus on ikivanha. Antiikin kreikkalaiset tunsivat sananlaskunomaisen sanonnan "vaakaakin oikeudenmukaisempi". Tämä edellyttää, että vaaka on mitä suurimmassa määrin oikeudenmukainen. Se soveltuu kysymyksen "oikein vai väärin" symboliseen esittämiseen. Nykyajan taiteessakin on vaaka saanut oikeudenmukaisuuden, oikean ja lahjomattomuuden merkityksen.⁴¹⁴

Von Moeller toteaa, että jumalallisen sielunpunnituksen ajatus on oikeudenmukaisuuden vaa'an lähtökohtana.⁴¹⁵ Muinaisessa Egyptissä Osiris punnitsi kuolleiden sieluja.⁴¹⁶ Myös kreikkalaiset tunsivat sielunpunnituksen ja vainajan-tuomion. Zeus punnitsee Iliassa kultaisella vaa'allaan troijalaisten ja akhaialaisten kuolemaan kadotetut sielut, samoin Hektorin ja Akhilleen sielut.⁴¹⁷

Sielunpunnitus ei ole ainoastaan Kreikkaan levinnyt käsitys. Kreikkalaisista lähteistä saa sen kuvan, että Diken vaaka on sama vaaka, jota homeerinen Zeus piti kädessään. Hermeen hymnistä voi lukea Thudichumin käännökseenä:

Kiireesti saapuivat he Olympoon tuoksuvaan siimekseen, Zeun ihanain lasten, isä Kronioon huomaan, sill siellä vartoi kumpaakin vaakakupin oikeus (Hurtig gelangten sie nun zu dem duftigen Kulm des Olympos, Hin zu dem Vater Kronion, des Zeus hochherrliche Kinder, denn dort lag für die Beiden des Rechts Wagschale bewahret).⁴¹⁸

Alkutekstissä ei lue "vaakakupin oikeus" vaan "Dikes talanta" – Zeuksen kädestä vaaka on viety hänen tyttärensä Diken käteen. Sanonnasta "talanta Dikes" on tullut lähes sanontatapa aivan samoin, kuin nykyään on "oikeudenmukaisuuden vaaka". Kreikkalaiset tekivät ensimmäisenä vaa'asta oikeudenmukaisuuden tunnuksen.⁴¹⁹

Sielunpunnituksen ajatus on hyvin laajalle levinnyt kristillisessä perinteessä. Jo varhaiskeskiajan taiteessa ja runoudessa arkkienkeli Mikael esiintyy

punnitsijana. Joskus tuomion vaaka on Kristuksen kädessä. Mikaelin ja Kristuksen kädessä olevaa vaakaa voidaan pitää kohtalon tai oikeudenmukaisuuden vaakana (kuva 70).⁴²⁰ Oikeudenmukaisuuden tunnuksena vaaka esiintyy useissa maissa sekä idässä että lännessä. Uudemman ajan taiteessa oikeudenmukaisuuden vaa'an hyödyntäminen pohjautuu antiikin Kreikan taiteen ja runouden traditioon (kuva 71).⁴²¹

Silmäside

Silmäside liittyy kreikkalaisen muinaistaruston Themis-jumalattareen ja vastaa-
van roomalaisen taruston Justitia-jumalattareen. Ei ole samantekevää, oliko Themis-Justitia-jumalattaren silmät sidottu vai ei.⁴²² Uudemmalle taiteelle silmäside merkitsee puolueetonta oikeudenkäyttöä. Silmäside kuvaa ajatusta, että tuomari ei halua nähdä, millainen ihminen on hänen edessään, olipa hän rikas tai köyhä, ylhäinen tai alhainen. Tuomari ei anna lahjoja itseään, vaan tutkii asian vain oikeuden kannalta (planssi XXX).⁴²³ Silmäside voi ilmaista myös silmien ummistamista maailmasta tulevilta huonoilta ja pahoilta vaikutuksilta.⁴²⁴

Von Moeller on Justitian silmäsidettä koskevassa tutkimuksessaan todennut säilyneiden kuvausten ja muiden tietojen perusteella, että muinaisilla Themiksellä (Dikellä) ja Justitialla (Aequitas) oli hyvin suuret ja avoimet silmät. Roomalaisen Gelliuksen (eli 100 jKr.) välittämä Khrysippoksen tieto siitä, että oikeudenmukaisuudella oli vakava ja ankara katse (Noctes Atticae 14, 4, 1), ei suo epäilylle sijaa.⁴²⁵ Esimerkiksi roomalaisissa keisariajan rahoissa kuvataan Justitia-jumalatar tunnuksenaan vaaka (sauvan ja runsaudensarven ohella), jota hän pitää kädessään. Silmäsidettä ei mainita (kuvat 64–67).⁴²⁶ Silmäside ilmestyi länsimaiseen taiteeseen humanismin kaudella. Antiikin vaikutus on osaltansa edistänyt tunnuksen syntymistä. Lähtökohtana on oletettu olleen mm. egyptiläisen ja raamatullisen perinnön.⁴²⁷

Kreikkalainen Diodorus (eli Caesarin ja Augustuksen aikana) kertoo, että Theban pylvässaleissa oli egyptiläisen Ramsesin patsaita. Siellä oli joukko kokovartalokuvien esitettyä ihmishahmoa, jotka odottivat oikeusjuttunsa päätöstä ja katsoivat tuomariin. Seinäreliefiin oli kuvattu 30 tuomaria. (Tätä reliefiä ei ole löydetty). Ylituomari oli keskellä, silmät suljettuina. Hänen rinnalleen oli ripus-

tettu totuuden kuva, ja hänen vieressään oli suuri joukko kirjoja. Kuvat lienevät osoittaneen, että tuomarin ei tule ottaa vastaan lahjoja ja että ylituomarin tulee nähdä totuus.⁴²⁸ Myös Plutarkhos (n. 50 – n. 125 jKr.) kertoo myöhemmin Isistä ja Osirista käsittelevässä kirjoituksessaan, että Thebassa olisi kuva tuomarista, jolla ei ole käsiä ja ylituomarista, jolla on silmät suljettuina. Plutarkhos antaa selityksen: oikeudenmukaisuus ei ota vastaan lahjoja eikä myöskään vieraita vaikutteita.⁴²⁹ Myöhäisellä keisariajalla näitä kertomuksia esiintyy yhä enemmän. Johann J. Winckelmann (1717–1768) suositti taiteilijoille allegoriaselityksessään thebalaista keinoa oikeudenmukaisuuden kuvaamiseksi.⁴³⁰

Voidaan olettaa, että Plutarkhoksen kertomuksen ylituomarin suljetuissa silmissä on lähes sama tarkoitusperä kuin oikeudenmukaisuuden kuvaamisessa silmäsiteen avulla. Von Moellerin mukaan kertomuksen käsitys tuomarista, jolla on suljetut silmät, sopisi yhteen Vanhan Testamentin kertomuksen kanssa. Jesaja esittää samantapaisen ajatuksen:

Joka vanhurskaudessa vaeltaa ja puhuu sitä, mikä oikein on, joka halveksii väärää voittoa, jonka käsi torjuu lahjukset luotaan, joka tukkii korvansa kuulemasta veritöitä ja sulkee silmänsä näkemästä paha.⁴³¹

Nykyajan kuvataiteessa on oikeudenmukaisuutta kuvattu silmät sidottuina. Todennäköisesti humanistioppineet tunsivat antiikin ajan oikeutta koskevia esitystapoja jo 1500-luvun alussa, jolloin silmäside alkaa yleistyä kuvataiteessa.⁴³² Von Moellerin mielestä silmäsidetunnus tuli oikeuden symboliksi antiikin kertomuksessa mainitun silmien sulkemisen tilalle. Keskiajan taiteessa silmäsidettä oli kuitenkin jo kauan käytetty eri allegorioiden kuvaamiseen. Silmäsidettä on voitu käyttää monissa eri yhteyksissä.⁴³³

Mm. alankomaalainen Erasmus Rotterdamilainen (1465 t. 1466–1536) ja italialainen juristi Andreas Alciat (1492–1550) välittivät kirjoituksillaan Plutarkhoksen kertomat thebalaiskuvat julkisuuteen. Erasmus toistaa Plutarkhoksen kertomuksen Adagiassaan, sananlaskukokoelmassaan (ilmestynyt 1508). Alciatin kuvitetun Emblemata-kirjan (ilmestynyt 1531) otsikko "In senatum boni principis" seuraa kuvaus kuninkaasta, jolla on kruunu päässään ja valtikka kädessään. Hän istuu valtaistuimella silmät ummistettuina. Hänen vierellään istuu kaksi kädetöntä miestä. Tässä kuvassa egyptiläinen ylituomari on vaihtunut kuninkaaseen eurooppalaisen oikeustavan mukaan. Muutoin kuva vastaa antiikin kertomuksia. Kirjan puupiirrosta muunneltiin moneen otteeseen. Myöhemmin oli suljettujen silmien tilalla silmäside.⁴³⁴ Tällä esimerkillään von Moel-

ler on hyvin vakuuttavasti osoittanut egyptiläiset thebalaiskuvat Justitian silmäsidetunnuksen mahdolliseksi lähtökohdaksi.

Silmäsidetunnuksen oletettu syntyä on Saksa, josta se levisi muualle Eurooppaan.⁴³⁵ Merkittävänä syynä tunnuksen syntyyn pidetään antiikin perinnön ohella myös sitä, että Saksan oikeuslaitoksessa tapahtui humanismin kaudella uudistus; siirryttiin roomalaiseen lakiin. Uusi laki sai osaksensa vastustusta, minkä takia oikeutta alettiin kuvata side silmillä. Vallitsevissa olosuhteissa käytettiin oikeutta, joka liiankin hyvin vastasi Sebastian Brantin sanoja "oikeudenmukaisuus on kuollut ja sokea".⁴³⁶ Uudemman ajan taide antoi silmäsidetunnuselle oikeudenmukaisuuden merkityksen (planssi XXXI).⁴³⁷ – Hovioikeuden rakennuksen katselmuspöytäkirja (1786) mainitsee, että tunnuskuvasa oleva silmäside kuuluu Themikselle.⁴³⁸

Vitsakimppu ja kirves sekä miekka

Tunnuskuvassa vitsakimppu ja kirves sekä miekka ovat tuomioiden täytännönpanon ja vallan vertauskuvia. Ne edustavat primitiivistä oikeudenkäyntiä.⁴³⁹ Vitsakimppu oli Roomassa eräiden viranomaisten vallanmerkki. Liktorit toteuttivat tuomareiden käskyt. Heidän päämerkinään oli vitsakimppu ja kirves.⁴⁴⁰ Vitsakimppusymboli esiintyy jo antiikin ja myöhemmän ajan roomalaisissa rahoissa.⁴⁴¹

Oikeuden kuvaesityksissä miekka on vitsakimppua yleisempi. Se kuuluu vaakan ohella oikeudenjumalattarien perinteisiin attribuutteihin. Miekan tarkoitus on rangaista rikollisia tai pahantekijöitä.⁴⁴² Oikeuden miekka ei ole koskaan tupessa; miekan tulee aina joko uhata tai lyödä.⁴⁴³ Kuvataiteessa tapaa miekan kreikkalaisten Themis–Dike- ja roomalaisten Justitia–Aequitas-jumalattarien attribuuttina aina antiikista nykypäiviin saakka (planssi XXXII, kuva 71).

Ikonografisessa tutkimuksessa ovat yleensä vitsakimppu ja miekka oikeuden symboleina saaneet vähemmän huomiota osakseen kuin vaaka ja silmäside. Tähän saattaa olla syynä se, että vaaka ja silmäside symboloivat oikeudenmukaisuutta, joka on yksi suosituista kardinaalihyveistä. Näin ollen ne ovat saaneet merkittävämmän osan kuvataiteessa ja tutkimuksessa.

Korkokuvan asemasta oikeuden vertauskuvana

Oikeuden tunnukset, jotka noudattavat samaa sommitteluperiaatetta kuin Vaasan hovioikeuden korkokuva (planssi XXVII), on kuvattu mm. keisarinna Maria Teresian (1717–1780) muistorahassa (kuva 72). Se on lyötetty siviililainsäädännön reformin muistoksi vuonna 1765 Siebenbürgenissä.⁴⁴⁴ Myös muistorahassa on keskimmäisenä avoin kirja, jonka alle on asetettu liktorin vitsakimppu ja kirves sekä miekka ristikkäin. Vaakakupit riippuvat tässäkin kirjan molemmin puolin. Kirjan yläosan päällä on sitä vastoin soikeanmuotoisen kehyksen sisällä keisarinna Maria Teresian muotokuva. Tämän yläpuolella on käsi valan vannomisen merkinä, tuttu symboli myös hovioikeuden perustajan Kustaa III:n monogrammi-reliefistä. Muistorahan alaosassa on Siebenbürgenin vaakuna. Tunnuksia ympäröivät ulommaisena öljypuun oksat.

Useita oikeuden tunnuksia esitettynä samassa teoksessa on aikaisemmin tunnettu ainakin mitalitaiteessa.⁴⁴⁵ Tiedossani ei ole, onko samankaltaisia oikeuden tunnuksia esittäviä korkokuvia käytetty Ruotsin valtakunnan sekä muiden Euroopan maiden oikeusrakennuksissa. Oikeuden kuvaesityksiä koskevas- ta kirjallisuudesta saa käsityksen, että samassa teoksessa esiintyy harvoin useita oikeuden tunnuksia. Vaasan hovioikeuden korkokuva on tässä suhteessa poikkeuksellinen ja Suomessa ainutlaatuinen. Muualta maastamme tapaa oikeuden- jumalatarveistosten ja -maalauksien tai muiden oikeuden kuvaesitysten yhteydestä lähinnä vain miekan ja vaa'an, oikeuden traditionaalisimmat tunnukset, ja useimmiten nekin liittyvät yksittäisesti johonkin juridiseen aiheeseen.

Oikeuden kuvaesitykset ovat yleensäkin meillä harvinaisia. Oikeuden- käyttö on Suomessa perinteisesti ollut ulkonaisilta puitteiltaan vaatimatonta. Oikeutta ja oikeudenmukaisuutta ei ole totuttu korostamaan esineellisesti tai kuvallisesti. Virkapuvutkin ovat olleet vain ylimpien tuomareiden käytössä. Hekin luopuivat niistä heti oma-aloitteisesti, kun Suomi itsenäistyi.⁴⁴⁶

Koska Kustaa III yleensäkin kiinnitti hyvin yksityiskohtaisesti huomiota hovioikeudentalon koristedetaljeihin, näyttää ilmeiseltä, että myös korkokuvan runsassisältöiset oikeuden tunnukset valittiin Kustaa III:n tahdosta. Hovioikeudentalon sopraportaveistos ei ole pelkkä koriste, vaan siihen liittyy selvä tarkoitus. Sen oli ilmennettävä Kustaa III:n yleistä pyrkimystä uudistaa lainkäyttö entistä oikeudenmukaisemmaksi ja inhimillisemmäksi; nämä pyrkimykset puolestaan heijastavat valistusajan yleistä henkeä. Myös Kustaa III:n sanoissa

kuvastuu tämä henki, kun hän vihkiessään virkaan hovioikeuden ensimmäiset jäsenet lausui:

- - teidän tehtävänne taas on, oman esikuvanne kautta, asettaa tämä velvollisuus alaisillenne, että miekka, joka heille on uskottu, muodostuu vain pahantekijöiden pelotukseksi, mutta viattoman suojaksi. Älköön vaa'an tasapaino kädesänne koskaan järkkykö toivon tai pelon tähden, ja löytäköön köyhä ja sorrettu oikeudenmukaisen turvapaikan voimakkaamman ja väärämielisen vainolta--⁴⁴⁷
(- - det är åt eder, at genom edra exempel pålägga denna skyldighet edra underhafwande: at Swärdet, som blifwit eder anförtrödt, blifwer allenast missgerningsmannens förskräckelse och dens oskyldigas beskydd. At Wigtskålen jämn i edra händer aldrig öfwerväges af hopp eller fruktan: och at den fattige och förtryckte finner en rätwis fristad emot den mäktigare och orätwisas förföljelse -
-).⁴⁴⁸

TIIVISTELMÄ JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Kuningas Kustaa III perusti oikeudenhoidon parantamiseksi pohjoista Suomea varten uuden ylioikeuden kesällä 1775 Suomeen suorittamallaan kuuluisalla kuninkaanmatkalla. Varmuudella voidaan otaksua, että syvä ristiriita vallinneen valistusajan aatteiden ja arkitodellisuuden välillä johdatti Kustaa III:n omasta aloitteestaan perustamaan uuden hovioikeuden Vaasaan. Tässä yhteydessä hän sai tilaisuuden esittää historiaa varten ajatuksensa riippumattomasta ja puolueettomasta oikeudenhoidosta. Uuden ylioikeuden juhlallinen virkoihin vihkiminen järjestettiin hyvin näyttävästi Tukholman kuninkaallisessa linnassa.

Välittömästi Kustaa III käynnisti myös hankkeen oman talon rakentamiseksi hovioikeudelle. Hän antoi hovioikeudenneuvos Adolf Fredrik Silfversparrelle tehtäväksi ryhtyä rakennusta koskeviin valmisteleviin toimenpiteisiin. Silfversparren oli myös valvottava rakennustöitä ja hoidettava hallinnollinen kirjeenvaihto. Hänen ehdotuksestaan hovioikeudentalo rakennettiin Korsholman eteläisen latokartanon maalle.

Yli-intendentti Carl Fredrik Adelcrantz sai tehtäväkseen laatia hovioikeudentalon piirustukset ja kustannusarvion. Myös Kustaa III:n henkilökohtainen panos oli merkittävä rakennuksen suunnittelussa. Hän antoi rakennusta koskevia yksityiskohtaisia ohjeita yli-intendentinvirastolle. Kuningas halusi, että rakennus olisi osoitus hänen hyvistä tarkoituksistaan Suomen kansaa kohtaan ja että se olisi riittävän arvokas kuninkaalliselle lainkäytölle. Samalla rakennus olisi muisto hänen ensimmäisestä kuninkaanmatkastaan Suomeen. Sen tulisi näin ollen vastata tehtäväänsä niin ulkonaiselta muodoltaan kuin koristelul-

taankin. Kuningas hyväksyi Adelcrantzin laatimat kuninkaallisten ohjeiden mukaiset rakennuspiirustukset ja kustannusarvion 4.6.1776 Ladugårdsgården leirillä. Kustannusarvion loppusumma oli 354 968 kuparitaalaria. Talo valmistui syksyllä 1786. Rakennuksen juhlalliset vihkiäiset vietettiin 1.11.1786, ja juhlan näyttämönä oli uusi tuomiosali.

Adelcrantz laati myös hovioikeuden kaupunginosan asemakaavan, joka noudatti ajalle tyypillistä barokista periytynyttä symmetrisyyttä ja aksiaalisuusperiaatetta alan ranskalaisia esikuvia seuraten. Arkkitehtoninen suunnitelma perustui todennäköisesti Adelcrantzin tuntemaan Emmanuel Héré du Cornyn 1750-luvulla suunnittelemaan Nancyn Place de Stanisław Leszczyńskiin Ranskassa. Hovioikeudentalo Kustaan toreineen ja nelirivisine lehmuskujineen muodostaa harmonisen ja monumentaalisen tilakokonaisuuden. Pyrkimys yhtenäisen kokonaisuuteen luomiseen oli kustavilaiselle ajalle tunnusomaista. Lisäksi kokonaisuuden arkkitehtoninen taso taattiin sijoittamalla hovioikeuden virkamiesten edustavat asuintalot symmetrisesti puistokujan molemmin puolin. Kysymyksessä oli näin ollen merkittävä kaupunkitaitteellinen sommitelma. Adelcrantzin asemakaavan merkitystä korostaa lisäksi se, että suunnitelma oli ensimmäisiä esimerkkejä uudistuksesta, joka tapahtui varsinaisesti seuraavalla vuosisadalla puistojen ja lehtikujien yleistyessä Suomen kaupungeissa.

Hovioikeudentalo edustaa Kustaa III:n Ranskasta omaksumia arkkitehtuuri-ihanteita, joihin hän oli henkilökohtaisesti tutustunut Ranskassa. Samat ihanteet oli myös Adelcrantz omaksunut. Kuningas historian tuntemana kulttuuripersoonallisuutena ja taiteitten suosijana välitti yleiseurooppalaisia aate- ja tyylivirtauksia valtakuntaansa. Kustaa III itse alkoi toteuttaa ihanteitaan mm. valtakunnan rakennusprojekteissa ja kuvataiteessa. Hovioikeuden rakennus voidaan määritellä Ludvig XV:n klassismin ruotsalaiseksi edustajaksi.

Päärakennuksen ensimmäinen kerros oli varattu presidentin ja hänen puolisonsa asunnoksi. Maakerroksessa olivat palveluskunnan huoneet ja taloustilat. Talous- ja palveluskunnan tiloja oli myös sivurakennuksissa. Toisessa kerroksessa oli hovioikeuden huoneisto, johon kuuluivat tuomiosali sekä kanslia- ja arkistotilat. Tilojen jäsentely noudatti ristinmuotoista, aksiaalista pohjakaavaa. Jäsentely perustui myös ranskalaisiin esikuviiin, todennäköisimmin Charles-Etienne Briseux'n mallipiirustuksiin, joita Adelcrantz oli noudattanut muissakin samanaikaisissa suunnitelmissaan. Huoneiden ryhmittely seurasi kustavilaisen ajan arkkitehteille annettua ohjetta. Kustaa III itse antoi myös

joitakin tiloja koskevia määräyksiä. Hovioikeuden huoneiden toiminnot kytkeytyivät hyvin toisiinsa.

Valtakunnan hovioikeuksien tilojen vertailussa ilmenee, että Svean, Turun, Göötan ja Vaasan hovioikeuksien pohjakaavoissa ja kerrosjaoissa ei ollut yhtäläisyyksiä, koska rakennukset olivat eri aikakausilta. Svean ja Turun hovioikeudet toimivat alunperin muihin tarkoituksiin tehdyissä rakennuksissa. Svean hovioikeus sai toimitilat vuonna 1756 Wrangelin palatsista, ja Turun hovioikeus osti vuonna 1671 Kankaistentalon käyttöönsä (talo paloi 1681 perustuksiaan myöten, 1725 korjattu hovioikeudentalo otettiin jälleen käyttöön). Göötan (otettiin käyttöön 1650) ja Vaasan (valm. 1786) hovioikeuksilla oli omaan käyttöönsä alunperin suunnitellut rakennuksensa. Sitä vastoin huoneiden funktiot olivat pääpiirteissään samat.

Yksittäisiä tiloja tarkasteltaessa havaitaan, että näkyvin yhtäläisyys oli hierarkisesti arvokkaimpien tilojen, tuomiosalien, tilaohjelmissa, joissa oli syntynyt käytänteitä. Ne olivat riittävän tilavia ja valoisia, ja ne sijaitsivat rakennuksien vähiten häiriöille alttiissa osissa. Tavallista oli myös, että istuntosalien vieressä oli förmaaki eli etuhuone. Muutoin hovioikeuksien tilaratkaisut poikkesivat toisistaan.

Hovioikeudentalon eksteriöörissä huomio kiinnittyy pääfasadin, rakennuksen tärkeimmän julkisivun keskirisaliittiin, jonka jäsentely on rikasta ja dynaamista. Risaliittien sivustojen ja päätyfasadien muuripinnan käsittely on korruttoman yksinkertainen. Adelcrantzin arkkitehtuurille on ominaista keskirisaliitin huoliteltu plastinen käsittelytapa. Hän oli lähentynyt keskirisaliitin yleisessä muotoilussa näkyvimmin ranskalaisen arkkitehtuuriteoreetikon Jean-François de Neufforgen mallipiirustuksia, jotka de Neufforge oli julkaissut teoksessaan *Recueil Élémentaire d'Architecture* (1757). Häneltä omaksumiaan ideoita Adelcrantz kuitenkin käytti soveltaen, ja samanaikaisesti heijastui attikan perusmuodossa mm. italialaisen barokin sakraaliarkkitehtuuri. Seinäpinnan käsittelyssä ja dekoraatioissa yhtäläisyyksiä oli havaittavissa myös muiden Adelcrantzin tuntemien ranskalaisten klassismin edustajien kuten Charles-Etienne Briseux'n ja Jacques-Germain Soufflot'n arkkitehtuurin kanssa.

Päärakennuksessa on myös rokokoon aikana tavallisia piirteitä: mansardikatto, maakerroksen rustiikkakoristelu ja sen segmenttikaariset ikkunat sekä pääfasadin keskirisaliitin alakerran arkadi-ikkunat. Eksteriöörissä nämä piirteet ovat kuitenkin näkyvimmit sivurakennuksissa; seinäpintoja jäsentävät leveät rustiikkapilasterit, ikkunat ovat segmenttikaariset ja katteena on mansardikatto.

Sivurakennuksissa on paljon yhtymäkohtia Adelcrantzin oppi-isän Carl Hårlemanin arkkitehtuuriin, kuten edellä mainitut yksityiskohdat osoittanevat.

Valtakunnan hovioikeuksien eksteriöörien vertailussa ei havaita yhtäläisiä ja yhdistäviä piirteitä, jotka olisivat ominaisia oikeusrakennuksille.

Sisustuksesta säilyneiden tietojen perusteella puhtaat ja pelkistetyt vaatimattomat linjat hallitsivat hovioikeudentalon kustavilaisen ajan kiinteää sisustusta, mikä oli yleensäkin ominaista ajan vastaaville rakennuksille. Arvokkaimman tilan, tuomiosalin, näyttävä koristelu poikkesi muiden tilojen sisustuksesta. Tämä piirre ilmeni myös muissa valtakunnan hovioikeuksissa; kysymyksessä oli tilojen gradeeraus.

Irtaimen sisustukseen kuuluneet huonekalut, kellot ja muotokuvat edustivat ajan korkeinta tasoa, ja ne oli tilattu tunnetuilta käsityöläismestareilta ja taiteilijoilta. Hovioikeuksien perinteeseen liittyivät hallitsijoiden ja presidenttien edustusmuotokuvat sekä pitkän istuntopöydän päässä oleva puheenjohtajan istuin katoksineen.

Myöhemmin sekä presidentin että hovioikeuden huoneiston sisustusta uudistettiin. Hovioikeuden toiminta pysyi pääpiirteissään samanlaisena, joten siitä johtuvat muutostarpeet olivat vähäiset. Hovioikeuden huoneiston tilaohjelma muuttui jonkin verran hovioikeuden saadessa toisen osastonsa vuonna 1818. Vuoden 1819 muutostöiden yhteydessä myös huoneiston sisustus uudistettiin ajan makua vastaavaksi – siirryttiin empirekauteen. Sisustuksessa heijastui valta ja vallanvaihdos kuninkaasta keisariin.

Suurimman muutoksen hovioikeudentalo koki vuonna 1852 tapahtuneen Vaasan palon jälkeen. Kun hovioikeus oli muuttanut elokuussa vuonna 1862 uuteen taloonsa, oikeudelle omistettu rakennus pyhitettiin seuraavana vuotena Jumalalle ja muutettiin Mustasaaren seurakunnan kirkoksi, jona se toimii nykyisinkin.

Lääninarkkitehti Carl Axel Setterbergin suunnittelema uusi hovioikeudentalo (valm. 1862) tarjosi erinomaiset puitteet hovioikeuden kulttuurihistoriallisen perinteen ja arvokkaan esineistön säilyttämiselle. Valitushallitsijan kuningas Kustaa III:n henkinen perintö on aina vaikuttanut hänen perustamassaan ylioikeudessa, mikä on edesauttanut esineistön säilymistä ja vastaista karttumista.

Hovioikeuden perustaminen ja sen rakennus voidaan nähdä merkittävinä symboleina, jotka edustavat Kustaa III:n yhteiskunnallisia ja henkilökohtaisia näkemyksiä. Hovioikeudentalon monumentaalinen lehtikujamiljö, arkkiteh-

tuuri, tilaratkaisut, kalusteet, muotokuvat ja muut esineet kuvastivat hovioikeusorganisaation arvoja ja toiminnan aatteellisia lähtökohtia. Nämä ilmensivät oikeuden kaikkivoipaisuutta sekä sen jäsenten ylivertaisuutta ympäristöönsä nähden. Samoin näihin käytetyt merkittävät voimavarat osoittavat, kuinka tärkeitä symboliarvoja niillä haluttiin viestiä.

Hovioikeudentalon arkkitehtuuriin vaikutti ajatus oikeuden temppeleistä. Oikeusrakennuksen karakteristiikka saatiin aikaan valitsemalla mm. rakennuksen tehtävään sopiva toskanalainen järjestelmä. Sekä länsi- että itäfasadien suunnitelmiin kuului myös tarkoin harkittuja emblemaattisia koristedetaljeja. Suosituksena oli kuitenkin, että oikeusrakennuksissa vältettäisiin liiallista koristeellisuutta. Rakennuksen sopusuhtaisuus syntyi käyttämällä tiettyä modulia johdonmukaisesti. Pääfasadin kaikki tärkeimmät jaot voitiin johtaa sen pituudesta, joka oli kuninkaan määräämä 70 kyynärää. Yleensäkin rakennuksen arkkitehtuurissa oli noudatettu 1700-luvun lopun arkkitehtuurikirjallisuuden ohjeita.

Kustaa III:n valistuspyrkimykseen kuuluvaa oikeudenkäytön kehittämistä kuvaa erityisesti hovioikeudentalosta säilynyt ikonografisesti hyvin merkittävä oikeuden tunnuksia esittävä korkokuva vuodelta 1786. Siihen on kuvattu samaan teokseen kaikki tuomarin velvollisuudesta muistuttavat tavallisimmat oikeuden tunnukset: vaaka, silmäside, vitsakimppu ja kirves sekä miekka. Tunnukset liittyvät antiikin mytologiaan. Korkokuvassa ovat säilyneet kreikkalaisen muinaistaruston oikeuden ja oikeudenmukaisuuden Themis–Dike (Astraea) ja roomalaisen taruston Justitia–Aequitas-jumalattarien attributit. Toista vastaavaa oikeuden kuvaesitystä ei ole tavattu Suomessa. Yleensäkin kuvaesitykset, joissa on esitetty useita oikeuden tunnuksia samassa teoksessa, ovat harvinaisia.

Oikeusrakennusten arkkitehtuuria määräsivät eri maissa vallitsevat perinteet ja oikeussäännökset. Kansallisvaltioiden rakentamisen yksi keskeisimmistä kulmakivistä oli oma laki ja sen tulkinta. Monet Euroopan oikeuspalatsit ovat 1800-luvulta, jolloin korostettiin rakennuksillakin oikeudenkäytön julkisuutta ja puolueettomuutta mutta myös oikeuden (lain) dominanssia.

Oikeudenkäyttö on Suomessa perinteisesti ollut ulkonaisilta puitteiltaan vaatimatonta ja säilynyt tiettyssä mielessä kansanomaisena. Oikeuden istunto- paikat ovat olleet näihin aikoihin asti varsin alkeellisia verrattuna Länsi-Euroopan vanhojen kulttuurimaiden oikeusrakennuksiin voimassa olevista kärajahuoneistoja koskevista säädöksistä huolimatta. Raastuvanoikeudet toimivat

kaupunkien ylläpitämässä rakennuksissa tai huoneistoissa, esimerkiksi raati-huoneissa. Maaseudulla valtio ei huolehtinut kihlakunnanoikeuksien toimipaikkojen järjestämisestä. Raastuvanoikeuksien valtiollistamisen myötä Suomessa alkoi vasta 1970-luvulla oikeustalojen rakentamisen aikakausi. Nykyisinkin Suomessa ei ole riittävästi kiinnitetty huomiota oikeustalon arkkitehtuuriin sillä tavoin kuin vanhoissa oikeuskulttuurin valtioissa on tehty.

Suomessa lainkäytön yhteyteen ei ole yleensä syntynyt sen asemaa korostavaa rekvisiittaa. Oikeutta ja oikeudenmukaisuutta ei ole totuttu korostamaan esineellisesti ja kuvallisesti. Oikeustaloissamme ei myöskään esiinny yleisesti oikeuden kuvia kuten vanhojen oikeuskulttuurin valtioiden oikeusrakennuksissa. Selvänä poikkeuksena oikeustalojemme joukossa on Vanhan Vaasan Kustaa III:n hovioikeus, joka erottuu arkkitehtoniselta edustavuudeltaan ja oikeusikonografiselta merkittävyydeltään. Se erottuu myös muista Ruotsi-Suomen valtakunnan historiallisten hovioikeuksien toimitiloista, jotka ovat arkkitehtonisesti vaatimattomampia.

Taustana tälle oli, että Kustaa III omasta aloitteestaan perusti oikeudenhoidon parantamiseksi Suomeen toisen ylioikeuden. Ratkaisevasti asiaan lienee vaikuttanut myös senhetkinen poliittinen tilanne, ennakoitavissa oleva Ruotsin ja Venäjän välien kiristyminen. Näistä syistä hän halusi suomalaisten huomion osakseen. Kustaa III:n määräyksestä hovioikeudelle rakennettiin oma rakennus, jonka suunnitteluun hän itse vaikutti merkittävästi. Rakennusta voidaan pitää Kustaa III:n valistuspyrkimysten monumenttina. Sen tuli täyttää hänen asettamansa tehtävät myös arkkitehtonisesti. Hovioikeudentalo vaikuttavine miljöineen oli samalla valtakunnan mahdin vertauskuva.

Hovioikeudentalon merkitystä korosti myös se, että rakennus oli valtakunnassa uusin ja sen suunnittelu annettiin yli-intendentti Adelcrantzille. Hovioikeudentalo ilmensi hyvin selkeästi Adelcrantzin tyyli- ja muotopyrkimyksiä ja sitä on pidetty hänen huippukautensa profaanirakennuksista merkittävimpanä. Hovioikeudentalo oli edustavin rakennus Vaasan kaupunkikuvassa.

Rakennuksessa toteutui ehkä ensimmäisen kerran maassamme tektonisesti ja oikeaoppisesti muotoiltu toskanalainen järjestelmä, samalla kun hovioikeudentalo on Ludvig XV:n klassismin päämonumentti Suomessa. Arkkitehtonisesti se on lisäksi poikkeuksellisen edustava ja ainutlaatuinen Ruotsi-Suomen muiden historiallisten hovioikeuksien keskuudessa ja se on myös aikakauden merkittävimpiä rakennuksia koko valtakunnassa. Rakennus on osa eu-

rooppalaista oikeustalotraditiota. Hovioikeudentalo on edelleen eksteriööritään todistamassa Kustaa III:n valistuspyrkimyksistä.

SAMMANFATTNING

Undersökningen gäller hovrättshuset i Gamla Vasa som färdigställdes 1786 och ritats av den svenske arkitekten Carl Fredrik Adelcrantz (1716-1796). Hovrättshuset representerar de franska arkitekturideal som Gustav III fascinerats av och personligen lärt känna i Frankrike. Även Adelcrantz hade tillägnat sig dessa ideal. Som historiskt känd kulturpersonlighet och gynnare av konst i alla former förmedlade kungen allmän-europeiska idé- och stilströmningar till sitt rike. Gustav III själv började förverkliga sina ideal bl.a. i statliga byggnadsprojekt samt inom bildkonsten. Hovrättshuset kan betecknas som en svensk representant för Ludvig XV:s klassicism.

Det främsta målet för undersökningen är att utreda hovrättshusets exceptionellt representativa ställning och de bakgrundsfaktorer som eventuellt bidragit härtill. Avsikten är även att i korthet analysera orsakerna till att det i Finland aldrig utvecklats någon speciell tradition i fråga om domstolsbyggnader samt utreda vilka samhällsliga faktorer som i allmänhet reglerat domstolsbyggnadernas arkitektur. I undersökningen behandlas vidare hovrättens och dess byggnads symbolik och ikonografi, särskilt beträffande rättssymbolerna, i syfte att utreda ursprunget och innebörden av emblemen i den från byggnaden härstammande reliefen samt dess ställning jämfört med andra bildliga framställningar av rätten.

Undersökningen är till sin karaktär i stor utsträckning antikvarisk. I arbetet tillämpas den historiska, beskrivande och jämförande metoden. Den historiska aspekten baseras på den politiska och samhällsliga situationen i Sverige-Finland. Med hjälp av en arkitekturhistorisk analys söker författaren belysa undersökningsobjektets samband med tidens stilströmningar. Med jämförelser i anslutning till rättsväsendets historia utreds objektets rättsfunktionella likheter med andra motsvarande domstolsbyggnader i Sverige-Finland. I undersökningen av hovrättens, dess byggnads och rättssymbolernas symbolik och ikonografi tillämpas den ikonografiska och ikonologiska metoden.

I syfte att förbättra rättsvården i norra Finland grundade Gustav III en ny överrätt under sin berömda eriksgata i Finland sommaren 1775. Man kan med säkerhet utgå från att det var den djupa konflikten mellan den rådande upplysningstidens idéer och vardagsverkligheten som kom Gustav III att på

eget initiativ grunda en ny hovrätt i Vasa. I samband härmed fick han tillfälle att för historien framföra sina tankar om ett oberoende och oväldigt rättsväsen. Ämbetsmännen vid den nya överrätten installerades i sina befattningar under synnerligen högtidliga former på kungliga slottet i Stockholm.

Gustav III igångsatte även genast ett projekt för att uppföra ett eget hus för hovrätten. Han gav hovrättsrådet Adolf Fredrik Silfversparre i uppdrag att vidta förberedande åtgärder för bygget. Silfversparre skulle även övervaka byggnadsarbetena och ombesörja den administrativa korrespondensen. På hans förslag uppfördes hovrättshuset på Korsholms södra kungsladugårds mark.

Överintendenten Carl Fredrik Adelcrantz fick i uppdrag att utarbeta ritningar och kostnads kalkyl för hovrättshuset. Gustav III gjorde en betydande personlig insats vid planeringen. Han gav överintendentsämbetet detaljerade instruktioner beträffande bygget. Kungen önskade att byggnaden skulle bli ett bevis på hans omtanke om Finlands folk och att den skulle vara tillräckligt värdig för den kungliga rättsskipningen. Samtidigt skulle byggnaden bli ett minne av hans första eriksgata i Finland. Den måste alltså fylla sin uppgift i fråga om såväl yttre form som dekor. Kungen godkände vid ett läger på Ladugårdsgärdet den 4 juni 1776 de ritningar och kostnads kalkyler Adelcrantz uppgjort enligt hans egna direktiv. Kostnads kalkylen slutade på 354 968 koppardaler. Byggnaden blev färdig hösten 1786. Den invigdes under högtidliga former i den nya domsalen den 1 november 1786.

Adelcrantz uppgjorde även stadsplan för den stadsdel där hovrätten låg, varvid han följde den tidstypiska från barocken övertagna symmetrin och axialitetsprincipen enligt franska förebilder. Den arkitektoniska planen byggde sannolikt på Place de Stanisław Leszczyński i Nancy i Frankrike, som planerats av Emmanuel Héré de Corny på 1750-talet och var bekant för Adelcrantz. Hovrättshuset med Gustavs torg och fyrradiga lindalléer bildar en harmonisk och monumental helhet. Strävan efter enhetliga totalmiljöer var kännetecknande för den gustavianska tiden. Helhetens arkitektoniska nivå tryggades ytterligare med representativa bostadshus för hovrättstjänstemännen; dessa byggnader placerades symmetriskt på båda sidorna av en lövgång. Det handlade alltså om en betydande stadsarkitektonisk plan. Betydelsen av Adelcrantz' stadsplan betonas ytterligare av att den var ett av de tidigaste exemplen på den reform som egentligen inföll först under nästa sekel då parker och lövgångar blev vanligare i de finländska städerna.

Första våningen i hovrättens huvudbyggnad hade avsatts som bostad för presidenten och hans maka. I bottenplanet fanns rum för tjänstefolket samt ekonomiutrymmen. Sådana utrymmen fanns även i sidobyggnaderna. I andra våningen fanns hovrättens lokal, som omfattade domsal samt kansli- och arkivrum. Rumsdispositionen följde en korsformig, axial grundplan. Även rumsindelningen hade franska förebilder, troligtvis Charles-Etienne Briseux' modellritningar som Adelcrantz följt i andra ritningar han gjort vid samma tid. Rumsgrupperingen följde den instruktion som getts den gustavianska tidens arkitekter. Gustav III gav även själv en del direktiv beträffande dispositionen. Hovrättsrummens funktioner sammankopplades utmärkt med varandra.

En jämförelse mellan de olika hovrätternas lokaler visar att det inte fanns likheter i fråga om grundplan och våningsindelning mellan Svea, Åbo, Göta och Vasa hovrätter emedan byggnaderna uppförts under olika perioder. Svea och Åbo hovrätter arbetade ursprungligen i byggnader som uppförts för andra ändamål. Svea hovrätt fick år 1756 lokaler i Wrangelska palatset, och Åbo hovrätt köpte för eget bruk 1671 Kankas-huset (huset brann ned till grunden 1681, 1725 togs det renoverade hovrättshuset åter i bruk). Göta (togs i bruk 1650) och Vasa (färdigställt 1786) hovrätter hade hus som ursprungligen byggts för dem. Däremot var rumsfunktionerna i huvuddrag desamma.

Om man betraktar de enskilda utrymmena visar det sig att den mest framträdande likheten gäller rumsprogrammen i de hierarkiskt värdefullaste rummen, domsalarna; i detta avseende hade en praxis utvecklats. Domsalarna var tillräckligt stora och ljusa och belägna i de delar av byggnaden som var minst utsatta för störningar. Det var även vanligt att det fanns ett förmak intill sessionssalen. För övrigt avvek hovrätternas rumslösningar från varandra.

I hovrättshusets exteriör frapperar huvudfasadens mittrisalit vars disposition är rik och dynamisk. Murytorna på risaliternas sidor och gavelfasaderna har flärdfritt enkel behandling. Typiskt för Adelcrantz arkitektur är den omsorgsfulla plastiska dispositionen av mittrisaliten. I den allmänna utformningen av mittrisaliten har han tydligast tagit intryck av de modellritningar som den franske arkitekturteoretikern Jean-François de Neufforge publicerat i *Recueil Élémentaire d'Architecture* (1757). De idéer Adelcrantz fått av denne utnyttjade han emellertid med fri tillämpning, och samtidigt återspeglade attikans grundform bl.a. den italienska barockens sakralarkitektur. Behandlingen av väggytan och dekorationerna uppvisar även likheter med arkitektoniska verk av andra för Adelcrantz bekanta

representanter för den franska klassicismen såsom Charles-Etienne Briseux och Jacques-Germain Soufflot.

I huvudbyggnaden finns även drag som var vanliga under rokokons tidevarv: mansardtak, rustikdekor och segmentariska fönsterbågar i bottenvåningen samt arkadfönster i nedersta våningen av mittrisaliten. I exteriören uppvisar emellertid sidobyggnaderna tydligast dessa drag: väggytorna uppdelas av breda rustikpilastrar, fönstren har segmentbågar och taket är av mansardtyp. Sidobyggnaderna har många beröringspunkter med verk av Adelcrantz' lärofader Carl Hårleman, såsom torde framgå av de ovannämnda detaljerna.

En jämförelse av exteriören mellan rikets hovrätter visar inga liknande och förenande, för domstolsbyggnader karakteristiska drag.

Bevarade uppgifter om inredningen ger vid handen att rena, enkla och flärdfria linjer dominerade den fasta inredningen, vilket är allmänt kännetecknande för motsvarande byggnader från denna tid. Den rika utsmyckningen av det värdigaste rummet, domsalen, avvek från inredningen i de övriga rummen. Samma drag återfanns i rikets övriga hovrätter; det handlade om gradering av utrymmena.

Den lösa inredningen såsom möbler, ur och porträtt representerade tidens högsta standard och hade beställts av kända hantverkarmästare och konstnärer. Till hovrätternas traditioner hörde officiella porträtt av regenter och presidenter samt en baldakintäckt ordförandestol i ändan av det långa sessionsbordet.

Senare nyinreddes både presidentens bostad och hovrättens lokal. Hovrättens verksamhet förblev i stort sett oförändrad och inga större behov av ändringar uppstod. Rumsprogrammet ändrades något då hovrätten fick sin andra avdelning 1818. I samband med ändringsarbetena 1819 förnyades även lokalens inredning enligt tidens smak - man gick över till empirens epok. Inredningen återspeglade makten och maktskiftet från kung till tsar.

Sin största förändring undergick hovrättshuset efter Vasa brand 1852. När hovrätten i augusti 1862 flyttat in i sitt nya hus helgades den till rättvisan dedicerade byggnaden året därpå åt Gud och ombildades till Korsholms församlings kyrka, en uppgift som den fyller ännu i dag.

Det nya hovrättshus (färdigställt 1862) som ritats av länsarkitekten Carl Axel Setterberg erbjöd en ypperlig ram för vården av hovrättens kulturhistoriska tradition och förvaringen av de värdefulla föremålen. Upplysningsregenten Gustav III:s andliga arv har alltid levt vidare i den

överrätt han skapat, vilket har bidragit till att gamla föremål bevarats och nya förvärvats.

Grundandet av hovrätten och dess byggnad kan ses som viktiga symboler för Gustav III:s samhälleliga och personliga åskådning. Hovrättshusets monumentala lövgångsmiljö, arkitekturen, rumslösningarna, möblerna, porträtten och de övriga föremålen återspeglade hovrättsorganisationens värden och verksamhetens ideella utgångspunkter. De gav uttryck för domstolens allmakt och dess medlemmars överlägsenhet jämfört med omgivningen. Även de betydande resurser som använts till allt detta visade hur viktiga de symbolvärden var, som man ville uttrycka.

Hovrättshusets arkitektur påverkades av föreställningen om rättens tempel. Man uppnådde domstolsbyggnadens karaktär bl.a. genom att välja den toskanska ordningen som passade ihop med byggnadens uppgift. Till planerna för både östra och västra fasaden hörde även noga genomtänkta emblematiske dekor detaljer. Det rekommenderades att man skulle undvika överdriven dekor i domstolsbyggnader. Byggnaden blev harmonisk tack vare konsekvent användning av en bestämd modul. Alla de viktigaste indelningarna av huvudfasaden kunde härledas ur dess längd, som av kungen fastställdes till 70 alnar. Överhuvudtaget har anvisningar i det sena 1700-talets arkitekturlitteratur följts vid utformningen av byggnaden.

Den utveckling av rättsväsendet som ingick i Gustav III:s upplysningssträvanden illustreras särskilt väl av en ikonografiskt synnerligen betydelsefull relief med rättssymboler från 1786 som bevarats i hovrättshuset. I samma verk har här avbildats alla de vanligaste symbolerna för domarens plikt: vågen, ögonbindeln, spöknippet och yxan samt svärdet. Symbolerna ansluter sig till den antika mytologin. I reliefen har bevarats de antika rättsgudinnornas, både den grekiska Themis-Dikes (Astraias) och den romerska Justitia-Aequitas' attribut. Ingen annan motsvarande bildlig framställning av rättvisan har påträffats i Finland. Det är överhuvudtaget ovanligt att många rättvisesymboler framställs i ett och samma verk.

Domstolsbyggnadernas arkitektur bestämdes av traditionerna och rättsföreskrifterna i olika länder. En av hörnstenarna vid uppbyggnaden av nationalstaterna var den egna lagen och dess tolkning. Många justitiepalats i Europa är från 1800-talet då man även med hjälp av byggnader underströk rättskipningens offentlighet och oväld, men även rättens (lagens) dominans.

Rättskipningen i Finland har av tradition varit anspråkslös i fråga om yttre former, och den har i viss mening bevarat sin folklighet. Rättens sessionsplatser har intill våra dagar varit rätt primitiva jämfört med domstolsbyggnaderna i Västeuropas gamla kulturländer trots bestämmelserna om tingshus. Rådstuvurätterna arbetade i byggnader eller lokaler som upprätthölls av städerna, t.ex. rådhus. På landsbygden svarade inte staten för att lokaler för häradsrätterna ordnades. I och med förstatligandet av rådstuvurätterna började man först på 1970-talet bygga tingshus. Inte heller i våra dagar har man i Finland fäst tillräcklig vikt vid tingshusets arkitektur, såsom man gjort i länder med gammal rättskultur.

Överhuvudtaget har vi i Finland inte skapat rekvisita som understryker rättskipningens ställning. Vi har inte vant oss vid att framställa rättvisan och rättrådigheten i föremål och bilder. I våra domstolsbyggnader förekommer inte heller allmänt bilder av rättvisan såsom i länder med gammal rättskultur. Ett klart undantag bland våra domstolsbyggnader är Gustav III:s hovrätt i Gamla Vasa, som avviker genom sin arkitektoniska representativitet och sin rättsikonografiska betydelse. Den avviker även från de andra historiska hovrätternas lokaler i Sverige-Finland i det att dessa är arkitektoniskt sett mer anspråkslösa.

Bakgrunden till detta är att Gustav III på eget initiativ grundade en andra överrätt för att förbättra rättsvården i Finland. Avgörande betydelse hade troligen även det rådande politiska läget, föraningarna om skärpta relationer mellan Sverige och Ryssland. Därför ville han tilldra sig finländarnas uppmärksamhet. På befallning av Gustav III uppfördes för hovrätten en egen byggnad i vars utformning han själv aktivt deltog. Byggnaden kan ses som ett monument över Gustav III:s upplysningssträvanden. Den skulle även arkitektoniskt fylla de uppgifter han gett den. Samtidigt blev hovrättshuset med dess imponerande omgivning en symbol för riksmakten.

Hovrättshusets betydelse underströks även av att byggnaden var den nyaste i riket och att planeringen anförtroddes överintendenten Adelcrantz. Hovrättshuset uttrycker mycket klart Adelcrantz' stilsträvanden, och den har betecknats som den viktigaste profana byggnaden från hans främsta skaparperiod. Hovrättshuset var den mest representativa byggnaden i Vasas stadsbild.

I denna byggnad tillämpades för kanske första gången i Finland en tektoniskt och renlärt utformad toskansk ordning, samtidigt som hovrättshuset

är huvudmonumentet över Ludvig XV:s klassicism i Finland. Dessutom är hovrättshuset arkitektoniskt exceptionellt representativt och unikt bland de historiska hovrätterna i Sverige-Finland; det är även en av periodens mest betydande byggnader i hela riket. Byggnaden är en del av den europeiska rättshustraditionen. Hovrättshusets exteriör vittnar ännu i dag om Gustav III:s upplysningssträvanden.

SUMMARY

The subject of the research is the Old Vaasa Court of Appeal building, designed by the Swedish architect Carl Fredrik Adelcrantz (1716-1796). The building was completed in 1786 and it represents the French architectural ideals embraced by King Gustav III with which he had personally become acquainted in France and which were shared by Adelcrantz. Gustav III, historically known as a cultural figure and a patron of the arts, introduced pan-European intellectual and stylistic trends into his kingdom. He personally began to implement his ideals, for example, in construction projects and visual art throughout his kingdom. The Court of Appeal building can be considered a Swedish example of Louis XV classicism.

The main objective of the research is to clarify the exceptionally representative status of the Court of Appeal building and to examine any possible influential background factors. The purpose is also to analyse briefly why no proper court-house tradition has developed in Finland and what social factors have regulated the architecture of court buildings in general. The research also examines the Court of Appeal and the Court of Appeal building, particularly the symbolism and iconography of the court's insignia, with the aim of clarifying the origin and meaning of the emblems on a relief preserved from the building and their status in comparison with other visual representations of justice.

The research is to a large extent antiquarian. A historical, descriptive and comparative method is used in the work. The historical perspective centres on the political and social situation in the kingdom of Sweden-Finland. An analytical-historical analysis aims to shed light on the research subject's connection with the stylistic trends of the period. Comparisons in the field of legal history attempt to clarify the subject's similarities in terms of judicial function with other corresponding court buildings in Sweden-Finland. An iconographical and iconological method is applied in research relating to the symbolism and iconography of the Court of Appeal and the Court of Appeal building and of the court insignia.

In summer 1775 during his famous royal visit to Finland, Gustav III founded a new superior court of justice for northern Finland in order to improve the administration of justice. It can be safely assumed that it was a deep conflict

between the ideas of the prevailing age of enlightenment and everyday reality that led Gustav III to found a new Court of Appeal in Vaasa on his own initiative. In this connection he took the opportunity to present to history his concept of the independent and unbiased administration of justice. The formal inauguration of officials for the new superior court of justice was organised with great ceremony in the royal palace in Stockholm.

Gustav III immediately initiated a project to build a dedicated building for the Court of Appeal. He gave Adolf Fredrik Silfversparre, a member of the Court of Appeal, the task of starting preparatory measures for the construction of a court building. Silfversparre was also charged with monitoring the construction work and maintaining administrative correspondence. His proposal led to the construction of a Court of Appeal building on the southern royal estate of Korsholm.

Chief Intendant Carl Fredrik Adelcrantz was given the task of preparing plans and a cost estimate for a Court of Appeal building. Gustav III also made a considerable personal contribution to the design of the building. He conveyed detailed instructions concerning the building to the Chief Intendant's department. The king wanted the building to be a sign of his good intentions towards the Finnish people and to be a sufficiently distinguished setting for the royal administration of justice. At the same time, the building was to be a monument to his first royal visit to Finland. Thus it had to fulfil its task in both its exterior form and in its ornamentation. The king approved Adelcrantz's construction plans and cost estimate on 4 June 1776 at the Ladugårdsgård encampment. The cost estimate amounted to some 354,968 copper thalers. The building was completed in autumn 1786. The formal opening took place on 1 November 1786, with the new courtroom playing host to the ceremony.

Adelcrantz also prepared a town plan for the district surrounding the court building. The plan followed typical baroque-derived symmetry and axial principles in keeping with French examples. The architectural plan was probably based on the Place de Stanisław Leszczyński, designed in the 1750s by Emmanuel Héré de Corny for the French city of Nancy, with which Adelcrantz was familiar. The Court of Appeal building with its Gustavian squares and four alleys lined with linden trees forms a harmonic and monumental spatial entity. The effort to create a coordinated milieu was characteristic of the Gustavian period. In addition, the architectural level of the complex was guaranteed by positioning the elegant houses of the Court of Appeal officials symmetrically

on both sides of a tree-lined alley. This therefore was a significant and an artistic example of urban planning. The importance of Adelcrantz's town plan is also emphasised by the fact that it was one of the first examples of a reform that for the most part took place during the following century, as parks and tree-lined alleys became common in the towns and cities of Finland.

The first floor of the main Court of Appeal building was reserved as a residence for the president of the court and his spouse. On the ground floor there were staff accommodation and other domestic facilities. The wing buildings also held housekeeping and servant quarters. On the second floor housed the Court of Appeal chambers, including a courtroom, an office and archive rooms. The arrangement of the rooms followed a cruciform, axial floor plan. The layout was based on French examples, most probably the designs of Charles-Etienne Briseux, which Adelcrantz had used in his other projects around the same time. The layout of the rooms adhered to guideline given to architects of the Gustavian period. Gustav III personally gave instructions for some of the rooms. The functions of the different rooms in the Court of Appeal buildings linked well with one another.

A comparison of Court of Appeal buildings throughout the kingdom of Sweden-Finland reveals that layouts and floor divisions of the Court of Appeal buildings in Svea, Turku, Göta and Vaasa were not similar, because the buildings dated from different periods. The Svea and Turku Courts of Appeal operated originally in buildings constructed for other purposes. The Svea Court of Appeal received premises in 1756 in the Wrangel Palace, and the Turku Court of Appeal acquired the Kankaistentalo House for its use in 1671 (the house was burned to the ground in 1681, and the repaired Court of Appeal building taken into use in 1725). The Göta (taken into use in 1650) and Vaasa (completed in 1786) Courts of Appeal had buildings designed originally for their own use. Nevertheless the functions of the rooms in all of these buildings were broadly similar.

An examination of individual rooms reveals that the most visible similarity lay in the arrangement of the hierarchically most distinguished chambers, the courtrooms, which had given rise to certain customs. They were all sufficiently spacious and bright and located in parts of the buildings least subject to disturbance. It was also customary for an anteroom to be situated next to the courtrooms. In other respects, however, the plans of the Court of Appeal buildings differed from each other.

On the exterior of the Old Vaasa Court of Appeal building, one's attention is drawn to the prominent central section of the main façade, which has a rich and dynamic composition. The wall surface on areas flanking the prominent façade sections and on the gable façades is plain and simple. The considered, sculptural handling of the prominent central façade sections is characteristic of Adelcrantz's architecture. In the general design of the prominent central section of the main façade, Adelcrantz had very clearly approached the designs of the French architectural theoretician Jean-François de Neufforge, published in his work *Recueil Elémentaire d'Architecture* (1757). Adelcrantz used the ideas he borrowed from de Neufforge in an adaptive way, however, and at the same time his basic attic shape reflects the sacral architecture of Italian baroque. Similarities with the architecture of other French representatives of classicism known to Adelcrantz, such as Charles Etienne Briseux and Jacques-Germain Soufflot, were also perceptible in the handling and decoration of the wall surface.

The main building also has typical features of the rococo period: the mansard roof, the rusticated ornamentation and segmental arch windows of the ground floor, as well as the lower arcade windows of the prominent central section of the main façade. On the exterior, however, these features are most visible in the wing buildings: the wall surfaces are divided by broad rusticated pilasters, the windows have segmental arches, and the roof is of the mansard type. The wing buildings display many similarities with the architecture of Adelcrantz's teacher Carl Hårleman, as the above mentioned details may indicate.

A comparison of the exteriors of Court of Appeal buildings in Sweden-Finland reveals no similarities and connecting features which would be characteristic of court buildings.

On the basis of information preserved about the furnishings, clean, unassuming lines dominated the Court of Appeal building's fixed Gustavian furnishings. This was generally characteristic of similar buildings of the period. The impressive ornamentation of the most distinguished room, the courtroom, differed from the furnishings of the other rooms. This feature was also apparent in other Court of Appeal buildings throughout the kingdom; it was a question of the hierarchical grading of the rooms.

Moveable furnishings included furniture, clocks and portraits. These were of the highest quality and they had been ordered from well-known master

craftsmen and artists. Among items associated with the tradition of the Courts of Appeal were official portraits of rulers and presidents, as well as the chairman's chair with its canopy at the end of a long court table.

Later the furnishings of the president's apartment and court chambers were refurbished. The function of the Court of Appeal broadly remained the same, so this resulted in few changes. The layout of the Court of Appeal chambers changed slightly when the Court of Appeal obtained a second department in 1818. In connection with renovation work in 1819, the furnishings of the chambers were also refurbished to correspond to the taste of the period - there was a shift to Empire style. The furnishings reflected the ruling power and the change of authority from king to tsar.

The Court of Appeal building experienced its greatest change after the Fire of Vaasa in 1852. When the Court of Appeal moved into a new building in August 1862, the old building, once dedicated to justice, was consecrated to God, becoming the church of the parish of Mustasaari, as it remains to this day.

The new Court of Appeal building (completed in 1862), designed by the province architect Carl Axel Setterberg, provided an excellent setting to preserve the Court of Appeal's cultural and historical tradition and its valuable collection of objects. The spiritual heritage of the enlightenment ruler Gustav III has always had an influence in the superior court he founded, and this has promoted the preservation and future accumulation of objects.

The founding of the Court of Appeal and the construction of the Court of Appeal building can be considered as important symbols of Gustav III's social and personal outlook. The Court of Appeal building's monumental setting, with its tree-lined alleys, its architecture, layout, furnishings, portraits and other objects reflected the values of the Court of Appeal organisation and the intellectual basis of its activities. These clearly expressed the omnipotence of the court as well as the supremacy of its members over their environment. Moreover, the considerable resources spent on the building and its contents indicated the importance of the symbolic values it aimed to communicate.

The architecture of the Court of Appeal building was influenced by the idea of a temple of justice. The character of the court building was created by choosing a Tuscan order suitable, among other things, for the building's function. The plans of the west and east façades also included precisely considered emblematic decorative details. The recommendation was, however, that excessive ornamentation should be avoided in the court building. The harmony of

the building arose through the use of a certain module in a logical way. All the most important sections of the main façade can be traced back to its length, which was determined by the king at 70 cubits. In general, the architecture of the building adhered to rules outlined in the architectural literature of the late 18th century.

The development of the administration of justice, which was one of the king's enlightenment measures, is particularly well illustrated by an iconographically important relief representing the symbols of justice (1786) preserved from the Court of Appeal building. It depicts in the same work all the most common symbols of justice: scales, blindfold, fasces and axe, and sword. The symbols are linked to classical mythology. In the relief has been preserved the attributes of the goddesses of law and justice Themis-Dike (Astraea), from Greek mythology, and Justitia-Aequitas from Roman mythology. Other similar presentations of the symbols of justice have not been encountered elsewhere in Finland. In general, visual representations depicting several symbols of justice in the same work are rare.

The architecture of court buildings was determined in different countries by the prevailing traditions and legal systems. One of the most important cornerstones of the founding of nation states was the formulation of laws and a system for interpreting them. Many European palaces of justice date from the 19th century, when not only the openness and independence of the administration of justice was emphasised through buildings, but the dominance of the law, too.

The administration of justice in Finland as far as setting is concerned has traditionally remained quite modest and rather democratic. Up to recent times courtrooms have been fairly primitive compared to their counterparts in the old established cultural countries of Western Europe, in spite of regulations relating to existing district court facilities. Town and city courts operated in buildings and chambers maintained by the town and city authorities, for example in town or city halls. In the countryside, the state did not concern itself with the arrangement of premises for the rural district courts. It was not until the town and city courts were organised on a national basis that a period of court-house construction began in Finland in the 1970s. Even today, however, insufficient attention has been paid to court-house architecture in Finland, in contrast with the effort made in countries with long-established legal cultures.

Paraphernalia stressing the status of law have not in general arisen in Finland in connection with the administration of justice. In Finland there has been no tradition of depicting law and justice in objects or pictures. The court buildings of Finland also do not in general have legal symbols such as those that appear in the court buildings of countries with long-established legal cultures. A clear exception among Finland's court buildings is Gustav III's Old Vaasa Court of Appeal, which is distinguished by its architectural magnificence and its iconographical importance. It also stands apart from the kingdom of Sweden-Finland's other Court of Appeal buildings, which are in architectural terms more modest.

The background to this was Gustav III's founding on his own initiative a second superior court in Finland in order to improve the administration of justice. A decisive factor in this may have been the situation at the time, in which a growing tension in relations between Sweden and Russia could be foreseen. For these reasons, Gustav wanted to make an impact with the Finns. Gustav III's decree on the Court of Appeal led to the construction of a dedicated court building, to whose planning the king made a significant personal contribution. The building can be considered a monument to Gustav III's enlightenment measures. It had to fulfil the tasks he set for it also in architectural terms. The Court of Appeal building, with its impressive setting, was at the same time a symbol of the power of his kingdom.

The importance of the Court of Appeal building is also emphasised by the fact that the building was the most modern in the kingdom and that its design was entrusted to Chief Intendant Adelcrantz. The Court of Appeal building expressed very clearly the stylistic ambitions of Adelcrantz's architecture and it has been considered one of the most important outstanding buildings from his peak period. The Court of Appeal building was the most impressive edifice in the town of Vaasa.

The building expresses, perhaps for the first time in Finland, a tectonically and orthodoxly designed Tuscan order, while at the same time being the principal monument to Louis XV classicism in Finland. Architecturally it is also extraordinarily distinguished and unique among the other historical Court of Appeal buildings of Sweden-Finland and one of the most important buildings of the period in the entire kingdom. The building is part of the European courthouse tradition. In its external appearance the Old Vaasa Court of Appeal building bears witness to the enlightenment measures of King Gustav III.

VIITTEET

- 1 Käytössä on useita termejä, esimerkiksi ranskalaisvaikutteinen kustavilaistyyli, ranskalaisvaikutteinen barokkiklassisismi ja rokokooklassisismi, joista tähän on valittu Ludvig XV:n klassisismi. Se on tässä tapauksessa presisoidumpi. Henrik Lilius on ottanut termin käyttöön tutkimuksissaan, esimerkiksi Kaupunkirakennustaide kustavilaisella ajalla 1775–1809 (*Ars Suomen taide* 2, vuodelta 1988) ja Kolme kustavilaista arkkitehtuurimonumenttia: Vanhan Vaasan hovioikeudentalo, Hämeenlinnan kirkko, Turun akatemiatalo (Kustaa III:n aikaan, vuodelta 1992).
- 2 von Landauer – von Wagner, *Vierter Theil*, 1887, passim.
- 3 Ibid.
- 4 Pia Letto-Vanamon kirjallinen tiedonanto 10.2.1997.
- 5 von Landauer – von Wagner, *Vierter Theil*, 1887, passim.
- 6 van Zanten 1982, 601. Katso myös von Landauer – von Wagner, *Vierter Theil*, 1887, 239–243.
- 7 Sir Banister Fletcher's a History of Architecture 1996, 1116. Katso myös von Landauer – von Wagner, *Vierter Theil*, 1887, 232–239.
- 8 Krause, Volume 4, 1982, 395–396. Katso myös von Landauer – von Wagner, *Vierter Theil*, 1887, 227–232.
- 9 Kühn, II, 1930, 615–616.
- 10 Ruotzin Waldacunnan Laki hywäkxi luettu ja watan otettu herrain Päiwillä Wuonna 1734. Pränttijn annettu Georg Saloniuxelda/ Wuonna 1759, 66; Sweriges Rikes Lag gillad och antagen på Riksdagen Åhr 1734. Tryckt uti Historiographi Regni Tryckerij Af Hartwig-Gercken. Åhr 1736, 148.
- 11 Suomen Asetuskokoelma: 1925/241 L kihlakunnanoikeuksien käräjähuoneista (annettu Helsingissä 17.7.1925), 1925/242 A käräjähuoneistoista (annettu Helsingissä 17.7.1925), 1945/64 A käräjähuoneistoista (annettu Helsingissä 26.1.1945), A tuomiokuntien kanslia- ja käräjähuoneistoista 11.5.1956/289.
- 12 Erkki Rintalan tiedonanto 7.3.1994; Hallituksen esitys Eduskunnalle yleisten ali-oikeuksien yhtenäistämistä koskevaksi lainsäädännöksi. 1986 vp. – HE n:o 28, 5.
- 13 Ehdotukset Oikeudenkäyntilaitoksen uudistukseksi. Laatinut sitä varten asetettu komitea. I. Ehdotus Tuomioistuinlaiksi ynnä Perustelut 1901, s. 260; Puolesta ja vastaan kansa käräjillä 1990, 12–14; Lakimiestapahtuma Kuopiossa. La-

-
- kimiesuutiset 10/1974, 6; Jälleen yritys korjata oikeuden toimitiloja. Ilta-Sanomat 27.9.1974, 8. Katso myös Pekkala 1997, 23–24.
- ¹⁴ Vanhoilla kaupungeilla tarkoitetaan sellaisia kaupunkeja, jotka on perustettu ennen vuotta 1960.
- ¹⁵ Letto-Vanamo 1995b, 11; Erkki Rintalan tiedonanto 12.1.1997.
- ¹⁶ Suomen säädöskokoelma, Käräjäoikeuslaki 28.6.1993/581.
- ¹⁷ Letto-Vanamo 1995a, 112, 59–60, 63–65, 79–81.
- ¹⁸ Ensimmäinen oikeustalo rakennettiin Tampereelle 1977. – Pauli Pyysalon (Oikeusministeriö) tiedonanto 16.6.1994. – Suomessa oikeuksien istuntopaikkoja varten suunniteltujen rakennusten nimitykseksi on vakiintunut oikeustalo.
- ¹⁹ von Koch 1995, 877.
- ²⁰ Lakimiestapahtuma Kuopiossa. Lakimiesuutiset 10/1974, 6.
- ²¹ Gripenberg 1969, 104, 111.
- ²² Tarton Valtionyliopiston Tieteellisen kirjaston johtajan L. Peepin kirje Vaasan hovioikeudelle 10.11.1983 koskien Tarton hovioikeuden rakennusta. VHO:n perinnehuone.
- ²³ Blomstedt 1976, 13, 16; Rintala 1996, 45. Katso myös Lönnroth 1986, 53.
- ²⁴ Vaasan hovioikeus 1776–1976 Vasa hovrätt. Kirjoituksia ja kuvia 200-vuotistaipaleelta, 1976, 1; Protokolla Pidetty Kuning:sta Wasan Hof=Rättiä Juhlallisesti Sisällewihittäisä Stokholmin Linnassa s. 28. p. Kesä=Kuusa 1776 Edellä Puolen Päiwän. (Kruunu) Cum Gratia & Privilegio S:ae R:ae Maj:tis. Wuonna 1776. VHO:n perinnehuone (kopio); Modée (tionde delen) 1781, 610 (Rätwisans owälduga skipande har förnämligast fästet min upmärksamhet).
- ²⁵ Protokolla Pidetty Kuning:sta Wasan Hof=Rättiä Juhlallisesti Sisällewihittäisä Stokholmin Linnassa s. 28. p. Kesä=Kuusa 1776 Edellä Puolen Päiwän. (Kruunu) Cum Gratia & Privilegio S:ae R:ae Maj:tis. Wuonna 1776. VHO:n perinnehuone (kopio).
- ²⁶ Alkio 1951, 402, 406; Luukko, II, 1979, 578; Rintala 1996, 45.
- ²⁷ Erkki Rintalan tiedonanto 12.1.1997.
- ²⁸ Alkio 1951, 403–404. Katso myös von Proschwitz 1992, 313; Renvall, I, 1962, 377–380. – Jo selonteossaan toimistaan hallituksensa alkuvuosista Gävlen valtiopäivillä lokakuun 31. pnä 1778 Kustaa III viittaa selkeästi vanhaan vastakkainasetteluun Ruotsin, eurooppalaisen lakien säätelyn oikeusvaltion, ja Venäjän, aasialaisen tyrannian, välillä: "Efter gudsfruktans befrämjande har regeringzsättets helgd varit Kongl. Majjt angelägen. Kongl. Majjt anser grundvalen däraf vara

enskyld säkerhet och hvar medborgares beskydd under lagen. Kongl. Maj:ts första omsorg har därföre varit at utrota de missbruk, som voro stridande både emot lagen och et fritt folks rätt, som kunde i mindre lyckeliga tider tjena til enskildt eller publique förföljelse, begge stridande emot en rättskaffens frihet. Kongl. Maj:ts upmärksamhet fästade sig altså på de åtskilliga pinliga förhör, som i särskildt därtil inrättade rum oftast anstältes så här i Stockholm som i landsorterne och hvilka, då de bruktes i statsbrottsransakningar, tjente endast til vercktyg för tyranni, och då de öfvades i vanliga brotts förhör, förde oftast en svag oskyldig, som ei kunde emotstå pinan, til straff, då de frälste en skyldig, begåfwad af naturen med en starkare kropp, och som altid både i det ena och andra fallet gingo från lagens bokstaf och satte i domarens godtycko at pålägga den anklagade, innan han var öfvervunnen, ofta ett hårdare straff, än det lagen sjelf utstakade. Kongl. Maj:t förde sig för öfrigt till minnes, huru i de förra oenighetstider desse pinorum blifvit mot madborgare på det mäst tyranniska sätt missbrukade, mindre dock af enväldskonungar än af nationens egne fullmäktige - -" (Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll från och med år 1719, trettioandra delen 1778-1779, 1982, 429). - Kustaa Vaasa oli Venäjän sotansa aikana 26. päivänä helmikuuta 1556 avoimessa kirjeessä Helsinglannin piispoille ja rahvaalle painottanut tätä vastakohtaisuutta: "- - Och vore ganske önckeligit till tillbeklagandes, att thet någon tijdh skee skulle, thet the rydzers önckelige och ochristelige tyrannij skulle få macht utöffver thenne gamble christne landzende - -" (Tengström; I, 1997, 286). - Cambridgesä oikeustieteessä väitellyt Giles Fletcher (1549-1611) kirjoitti teoksessaan *The Russe Commonwealth* (1591) Venäjäs-tä: "- - a true and strange face of a tyrannical state (most unlike your own) without true knowledge of God, without written law, without common justice, save that which proceedeth from their "speaking law", to wit, the magistrate who hath most need of a law to restrain his own injustice - -". "The state and form of their government is plain tyrannical, as applying all to the behoof of the prince, and that after a most open and barbarous manner - -" (Tengström, I, 1997, 294). - Karl Heinz Ruffmann on analysoinut Fletcherin ja hänen aikansa käsityksiä venäläisestä tyranniasta ja oikeuden puutteesta: "Tatsächlich aber seien Unterdrückung, Sklaverei und Rechtlosigkeit so gross und allgemein, dass man sich nur kopfschüttelnd fragen könne, wie Adel und Volk dies alles widerstandlos erdulden und wie die Caren in dieser Weise weiterregieren, "being themselves of a Christian profession". Was Fletcher hier anprangern will, ist die Rechtlosigkeit und das Fehlen eines wirklichen Rechtswesens in Russland" (Tengström, I, 1997, 297-198). - Vielä 1843 ranskalainen markiisi Astolphe de Custine (1790-1857) kuvasi samoja asioita teoksessaan *La Russie en 1839*: "There does not exit on the earth at the present time, not in Turkey, not even in China, a single man who enjoys and exercises such power as the emperor [tsar Nikolai I]. Let the reader figure to himself all the skillfulness of our governments, perfected as they are by centuries of practice, put into exercise in a still young and uncivilised society; the rubrics of the administrations of the West, aiding by modern experience the despotism of the East: European discipline supporting the tyranny of Asia - -" (Tengström, I, 1997, 310). - Kuningas Kustaa III:n tarkoituksena oli varmistaa Suomen Suuriruhtinaskunnan väestön tuki "- - så väntar K. Maj:t af sina trogna undersätares tilgifvenhet - -" (Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll från och med år 1719, trettioandra delen 1778-1779, 1982, 451).

- ³⁰ Alkio 1951, 406–408.
- ³¹ Blomstedt 1976, 14.
- ³² Luukko, II, 1979, 578.
- ³³ Kuning:sen Maj:tin Armollinen JULISTUS, Maaherran Läänein tarpellisesta jaosta Suomesa, ja Wasan Kaupungijn asetetusta Kuning:sesta Howrätistä. Annettu Hämelinnasa s. 20. p. Kesä-Kuusa 1775. (Kruunu) Cum Gratia & Privilegio S:ae R:ae Maj:tis. Wuonna 1775. VHO:n perinnehuone (kopio); Modée (tionde delen) 1781, 458 (- - Sedan Wi således hunnit utstaka gränsorne Wåra Befalningshafwande, hafwe Wi äfwen icke utan bekymmer funnit alla swårigheter som härs-tådes möta wid rättwisans skipande emellan Wåra trogna undersåtare. Redan ifrån längre tider hafwe Wi til Wårt nådiga nöje warit underrättade, om den drift och oväldighet hwarmed Wår och Rikets härwarande Åbo Hof=Rätt förwaltat sina Domare=Embeten. Wi hafwe icke eller blifwit beswårande med klagomål öfwer wäld och orätt af denna Wår högsta Nämnd, men wid Wårt besök hos Hof=Rätten, hafwa des ledamöter sjefwe med grämelse upgifwit et antal emellan Siu och Åttahundrade mål, hwilka de, oaktadt all använd flit, likwäl måst lemna oafgiorda. Oss har härwid tillika förekommit det lidande och omkostnad, som den öfre delen af landets innewånare måste widkännas under resor ifrån sina hemvisten til Åbo, at Hof=Rätten derstädes sina rättegångar fullfölja; huru många af dem, fattige och medellöse, utur stånd at företaga så lån-ga resor, sielfwe sökt taga sig rätt, och derunder ofta begått grufweliga mord; äfwen som andre grofwe brott, hwilka här i landet ty wärr, icke sällan förspörjas, torde af samma orsak märkeligen förökas. At för framtiden undanrödja alla dessa swårigheter, och at winna hwad oss altid ömt om hjertat är, nemligen, at Wåre trogne undersåtare måge Lag och Rätt utan uppehåll til godo niuta, hafwe Wi i nåder beslutit, at uti Wasa Stad anlägga en Hof=Rätt, som kommer at bestå af en præsident, två Hof=Rätts=Råder och fem Assessorer, ibland hwilka Wi i nåder förordnat tre Ledamöter ifrån Åbo Hof=Rätt, som derigenom blifwer bragt til nästan lika antal som wid des första inrättning. Under Wasa Hof=Rätts jurisdiction kommer Uleåborgs Län med Lappmark, Wasa Län, Sawolax och Karelen med den til detta Höfdingedöme hörande det af Cajaneborgs Län at lyda; och hwarefter Wi i nåder äfwen wele göra någon nödig jämkning emellan Lagmans och Härads=höfdinge jurisdictionerne. Detta allt, hwilket wid början af nästkommade år kommer at i werket ställas, hafwa alle som wederbör sig hörsameligen at efterrätta. Til yttermera wisso - -). Katso myös Alkio 1951, 404–406 ja Ekbom 1876, 3–4.
- ³⁴ Luukko, II, 1979, 579; Alkio 1951, 408–417.
- ³⁵ Protokolla Pidetty Kuning:sta Wasan Hof=Rättiä Juhlallisesti Sisällewihittäisä Stokholmin Linnassa s. 28. p. Kesä=Kuusa 1776 Edellä Puolen Päiwän. (Kruunu) Cum Gratia & Privilegio S:ae R:ae Maj:tis. Wuonna 1776. VHO:n perinnehuone (kopio); Modée (tionde delen) 1781, 612 (- - Uti störrer aflägsenhet stadde från Mina ögon, blifwer eder skyldighet störrer, eder upmärksamhet noggrannare, at waka på den menighets sinnen, hwilkens lugn Jag eder anförtror: at Under=Domare som närmare än I sielfwe nalkas menigheten, skilja ifrån dem träto-

-ämnen, som föda rätte=gångar: at de förlika, snarare än döma: at de öfwertyga dem om enighetens nytta: at de genom deras efterdömen införa dygd, seder och lugn; det är åt eder, at genom edra exempel pålägga denna skyldighet edra underhafwande: at Swärdet, som blifwit eder anförtrödt, blifwer allenast missgeringsmannens förskräckelse och dens oskyldigas beskydd.

At Wigtskålen jämn i edra händer aldrig öfwerväges af hopp eller fruktan: och at den fattige och förtryckte finner en rättwis fristad emot den mächtigare och orätwisas förföljelse –). Katso myös Blomstedt 1976, 24 ja Ekblom 1876, 9.

36 Alkio 1951, 415.

37 Rintala 1996, 45.

38 Harju, Virpi, Vaasan hovioikeuden taideteoksia ja esineistöä. Kustaa III:n hovioikeudesta uuden Vaasan hovioikeuteen. Esineistön inventointi ja tutkimus. Vaasa 1988, 210–216. VHO:n perinnehuone; Harju 1996, 109. – Hovimaalari Carl Gustaf Pilo (1711–1793) laati neliosaisen luonnossarjan Vaasan hovioikeuden vihkiäisistä, jotka pidettiin Tukholman linnan kuningattaren säätyhenkivartijoiden salissa 28.6.1776. Tästä seremoniasta oli tarkoitus myös maalata suurimuotoinen historiamaalaus, mutta hanke jäi vain luonnosasteelle. Sarjan kolme ensimmäistä piirustusluonnosta on nykyisin Ruotsin kansallismuseossa Tukholmassa. Upsalan yliopiston kirjastossa säilytetään sarjan järjestyksessä neljättä akvarellipiirustusluonnosta. Kirjailija Victor Hoving teetätti kansallismuseossa olevista originaaliluonnoksista valokuvat, jotka hän lahjoitti Vaasan hovioikeudelle vuonna 1952. Katso myös Jungmarker 1973, 42–45.

39 Rintala 1996, 45.

40 Alkio 1951, 416–417.

41 Alkio 1951, 417.

42 Luukko, II, 1979, 580–581.

43 Fogelmarck 1957, 485; Lehtikanto 1976, 125–126, 121.

44 Erkki Rintalan tiedonanto 15.12.1994.

45 Rintala 1993, 275.

46 Fogelmarck 1957, 11; Elgenstierna, I, 1925, 5.

47 Järventausta 1967, 188.

48 Fogelmarck 1957, 13–14.

49 Järventausta 1967, 188.

50 Fogelmarck 1957, 16–18.

-
- 51 Fogelmarck 1957, 16, 18.
- 52 Fogelmarck 1957, 19–24.
- 53 Fogelmarck 1957, 32–34, 40.
- 54 Järventaus 1967, 187–188; Fogelmarck 1957, 39.
- 55 Fogelmarck 1957, 283–284.
- 56 Berefelt 1971, 62; Fogelmarck 1981, 24.
- 57 Fogelmarck 1957, 284. Katso 209–210, kuvat 189–191. Katso 128, kuvat 103–104. Katso 131, kuvat 107–108.
- 58 Fogelmarck 1957, 234, 242–243, 248–250. Katso 243, 249, 251, kuvat 224–225, 231, 233.
- 59 Järventaus 1967, 192.
- 60 Fogelmarck 1957, 89–90, 94–95, 97. Katso 94–96, kuvat 68–71.
- 61 Fogelmarck 1957, 83–86. Katso 86–87, kuvat 59–60.
- 62 Fogelmarck 1957, 42–43; Ljungström 1993, 78.
- 63 Fogelmarck 1957, 43. Katso 253, kuvat 235–236.
- 64 Järventaus 1967, 196.
- 65 Hjort 1956, 9; Andersson – Bedoire 1986, 84.
- 66 Bucht, II, 1945, 384–388; Andersson – Bedoire 1986, 84–85.
- 67 Olausson 1992, 113; Wollin 1936, 87–90. – Olof Tempelmanin Botanicum-rakennuksen piirustukset hyväksyttiin 1787 ja Louis Jean Desprez'n uudet piirustukset 1788. Tempelmanin yleisjäsentely sitoi Desprez'n suunnittelua, koska rakennuksen perustustyöt olivat käynnistyneet.
- 68 Lilius 1992, 44.
- 69 Fogelmarck 1957, 513.
- 70 Lehtikanto 1976, 125, 127; Fogelmarck 1957, 485–486.
- 71 Luukko, II, 1979, 336; Lehtikanto 1976, 125.
- 72 Lilius, 2, 1988, 95, 112; Garberg 1978, 103; Halila 1967, 12–13. Yli-intendentinvirasto antoi julkisten rakennusten piirustuksista ja kustannusarvioista puoltavan tai ei puoltavan lausuntonsa, ja ne tuli edelleen lähettää maaher-

- rojen esityksestä hallitsijalle vahvistettaviksi tai hylättäviksi. Kustaa III oli hyvin kiinnostunut rakennustaidetta koskevista kysymyksistä, ja hän puuttui välillä yksityiskohtaisestikin sitä koskeviin asioihin.
- 73 Fogelmarck 1957, 485. – Kungl. Maj:ts nådiga brev till överintendenten den 23 okt. 1775. ÖIÄ:s arkiv. RA.
- 74 Lehtikanto 1976, 126–127. – Konzept till överintendentens skrivelse till Kungl. Maj:t den 26 maj 1776. ÖIÄ:s arkiv. RA.
- 75 K. V. Åkerblom, Vasa hovrätt – Korsholms kyrka bygges. Vasabladet 21.11.1950, Nr 269; Lehtikanto 1976, 127.
- 76 Fogelmarck 1957, 485. – Kungl. Maj:ts nådiga Brev 1768–1794 (18.6.1776). ÖIÄ:s arkiv. RA; Lehtikanto 1976, 127.
- 77 Fogelmarck 1957, 487.
- 78 Carl F. Adelcrantzin itäfasadipiirustukset VHO:n taloa varten. ÖIÄ:s ritningsarkiv VHR. RA ja PM; Carl F. Adelcrantzin länsifasadipiirustukset VHO:n taloa varten. ÖIÄ:s ritningsarkiv VHR. RA. – Luukanen 1967, 5–6. HYTHL.
- 79 Fogelmarck 1957, 488; Carl F. Adelcrantzin kellotornin piirustus VHO:n taloa varten, päiväys 8.7.1783. PM.
- 80 Lehtikanto 1976, 131.
- 81 Carl David Gyllenborgin luultavasti 1790-luvulla kopioima laveerattu piirustus Vaasan hovioikeudentalon länsifasadista ja sen sivurakennuksista sekä päärakennuksen pohjakerroksen ja kylkirakennusten pohjapiirustuksista. Kopioitu piirustus on Upsalan yliopiston kirjastossa. Valokuva KM (hist. vastuualue); Carl David Gyllenborgin 1793 kopioima piirustus Carl F. Adelcrantzin laatimasta ja Kustaa III:n 4.6.1776 hyväksymästä Vaasan hovioikeudentalon itäfasadin ja hovioikeuden toimitilojen sekä presidentin huoneiston pohjapiirustuksista. Kopioitu piirustus on Upsalan yliopiston kirjastossa. Valokuva KM (hist. vastuualue).
- 82 Lehtikanto 1976, 131; Carl Johan Elfströmin itä- ja länsifasadipiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 5.5.1788. Valokuva KM (hist. vastuualue). – Carl Johan Elfström on Johan Elfströmin poika. Hän teki piirustuksia Vaasan hovioikeudentalosta ollessaan Vaasassa 1784–87. Carl J. Elfström on piirtänyt Vaasassa vuonna 1784 päivätyt VHO:n talon länsifasadin ja presidentin huoneiston piirustukset, Tukholmassa vuonna 1785 päivätyn VHO:n talon asemapiirustuksen ja myös Tukholmassa vuonna 1788 päivätyn VHO:n talon itä- ja länsifasadin piirustukset sivurakennuksineen sekä VHO:n kaupunginosan asemakaavan. Näiden alkuperäiset piirustukset ovat Skoklosterin arkistossa Ruotsissa. Valokuvat ovat Kansallismuseon historian vastuualueen kuva-arkistossa. – Luukanen 1967, 16. HYTHL.
- 83 Fogelmarck 1957, 486.

- ⁸⁴ Lilius, 1, 1981a, 330; Lilius, 2, 1988, 112. Lilius mainitsee mm.: kuninkaalle kesäkuussa 1776 osoittamassaan kirjeessä yli-intendentti C. F. Adelcrantz esitti, että paitsi julkisiin uudisrakennuksiin myös laajoihin korjaustöihin olisi vaadittava Kuninkaallisen Majesteetin vahvistamat suunnitelmat ja että kaikki julkiset rakennukset tulisi rakentaa kivistä, ellei jokin majesteetin hyväksymä syy edellyttänyt puun käyttöä. Adelcrantzin ehdotuksen mukainen säädös vahvistettiin 31.6.1776.
- ⁸⁵ Fogelmarck 1957, 486; K. V. Åkerblom, Vasa hovrätt – Korsholms kyrka bygges. Vasabladet 21.11.1950, Nr 269.
- ⁸⁶ Johan Liljeströmin syntymäaika ei ole toistaiseksi selvinnyt.
- ⁸⁷ Lehtikanto 1976, 127; K. V. Åkerblom, Vasa hovrätt – Korsholms kyrka bygges. Vasabladet 21.11.1950, Nr 269.
- ⁸⁸ Luukko, II, 1979, 343, 345; Lehtikanto 1976, 127.
- ⁸⁹ Luukko, II, 1979, 345, 347.
- ⁹⁰ Aspelin, Förra delen, 1892, 504.
- ⁹¹ Luukko 1979, 345.
- ⁹² Ehrensverd 1969, 80.
- ⁹³ Lehtikanto 1976, 130; Gardberg 1957, 170.
- ⁹⁴ Fogelmarck 1957, 487.
- ⁹⁵ Lehtikanto 1976, 130; Hedman, VII, 1928, 89, 284; Hyvönen 1992, 122–123.
- ⁹⁶ Lehtikanto 1976, 130, 188 – Lehtikannon mukaan Kantlinin etunimi lienee Erik Håkansson Knuts eli Kantlin, synt. 26.12.1745 (tiedon antanut lehtori Uno Skrifvars).
- ⁹⁷ Lehtikanto 1976, 130. – J. P. Blomin syntymäaika ei ole toistaiseksi selvinnyt.
- ⁹⁸ K. V. Åkerblom, Vasa hovrätt – Korsholms kyrka bygges. Vasabladet 21.11.1950, Nr 269.
- ⁹⁹ Lehtikanto 1976, 129; – Silfersparres brev till Kungl. Maj:t 26. 7.1777. ÖiÄ:s arkiv. RA.
- ¹⁰⁰ Lehtikanto 1976, 129; K. V. Åkerblom, Vasa hovrätt Korsholms kyrka bygges. Vasabladet 21.11.1950, Nr 269. – Silfersparres brev till Kungl. Maj:t 26. 7.1777. ÖiÄ:s arkiv. RA.
- ¹⁰¹ Lehtikanto 1976, 129.

-
- 102 Lehtikanto 1976, 130; Carl F. Adelcrantzin Vaasan hovioikeuden kaupunginosan asemakaava vuodelta 1777. KBS. RA. Valokuva PM.
- 103 Lehtikanto 1976, 130; Aspelin, Förra delen, 1892, 502–503.
- 104 Alkio 1951, 421. – Käännös todennäköisesti kirjoittajan itsensä.
- 105 Aspelin, Förra delen, 1892, 503.
- 106 Lehtikanto 1976, 130.
- 107 Lehtikanto 1976, 130–131.
- 108 Alanen, IV, 1948, 485–486. – Käännös todennäköisesti kirjoittajan itsensä.
- 109 Aspelin, Förra delen, 1892, 508–509.
- 110 Ekbohm 1876, 29–30; Aspelin, Förra delen, 1892, 509–510.
- 111 Acerbi 1983, 48.
- 112 Tegengren 1949, 25.
- 113 Luukko, II, 1979, 348, 343.
- 114 Luukanen 1967, 18. HYTHL.
- 115 Acerbi 1983, 49.
- 116 Carl F. Adelcrantzin Vaasan hovioikeuden kaupunginosan asemakaava vuodelta 1777. KBS. RA. Valokuva PM; Lehtikanto 1976, 136–137.
- 117 Lilius, 1, 1981a, s. 344; Carl F. Adelcrantzin Vaasan hovioikeuden kaupunginosan asemakaava vuodelta 1777. KBS. RA. Valokuva PM. – On esitetty olettaus, että maaherranresidenssiä ei olisi ollut enää olemassa, kun hovioikeudentalo rakennettiin (Luukko 1979, 346, 348). Toiset lähteet viittaavat kuitenkin siihen, että maaherrantalo oli vain käyttökelvoton hoitamattomuuden ja rakennusvaiheessa tehtyjen virheiden takia (Ehrensverd 1969, 80; Lilius, 1, 1981a, 345).
- 118 Fogelmarck 1957, 254–255, katso kuvat 237–238.
- 119 Luukko, II, 1979, 340; Lehtikanto 1976, 135.
- 120 Lilius, 1, 1981a, 344.
- 121 VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 27.4.1785. VHOa. VMA; Lehtikanto 1976, 135. – Vaasan kaupungin tonttien omistusta koskeva asiakirja vuodelta 1783 ja 1784 mainitsee hovioikeuden korttelissa olevan jo kolme omistajaa: hovioikeudenneuvos Hising, hovioikeuden asessori Alan ja hovioikeuden kanslisti Hannelius (Beskrifning på Wasa Stads Gamla och Nya Tomter, med Qvadrata

- innehållet på begge, jämte hvad Tillökning, som fullit på de Gambla äfven Tomt jordens innehåll upprättad Åhren 1783 och 1784 af under-teknad Landtmätare. Kartavdelningen. Lantmätarsstyrelsens leveranser 1892. RA. Valokopio PM).
- 122 Acerbi 1983, 49.
- 123 Lilius, 2, 1988, 108–109.
- 124 Lilius, 2, 1988, 108–109; Lilius 1992, 39. – Patte 1765, Pl XXIV (Plan Général de la Place Royale de Nancy). Katso myös Héré de Corny 1753 (sivuttamaton).
- 125 Hüttel, 2, 1993, 218–219.
- 126 Lilius, 1, 1981a, 329.
- 127 Lehtikanto 1976, 136.
- 128 Lehtikanto 1976, 136; Lilius 1969, 60–61.
- 129 Elgenstierna, IV, 1928, 742. – Johan Lillienberg oli Turun ja Porin läänin maaherrana vuosina 1749–1757.
- 130 Lilius, 1, 1981a, 333.
- 131 Ehrensvärd 1969, 82.
- 132 Ibid.
- 133 Carl F. Adelcrantzin Vaasan hovioikeuden kaupunginosan asemakaava vuodelta 1777. KBS. RA. Valokuva PM.
- 134 Maanmittari Fredrik Rönholmin Vaasan uusi asemakaava, päiväys 7.5.1782 ja 1783. Korkeimman oikeuden arkisto. KA.
- 135 Carl L. Engelin asemapiirustus Vaasan hovioikeuden kaupunginosaa varten, päiväys 9.8.1825. RH:n piirustusarkisto. KA; Lehtikanto 1976, 136.
- 136 Luukko, II, 1979, 341; Maanmittari Fredrik Rönholmin Vaasan uusi asemakaava, päiväys 7.5.1782 ja 1783. Korkeimman oikeuden arkisto. KA. – Luukon mukaan ilmeisesti Adelcrantzin lehtikuja-ajatuksen innoittamana maaherra Bror Cederström (maaherrana 1775–1785) laitatti vielä kuntoon Korsholman kartanon vanhan puutarhan. Hän itse ei enää asunut Korsholmassa.
- 137 Päivittäinen traditio jatkui vielä uudessa Vaasassa sillä tavoin, että kun hovioikeus oli lopettanut toimintansa kello 3 päivällä, niin hovioikeuden jäsenet kävelivät pitkin Hovioikeudenpuistikkoa torinkulmaan saakka ja sitten takaisin hovioikeuteen, josta he hajaantuivat koteihinsa. – Haastateltu Ista Paavo Alkiota, 16.7.1968 Vaasassa Leena Rautio. Tampereen yliopiston kansanper. laitoksen nauhakopioita. VHO:n perinnehuone.

- 138 Hovioikeus esitti keväällä 1818, että Carl F. Adelcrantzin suunnittelemat ulko-
huone- ja ruiskuhuonerakennus vihdoinkin toteutettaisiin. Ulkohuonerakennuk-
sen päiväämätön piirustus ja ruiskuhuonerakennuksen päivätty 11.12.1787 pii-
rustus ovat Pohjanmaan museossa. Syksyllä hovioikeus kuitenkin muutti esitys-
tään ja ehdotti, että kyseisiin rakennuksiin varattaisiin myös arkistotilaa. Inten-
denti Charles Bassin suunnitelman mukaisesti hovioikeudelle rakennettaisiin
vain yksi lisärakennus. Arkistotalon neljä piirustusehdotelmää vuosilta 1819,
1820 ja 1821 ovat kaikki intendentti Charles Bassin allekirjoittamia ja Anthon W.
Arppen varmentamia. Viimeisessä 16.4.1821 päivätyssä piirustuksessa on lisäksi
merkintä "Originalet af architect Engel". RH:n piirustusarkisto. KA. - Lehtikanto
1976, 133, 137; VHO:n yl. kirjekonseptit 25.5.1818 ja 12.10.1818. VHOa. VMA.
- 139 Lilius, Henrik, Arkkitehtuurin historia rakentamisen historiana. Arkkitehti 4.
1980, 47.
- 140 Lehtikanto 1976, 133; VHO:n yl. kirjekonseptit 7.11.1821. VHOa. VMA.
- 141 Luukanen 1967, 13. HYTHL.
- 142 Intendentinkonttorissa 8.5.1846 päivätyt vahtimestarin asunnon piirustukset
ovat Ernst B. Lohrmannin, Jean E. Wiikin ja arkkitehti Carl Albert Edelfeltin al-
lekirjoittamat. RH:n piirustusarkisto. KA; Senaatin kirje VHO:lle 19.8.1846.
VHOa. VMA. - Lehtikanto 1976, 134; Cleve 1964, 124.
- 143 Lehtikanto 1976, 134. - Jo vuonna 1800 Vaasan läänin kaupungeille annettu yh-
tenäinen rakennusjärjestys määräsi, että julkisten rakennuksien tonttien avoimil-
le sivuille oli rakennettava lankkuaidat (Kongl. Maj:ts Nädigst faststälde
Byggnads Ordning för Wasa, Gamla Carleby, Jacobsstad, Ny Carleby, Christina
och Kaskö Städer i Wasa Län; Gifwen Stockholms Slott den 4 December 1800.
Tryckt af G.W. Londicer, 1801, 16).
- 144 Lehtikanto 1976, 135; Laamannin tarkastusoikeuden pöytäkirjat 20.6.1833. VHOa.
VMA.
- 145 Lehtikanto 1976, 135, 137.
- 146 Lilius 1992, 37.
- 147 Lilius 1992, 37-38.
- 148 Carl F. Adelcrantzin alakerran pohjapiirustus VHO:n taloa varten. ÖIÄ:s rit-
ningsarkiv VHR. RA; VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirjat 27.4. ja 6.5.1785
ja 30.10.1786. VHOa. VMA.
- 149 Carl F. Adelcrantzin maakerroksen pohjapiirustus VHO:n taloa varten. ÖIÄ:s
ritningsarkiv VHR. RA; VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirjat 27.4. ja
6.5.1785 ja 30.10.1786. VHOa. VMA.
- 150 Carl F. Adelcrantzin yläkerran pohjapiirustus VHO:n taloa varten, hyväksytty
4.6.1776. ÖIÄ:s ritningsarkiv VHR. RA; VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja

-
- 30.10.1786. VHOa. VMA. VHO:n rakennuksen palovakuutusasiakirja 7.–8.4.1819. Keskinäinen palovakuutusyhtiö Tarmon arkisto N:o 127/1820. KA.
- 151 VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 30.10.1786. VHOa. VMA; VHO:n rakennusten perspektiivikuva sekä maakerroksen ja sivurakennusten pohjapiirustukset. Carl David Gyllenborgin todennäköisesti 1790-luvulla kopioima laveerattu piirustus Upsalan yliopiston kirjastossa. Valokuva KM (hist. vastuualue).
- 152 Fogelmarck 1957, 83, 94.
- 153 Wijnblad, Carl, Ritningar på fyratio wåningshus, af sten och trettio af träd. Förra delen 1757 och senare delen 1756.
- 154 Lilius, 1, 1981a, 321, 348, 347.
- 155 Fogelmarck 1957, 485. – Kungl. Maj:ts nådiga brev till överintendenten den 23 okt. 1775. ÖIÄ:s arkiv. RA.
- 156 Fogelmarck 1957, 91; Briseux, tome premier, 1761, 75, taulu 36.
- 157 Ignatius 1946, 246. – Merkitsemistapa periytyi vielä uuden Vaasan hovioikeuteen. Se jäi todennäköisesti pois käytännöstä vasta presidentti Nils Isak Fellmanin aikana (presidenttinä 1900–1902).
- 158 Fogelmarck 1957, 61.
- 159 Fogelmarck 1957, 61–62, 90; Carl F. Adelcrantzin alakerran pohjapiirustus VHO:n taloa varten. ÖIÄ:s ritningsarkiv VHR. RA; VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 27.4.1785. VHOa. VMA.
- 160 Luukanen 1967, 18. HYTHL; Senaatin kirjediaari KD 1841 29/453. Senaatin arkisto. KA.
- 161 Fogelmarck 1957, 61.
- 162 Carl F. Adelcrantzin alakerran pohjapiirustus VHO:n taloa varten. ÖIÄ:s ritningsarkiv VHR. RA; VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 27.4.1785. VHOa. VMA.
- 163 VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirjat 27.4.1785 ja 6.5. 1785. VHOa. VMA.
- 164 VHO:n rakennuksen palovakuutusasiakirja 7.–8.4.1819. Keskinäinen palovakuutusyhtiö Tarmon arkisto N:o 127/ 1820. KA.
- 165 Pöykkö 1980, 23.
- 166 Katso esim. Stavenow 1927, 169, kuva 77 ja s. 185, kuva 88; Luukanen 1967, 9. HYTHL; Katso esim. Fogelmarck 1957, 76, kuva 49 ja s. 93, kuva 67.
- 167 Lehtikanto 1976, 144.

-
- 168 Lehtikanto 1976, 144; VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirjat 27.4.1785 ja 6.5.1785. VHOa. VMA.
- 169 Gardberg, I, 1979, 312.
- 170 Lilius, 2, 1988, 124.
- 171 Carl F. Adelcrantzin pohjakerroksen pohjapiirustus VHO:n taloa varten. ÖIÄ:s ritningsarkiv VHR. RA; VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 27.4.1785. VHOa. VMA.
- 172 Ibid.
- 173 Lehtikanto 1976, 144; VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 27.4.1785. VHOa. VMA.
- 174 VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 6.5.1785. VHOa. VMA.
- 175 Carl F. Adelcrantzin alakerran pohjapiirustus VHO:n taloa varten. ÖIÄ:s ritningsarkiv VHR. RA; VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 6.5.1785. VHOa. VMA.
- 176 Lehtikanto 1976, 144; Laamannin tarkastuspöytäkirja 30.10.1844. VHOa. VMA.
- 177 VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 6.5.1785. VHOa. VMA.
- 178 Carl F. Adelcrantzin poikkileikkaus- ja päätyfasadipiirustus VHO:n taloa varten. ÖIÄ:s ritningsarkiv VHR. RA. Valokuva MV (HKA); VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 6.5.1785. VHOa. VMA.
- 179 VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 6.5.1785. VHOa. VMA; Carl F. Adelcrantzin yläkerran pohjapiirustus VHO:n taloa varten, hyväksytty 4.6.1776. ÖIÄ:s ritningsarkiv VHR. RA.
- 180 Lehtikanto 1976, 145.
- 181 VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 6.5.1785. VHOa. VMA; Carl F. Adelcrantzin yläkerran pohjapiirustus VHO:n taloa varten, hyväksytty 4.6.1776. ÖIÄ:s ritningsarkiv VHR. RA.
- 182 Carl F. Adelcrantzin yläkerran pohjapiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 4.6.1776. ÖIÄ:s ritningsarkiv VHR. RA; VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 6.5.1785. VHOa. VMA.
- 183 Erkki Rintalan tiedonanto 10.1.1994.
- 184 Carl F. Adelcrantzin yläkerran pohjapiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 4.6.1776. ÖIÄ:s ritningsarkiv VHR. RA; VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 6.5.1785. VHOa. VMA.

-
- 185 Ibid.
- 186 Carl F. Adelcrantzin yläkerran pohjapiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 4.6.1776. ÖIÄ:s ritningsarkiv VHR. RA; Erkki Rintalan tiedonanto 10.1.1994.
- 187 Carl F. Adelcrantzin yläkerran pohjapiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 4.6.1776. ÖIÄ:s ritningsarkiv VHR. RA; VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirjat 6.5.1785. VHOa. VMA.
- 188 Ibid.
- 189 Erkki Rintalan tiedonanto 10.1.1994.
- 190 VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 6.5.1785. VHOa. VMA.
- 191 Luukko, II, 1979, 580–581.
- 192 Carl F. Adelcrantzin yläkerran pohjapiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 4.6.1776. ÖIÄ:s ritningsarkiv VHR. RA; VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 6.5.1785. VHOa. VMA.
- 193 Erkki Rintalan tiedonanto 10.1.1994.
- 194 Luukanen 1967, 11. HYTHL.
- 195 K. V. Åkerblom, Vasa hovrätt – Korsholms kyrka bygges. Vasabladet 21.11.1950, Nr 269; Luukanen 1967, 11.
- 196 Erkki Rintalan tiedonanto 10.1.1994.
- 197 Tarton Valtionyliopiston Tieteellisen kirjaston johtajan L. Peepin kirje Vaasan hovioikeudelle 10.11.1983 koskien Tarton hovioikeuden rakennusta. VHO:n perinnehuone. – Uusi hovioikeudentalo sijaitsi Lai- ja Ryytlikadun kulmassa (tontin numero 113/121).
- 198 Nordberg 1964, 339, 351, 363–364; Holmbergh 1995, 14.
- 199 Nordberg 1964, 378–380; Holmbergh 1995, 16.
- 200 Blomstedt 1973, 193–196, 200.
- 201 Blomstedt 1973, 200, 205–209.
- 202 Bendz 1935, 3, 82–90.
- 203 Blomstedt 1973, 205; Nordberg 1964, 378, fig. 31; Upvist Kongl. Gödha hofrätt den 25 Junii 1776 och af Kongl. hofrätten föreslagit och utvalde, A. J. Bergvald. Project till öfra wåningens indelning i Kongl. Hofrättshuset i Jönköping; Plan af Kongl Hofrättshusets öfra wåning i Jönköping; Plan af Kongl. Hof-Rättshusets undra wåning i Jönköping. ÖIÄ:s ritningsarkiv. RA.

-
- 204 VHO:n pöytäkirjoja 1970–1976. Helsingin hovioikeuden uuden rakennuksen perustamissuunnitelmaa laatimaan asetetun toimikunnan kertomus opintomat-kasta Ruotsiin 6.–9.3.1973, 6, 18. VHO:n perinnehuone.
- 205 Lehtikanto 1976, 145.
- 206 Blomstedt 1973, 205; Upvist Kongl. Gödha hofrätt den 25 Junii 1776 och af Kongl. hofrätten föreslagit och utvalde, A. J. Bergvald. Project till öfra wåhningens in-delning i Kongl. Hofrättshuset i Jönköping; Plan af Kongl. Hofrättshusets öfra wåning i Jönköping; Plan af Kongl Hof-Rättshusets undra wåning i Jönköping. ÖIÄ:s ritningsarkiv. RA.
- 207 Nordberg 1964, 378–379, fig. 31.
- 208 Blomstedt 1973, 205; Nordberg 1964, 378, fig. 31; Upvist Kongl. Gödha hofrätt den 25 Junii 1776 och af Kongl. hofrätten föreslagit och utvalde, A. J. Bergvald. Project till öfra wåhningens indelning i Kongl. Hofrättshuset i Jönköping; Plan af Kongl. Hofrättshusets öfra wåning i Jönköping; Plan af Kongl. Hof-Rättshusets undra wåning i Jönköping. ÖIÄ:s ritningsarkiv. RA.
- 209 Blomstedt 1973, 215–222; Bendz 1935, 90, 92.
- 210 Sture Holmberghin tiedonanto 16.9.1994.
- 211 Kaisa Broner-Bauerin lausunto Virpi Harjun lisensiaatintyöstä ‘Vanhan Vaasan hovioikeudentalo Kustaa III:n valistuspyrkimysten monumentti. Hovioikeuden-talon ja oikeuden tunnuksien ikonografiasta’, Jyväskylän yliopisto, taidehistorian laitos, 12.4.1995.
- 212 Carl F. Adelcrantzin länsifasadipiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 22.5.1776. ÖIÄ:s ritningsarkiv VHR. RA.
- 213 Lilius, 2, 1988, 122; VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 6.5.1785. VHOa. VMA.
- 214 Lilius 1992, 41.
- 215 Carl F. Adelcrantzin länsifasadipiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 22.5.1776. ÖIÄ:s ritningsarkiv VHR. RA; Fogelmarck 1957, 64.
- 216 Lilius, 1981b, 118. Tämä myöhemmässä klassisismissa merkittävä aihe periytyy antiikin Roomasta. Sen varhaisin edustaja oli Rooman valtion arkistorakennus Tabularium vuodelta 78 eKr, jossa oli yhdistetty kaksi pylväsjärjestelmää. Suu-rimmat pylvääät (puolipylvääät) kantoivat palkistoa. Pylväiden välit oli avattu kaarisarjaksi, jota puolestaan kantoivat matalammat pilarit.
- 217 Fogelmarck 1957, 128, 149.
- 218 Carl F. Adelcrantzin länsifasadipiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 22.5.1776. ÖIÄ:s ritningsarkiv VHR. RA; Fogelmarck 1957, 64, 149.

- 219 Carl F. Adelcrantzin länsifasadipiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 22.5.1776. ÖiÄ:s ritningsarkiv VHR. RA; Fogelmarck 1957, 485. – Kungl. Maj:ts nådiga brev till överintendenten den 23 okt. 1775. ÖiÄ:s arkiv. RA.
- 220 Carl F. Adelcrantzin länsifasadipiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 22.5.1776. ÖiÄ:s ritningsarkiv VHR. RA.
- 221 Pöykö 1980, 24–25; Stieglitz, Zweyter Theil, 1794, 115–119. Vielä vuonna 1794 Stieglitz on kirjoittanut tästä asiasta arkkitehtuuriensiklopediaassaan, joka perustuu vanhempaan kirjallisuuteen. Tämä teos on tarkoitettu arkkitehdeille ja rakennuttajille ohjeeksi.
- 222 Carl F. Adelcrantzin länsifasadipiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 22.5.1776. ÖiÄ:s ritningsarkiv VHR. RA.
- 223 Vrt. Fogelmarck 1957, 207, kuva 186 ja s. 208, kuva 188.
- 224 Lehtikanto 1976, 137, 140, 142; Strödda finska räkenskaper och handlingar 1734–1808. Ernst Philip Thomanin sopimus 13.12.1802 ja Vaasassa päivätty kuitti 6.9.1803. RA. Mikrofilmi KA.
- 225 Erkki Rintalan tiedonanto 10.1.1994.
- 226 Luukko, II, 1979, 140; Carl F. Adelcrantzin länsifasadipiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 22. 5.1776. ÖiÄ:s ritningsarkiv VHR. RA.
- 227 Carl F. Adelcrantzin länsifasadipiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 22.5.1776. ÖiÄ:s ritningsarkiv VHR. RA; Lilius 1992, 40. – Obeliskiaihe periytyy muinais-Egyptistä. Pieniä obeliskeja käytettiin koristeaiheina sekä renessanssin että barokin arkkitehtuurissa. Myöhemmin usklassismin aikana obeliskimuoto näyttää olleen suosittu mm. muistomerkeissä.
- 228 Luukanen 1967, 12. HYTHL; VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 30.10.1786. VHOa. VMA; Lehtikanto 1976, 140. – Todennäköisesti kysymyksessä oli kannellinen uurna, joka näkyy rakennuksen poikkileikkaus- ja päätyfasadipiirustuksessa, kuva 15.
- 229 Lilius 1992, 40–41; Carl F. Adelcrantzin länsifasadipiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 22. 5.1776. ÖiÄ:s ritningsarkiv VHR. RA.
- 230 Lehtikanto 1976, 140; Carl F. Adelcrantzin länsifasadipiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 22.5.1776. ÖiÄ:s ritningsarkiv VHR. RA.
- 231 Carl F. Adelcrantzin länsifasadipiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 22.5.1776. ÖiÄ:s ritningsarkiv VHR. RA; Carl F. Adelcrantzin poikkileikkaus- ja päätyfasadipiirustus VHO:n taloa varten. ÖiÄ:s ritningsarkiv VHR. RA. Valokuva KM (hist. vastuualue).
- 232 Vrt. Fogelmarck 1957, 128, kuva 103 ja s. 249, kuva 231.

-
- 233 Carl F. Adelcrantzin laatima tornin piirustus VHO:n taloa varten, päiväys 8.7.1783. PM; Fogelmarck 1957, 488.
- 234 Carl F. Adelcrantzin länsifasadipiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 22.5.1776. ÖiÄ:s ritningsarkiv VHR. RA.
- 235 Pöykkö 1980, 24; Stieglitz, Zweyter Theil, 1794, 115–119.
- 236 Lehtikanto 1976, 140–141; VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 6.5.1785. VHOa. VMA.
- 237 Luukanen 1967, 6. HYTHL. – Wijnblad, Carl, Ritningar på fyratio wåningshus, af sten och trettio af träd. Förra delen 1757 och senare delen 1756.
- 238 Luukanen 1967, 6. HYTHL.
- 239 De Neufforge, I Volume, 1757, 14–18; De Neufforge, II Volume, 1757, 13; Fogelmarck 1957, 64.
- 240 Luukanen 1967, 6–8. HYTHL.
- 241 Carl F. Adelcrantzin itäfasadipiirustus VHO:n taloa varten. ÖiÄ:s ritningsarkiv VHR. RA; Carl F. Adelcrantzin maakerroksen pohjapiirustus VHO:n taloa varten. ÖiÄ:s ritningsarkiv VHR. RA.
- 242 Carl F. Adelcrantzin itäfasadipiirustus VHO:n taloa varten. ÖiÄ:s ritningsarkiv VHR. RA; Carl F. Adelcrantzin maakerroksen pohjapiirustus VHO:n taloa varten. ÖiÄ:s ritningsarkiv VHR. RA; Lehtikanto 1976, 141.
- 243 Carl F. Adelcrantzin poikkileikkaus- ja päätyfasadipiirustus VHO:n taloa varten. ÖiÄ:s ritningsarkiv VHR. RA. Valokuva MV (HKA); Carl F. Adelcrantzin yläkerran pohjapiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 4.6.1776. ÖiÄ:s ritningsarkiv VHR. RA; Carl F. Adelcrantzin alakerran pohjapiirustus VHO:n taloa varten. ÖiÄ:s ritningsarkiv VHR. RA; Carl F. Adelcrantzin itäfasadipiirustus VHO:n taloa varten. ÖiÄ:s ritningsarkiv VHR. RA; Carl F. Adelcrantzin maakerroksen pohjapiirustus VHO:n taloa varten. ÖiÄ:s ritningsarkiv VHR. RA.
- 244 VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 30.10.1786. VHOa. VMA.
- 245 Fogelmarck 1957, 64–65, 284.
- 246 Vrt. esim. de Neufforge, Volume II, 1757, 75, 83, 110, 125.
- 247 Lilius 1992, 41.
- 248 Vrt. esim. Fogelmarck 1957, 249, kuva 231.
- 249 Vrt. esim. Briseux, tome premier, 1761, 34, 71.

-
- 250 Vrt. Jacques-Germain Soufflot, Elevation de l'avant corps du milieu, de l'Hotel Dieu de Lyon (päiväämätön). KB; Fogelmarck 1957, 240, kuva 222.
- 251 Vrt. esim. Stavenow 1927, 152, kuva 62 ja s. 158–159, kuvat 68–69.
- 252 Fogelmarck 1957, 485, 250.
- 253 Fogelmarck 1957, 163–164; Vrt. Stavenow 1927, 145, kuva 57 ja s. 242, kuva 122 ja s. 261, kuva 139.
- 254 Stavenow 1927, 236–237.
- 255 Stavenow 1927, 237–238, kuva 120.
- 256 Fogelmarck 1957, 22.
- 257 Fogelmarck 1957, 485. – Kungl. Maj:ts nådiga brev till överintendenten den 23 okt. 1775. ÖIA:s arkiv. RA.
- 258 Lehtikanto 1976, 121; Bendz 1935, 83.
- 259 Nordberg 1964, 378; Blomstedt 1973, 193.
- 260 Blomstedt 1976, 14; Alkio 1951, 404.
- 261 Fogelmarck 1957, 62, 64; Carl J. Elfströmin itä- ja länsifasadipiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 5.5. 1788. Valokuva KM (hist. vastuualue); Stavenow 1927, 156, kuva 66 ja s. 157, kuva 67.
- 262 Carl J. Elfströmin itä- ja länsifasadipiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 5.5.1788. Valokuva KM (hist. vastuualue).
- 263 Lehtikanto 1976, 141; Carl J. Elfströmin itä- ja länsifasadipiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 5.5.1788. Valokuva KM (hist. vastuualue).
- 264 Fogelmarck 1957, 487.
- 265 Carl J. Elfströmin itä- ja länsifasadipiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 5.5.1788. Valokuva KM (hist. vastuualue).
- 266 Lehtikanto 1976, 129.
- 267 Fogelmarck 1957, 487–488.
- 268 VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 27.4. ja 6.5.1785. VHOa. VMA.
- 269 Ibid.
- 270 Ibid.

-
- 271 Gardberg, I, 1979, 312.
- 272 VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 27.4.1785. VHOa. VMA.
- 273 Luukanen 1967, 10. HYTHL.
- 274 VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 27.4.1785. VHOa. VMA.
- 275 Fogelmarck 1957, 488.
- 276 VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirjat 6.5.1785. VHOa. VMA.
- 277 Lehtikanto 1976, 146; Appelgren, X, 1974, 10–11.
- 278 Lehtikanto 1976, 146; Hyvönen 1994, 66–67.
- 279 Lehtikanto 1976, 146.
- 280 Lehtikanto 1976, 146; VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 6.5.1785. VHOa. VMA.
- 281 Lehtikanto 1976, 147; VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 6.5.1785. VHOa. VMA.
- 282 VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 30.10.1786. VHOa. VMA.
- 283 Lederle 1937, 11; Kisch 1955, 53–54.
- 284 Fogelmarck 1957, 488.
- 285 Lehtikanto 1976, 147.
- 286 VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 30.10.1786. VHOa. VMA.
- 287 Stenbock 1915, 116–117.
- 288 Strömbom 1915, 180, 106.
- 289 Harju, Virpi, Vaasan hovioikeuden taideteoksia ja esineistöä. Kustaa III:n hovioikeudesta uuden Vaasan hovioikeuteen. Esineistön inventointi ja tutkimus. Vaasa 1988, 2–3. VHO:n perinnehuone.
- 290 Lehtikanto 1976, 147, 184; Räkningar för Kongl. HofRätts Residence Hus Byggnaden i Vasa åren 1777–1784. Credit 1, 2 ja 3, 1783. Vaasan hovioikeuden rakennuksen ja puiston asiakirjat 1776–1784. VHOa. VMA. – Kustaa III:n muotokuvan kehyksen alalaidan keskellä on nimikilpi, jossa on merkintä GIFWIT AF K. GUSTAF III TILL DES UTI WASA INSTIFTADE HOFRÄTT.
- 291 Meinander, I, 1931, 150.

- ²⁹² Lehtikanto 1976, 147; VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 30.10.1786. VHOa. VMA.
- ²⁹³ Lehtikanto 1976, 147–148; VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 30.10.1786. VHOa. VMA.
- ²⁹⁴ Meinander, I, 1931, 150–151. – Meinanderin mukaan maalaus on vähän muunneltuna toisinto Göötan hovioikeudessa ja Jordbergassa Skånessa olevista maalauksista.
- ²⁹⁵ Harju, Virpi, Vaasan hovioikeuden taideteoksia ja esineistöä. Kustaa III:n hovioikeudesta uuden Vaasan hovioikeuteen. Esineistön inventointi ja tutkimus. Vaasa 1988, 6–7. VHO:n perinnehuone.
- ²⁹⁶ VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 30.10.1786. VHOa. VMA.
- ²⁹⁷ Svenskt möbellekikon, band två, 1961, palsta 686–688; Hyvönen – Kokki 1992, 156; Harju, Virpi, Vaasan hovioikeuden taideteoksia ja esineistöä. Kustaa III:n hovioikeudesta uuden Vaasan hovioikeuteen. Esineistön inventointi ja tutkimus. Vaasa 1988, 30, 32. VHO:n perinnehuone. – Tuolin etusarjan alapuolella on kylmäleima MLB. Suullisen perimätiedon mukaan istuimen pohjassa on ollut tekijän vahaleima. Todennäköisesti kysymyksessä oli kuitenkin ammattikunnan paperileima, josta on säilynyt istuimen alla takasarjassa hieman jälkiä. Leima katosi 1930-luvulla tuntemattomalla tavalla. Erään kertomuksen mukaan se hävisi ruotsalaisen turistiryhmän käynnin aikoihin.
- ²⁹⁸ Lehtikanto 1976, 148–149, 180; J. P. Savanderin laskutosite 8.2.1848, n:o 2. Vaasan hovioikeuden tarvevarojen tositteet 1841–1864. VHOa. VMA.
- ²⁹⁹ Lehtikanto 1976, 123, 148; Harju, Virpi, Vaasan hovioikeuden taideteoksia ja esineistöä. Kustaa III:n hovioikeudesta uuden Vaasan hovioikeuteen. Esineistön inventointi ja tutkimus. Vaasa 1988, 30. VHO:n perinnehuone.
- ³⁰⁰ VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 30.10.1786. VHOa. VMA; Pipping – Sidenbladh – Elfström 1995, 256–257. – Petter Ernst oli Ruotsin kuuluisimpia kelloseppiä (mestari Växsjöissä 1750–1752, kellotehtailija Tukholmassa 1753).
- ³⁰¹ Whittick 1961, 239.
- ³⁰² VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 30.10.1786. VHOa. VMA.
- ³⁰³ Lehtikanto 1976, 123, 148; VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 30.10.1786. VHOa. VMA.
- ³⁰⁴ Harju 1996, 68–69; Vaasan hovioikeuden pöytäkirja 7.10.1987, 17 §. VHO:n arkisto.
- ³⁰⁵ Harju 1996, 44; Nordberg 1964, 356; Holmbergh 1995, 74, 76–90, 33 katso kuva 21; Blomstedt 1973, 209; Bendz 1935, 248, 249 katso kuva.

-
- 306 Blomstedt 1973, 209–210.
- 307 Holmbergh 1995, 26.
- 308 Lehtikanto 1976, 145; VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 20.10.1817. VHOa. VMA.
- 309 Lehtikanto 1979, 145; Rotkirchin kuoleman jälkeen 19.6.1833 pidetyn laamanninkatselmuksen pöytäkirja. VHOa. VMA.
- 310 Harju 1996, 20.
- 311 Lehtikanto 1976, 131, 133.
- 312 Carl F. Adelcrantzin yläkerran pohjapiirustus VHO:n taloa varten, hyväksytty 4.6.1776. ÖIÄ:s ritningsarkiv VHR. RA; VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 6.5.1785. VHOa. VMA.
- 313 Lehtikanto 1976, 133.
- 314 Carl L. Engelin yläkerran pohjapiirustus VHO:n taloa varten, päiväys 15.8.1825. RH:n piirustusarkisto. KA.
- 315 Lehtikanto 1976, 133.
- 316 Lehtikanto 1976, 150; Johan Erik Lindhin 20.7.1819 allekirjoittama sopimus. Vaasan hovioikeuden rakennuksen ja puiston asiakirjat 1785–1857. VHOa. VMA.
- 317 Luukanen 1967, 19. HYTHL.
- 318 Lehtikanto 1976, 150.
- 319 Lehtikanto 1976, 150–151.
- 320 Harju 1996, 54, 56.
- 321 Harju, Virpi, Vaasan hovioikeuden taideteoksia ja esineistöä. Kustaa III:n hovioikeudesta uuden Vaasan hovioikeuteen. Esineistön inventointi ja tutkimus. Vaasa 1988, 66–67. VHO:n perinnehuone; Harju 1996, 56.
- 322 Erkki Rintalan kirjoitelma keisari Aleksanteri I:n ja kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikovin vierailuista Vaasan hovioikeudessa. Kirjoitelma Vaasan hovioikeuden irtaimiston inventaarioluetteloa varten 9.4.1984. VHO:n perinnehuone; Harju, Virpi, Vaasan hovioikeuden taideteoksia ja esineistöä. Kustaa III:n hovioikeudesta uuden Vaasan hovioikeuteen. Esineistön inventointi ja tutkimus. Vaasa 1988, 66, 69. VHO:n perinnehuone; Rintala 1996, 54.
- 323 Harju, Virpi, Vaasan hovioikeuden taideteoksia ja esineistöä. Kustaa III:n hovioikeudesta uuden Vaasan hovioikeuteen. Esineistön inventointi ja tutkimus. Vaasa 1988, 66–67. VHO:n perinnehuone; Harju 1996, 56.

-
- 324 Pöykkö 1978, 146; Henrikson 1993, 304.
- 325 Lexikon der alten Welt 1965, p. 789–790.
- 326 Lehtikanto 1976, 151.
- 327 Satulaseppä Abraham Berlinin kuittaama lasku 27.8.1821, n:o 29. Vaasan hovioikeuden tarvevarojen tilit 1778–1915. VHOa. VMA.
- 328 Lehtikanto 1976, 151; Hovioikeudenneuvos Olof Langensteinin 2.6.1820 antama vakuutus kauppias Iwan Sergejeffille ja kauppias Iwan Sergejeffin tilitys 9.2.1821. Vaasan hovioikeuden tarvevarojen tilit 1778–1915. VHOa. VMA.
- 329 Lehtikanto 1976, 151; K. S. Nilsonin laskutosite 31.12.1887, n:o 78. Vaasan hovioikeuden tarvevarojen tositteet 1885–1896. VHOa. VMA.
- 330 Lehtikanto 1976, 151, 153. – Johan Hedmanin syntymäaika ei ole toistaiseksi selvittynyt.
- 331 Turun maakunta-arkiston kirje Vaasan hovioikeudelle 19.4.1984 koskien puuseppämestari Eric Johan Lönnrothin sukutukimusta. VHO:n perinnehuone.
- 332 Lehtikanto 1976, 153; Puuseppämestari Eric Johan Lönnrothin laskutosite 18.6.1835, n:o 25. Vaasan hovioikeuden tarvevarojen tositteet 1830–1843. VHOa. VMA.
- 333 Lehtikanto 1976, 153; Tosite 31.12.1846, n:o 21. Vaasan hovioikeuden tarvevarojen tilit 1778–1915. VHOa. VMA.
- 334 Harju, Virpi, Vaasan hovioikeuden taideteoksia ja esineistöä. Kustaa III:n hovioikeudesta uuden Vaasan hovioikeuteen. Esineistön inventointi ja tutkimus. Vaasa 1988, 99–100. VHO:n perinnehuone; Harju 1996, 74.
- 335 Alkio 1951, 421.
- 336 Lehtikanto 1943, 81.
- 337 Harju 1996, 20.
- 338 Carl A. Edelfeltin piirustukset Vaasan hovioikeudentalon muuttamiseksi sotilaskasarmiksi, päiväys joulukuussa 1855. RH:n piirustusarkisto, KA; Lehtikanto 1943, 82.
- 339 Lehtikanto 1943, 81–83; Petterson, X, 1985, 510–511.
- 340 Lehtikanto 1943, 84.
- 341 Lehtikanto 1976, 137, 141.

- 342 Harju 1996, 21. – Setterberg oli syntyperältään ruotsalainen arkkitehti. Hän siirtyi vuonna 1853 Ruotsista Vaasaan vt. lääninarkkitehdiksi. Vakinaisen nimityksen hän sai vuonna 1855. Vuonna 1854 hänet oli nimitetty myös Vaasan kaupunginarkkitehdiksi.
- 343 Ibid.
- 344 Lehtikanto 1981, 18.
- 345 Harju 1996, 21–23.
- 346 Lilius, 4, 1989, 27; Harju 1996, 22.
- 347 Carl F. Adelcrantzin yläkerran pohjapiirustus VHO:n taloa varten, hyväksytty 4.6.1776. ÖIÄ:s ritningsarkiv VHR. RA; Carl A. Setterbergin uuden hovioikeudentalon toisen kerroksen pohjapiirustus, lokakuu 1855. VHOa. VMA.
- 348 Ibid.
- 349 Harju 1996, 33.
- 350 Ibid.
- 351 Harju 1996, 36, 41–42.
- 352 Vaasan hovioikeuden kalustoluettelo (päivämätön, todennäköisesti 1862). VHOa. VMA.
- 353 Harju 1996, 43.
- 354 Harju 1996, 43–44.
- 355 Harju 1996, 67, 70–72. Uudet kalusteet valmisti vaasalainen puuseppämestari Anders Christian Ekholm (1818–1884). Ekholmilta tilattuun sarjaan kuului mm. istuntosalien kalusto, joka käsittää 20 pöytää ja yhtä monta nojatuolia sekä 12 pikkutuolia. Myöhemmin istuntosaleihin on teetetty lisää pöytiä ja nojatuoleja, jotka ovat samanlaiset kuin puuseppämestari Ekholmin valmistamat. Ne eivät ole enää eriteltävissä tekijän mukaan. Pöydät edustavat lähinnä biedermeieria. Myös istuntosalien sihteerin ja esittelijän pöytä edustaa Ekholmin mallistoa. Ekholmin valmistamia istuntosalien uusrokoonojatuoleja, joita oli yhteensä 20 kappaletta, käytettiin ja käytetään edelleen pääasiallisesti jäsenten tuoleina istuntopöydän ympärillä. Vanhan tiedon mukaan myös istuntosalien uusrenessanssia olevat säädöskokoelman hyllykaapit olisivat Ekholmin valmistamat vuodelta 1862. Samoin nykyisessä presidentin huoneessa (aikaisemmin plenumsalin ja toisen istuntosalin etuhuoneessa eli presidentin entisessä huoneessa) oleva uusrokookalusto, johon kuuluu kaksi sohvaa ja kahdeksan vastaavanlaista tuolia, on hänen valmistamansa.
- 356 Harju 1996, 67. – Hovioikeudentalon vanhaa esineistöä myytiin kaupungin huutokauppakamarissa 14.6.1862 (Lehtikanto 1976, 178).

-
- 357 Harju 1996, 67–70.
- 358 Harju 1996, 73–74.
- 359 Rintala 1996, 45.
- 360 Digert 1996, 14; Hermerén 1969, 78–79, 99; Broms – Paavola 1991, 107. Katso myös Lilius, Henrik, Arkkitehtuurin historian tutkimusmenetelmistä. Arkkitehti 6. 1976, 46–47; Lilius, Henrik, Arkkitehtonisten muotojen merkitykset. Arkkitehti 4. 1978, 18 ja Lilius, Henrik, Arkkitehtuurin historia rakentamisen historiana. Arkkitehti 4. 1980, 45–46.
- 361 Digert 1996, 14; Tengström, I, 1997, 16–17, 19–20; Tengström, I–II, 1997, passim.
- 362 Digert 1996, 14; Kandel 1992, 93–94; Broms – Paavola 1991, 107, 109.
- 363 Digert 1996, 14; Tengström, I–II, 1997, passim.
- 364 Digert 1996, 14.
- 365 Ibid.
- 366 Fogelmarck 1957, 489.
- 367 Digert 1996, 14.
- 368 Gripenberg 1969, 104 – Vaasan hovioikeuden perustamisen yhteydessä (1776) Kustaa III määräsi tarpeettomien kustannusten välttämiseksi hovioikeuden jäsenille yhdenmukaisen mustan puvun, joka on ensimmäisiä hallituksen määräämiä virkapukujamme.
- 369 Digert 1996, 15.
- 370 Ibid.
- 371 Lederle 1937, 13.
- 372 Rulf 1829, 73.
- 373 Pöykkö 1972, 179; Gustafson 1957, 25.
- 374 Pöykkö 1972, 169; Vitruvius 1586, 13.
- 375 Stieglitz, Erster Theil, 1792, 470.
- 376 Pöykkö 1972, 168; Winckelmann 1762, 22–25.
- 377 Pöykkö 1972, 168; Gustafson 1957, 31.
- 378 Fogelmarck 1957, 13, 85, 283.

-
- 379 K. V. Åkerblom, Vasa hovrätt – Korsholms Kyrka bygges. Vasabladet 21.11.1950. Nr 269.
- 380 Harju 1996, 42.
- 381 Vrt. Lexikon der christlichen Ikonographie 1972, 145.
- 382 Kisch 1955, 149; ks. Tafel XIII, 67.
- 383 Erkki Rintalan tiedonanto 12.1.1996.
- 384 Lavedan 1931, 413, 588; Stridbeck 1956, 161.
- 385 Larousse, 8 (F-G), s.a., 56.
- 386 Kort presentation av märkligare föremål tillhörande Kungl Maj:ts och Rikets Svea Hovrätt 1974, 16.
- 387 Lexikon der alten Welt 1965, p. 1965–1966.
- 388 Ernst von Moeller, Die Waage der Gerechtigkeit. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 9, 1907, 275.
- 389 Henrikson, 1–2, 1993, 278.
- 390 Pauly – Wissowa, VA 2 Thapsos bis Thesara, 1934, 1627; Henrikson, 1–2, 1993, 339. – Näitä asioita käsitellään useissa antiikkia koskevissa teoksissa.
- 391 Roscher, I 1, 1884–1890, 1018–1019, 659.
- 392 Alciat 1566, 36; Roscher, III 1, 1897–1909, 134.
- 393 Roscher, II 1, 1890–1897, 762. – Näitä asioita käsitellään useissa antiikkia koskevissa teoksissa.
- 394 Pauly – Wissowa, Aal bis Alexandros, 1893, 598–599.
- 395 Roscher, I 1, 1884–1890, 86; Roscher, II 1, 1890–1897, 762. – Aequitas-nimen vanhin muoto on Aecetia, joka esiintyy erään vulcilaisen maljan piirtokirjoituksessa, AECETIAI POCOLOM.
- 396 Kisch 1955, 53–54.
- 397 Kisch 1955, 53. Katso myös Kissel 1984, 24.
- 398 Kisch 1955, 54.
- 399 Kisch 1955, 55.
- 400 Ibid.

-
- 401 Lederle 1937, 7.
- 402 Lederle 1937, 12.
- 403 Lederle 1937, 9.
- 404 Ibid.
- 405 Lederle 1937, 9–11.
- 406 Kisch 1955, 55. Katso myös Nisbeth 1995, 23.
- 407 Lederle 1937, 13. Katso myös Kissel 1984, 11.
- 408 Lederle 1937, 13, 8.
- 409 VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 30.10.1786. VHOa. VMA.
- 410 Lederle 1937, 8.
- 411 Ernst von Moeller, Die Waage der Gerechtigkeit. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 9, 1907, 269; Kissel 1984, 92.
- 412 Lavedan 1931, 155.
- 413 Ernst von Moeller, Die Waage der Gerechtigkeit. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 9, 1907, 274.
- 414 Ernst von Moeller, Die Waage der Gerechtigkeit. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 11, 1907, 346–347, 350, 348.
- 415 Ernst von Moeller, Die Waage der Gerechtigkeit. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 10, 1907, 300.
- 416 Dictionnaire des Symboles 1969, 86.
- 417 Ernst von Moeller, Die Waage der Gerechtigkeit. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 10, 1907, 298.
- 418 Ernst von Moeller, Die Waage der Gerechtigkeit. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 10, 1907, 299.
- 419 Ernst von Moeller, Die Waage der Gerechtigkeit. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 10, 1907, 299, 298.
- 420 Ernst von Moeller, Die Waage der Gerechtigkeit. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 10, 1907, 301–304.
- 421 Ernst von Moeller, Die Waage der Gerechtigkeit. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 9, 1907, 270–271, 274.

-
- 422 Ernst von Moeller, Die Augenbinde der Justitia. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 4, 1905, 107.
- 423 Haastateltu Ista Paavo Alkiota, 6.7.1968 Vaasassa, Leena Rautio. Tampereen yliopiston kansanper. laitoksen nauhakopioita. VHO:n perinnehuone; Ernst von Moeller, Die Augenbinde der Justitia. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 4, 1905, 110. Katso myös Kissel 1984, 82–84.
- 424 Ernst von Moeller, Die Augenbinde der Justitia. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 4, 1905, 112.
- 425 Ernst von Moeller, Die Augenbinde der Justitia. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 5, 1905, 142–143.
- 426 Kisch 1955, 54.
- 427 Ernst von Moeller, Die Augenbinde der Justitia. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 4, 1905, 114, 117 ja Nr 5, 1905, 141, 147.
- 428 Ernst von Moeller, Die Augenbinde der Justitia. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 5, 1905, 143.
- 429 Ernst von Moeller, Die Augenbinde der Justitia. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 5, 1905, 144.
- 430 Ernst von Moeller, Die Augenbinde der Justitia. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 5, 1905, 144–145.
- 431 Ernst von Moeller, Die Augenbinde der Justitia. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 5, 1905, 146–147; Pyhä Raamattu. Vanha Testamentti, Jesaja 33: 15, 1968, 798.
- 432 Ernst von Moeller, Die Augenbinde der Justitia. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 4, 1905, 108; Nr 5, 1905, 145.
- 433 Ernst von Moeller, Die Augenbinde der Justitia. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 5, 1905, 147.
- 434 Ernst von Moeller, Die Augenbinde der Justitia. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 5, 1905, 145–146.
- 435 Ernst von Moeller, Die Augenbinde der Justitia. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 4, 1905, 119–122.
- 436 Ernst von Moeller, Die Augenbinde der Justitia. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 5, 1905, 147–148, 150–151.
- 437 Ernst von Moeller, Die Augenbinde der Justitia. Zeitschrift für christliche Kunst. Nr 4, 1905, 113 ja Nr 5, 1905, 152.
- 438 VHO:n rakennuksen katselmuspöytäkirja 30.10.1786. VHOa. VMA.

-
- 438 Lavedan 1931, 413, 588; Stridbeck 1956, 161.
- 440 Lavedan 1931, 413, 588.
- 441 Larousse, 8 (F - G), s.a., 56; Kisch 1955, 135, ks. Tafel I, 9.
- 442 Dictionnaire des Symboles 1969, 442.
- 443 Larousse, 8 (F - G), s.a., 1292.
- 444 Kisch 1955, 149; ks. Tafel XIII, 67.
- 445 Samaa ajattelutapaa ilmentää heraldiikassa Kristuksen vaakuna, jossa on kuvattu kaikki kidutusvälineet, joilla häntä on kidutettu. - Leif Tengstömin tiedonanto 6.9.1997.
- 446 Gripenberg 1969, 104, 111.
- 447 Blomstedt 1976, 24.
- 448 Modée, Tionde delen, 1781, 612.

LYHENTEET

HYTHL	Helsingin yliopiston taidehistorian laitos
KA	Kansallisarkisto
KB	Kungl. biblioteket (Ruotsin Kuninkaallinen kirjasto)
KBS	Kungl. Byggnadsstyrelsen (Ruotsin Kuninkaallinen Rakennushallitus)
KM (hist. vastuualue)	Kansallismuseon historian vastuualue
OM	Oikeusministeriö
PM	Pohjanmaan museo
RA	Riksarkivet (Ruotsin valtionarkisto)
VHO	Vaasan hovioikeus
VHOa	Vaasan hovioikeuden arkisto
VHR	Vasa hovrätt
VMA	Vaasan maakunta-arkisto
ÖIÄ	Överintendentsämbetet (Ruotsin yli-intendentinvirasto)

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

HELSINGIN YLIOPISTON TAIDEHISTORIAN LAITOS, HELSINKI.

Luukanen, Elina, Vaasan hovioikeus Kustaa III:n huomattavin profaanirakennus Suomessa. Proseminariesitelmä 29.9.1967.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTON TAIDEHISTORIAN LAITOS, JYVÄSKYLÄ.

Broner-Bauer, Kaisa, Lausunto Virpi Harjun lisensiaatintyöstä 'Vanhan Vaasan hovioikeudentalo Kustaa III:n valistuspyrkimysten monumentti. Hovioikeudentalon ja oikeuden tunnuksien ikonografiasta', 12.4.1995.

Harju, Virpi, Vanhan Vaasan hovioikeudentalo Kustaa III:n valistuspyrkimysten monumentti. Hovioikeudentalon ja oikeuden tunnuksien ikonografiasta. Lisensiaatintyö 1995.

KANSALLISARKISTO, HELSINKI.

Keskinäinen palovakuutusyhtiö Tarmon arkisto.

Vaasan hovioikeuden rakennuksen palovakuutusasiakirja 7.-
8.4.1819. N:o 127/1820.

Korkeimman oikeuden arkisto.

Maanmittari Fredrik Rönholm (1716–1800), Vaasan uusi asemakaava, päiväys 7.5.1782 ja 1783. (Grundritning öfver Residence och Stapel = Staden Wasa, Gamla och Nya Tomter jämte Gator Belägen uti Österbottn, Korsholms Södra Härad och Fögderie Författad – – under den 7 Majj 1782 samma Åhr, och 1783 af F. Rönholm).

Rakennushallituksen piirustusarkisto.

Carl Albert Edelfelt (1818–1869), Piirustukset Vaasan hovioikeuden-talon muuttamiseksi sotilaskasarmiksi, päiväys joulukuussa 1855. (Projekt-Ritning till Förändring af Wasa Hof-rätts-Byggnader till Kasern, den December 1855).

Carl Ludvig Engel (1778–1840), Vaasan hovioikeuden arkistotalon piirustus, päiväys 16.4.1821. Vaasan hovioikeuden kaupungin-osan asemapiirustus, päiväys 9.8.1825; Vaasan hovioikeuden yläkerran pohjapiirustus, päiväys 15.8.1825. (Ritning till en flugu byggnad af sten, att upföras på Östra sidan af Kejsarliga Wasa Hof-rätts tomten; Wasa Hof-rätts hus. Situations Ritning, d. 9 Aug. 1825; Tredje wåningen, d. 15 Aug. 1825).

Vaasan hovioikeuden vahtimestarin asunnon piirustukset, päiväys Helsingissä Intendentinkonttorissa 8.5.1846, E. Lohrmann, Jean Wiik ja Carl Albert Edelfelt. (Ritning till en Waktmästarebyggnad af sten, att uppföras på södra sidan af Hof-Rätts tomten i Wasa).

Riksarkivet (Ruotsin valtionarkisto), mikrofilmit.

Strödda finska räkenskaper och handlingar 1734–1808, Ernst Philip Thomanin sopimus 13.12.1802 ja Vaasassa päivätty kuitti 6.9.1803.

Senaatin arkisto.

Senaatin kirjediaari KD 1841 29/453.

KANSALLISMUSEO, HELSINKI.

Historian vastualueen kuva-arkisto.

KUNGL. AKADEMIEN FÖR DE FRIA KONSTERNA, TUKHOLMA.

Kuva-arkisto.

KUNGL. BIBLIOTEKET, TUKHOLMA.

Der K. K. Justiz-Palast in Wien von Alexander von Wielemans, Wien 1888.
Plansch 1-2.

Jacques-Germain Soufflot (1713–1780), Elevation de l'avant corps du milieu, de l'Hotel Dieu de Lyon. Executé sur les desseins de J. G. Soufflot, Chevalier de l'ordre de St. Michel, Architecte du Roy, et de son Academie Royale d'Architecture; Controlleur général des Batiments de Sa Majesté (päiväämätön).

POHJANMAAN MUSEO, VAASA.

Beskrifning på Wasa Stads Gamla och Nya Tomter, med Quadrata innehället på begge, jämte hvad Tillökning, som fullit på de Gambla äfven Tomt jordens innehåll upprättad Åhren 1783 och 1784 af under-teknad Landtmätare. Kartavdelningen. Lantmätarsstyrelsens leveranser 1892. Sveriges Riksarkivet. Valokopio.

Carl Fredrik Adelcrantz (1716–1796), Vaasan hovioikeudentalon itäfasadipiirustus. (Facade af Kongl Wasa Hof-Rätts hus åt Gården).

Carl Fredrik Adelcrantz (1716–1796), Vaasan hovioikeudentalon tornin piirustus, päiväys 8.7.1783. (Dessein till Tornbyggnad öfver Kgl hofrättshuset i Wasa, d. 8 Juli 1783).

Kuva-arkisto.

RIKSARKIVET, TUKHOLMA.

Överintendentsämbetets arkiv.

Koncept till överintendentens skrivelse till Kungl. Maj:t den 26 maj 1776.

Kongl. Maj:ts nådiga Brev 1768–1794 (23.10.1775, 18.6.1776).
Silfersparres brev till Kungl. Maj:t 26.7.1777.

Överintendentsämbetets ritningsarkiv.

- Carl Fredrik Adelcrantz (1716–1796), Vaasan hovioikeudentalon alamaa- ja yläkerroksen pohjapiirustus. Yläkerroksen pohjapiirustuksessa merkintä, hyväksytty 4.6.1776. (Grundritning af Kongl HofRättshuset i Wasa nedre wåhningen; Grundritning af Kongl Wasa Hof=Rätts Hus jord wåhningen; Grundritning af Kongl Wasa Hof=Rätts hus öfra wåhningen, approberat i lägret på Ladugårdsgärd den 4 Junii 1776).
- Carl Fredrik Adelcrantz (1716–1796), Vaasan hovioikeudentalon itä- ja sivufasadipiirustukset sekä länsifasadipiirustukset. (Facade af Kongl Wasa Hof=Rätts hus åt Gården; Profil af Kongl HofRätts huset i Wasa tagen midt öfver huset; Dessein till Kongl HofRättshuset i Wasa Facade utåt Stora Planen; Facade af Kongl Wasa HofRätts hus åt Torget, Kong. Mt. d. 22 Majj 1776).
- Upvist Kongl Gödha hofrätt den 25 Junii 1776 och af Kongl hofrätten föreslagit och utvalde, A. J. Bergvald. Project till öfra wåhningens indelning i Kongl. Hofrättshuset i Jönköping; Plan af Kongl Hofrättshusets öfra wåning i Jönköping; Plan af Kongl Hof=Rättshusets undra wåning i Jönköping.

VAASAN HOVIOIKEUDEN ARKISTO, VAASA.

Vaasan hovioikeuden pöytäkirja 7.10.1987.

VAASAN HOVIOIKEUDEN PERINNEHUONE, VAASA.

Harju, Virpi, Vaasan hovioikeuden taideteoksia ja esineistöä. Kustaa III:n hovioikeudesta uuden Vaasan hovioikeuteen. Esineistön inventointi ja tutkimus. Vaasa 1988.

Kuning:sen Maj:tin Armollinen JULISTUS, Maaherran Läänein tarpellisesta jaosta Suomesa, ja Wasan Kaupungijn asetetusta Kuning:sesta Howrätistä. Annettu Hämelinnasa s. 20. p. Kesä-Kuusa 1775. (Kruunu) Cum Gratia & Privilegio S:ae R:ae Maj:tis. Stokholmisa, Präntätty Kuningallisesa Suomalaisesa Präntisä, Wuonna 1775. VHO:n perinnehuone. (Kopio).

Kuva-arkisto.

Protokolla Pidetty Kuning:sta Wasan Hof=Rättiä Juhlallisesti Sisällewihtäisä Stokholmin Linnassa s. 28. p. Kesä=Kuusa 1776 Edellä Puolen Päiwän. (Kruunu). Cum Gratia & Privilegio S:ae R:ae Maj:tis. Stokholmisa, Präntätty Kuningallisesa Suomalaisesa Präntisä, Wuonna 1776. (Kopio).

Rintala, Erkki, Kirjoitelma keisari Aleksanteri I:n ja kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikovin vierailusta Vaasan hovioikeudessa. Kirjoitelma

- Vaasan hovioikeuden irtaimiston inventaarioluetteloa varten 9.4.1984.
- Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksen nauhakopioita. "Vanhan Vaasan hovioikeudentalo". Haastateltu oikeustieteen tohtori h.c., hovioikeudenneuvos (sittemmin hovioikeuden presidentti) Ista Paa-vo Alkiota (1902–1983) 6.7.1968 Vaasassa hum. kand. Leena Rautio.
- Tarton Valtionyliopiston Tieteellisen kirjaston johtajan L. Peepin kirje Vaasan hovioikeudelle 10.11.1983 koskien Tarton hovioikeuden rakennusta.
- Turun maakunta-arkiston kirje Vaasan hovioikeudelle 19.4.1984 koskien puuseppämestari Eric Johan Lönnrothin sukutukimusta.
- Vaasan hovioikeuden pöytäkirjoja 1970–1976. Helsingin hovioikeuden uuden rakennuksen perustamissuunnitelmaa laatimaan asetetun toimikunnan kertomus opintomatkestasta Ruotsiin 6.–9.3.1973.
- Valtioneuvoston kirjeet vuodelta 1976. Oikeusministeriön päätösluettelo 9.8.1976, n:o 1559/29/ 73014 OM.

VAASAN MAAKUNTA-ARKISTO, VAASA.

Vaasan hovioikeuden arkisto.

- Carl Axel Setterberg (1812–1871), uuden hovioikeudentalon toisen kerroksen pohjapiirustus, lokakuu 1855. (Project till Byggnad för Höga Kronans Embetsverk att upphöras i Nikolaistad. Plan af Andra Wåningen).
- Laamannin tarkastusoikeuden pöytäkirjat 20.6.1833 ja 30.10.1844.
- Rotkirchin kuoleman jälkeen 19.6.1833 pidetyn laamanninkatselmuksen pöytäkirja.
- Senaatin kirje Vaasan hovioikeudelle 19.8.1846.
- Vaasan hovioikeuden kalustoluettelo (päiväämätön, todennäköisesti 1862).
- Vaasan hovioikeuden rakennuksen ja puiston asiakirjat 1776–1784. Räkningar för Kongl. HofRätts Residence Hus Byggnaden i Vasa åren 1777–1784. Credit 1, 2 ja 3, 1783.
- Vaasan hovioikeuden rakennuksen ja puiston asiakirjat 1785–1857. Johan Erik Lindhin 20.7.1819 allekirjoittama sopimus.
- Vaasan hovioikeuden rakennuksen katselmuspöytäkirjat 27.4.1785, 6.5.1785, 30.10.1786 ja 20.10.1817.
- Vaasan hovioikeuden tarvevarojen tilit 1778–1915.
Hovioikeudenneuvos Olof Langensteinin 2.6.1820 antama vakuutus kauppias Iwan Sergejeffille ja kauppias Iwan Sergejeffin tilitys 9.2.1821.
Satulaseppä Abraham Berlinin kuittaama lasku 27.8.1821, n:o 29.
Tosite 31.12.1846, n:o 21.
- Vaasan hovioikeuden tarvevarojen tositteet 1830–1843. Puuseppämestari Eric Johan Lönnrothin laskutosite 18.6.1835, n:o 25.

- Vaasan hovioikeuden tarvevarojen tositteet 1841–1864. J. P. Savanderin laskutosite 8.2.1848, n:o 2.
- Vaasan hovioikeuden tarvevarojen tositteet 1885–1896. K. S. Nilsonin laskutosite 31.12.1887, n:o 78.
- Vaasan hovioikeuden yleiset kirjekonseptit 25.5.1818, 12.10.1818 ja 7.11.1821.

SUULLISIA JA KIRJALLISIA TIETOJA ANTANEET

- Holmbergh, Sture, hovioikeudenneuvos, Svean hovioikeus, Tukholma.
- Letto-Vanamo, Pia, oikeushistorian dosentti, Kansainvälisen talousoikeuden instituutti, Helsinki.
- Pyysalo, Pauli, tarkastaja, oikeusministeriö, Helsinki.
- Rintala, Erkki, presidentti, Vaasan hovioikeus, Vaasa.
- Tengström, Leif, filosofian tohtori, Tukholma.

PAINETUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

- Acerbi, Giuseppe, 1983. Matka halki Suomen v. 1799. Suomea koskevan osan teoksesta *Travels through Sweden, Finland and Lapland to the North Cape*. Suomentanut Hannes Korpi-Anttila. 2. p. Porvoo.
- Alanen, J. Aulis, 1948. *Etelä-Pohjanmaan historia IV*. 1. Isostavihasta Suomen sotaan 1700–1809. Julkaisija Etelä-Pohjanmaan Historiatoimikunta. Vaasa.
- Alciat, Andreas, M.D.LXVI (1566). *Emblemata*. Lvgdvni: Apvd Gvlielmvm Rovill.
- Alkio, Paavo, 1951. "Vaasan hovioikeus 175-vuotias". Lakimies. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen aikakauskirja. Toim. Tauno Tirkkonen, Tauno Suontausta, Tauno Ellilä. 49. vuosikerta. S. 402–423. Helsinki.
- Andersson, Henrik, O. – Bedoire, Fredric, 1986. *Swedish architecture drawings 1640–1970*. Byggförlaget in cooperation with the swedish museum of architecture. Stockholm.
- Appelgren, Kari, 1974. *Johan Alm hantverksmålare i Vasa på 1700-talet*. Svenska Litteratursällskapet i Finland. Folklivsstudier X. Utgivna genom Folkkultursarkivet. Redaktör Bo Lönnqvist. Helsingfors.
- Areen, Ernst, E., 1925. *Uppsala universitetsbiblioteks byggnadshistoria I. 1620–1809*. Akademisk avhandling som med tillstånd av vittberömda filosofiska fakultetens i Uppsala humanistiska sektion för filosofie doktorsgrads vinnande till offentlig granskning framställes å lärosalen n:r IV onsdagen den 27 maj 1925 kl. 10 f. m. Uppsala.
- Aspelin, H. Em., 1892. *Wasa stads historia*. Förra delen. Nikolaistad.
- Bendz, Gunnar, 1935. *Göta hovrätt genom seklerna*. Stockholm.

- Berefelt, Gunnar, 1971. *Svensk konsthistoria, en kort översikt*. Stockholm.
- Blomstedt, Yrjö, 1973. "Turun hovioikeuden toimitilat". *Turun hovioikeus 1623 31/10 1973 Åbo hovrätt. Toimittanut Yrjö Blomstedt*. S. 186–222. Porvoo.
- Blomstedt, Yrjö, 1976. "Vaasan hovioikeus 1776–1976, 200-vuotishistorian pääpiirteitä". *Vaasan hovioikeus 1776–1976 Vasa hovrätt. Kirjoituksia ja kuvia 200-vuotistaipaleelta. Julkaissut Vaasan hovioikeus. Toimittanut Erkki Rintala*. S. 13–28. Vaasa.
- Briseux, Charles-Etienne, 1761. *L'Art de bâtir des maisons de campagne, où l'on traite de leur distribution, de leur construction & de leur décoration*. Tome premier. Paris.
- Broms, Henri – Paavola, Vesa, 1991. *Tarokki-johtaminen organisaatioiden ikuisen käsikirja*. Juva.
- Bucht, Gösta, 1945. *Härnösands historia. Del II tiden 1721–1809*. Utgiven på uppdrag av Härnösands stadsfullmäktige. Härnösand.
- Cleve, Nils, 1964. "Kartanot ja virkatalot". *Rakennusmuistomerkkimme ja niiden suojelu. Toimittanut Aarne Heimala*. S. 117–136. Porvoo.
- Dictionnaire des Symboles; Mythes, Reves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, nombres* Sous la direction de Jean Chevalier avec la collaboration de Alain Cheerbrant dessins de B. Gandet R. Laffont. Printed in France 1969. Copyright 1969 by Editions Robert Laffont and Editions Jupiter.
- Digert, Hannu, 1996. "Hovioikeuden historiallisista symboleista". *Muistoja Themiksen näyttämöltä. Kustaa III:n hovioikeuden kulttuurihistoriallisia perintöjä. Toimittaja Virpi Harju. Valtion taidemuseo ja Vaasan hovioikeus*. S.14–15. Vaasa.
- Ehdotukset Oikeudenkäyntilaitoksen uudistukseksi. Laatinut sitä varten asetettu komitea. I. Ehdotus Tuomioistuinjaiksi ynnä Perustelmat. Helsingissä 1901.
- Ehrensverd, Ulla, 1969. "Vasa hovrättsbyggnad nu Korsholms kyrka. – Vasa Stadsplan". "at förse Riket med beständige och prydliga Byggnader. Byggnadsstyrelsen och dess föregångare". *Jubileumsskrift utg. av Kungl. Byggnadsstyrelsen som kom till 1918*. S. 80–84. Stockholm.
- Ekbom, Selin, 1876. *Berättelse angående Wasa Hofrätts stiftelse, öden och verksamhet, jemte Förteckning å dess ordförande och ledamöter under första århundradet af hofrättens tillvaro. 1776–1876*. Nikolaistad.
- Elgenstierna, Gustaf, 1925. *Den introducerande svenska adelns ättartavlor I*. Stockholm.
- Elgenstierna, Gustaf, 1928. *Den introducerande svenska adelns ättartavlor IV*. Stockholm.
- Ellenius, Allan, 1984. "Imago iustitiae. Till rättvisans ikonografi under stormaktiden". *Skrifter utgivna av Institutet för Rättshistorisk Forskning rundat av Gustav och Carin Olin. Särtryckt ur Rättshistoriska studier (Serien II) Band IX*. S. 175–216. Stockholm.
- Fogelmarck, Stig, 1957. *Carl Fredrik Adelcrantz. Arkitekt. Monografier utgivna av Stockholms kommunalförvaltning 20*. Uppsala.
- Fogelmarck, Stig, 1981. *Kina Slott. Drottningholm. Bilder från Drottningholm utgiven genom Kungl. Husgerådskammaren. Redaktör Göran Alm. Strängnäs*.

- Fogelmarck, Stig, 1997. "Carl Fredrik Adelcrantz – ett olyckligt konstnärsoede". Chambers & Adelcrantz. Nationalmuseum 21.2.–20.4.1997. Nationalmusei utställningskatalog nr 596. S. 77–97. Borås.
- Gardberg, C. J., 1957. Med murslev och timmerbila. Drag ur det finländska byggnadshantverkets historia. "Med byggare i 800 år", festskrift vid Svenska Byggnästareföreningens i Helsingfors 50 års jubileum. Helsingfors.
- Gardberg, C. J., 1978. "III Från freden i Nystad till 1809. 5. Byggnadskonst och miljö, Tiden fram till århundradets mitt". *Konsten i Finland från medeltid till nutid*. Med bidrag av Bengt von Bonsdorff, Bo Lindberg, Sixten Ringbom, C. J. Gardberg, Rolf Nummelin. S. 89–103. Helsingfors.
- Gardberg, C. J., 1979. "Säätyläis- ja kaupunkikulttuuri". *Suomen kulttuurihistoria I. Ruotsin vallan aikana. Ruotsin kielestä suomentanut Irma Savolainen*. Toimituskunta: Päiviö Tommila, Aimo Reitala, Veikko Kallio. S. 267–314. Porvoo.
- Gripenberg, Ole, 1969. Civiluniformer i Finland. *Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja – Finska Fornminnesföreningens tidskrift 70*. Toimittaja – Redaktör: Lars Petterson. Helsingfors.
- Gustafson, Evald, 1957. Bild och symbol i Schinkels arkitektur. *Tidskrift för konstvetenskap XXXII. Symbolister 3*. Malmö.
- Halila, Aimo, 1967. "Rakennushallinto". *Suomen rakennushallinto 1811–1961*. Rakennushallitus. S. 7–176. Helsinki.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle yleisten alioikeuksien yhtenäistämistä koskevaksi lainsäädännöksi. 1986 vp. – HE n:o 28.
- Harju, Virpi, 1996. "Korkokuvat". *Muistoja Themiksen näyttämöltä. Kustaa III:n hovioikeuden kulttuurihistoriallisia perintöjä*. Toimittaja Virpi Harju. Valtion taidemuseo ja Vaasan hovioikeus. S. 36–42. Vaasa.
- Harju, Virpi, 1996. "Kulttuurihistoriallisten kokoelmien synty ja karttuminen". *Muistoja Themiksen näyttämöltä. Kustaa III:n hovioikeuden kulttuurihistoriallisia perintöjä*. Toimittaja Virpi Harju. Valtion taidemuseo ja Vaasan hovioikeus. S. 33–35. Vaasa.
- Harju, Virpi, 1996. "Muotokuvia kustavilaiselta ajalta nykypäiviin. Kokoelmasta ja sen synnystä". *Muistoja Themiksen näyttämöltä. Kustaa III:n hovioikeuden kulttuurihistoriallisia perintöjä*. Toimittaja Virpi Harju. Valtion taidemuseo ja Vaasan hovioikeus. S. 43–44. Vaasa.
- Harju, Virpi, – Rintala, Erkki, 1996. "Muotokuvia kustavilaiselta ajalta nykypäiviin". *Virpi Harju (taidehistoriasta) ja Erkki Rintala (henkilöistä)*. *Muistoja Themiksen näyttämöltä. Kustaa III:n hovioikeuden kulttuurihistoriallisia perintöjä*. Toimittaja Virpi Harju. Valtion taidemuseo ja Vaasan hovioikeus. S. 43–66. Vaasa.
- Harju, Virpi, 1996. "Oikeuden näyttämöt. Vanhan Vaasan hovioikeudentalo – Kustaa III:n uljas muistomerkki Suomen kansalle. Uusi hovioikeudentalo – C. A. Setterbergin kestävää arkkitehtuuria". *Muistoja Themiksen näyttämöltä. Kustaa III:n hovioikeuden kulttuurihistoriallisia perintöjä*. Toimittaja Virpi Harju. Valtion taidemuseo ja Vaasan hovioikeus. S. 16–24. Vaasa.

- Harju, Virpi, 1996. "Puuseppien taidonnäytteitä". Muistoja Themiksen näyttämöltä. Kustaa III:n hovioikeuden kulttuurihistoriallisia perintöjä. Toimittaja Virpi Harju. Valtion taidemuseo ja Vaasan hovioikeus. S. 67-72. Vaasa.
- Harju, Virpi, 1996. "Tukholmalaisia kullattuja pendyylejä". Muistoja Themiksen näyttämöltä. Kustaa III:n hovioikeuden kulttuurihistoriallisia perintöjä. Toimittaja Virpi Harju. Valtion taidemuseo ja Vaasan hovioikeus. S. 73-74. Vaasa.
- Hedman, Karl, 1928. "Hantverkare i Vasa från Stadens grundläggning år 1611 till näringsfrihetens införande år 1869. Genealogiska och biografiska anteckningar". Suomen Sukututkimusseuran julkaisuja VII. Skrifter utgivna av Genealogiska Samfundet i Finland VII. Eripainos Suomen Sukututkimusseuran Vuosikirjasta XI. Särtryck ur Genealogiska Samfundets i Finland Årsskrift XI. S. 189-322. Helsinki - Helsingfors.
- Henrikson, Alf, 1993. Antiikin tarinoita 1-2. Ruotsinkielinen alkuteos Antikens Historier. 3. p. Juva.
- Héré de Corny, Emmanuel, 1753. Plans et Élévations de la Place Royale de Nancy & des autres Édifices qui l'Environnent Bâtie par les Ordres du Roy de Pologne Duc de Lorraine. Dedié au Roy de France par Héré Premier Architecte de sa Majesté Polonoise. Paris.
- Hermerén, Göran, 1969. Representation and Meaning in the Visual Arts. A Study in the Methodology of Iconography and Iconology. Lund Studies in Philosophy 1. Lund.
- Hjorth, Ragnar, 1956. Restaurering och rekonstruktion av Gustaf III:s paviljong på Haga. Stockholm.
- Holmbergh, Sture, 1995. Rundvandringar i Svea Hovrätts byggnader. Juristförlaget. Stockholm.
- Hüttel, Richard, 1993. "Place Royale (Place Stanislas) Nancy, France". International Dictionary of Architecture 2. Editor Randall J. van Vynckt. Translated from the German by Marijke Rijsberman. Detroit, London & Washington.
- Hyvönen, Heikki, 1992. "Kustavilaisen ajan sisustaminen ja Suomessa toimineet puuseppämestarit vuosina 1772-1809". Kustaa III:n aikaan Från tredje Gustafs dagar. Heinolan Kaupunginmuseon julkaisuja no 1. Toimitus Heikki Hyvönen. S. 66-133. Lahti.
- Hyvönen, Heikki, 1994. "Suomessa toimineet puuseppämestarit vuosina 1810-1830". Empire. Heinolan Kaupunginmuseon julkaisuja no 3. Toimitus Kari-Paavo Kokki, Timo Ronkainen. S. 28-74. Lahti.
- Hyvönen, Heikki - Kokki, Kari-Paavo, 1992. "Esineluetelo". Kustaa III:n aikaan Från tredje Gustafs dagar. Heinolan Kaupunginmuseon julkaisuja no 1. Toimitus Heikki Hyvönen. S. 134-217. Lahti.
- Häussermann, Ulrich, 1962. Ewige Waage. Verlag M. DuMont Schauberg. Köln.
- Ignatius, Gustaf, 1946. "Vaasan hovioikeuden palveluksessa. Hovioikeudessa". Muistikuvia II. Suomalaisia kulttuurimuistelmia. Toimittanut Eino E. Suolahti. S. 242-251. Helsinki.
- Jacob, Robert, 1994. Images de la justice. Essai sur l'iconographie judiciaire du Moyen Âge à l'âge classique. Préface de Pierre Truche et Myriam Ezratty. Paris.

- Jungmarker, Gunnar, 1973. Carl Gustaf Pilo som tecknare. Nationalmuseum. Allmänna Förlaget Stockholm.
- Jälleen yritys korjata oikeuden toimitiloja. Ilta-Sanomat 27.9.1974. S. 8.
- Järventaus, Esko, 1967. "Rakennustaide ja tekniikka". Suomen rakennushallinto 1811-1961. Rakennushallitus. S. 177-465. Helsinki.
- Kandel, Wladimir, 1992. "Kuninkaallinen taide taiteessa - Den konungliga konsten i konsten". Kultaa ja taivaansinistä. Vapaamuurarius, aate ajassa - I guld och himmelsblått. Frimureri, ett ideal i tiden. Turun maakuntamuseo, näyttelyesite 15 - Åbo landskapsmuseum, utställningskatalog 15. S. 93-115. Turku.
- Karlström, Ture, 1974. Gävle stadsbild. Bebyggelsehistoria och samhällsutveckling till 1900-talets början. Akademisk avhandling som med tillstånd av Humanistiska fakulteten vid Uppsala universitet för vinnande av filosofie doktorsgrad framställes till offentlig granskning å Stora salen på Konstvetenskapliga institutionen, Domkyrkogatan 7, lördagen den 18 maj 1974, klockan 10. Gävle.
- Kisch, Guido, 1955. Recht und Gerechtigkeit in der Medaillenkunst. Abhandlungen der Heidelberger Akademie der Wissenschaften Philosophisch - historische Klasse Jahrgang 1955 - 1. Abhandlung. Carl Winter. Universitätsverlag. Heidelberg.
- Kissel, Otto, Rudolf, 1984. Die Justitia. Reflexionen über ein Symbol und seine Darstellung in der bildenden Kunst. München.
- Koch, Michael von, 1995. "Inventering och dokumentation av domstolsbyggnader". Svensk Juristtidning. Redaktör och ansvarig utgivare: Expeditionschefen Stefan Strömberg. Åttionde årgången. S. 876-879.
- Kongl. Maj:ts Nådigt fastställdt Byggnads Ordning för Wasa, Gamla Carleby, Jacobsstad, Ny Carleby, Christina och Kaskö Städer i Wasa Län; Gifwen Stockholms Slott den 4 December 1800. Wasa, tryckt af Georg Wilhelm Londicer, 1801.
- Kort presentation av märkligare föremål tillhörande Kungl Maj:ts och Rikets Svea Hovrätt. Denna skrift är sammanställd av Gertrud Serner. Stockholm 1974.
- Krause, Walter, 1982. "Wielemans, Alexander". Macmillan Encyclopedia of Architects. Adolf K. Placzek, editor in chief. Volume 4. The Free Press a division of Macmillan Publishing Co., Inc. New York. Collier Macmillan Publishers London.
- Kühn, B., 1930. "Gerichtsgebäude". Wassmuths Lexikon der Baukunst, Bd. II. Herausgegeben von Günther Wassmuth. Schrifflleitung: Dr.-Ing. Leo Adler. Bildredaktion. Georg Kowalchzyk. S. 609-616. Berlin.
- Lakimiestapahtuma Kuopiossa. Lakimiesuutiset 10/1974. S. 5-6.
- Landauer, Theodor, V. von - Wagner, Heinrich von 1887. "Gerichtshäuser, Straf- und Besserungs-Anstalten". Handbuch der Architektur. Unter Mitwirkung von Fachgenossen herausgegeben von Baudirector Professor Dr. Josef Durm in Karlsruhe. Vierter Theil: Entwerfen, Anlage und Einrichtung der Gebäude. 7. Halb-Band: Gebäude für Verwaltung, Rechtspflege und Gesetzgebung; Militärbauten. Stadt- und Rathäuser - -. S. 170-252. Verlag von Arnold Bergsträsser in Darmstadt.

- Larousse, Par Pierre, s.a., Grand dictionnaire universel 8 (F–G). Tomte huitieme. Paris.
- Lavedan, Pierre, 1931. Dictionnaire illustré de la Mythologie et des Antiquités Grecques et Romaines. 3e edition revue et mise à jour Avec 1015 illustrations Librairie - Hachette. Copyright by Librairie Hachette. Paris.
- Lederle, Ursula, 1937. Gerechtigkeits Darstellungen in deutschen und niederländischen Rathäusern, Inaugural Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde einer hohen philosophischen Fakultät der Ruprecht. Karls Universität zu Heidelberg. Philippsburg.
- Lehtikanto, Mirjam, 1943. C. A. Setterberg uusgoottilaisen tyylin edustajana ja hänen toimintansa Vaasan läänin arkkitehtina vuosina 1853–1871. Vaasa.
- Lehtikanto, Mirjam, 1976. "Vaasan hovioikeuden toimitilat". Vaasan hovioikeus 1776–1976 Vasa hovrätt. Kirjoituksia ja kuvia 200-vuotistaipaleelta. Julkaisut Vaasan hovioikeus. Toimittanut Erkki Rintala. S. 121–194. Vaasa.
- Lehtikanto, Mirjam, 1981. Rakennettiin uusi Vaasa. Kirjoituksia Vaasan asema-kaavasta, kaupunkikuvasta ja rakennuksista sekä rakentajista ja suunnittelijoista. Toimittaja Anna-Maija Salo. Julkaisija Vaasa Oy. Vaasa.
- Letto-Vanamo, Pia, 1995a. Oikeuden Eurooppa. Luentoja oikeushistoriasta. Oikeushistorian julkaisuja 1. Helsingin yliopisto Rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos. Helsinki.
- Letto-Vanamo, Pia, 1995b. Käräjäyhteisön oikeus. Oikeudenkäyttö Ruotsi-Suomessa ennen valtiollisen riidanratkaisun vakiintumista. Oikeushistorian julkaisuja 2. Helsingin yliopisto Rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos. Helsinki.
- Lexikon der alten Welt. Zürich und Stuttgart 1965.
- Lexikon der christlichen Ikonographie. Allgemeine Ikonographie S–Z. Breisgau 1972.
- Lilius, Henrik, 1969. "Carl Ludvig Engels stadsplan för Åbo, ett försök till tolkning av empirens stadsplanekonst". Åbo stads historiska museum årsskrift 1968–1969. 32–33. S. 52–114. Åbo.
- Lilius, Henrik. "Arkkitehtonisten muotojen merkitykset". Arkkitehti, finsk arkitekturtidskrift/ finnish architectural review ark 4. 78, 75. vuosikerta/ årgång/ volume.
- Lilius, Henrik. "Arkkitehtuurin historian tutkimusmenetelmistä. Helsingin teknillisessä korkeakoulussa 21.9.1976 pidetty virkaanastujaisesitys". Arkkitehti, finsk arkitekturtidskrift/ finnish architectural review ark 6. 76, 73. vuosikerta/ årgång/ volume.
- Lilius, Henrik. "Arkkitehtuurin historia rakentamisen historiana. Näkökohtia arkkitehtuurihistoriallisesta synteisistä". Arkkitehti, finsk arkitekturtidskrift finnish architectural review. 1980. 4.
- Lilius, Henrik, 1981a. "Kaupunkirakentaminen 1617–1856". Suomen kaupunkilaitoksen historia 1. Keskiajalta 1870-luvulle. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Suomen kaupunkiliitto. S. 303–383. Vantaa.
- Lilius, Henrik, 1981b. "Taide". Antiikin kulttuurihistoria. Toimituskunta: Henrik Lilius, Saara Lilja, Holger Thesleff, Päivi Setälä, Jaakko Suolahti, Eija Kämäräinen. S. 98–130. Porvoo.

- Lilius, Henrik, 1988. "Kaupunkirakennustaide kustavilaisella ajalla 1775–1809". *Ars Suomen taide* 2. Päätoimittaja Salme Sarajas-Korte. S. 104–133. Keuruu.
- Lilius, Henrik, 1989. "Kaupunkirakennustaide 1800-luvun jälkipuoliskolla". *Ars Suomen taide* 4. Päätoimittaja Salme Sarajas-Korte. S. 12–45. Keuruu.
- Lilius, Henrik, 1992. "Kolme kustavilaista arkkitehtuurimonumenttia: Vanhan Vaasan hovioikeudentalo, Hämeenlinnan kirkko, Turun akatemiatalo". *Kustaa III:n aikaan Från tredje Gustafs dagar. Heinolan kaupunginmuseon julkaisuja no 1. Toimitus Heikki Hyvönen.* S. 37–54. Lahti.
- Ljungström, Lars, 1993. "Ritkontoret på Stockholms Slott". *Solen och Nordstjärnan. Frankrike och Sverige på 1700-talet. Nationalmuseum, Stockholm 1 oktober 1993 – 9 januari 1994, Grand Palais, Paris 15 mars – 13 juni 1994. Nationalmusei utställningskatalog no 568. Generalkommissarie: Pontus Grate.* S. 76–78. Höganäs.
- Luukko, Armas, 1979. *Vaasan historia II 1721–1808. Kustantaja Vaasan kaupunki. Vaasa.*
- Lönroth, Erik, 1986. *Den stora rollen. Kung Gustaf III spelad av honom själv. Svenska Akademien 200 år. Norstedts. Stockholm.*
- Meinander, K. K., 1931. *Porträtt i Finland före 1840-talet I. Helsingfors.*
- Modée, Gustaf, Reinhold, katso *Utdrag Utur alla ifrån den 19 Augusti 1772 utkomne Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner och Publicationer – –.*
- Moeller, Ernst von. "Die Augenbinde der Justitia". *Zeitschrift für christliche Kunst, Nr 4, 1905.* S. 107–122. Berlin.
- Moeller, Ernst von. "Die Augenbinde der Justitia". *Zeitschrift für christliche Kunst, Nr 5, 1905.* S. 141–152. Berlin.
- Moeller, Ernst von. "Die Waage der Gerechtigkeit". *Zeitschrift für christliche Kunst, Nr 9, 1907.* S. 269–280. Berlin.
- Moeller, Ernst von. "Die Waage der Gerechtigkeit". *Zeitschrift für christliche Kunst, Nr 10, 1907.* S. 291–304. Berlin.
- Moeller, Ernst von. "Die Waage der Gerechtigkeit". *Zeitschrift für christliche Kunst, Nr 11, 1907.* S. 345–350. Berlin.
- Neufforge, Jean-François de, 1757. *Recueil Elémentaire d'Architecture I, II Volume. Paris.*
- Nisbeth, Åke, 1995. *Grönsö. Grönsö Kulturhistoriska Stiftelses skriftserie nr 1. Uppsala.*
- Nordberg, Tord, O:son, 1964. "Hovrättens ämbetslokaler". *Svea hovrätt studier till 350-årsminnet av Sture Petren, Stig Jägerskiöld, Tord O:son Nordberg.* S. 339–388. Stockholm.
- Olausson, Magnus, 1992. "Arkitekten". *Louis Jean Desprez tecknare, teaterkonstnär, arkitekt. En utställning ingående i Nationalmuseums 200-årsjubileum. Nationalmuseum 3 juni 1992 – 4 oktober 1992.* S. 127–132. Stockholm.
- Patte, Pierre, 1765. *Monuments érigés en France à la gloire de Louis XV, Précédés d'un Tableau du progrès des Arts & des Sciences sous le règne, ainsi que d'une Description des Honneurs & des Monuments du gloire accordés aux grands Hommes, tant chez les Anciens que chez les Modernes;*

- Et suivis d'un choix des principaux Projects qui ont été proposés, pour placer la Statue du Roi dans les differens quartiers de Paris. Paris.
- Pauly-Wissowa, 1893. Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen herausgegeben von Georg Wissowa. Erster Halbband Aal bis Alexandros. Stuttgart.
- Pauly-Wissowa, 1934. Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft VA 2, Thapsos Bis Thesara. Neue Bearbeitung begonnen von Georg Wissowa. Unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen herausgegeben von Wilhelm Kroll und Karl Mittelhaus. Zweite Reihe zehnter halbband. Stuttgart.
- Pekkala, Tuomo, 1997. "Lapin läänin asianajat ja heidän toimintaympäristönsä 1947–1997". Juhlajulkaisu Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen Lapin alaosasto ry 50 vuotta. Toimituskunta Ulla Karvo ja Matti Niemi. Kitee.
- Petterson, Lars, 1985. "Kyrkor och klockstaplar i svenska Österbotten". Svenska Österbottens historia X. Utgiven av Svenska Österbottens Landskapsförbund. S. 9–634. Vasa.
- Pipping, Gunnar – Sidenbladh, Elis – Elfström, Erik, 1995. Urmakare och klockor i Sverige och Finland. Historisk översikt jämte förteckning över personer som verkat inom urmakeri och angränsande hantverk före år 1900. Stockholm.
- Proschwitz, Gunnar von, 1992. Gustaf III mannen bakom myten. Ett självporträtt i brevform presenterat av Gunnar von Proschwitz. Wiken. Lund.
- Puolesta ja vastaan kansa käräjillä. Toimittaneet Marjatta Jauhiainen ja Ulla Lipponen. Lakimiesliiton kustannus. Jyväskylä 1990.
- Pyhä Raamattu. Vanha Testamentti XI yleisen Kirkolliskokouksen vuonna 1933 käytäntöön ottama suomennos. Uusi Testamentti XII yleisen Kirkolliskokouksen vuonna 1938 käytäntöön ottama suomennos. Suomen Kirkon Sisälähetysseura. Pieksämäki 1968.
- Pöykkö, Kalevi, 1972. Das Hauptgebäude der Kaiserlichen Alexander – Universität von Finland. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja – Finska Fornminnesföreningens tidskrift 74. Toimittaja – Redaktör: Lars Petterson. Übersetzer: Justa H. Mänttari. Helsinki.
- Pöykkö, Kalevi, 1978. "C. L. Engelin esirippuluonnoksesta ja sen taustatekijöistä". Taidehistoriallisia tutkimuksia / Konsthistoriska studier 4. Taidehistorian seura – Föreningen för konsthistoria. Toimittaja Aimo Reitala. S. 143–156. Karkkila.
- Pöykkö, Kalevi, 1980. Valtioneuvoston juhlahuoneisto. Julkaissut Valtioneuvoston kanslia. Helsinki.
- Raffael des Meisters Gemälde in 202 Abbildungen mit einer biografischen Einleitung von Adolf Rosenberg. Zweiter Auflage. Stuttgart und Leipzig 1905.
- Renvall, Pentti, 1962. "Ruotsin vallan aika". Suomen kansanedustuslaitoksen historia I. Suomen kansanedustuksen vaiheet 1850-luvun puoliväliin. S. 9–448. Helsinki.
- Rintala, Erkki, 1993. "Hovioikeudesta muutoksenhakuasteena". Korkein oikeus 75 vuotta – Högsta domstolen 75 år. S. 275–288. Helsinki – Helsingfors.

- Roscher, W. H., 1884–1890. Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie I I. Erster Band. Leipzig.
- Roscher, W. H., 1890–1897. Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie II I. Zweiter Band. Leipzig.
- Roscher, W. H., 1897–1909. Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie III I. Dritter Band. Leipzig.
- Rulf, Joh. Wenzel, 1829. Gedanken über die schöne Baukunst, in Hinsicht der Art und Weise, wie der junge Baukünstler sich die Regeln des guten Geschmacks aus den Werken der Alten eigen machen, und die Fehler unserer Zeiten vermeiden kann. Prag.
- Ruotsin Waldacunnan Laki hywäksi luettu ja Wastan otettu herrain Päiwillä Wuonna 1734. Pranttijn annettu Georg Saloniuxelda/ Wuonna 1759. Turusa.
- Sir Banister Fletcher's a History of Architecture. Twentieth edition. Edited by Dan Cruickshank. Consultant Editors Andrew Saint, Peter Blundell Jones, Kenneth Frampton. Assistant Editor Fleur Richards. Architectural Press. Oxford 1996.
- Stavenow, Åke, 1927. Carl Hårleman. En studie i frihetstidens arkitekturhistoria. Akademisk avhandling. Uppsala.
- Stenbock, Carl, Magnus, 1915. Personhistorisk Tidskrift. Sextonde årgången 1914 utgifven af Personhistoriska Samfundet. Stockholm.
- Stieglitz, Christian, Ludwig, 1792. Encyklopädie der bürgerlichen Baukunst, in welcher alle Fächer dieser Kunst nach alphabetischer Ordnung abgehandelt sind. Ein handbuch für Staatswirthe, Baumeister und Landwirthe. Erster Theil. Leipzig.
- Stieglitz, Christian, Ludwig, 1794. Encyklopädie der bürgerlichen Baukunst, in welcher alle Fächer dieser Kunst nach alphabetischer Ordnung abgehandelt sind. Ein handbuch für Staatswirthe, Baumeister und Landwirthe. Zweyter Theil. Leipzig.
- Stridbeck, Carl, Gustaf, 1956. Bruegelstudien. Stockholm.
- Strömbom, Sixten, 1915. Porträttmålaren Lorens Pasch d. y. Avhandling, som med vederbörligt tillstånd för vinnande av filosofisk doktorsgrad till offentlig granskning framställes i Göterborgs högskolas rum n:r 10 kl. 10 f. m. den 29 maj 1915. Stockholm.
- Suomen Asetuskokoelma: 1925/241 L kihlakunnanoikeuksien käräjähuoneista (annettu Helsingissä heinäkuun 17 päivänä 1925), 1925/242 A käräjähuoneistoista (annettu Helsingissä heinäkuun 17 päivänä 1925), 1945/64 A käräjähuoneistoista (annettu Helsingissä tammikuun 26 päivänä 1945), A tuomiokuntien kanslia- ja käräjähuoneistoista 11.5.1956/289.
- Suomen säädöskokoelma, Käräjäoikeuslaki 28.6.1993/581.
- Svenskt möbellexikon, band två. Utarb. av Ingegerd Henschen och Sten Blomberg. Malmö 1961.
- Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll från och med år 1719, trettioandra delen 1778–1779, På riksgäldsfullmäktiges uppdrag utgivna av Sten Landahl. Stockholm 1982.
- Sweriges Rikes Lag gillad och antagen på Riksdagen Åhr 1734. Tryckt uti Historiographi Regni Tryckerij af Hartwig-Gercken. Åhr 1736. Stockholm.

- Söderström, Rose-Marie, 1993. Tre 1700-talsmiljöer. Bålby; Sturehov; Kavaljersflygeln på Gripsholm. Lund.
- Tegengren, Jacob, 1949. "Vanha Vaasa". Vaasa vanha ja uusi kaupunki. Arne Appelgren, Lars-Ivar Ringbom, Mirjam Lehtikanto. Avustaneet Jacob Tegengren, Eino Rosten, Martin Ingo, J. L. Brummert. S. 17–60. Helsinki.
- Tengström, Leif, 1997. "Muschoviten... Turcken icke olijk". Russattribut, och deras motbilder, i svensk heraldik från Gustav Vasa till freden i Stolbova, I-II. Jyväskylä studies in the arts 55. University of Jyväskylä. Jyväskylä.
- [Modée, Gustaf, Reinhold] Utdrag Utur alla ifrån den 19 Augusti 1772 utkomne Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner och Publicationer, som Riksens Styrsel samt inwärtens Hushållning och Författningar i gemen, jemwäl ock Stockholms Stad i synnerhet angå: Med et fullkomligt Orda-Register öfwer des Innehåll; Jemte Förteckning, efter Åratalen, på alla de Publique handlingar och Acter, som denna Tionde Delen Innehåller. Tionde Delen til 1776 års slut. Med Hans Kongl. Maj:ts Allernådigste Privilegio. Stockholm 1781.
- Vaasan hovioikeus 1776–1976 Vasa hovrätt. Kirjoituksia ja kuvia 200-vuotistaipaleelta. Julkaissut Vaasan hovioikeus. Toimittanut Erkki Rintala. Vaasa 1976.
- Whittick, Arnold, 1961. Symbols Signs and their meaning. Charles T. Branford Company Newton 59, Massachusetts. Newton.
- Wijnblad, Carl, 1757. Ritningar på fyratio Wåningshus, af sten och trettio af träd, samt åtskilliga lusthus, portar, fönster och lister med förklaring och uträkning på de förnämsta härtilhörande materialier, jämte bihang om mur= och taktegelbruks. Förra delen.
- Wijnblad, Carl, 1756. Ritningar på fyratio Wåningshus, af sten och trettio af träd - -. Ytterligare tilökning af ritningar på wåningshus. Senare delen.
- Winckelmann, Johan, 1762. Anmerkungen über die Baukunst der Alten. Leipzig.
- Vitruvius 1586, M. Vitruvii Pollionis de Architectura libri decem. Lugdunum.
- Wollin, Nils G., 1936. Desprez i Sverige. Louis Jean Desprez` verksamhet 1784–1804. Sveriges Allmänna Konstförenings publikation XLV. Stockholm.
- Van Zanten, Ann, Lorenz 1982. "Duc, Louis". Macmillan Encyclopedia of Architects. Adolf K. Placzek, editor in chief. Volume 1. The Free Press a division of Macmillan Publishing Co., Inc. New York.
- Åkerblom, K. V. "Vasa hovrätt - Korsholms kyrka bygges". Vasabladet 21.11.1950, Nr 269.

Liite

ESINE- JA TAIDETEOSLUETTELO

HOVIOIKEUDEN PERUSTAMINEN; KUVAT, ASIAKIRJAT, KIRJAT JA ESINEET

1. VAASAN HOVIOIKEUDEN VIHKIÄISET (sarjan III), 1952

Valokuva, 51 x 79 cm

Hovimaalari Carl Gustaf Pilo (1711–1793) laati neliosaisen luonnossarjan Vaasan hovioikeuden vihkiäisistä, jotka pidettiin Tukholman linnan kuningattaren säätyhenkivartijoiden salissa 28.6.1776. Tästä seremoniasta oli tarkoitus myös maalata suurimuotoinen historiamaalaus, mutta hanke jäi vain luonnosasteelle. Sarjan kolme ensimmäistä piirustusluonnosta on nykyisin Ruotsin kansallismuseossa Tukholmassa. Upsalan yliopiston kirjastossa säilytetään sarjan järjestyksessä neljättä akvarellipiirustusluonnosta. Kirjailija Victor Hoving teetätti kansallismuseossa olevista originaaliluonnoksista valokuvat, jotka hän lahjoitti Vaasan hovioikeudelle vuonna 1952. Kuvassa presidentti Arvid F. Kurck vastaanottaa uuden hovioikeuden valtakirjaa kuninkaan kädestä hovioikeuden seitsemän muun jäsenen seistessä hänen takanaan rivissä. Kuninkaan oikealla puolella on valtakunnanmarsalkka paljastettu valtakunnanmiekkä koholla.

VHO inv.nro 318 (kuva 4)

(Harju 1996, 109)

2. VAASAN HOVIOIKEUDEN VALTAKIRJA, VIRKASINETTIEN SÄILYTYSKOTELO, VUODEN 1734 LAKIKIRJA JA VUODEN 1772 HALLITUSMUOTO

Vaasan hovioikeuden perustaja, kuningas Kustaa III luovutti Vaasan hovioikeuden vihkiäistilaisuudessa Tukholman linnassa 28.6.1776 nämä kirjat ja sinetit. Sinetit ovat edelleen erillislain nojalla hovioikeuden käytössä. Kuningas määräsi sinetin aiheeksi Herakleen, joka surmaa nuijallaan Lernan monipäisen pahuden käärmeen. (*Planssi I*)

(Harju 1996, 35, 109–110)

Hovioikeuden valtakirja, Tukholma 1776

Sidos; kork. 40 cm, lev. 32 cm

Pergamentille kirjoitettu valtakirja sidottu kuninkaansinisiin samettikansiin. Pyöreässä hopearasiassa (kork. 5 cm, Ø 18 cm) Ruotsi-Suomen suuri valtakunnansinetti, joka on kiinnittyneenä kirjaan hopeanyöripunoksella. Valtakirja Kustaa III:n allekirjoittama ja Ulric Schefferin varmentama.

VHO inv.nro 74

Virkasinettien säilytyskotelo, Tukholma 1776

Kork. 7 cm, pit. 25 cm, lev. 21,5 cm

Puuta, päällystetty kuninkaansinisellä sametilla

Virkasinettien säilytyskotelon kannessa aidoin helmin koristellut kuninkaallinen kruunu ja valtakunnan vaakunan kolme kruunua. Kotelon etusivulla hovioikeuden perustajan kuningas Kustaa III:n monogrammi G III kultakirjaimin. Takasivulla merkintä 1776. d. 28 JUNII, sekin kultakirjaimin.

VHO inv.nro 75

Vuoden 1734 lakikirja/Sweriges Rikes Lag 1734,

Stockholm, Tryckt hos Peter Hesselberg, 1764. (344 s.)

Vuoden 1772 hallitusmuoto/ Regerings = Form 1772,

Stockholm, Tryckt i kongl. Tryckeriet hos Henn. Fougte, 1772. (30 s.)

Sidos; 25,5 x 20,5 cm

Sidottu punaisiin nahkakansiin, joita reunustaa kultainen à la grecque -reunaornamentti. Kirjojen etukansien keskellä on valtakunnan vaakuna ja takakansien keskellä Kustaa III:n monogrammi, nekin kullatut. Kansien kulmissa on valtakunnan vaakunan kolme kruunua. Todennäköisesti kirjat on sitonut tukholmalainen Kristoffer Schneider (1721–1787), kirjansitojamestari vuodesta 1746 (museonjohtaja Arne Appelgrenin kirjallinen tiedonanto 12.4.1978).

VHO inv.nro 77 (vuoden 1734 lakikirja)

VHO inv.nro 76 (vuoden 1772 hallitusmuoto)

VALARAAMATTU (KAARLE XII:N RAAMATTU)/

Biblia thet är all The Heliga Skrift på swensko; efter Konung Carl Then Tolftes befallning, Stockholm, Tryckt uti sal. Henrich Keysers Tryckerij, 1703.

Sidos; Rekisteri + 962 s.; 44 x 29 cm

Ruskealla puristetulla nahalla päällystetyt puukannet. Selkä koristettu kullatuin kasviornamentein ja kohokkein. Etu- ja takakannessa kultaisten kasviornamenttien muodostama peilikuvio. Etukannessa kullatuin kirjaimin merkintä KONGL. WASA HOFRÄTT 1776. Raamattu suljettavissa kahdella hakasella, joihin kuvattu Kaarle XII:n monogrammi. Etukannen sisäpuolen vasemmalla alalaidassa kirjansitoijan etiketti *Hedberg bokbindare Stockholm Drottningatan 51*.

Perimätiedon mukaan Raamattu on hovioikeuden perustajan kuningas Kustaa III:n hovioikeudelle lahjoittama.

Valaraamattua käytetään nykyisin vain hovioikeuden auskultantiksi tulevan kandidaatin tuomarivalan annossa. Merkittävimpänä heistä pidetään tasavallan perustuslakien kirjoittajaa ja ensimmäistä presidenttiä Kaarlo Juho Ståhlbergia (1865–1952), (nimikirjan nro 572, otettu auskultantiksi 30.12.1889). Hovioikeudenneuvos A. F. Willebrandin 20.4.1938 päivätyn esitelmän mukaan Raamattua on käytetty myös oikeudenkäynneissä valaraamattuna.

VHO inv.nro 11

MUOTOKUVAT

Kustavilainen aika

3. KUSTAA III 1783

Lorens Pasch nuorempi Tukholma 1733–1805

öljy kankaalle 227 x 168

sign. L. Pasch pinx.

Kehys lev. 17 cm, otsalistan suurin kork. 70 cm

Veistänyt kuninkaallisessa kuvanveistämössä Gustaf Johan Fast

ja kullannut Fredr. Gedeur

VHO inv.nro 1 (*planssi VI*)

(*Harju 1996, 110*)

4. ARVID FRIEDRICH (FREDRIK) KURCK

Lorens Pasch nuorempi Tukholma 1733–1805

öljy kankaalle 97 x 78

signeeraamaton

Teoksen tekijä K. K. Meinanderin Porträtt i Finland före 1840-talet I

-kirjan mukaan

VHO inv.nro 2 (*planssi VII*)

(*Harju 1996, 110*)

5. CARL BONDE 1787

Per Krafft vanhempi Arboga 1724 – Vadstena 1793

öljy kankaalle 95 x 76

signeeraamaton

Teoksen tekijä K. K. Meinanderin Porträtt i Finland före 1840-talet I

-kirjan mukaan

VHO inv.nro 3 (*planssi VIII*)

(*Harju 1996, 110*)

6. CARL JOHAN GYLLENBORG

Lorens Pasch nuorempi Tukholma 1733–1805

öljy kankaalle 95 x 76

signeeraamaton

Teoksen tekijä K. K. Meinanderin Porträtt i Finland före 1840-talet I

-kirjan mukaan

VHO inv.nro 4 (*planssi IX*)
(*Harju 1996, 110*)

7. JOHAN GUSTAF VON CARLSON 1794 tai 1797 ?

Anders Eklund n. 1737 – Tukholma 1802
öljy kankaalle 94 x 75
Merkintä takana: Målat af Anders Eklund contrefaisare i Stockholm
VHO inv.nro 5 (*planssi X*)
(*Harju 1996, 110*)

8. JÖRAN WILHELM LODE 1794

Samuel Hoffmeister 1764 – Tukholma 1818
kipsimedaljonki, halk. 47 cm
sign. HM 1794
VHO inv.nro 7 (*planssi XI*)
(*Harju 1996, 110*)

9. AXEL CHRISTIAN REUTERHOLM 1800-luvun alkup.

Lovisa Charlotta Reuterholm os. Malm 1768–1849
öljy kankaalle 90 x 76
signeeraamaton
VHO inv.nro 6 (*planssi XII*)
(*Harju 1996, 110*)

Autonomian aika

10. ALEKSANTERI I 1818

François de Gérard (Rooma 1770 – Pariisi 1837) tai hänen koulukuntansa
öljy kankaalle 287 x 181
signeeraamaton
Kehyksen lev. 36,5 cm ja otsalistan suurin kork. 135 cm
VHO inv.nro 91 (*planssi XVI*)
(*Harju 1996, 111*)

11. ERIK JOHAN BERGENHEIM

Taiteilija tuntematon
öljy kankaalle 94 x 75
signeeraamaton
VHO inv.nro 92 (*planssi XVII*)
(*Harju 1996, 111*)

12. CARL FREDRIK ROTKIRCH 1839

Mathilda Rotkirch Stensböle, Porvoo pit. 1813 – Turku 1842
öljy kankaalle 88 x 74
signeeraamaton
VHO inv.nro 93 (*planssi XVIII*)
(*Harju 1996, 111*)

13. CARL ADAM ADLERSTJERNA

Taiteilija tuntematon
öljy kankaalle 85 x 67
signeeraamaton
VHO inv.nro 94 (*planssi XIX*)
(*Harju 1996, 111*)

14. ERNST FREDRIK BRANDER

Carl August Tholander Kristianstad 1828 – Kristianstad 1910
öljy kankaalle 85 x 67
signeerattu taiteilijamonogrammilla
VHO inv.nro 95 (*planssi XX*)
(*Harju 1996, 111*)

HUONEKALUT

15. NOJATUOLI (PRESIDENTINISTUIN), valm. n.1776–1786

Tuolintekijä Johan Melchior Lundberg vanhempi

Kylmäleima MLB etusarjan alapuolella

Toimiaika: 1775–1812 Tukholma, leski jatkoi toimintaa vuoteen 1813

Elinäika: k. 1812

Mestari: 1775 Tukholma

Varhaiskustavilainen, ranskalaista tyyppiä

Kork. 124 cm, suurin lev. 72 cm

Kullattua koivua

Istuin, selkänoja ja kyynärvarrtta tukeva osa pehmustettu, verhoilu kuninkaan-sinistä plyysiä (uusittu vuonna 1985). Alkuperäinen verhoilu kultakaluunalla reunustettua sinistä samettia. Viimeistään vuonna 1848, ellei jo aikaisemminkin, sininen samettipäällinen vaihdettiin vihreään.

Perimätiedon mukaan hovioikeuden perustaja, kuningas Kustaa III lahjoitti presidentinistuimen hovioikeudelle.

VHO inv.nro 34 (*planssi XIII*)

(*Hyvönen – Kokki 1992, 156; Harju 1996, 113*)

16. PIKKUTUOLI, 3 kpl, 1786 ?

Tuolit on todennäköisesti valmistettu Tukholmassa.

Varhaiskustavilainen, ranskalaista tyyppiä

Kork. 98–100 cm, lev. 53 cm

Puuosat koivua, maalattu vaaleanharmaiksi

Istuin ja selkänoja pehmustettu, verhoilu (uusittu).

Alkuperäinen tuolien verhoilu mustaa nahkaa, puuosat maalattu helmenväri-siksi.

Tuolit Vaasan hovioikeus sai vuonna 1987 yksityislahjoituksena. Aikaisempi omistaja hovioikeuden presidentti Eero Rewell, joka oli saanut tuolit isältään hovioikeudenneuvos Oskari Rewelliltä.

Ei inv.numeroa (*kuva 52*)

(*Harju 1996, 113*)

17. NOJATUOLI (PRESIDENTINISTUIN), 1821

Istuimen hovioikeus hankki Pietarista vuonna 1821. Sen toimitti Thossé & Co:n huonekaluliike ja välitti vaasalainen kauppias Iwan Sergejeff.

Empireä

Suurin kork. 104 cm, suurin lev. 79 cm

Ydinpuu mäntyä, puuviilu, kipsipohjustus, jonka päällä kultaus.

Istuin, selkänöja ja kyynärvartta tukeva osa pehmustettu. Verhoilutyö suoritettiin Vaasassa, punainen silkkisametti ja kultapunokset tilattiin Pietarista. Se-
län tukena on irtotyyny. Tuolin sametti vaihdettiin pitkänukkaiseen plyysiin
viimeistään 1887, jolloin todennäköisesti kaluunat ja kultaripsut poistettiin.

VHO inv.nro 110 (*planssi XXI*)

(*Harju 1996, 113*)

18. PIKKUTUOLI, 30 kpl, 1835

Eric Johan Lönnroth

Toimiaika: 1830–1838

Elinaika: 1796 Espoo – 30.1.1838 Turku

Oppiaika: ollut opissa mestari Gabriel Manströmillä Pietarissa 3,5 vuotta,
opista 31.8.1821, kisälli Loviisan kisällikillassa 1.7.1822, liittyi Turun
kisällikiltaan 5.6.1826

Mestari: 1830, mestarityö lipasto ja peilipöytä

Apujäsen: 1834

Puoliso: Augusta Magdalena Eleonora Miltopé (3.3.1804 Mynämäki –
10.3.1840 Turku)

Biedermeieria

Kork. 94 cm, suurin lev. 51 cm

Ydinpuu koivua tai mäntyä; sarjassa ja jaloissa päällä mahonkiviilu; hartialauta
ja selkätuki mahonkia. Lakattu.

Istuin pehmustettu ja nahalla päällystetty (uusittu).

VHO inv.nro 55–69, 118–126, 162–167 (*kuva 54*)

(*Hyvönen 1994, 61; Harju 1996, 114*)

19. PIKKUTUOLI, 16 kpl, 1846

Biedermeieria

Kork. 89–94 cm, suurin lev. 51 cm

Ydinpuu koivua tai mäntyä, päällä mahonkiviilu; hartialauta mahonkia.

Istuin pehmustettu ja päällystetty nahalla (uusittu).

Kauppias Michael Smirnoff välitti vuonna 1846 hovioikeudelle kaikkiaan 18
biedermeierpikkutuolia. Näitä on tallella 16 kappaletta.

VHO inv.nro 192–197, 243–251, 312 (*kuva 55*)

(*Harju 1996, 113*)

KELLOT

20. SEINÄPENDYYLI, 1776–1780 -luvun alkupuoli

Kelloseppä Petter Ernst (Peter Ernest Peterson)

Kellotaulussa merkintä: *Pr: Ernst Stockholm*

Elinaika: 2.4.1714 Dädesjö – 19.3.1784 Tukholma

Mestari Växsjössä 1750–1752, kellotehtailija Tukholmassa 1753

Kustavilainen

Suurin kork. 90 cm, suurin lev. 45 cm

Kuori lehtikullatua puuta, kellotaulu valkoiseksi emaloitu

Perimätiedon mukaan hovioikeuden perustaja, kuningas Kustaa III lahjoitti kellon hovioikeudelle.

VHO inv.nro 89 (*planssi XIV*)

(*Hyvönen – Kokki 1992, 170; Pipping – Sidenbladh – Elfström 1995, 256; Harju 1996, 116*)

21. KONSOLIKELLO, 1776–1780-luvun alkupuoli

Kelloseppä Petter Ernst (Peter Ernest Peterson)

Kellotaulussa merkintä: *Pr: Ernst Stockholm*

Elinaika: 2.4.1714 Dädesjö – 19.3.1784 Tukholma

Mestari: Växsjössä 1750–1752, kellotehtailija Tukholmassa 1753

Rokokoota

Suurin kork. 111 cm, suurin lev. 38 cm

Kuori puuta, polykrominen koristemaalauk, kellotaulu valkoiseksi emaloitu

Perimätiedon mukaan hovioikeuden perustaja, kuningas Kustaa III lahjoitti kellon hovioikeudelle.

VHO inv.nro 171 (*planssi XV*)

(*Hyvönen – Kokki 1992, 170; Pipping – Sidenbladh – Elfström 1995, 256; Harju 1996, 116*)

22. SEINÄPENDYYLI, hankintavuosi 1820

Kelloseppä Carl Adolph Talén

Kellotaulussa merkintä: *C. A. Talén. Stockholm*

Elinaika: synt. n. 1782

Porvarikirja 13.7.1809, Tukholma (mainittu hallioikeuden toimintakertomuksissa 1810 ja 1815, mutta ei 1820, sen sijaan leski Carolina Maria Talén o.s. Sternberg jatkoi toimintaa)

Empireä

Suurin kork. 100 cm, suurin lev. 65 cm

Kuori lehtikullatua puuta, kellotaulu valkoiseksi emaloitu.

VHO inv.nro 134 (*planssi XXII*)

(*Pipping – Sidenbladh – Elfström 1995, 476; Harju 1996, 116*)

KUVAT

- 1 Joseph-Louis Ducin suunnittelema Pariisin oikeuspalatsi (rak. 1840–1879). Teoksesta von Landauer – von Wagner, Vierter Theil, 1887, 242.
- 2 Joseph Poelaertin suunnittelema Brysselin oikeuspalatsi (1866–1883). Teoksesta von Landauer – von Wagner, Vierter Theil, 1887.
- 3 Alexander von Wielemansin suunnittelema Wienin oikeuspalatsi (1874–1881). Der K. K. Justiz-Palast in Wien von Alexander von Wielemans, Wien 1888. Plansch 1–2. KB.
- 4 Vaasan hovioikeuden vihkiäiset 28.6.1776 Tukholman kuninkaallisessa linnassa. Hovimaalari Carl Gustaf Pilo laati aiheesta neliosaisen luonnossarjan. Sarjan III kuvassa presidentti Arvid F. Kurck vastaanottaa hovioikeuden valtakirjaa kuninkaan kädestä. Valokuva Pekka Airaksinen 1975. VHO:n perinnehuone.
- 5 Vaasan hovioikeuden jäsenet palaamassa ensimmäisen istuntokauden alkajaisjumalanpalveluksesta presidentti Arvid F. Kurckin johtamana 21.8.1776. Kuvanveistäjä Emil Wikströmin tekemä korkokuva Pohjanmaan museon pronssiovissa. Hovioikeus aloittaa edelleen istuntokautensa jumalanpalveluksella. Valokuva Pekka Airaksinen 1975. VHO:n perinnehuone.
- 6 Carl Fredrik Adelcrantzin Tukholman oopperan fasadisuunnitelma vuodelta 1774 Kustaa Aadolfin torille päin. Eremitaasi, Pietari. Teoksesta Fogelmarck 1997, 88.
- 7 Carl Fredrik Adelcrantzin Upsalan yliopiston kirjaston fasadisuunnitelma Riddartorgetille päin ja pääkerroksen pohjapiirustus. Ne ovat Kustaa III:n vuonna 1778 vahvistamat (B.S.A.). Teoksesta Areen, I, 1925, 86, kuvat 36–37.
- 8 Carl Fredrik Adelcrantzin suunnittelema Aadolf Fredrikin kirkon länsifasadi (KBst). Teoksesta Fogelmarck 1957, 152, kuva 126.
- 9 Carl Fredrik Adelcrantzin Gävlen raatihuoneen suunnitelma vuodelta 1782. Piirustuksessa Kustaa III:n hyväksymismerkintä ja Adelcrantzin signeeraus. Teoksesta Karlström 1974, 117.
- 10 Carl Fredrik Adelcrantzin Sturehovin kartanon piha- ja puutarhafasadisuunnitelmat (Nord. mus.). Teoksesta Söderström 1993, 102.

- 11 Carl Fredrik Adelcrantzin Tukholman rahapajan fasadisuunnitelma vuodelta 1785 Mynttorgetille päin. Piirustuksessa on Kustaa III:n hyväksymismerkintä ja Adelcrantzin signeeraus (KBst). Teoksesta Fogelmarck 1957, 253, kuva 235.
- 12 Carl Fredrik Adelcrantzin hovioikeudentalon itäfasadipiirustus. Yli-intendentinvirastossa laadittu piirustus Ruotsin valtionarkistossa Tukholmassa. Vastaava Adelcrantzin signeeraama ja Kustaa III:n vahvistama piirustus Pohjanmaan museossa Vaasassa. Valokuva KM (hist. vastuualue) 1925.
- 13 Carl Fredrik Adelcrantzin hovioikeudentalon länsifasadipiirustus. Yli-intendentinvirastossa laadittu piirustus Ruotsin valtionarkistossa Tukholmassa. Valokuva KM (hist. vastuualue) 1925.
- 14 Carl Fredrik Adelcrantzin hovioikeudentalon länsifasadipiirustus. Yli-intendentinvirastossa laadittu piirustus lähetetty kuninkaalle vahvistettavaksi 22.5.1776. Piirustusta noudatettiin pääpiirteittäin taloa rakennettaessa. Valokuva RA 1980.
- 15 Carl Fredrik Adelcrantzin hovioikeudentalon poikkileikkaus- ja päätyfasadipiirustus. Yli-intendentinvirastossa laadittu piirustus Ruotsin valtionarkistossa Tukholmassa. Valokuva KM (hist. vastuualue) 1925.
- 16 Carl Fredrik Adelcrantzin hovioikeudentalon presidentin virkasunnon pohjapiirustus. Yli-intendentinvirastossa laadittu piirustus Ruotsin valtionarkistossa Tukholmassa. Valokuva RA 1980.
- 17 Carl Fredrik Adelcrantzin hovioikeudentalon maakerroksen pohjapiirustus. Piirustuksessa Kustaa III:n hyväksymismerkintä ja Adelcrantzin signeeraus. Yli-intendentinvirastossa laadittu piirustus Ruotsin valtionarkistossa Tukholmassa. Vastaava Kustaa III:n hyväksymä ja Adelcrantzin signeeraama piirustus Pohjanmaan museossa Vaasassa. Valokuva KM (hist. vastuualue) 1925.
- 18 Carl Fredrik Adelcrantzin hovioikeuden huoneiston pohjapiirustus, jossa Kustaa III:n hyväksymismerkintä ja päiväys Ladugårdsgården leirillä 4.6.1776 sekä Adelcrantzin signeeraus. Yli-intendentinvirastossa laadittu piirustus Ruotsin valtionarkistossa Tukholmassa. Vastaava Kustaa III:n hyväksymä ja Adelcrantzin signeeraama piirustus Pohjanmaan museossa Vaasassa. Valokuva KM (hist. vastuualue) 1925.
- 19 Carl Fredrik Adelcrantzin hovioikeudentalon kellotornipiirustus laadittu Kuninkaallisessa yli-intendentinkonttorissa Tukholmassa 8.7.1783. Alkuperäinen piirustus Pohjanmaan museossa Vaasassa.

- Tornirakennelmaa ei koskaan toteutettu. Valokuva VHO:n perinnehuone.
- 20 Upsalan yliopiston kirjastossa oleva Carl David Gyllenborgin todennäköisesti 1790-luvulla kopioima laveerattu piirustus Carl Fredrik Adelcrantzin laatimasta ja Kustaa III:n hyväksymästä hovioikeudentalon länsifasadista ja sen sivurakennuksista sekä päärakennuksen maakerroksen ja kylkirakennusten pohjapiirustuksesta. Valokuva KM (hist. vastuualue) 1925.
- 21 Upsalan yliopiston kirjastossa oleva Carl David Gyllenborgin 1793 kopioima piirustus Carl Fredrik Adelcrantzin laatimasta ja Kustaa III:n 4.6.1776 hyväksymästä hovioikeudentalon itäfasadin piirustuksesta sekä hovioikeuden toimitilojen ja presidentin virka-asunnon pohjapiirustuksista. Valokuva KM (hist. vastuualue) 1925.
- 22 Carl Johan Elfströmin hovioikeudentalon itä- ja länsifasadiirustus, päivätty Tukholmassa 5.5.1788. Alkuperäinen piirustus Skoklosterin arkistossa Ruotsissa. Valokuva KM (hist. vastuualue) 1925.
- 23 Kustaa III:n käskystä hovioikeudentalon pääsisäänkäytävän seinään molemmin puolin kiinnitetty kaksi erityisesti Ilmajoen pitäjänmiehiä kunnioittavaa kiitostaulua. Teksti kaiverrettu kullatuin kirjaimin ruskeaksi patinoituun marmorin toiseen tauluun suomeksi ja toiseen ruotsiksi. Valokuva Gunnar Bäckman 1997.
- 24 Piirustuksenopettaja J. G. Hedmanin laveeraus "Näköala Korsholman valleilta etelään 1851". Yksityiskohta Vaasan hovioikeuden kaupunginosasta. Valokuva Mika Lampe 1983. PM.
- 25 Piirustuksenopettaja J. G. Hedmanin laveeraus "Näköala Korsholman valleilta 1851". Yleiskuva Vaasan kaupungista. Valokuva Mika Lampe 1983. PM.
- 26 Carl Fredrik Adelcrantzin hovioikeuden kaupunginosan asemakaava vuodelta 1777. Hovioikeudentalon ja maaherranresidenssin välissä noin 290 metriä pitkä Kuninkaankatu ja sen molemmin puolin kaksinkertaiset lehtipuukujat. Kujan varrelle merkitty kuusi tonttia hovioikeuden jäsenille. C. hovioikeuden päärakennus, D. Kustaan tori, E. hovioikeuden virkamiesten tontit ja I. maaherranresidenssi. Alkuperäinen piirustus: Kuninkaallinen Rakennushallitus. Ruotsin valtionarkisto, Tukholma. Valokuva Mika Lampe 1983. PM.
- 27 Emmanuel Héré de Cornyn 1750-luvulla suunnittelema Nancy'n Place de Stanisław Leszczyński (Place Royale de Nancy) Ranskassa. Valokuva teoksesta Héré de Corny 1753. KB.

- 28 Heinolan residenssikaupungin asemakaava vuodelta 1785. Kaavan päätepisteeksi suunniteltu lääninresidenssi ja hallintorakennuksia. Puisto istutettiin lopullisesti vasta 1800-luvun kuluessa (nykyinen Maaherranpuisto). Kansallisarkisto. Teoksesta Lilius 1981, 345, kuva 134.
- 29 Magnus von Arbinin Hämeenlinnan asemakaava vuodelta 1778. Todennäköisesti maaston aiheuttamine ääriivivoineen ja runsaine puustoineen tämä asemakaava kuuluu klassisismiin merkittävimpiin kaupunkisuunnitelmiin Suomessa. Kaavarakenne tuhoutui kuitenkin vuoden 1831 palon jälkeen asemakaavoituksen myötä. Ruotsin sotaarkisto, Tukholma. Teoksesta Lilius 1981, 345, kuva 132.
- 30 Carl Ludvig Engelin hovioikeuden kaupunginosan asemapiirustus, jonka hän laati hovioikeuden rakennuksen korjaustöiden yhteydessä, päiväys 9.8.1825. Rakennushallituksen piirustusarkisto. Valokuva KA 1980.
- 31 Maanmittari Fredrik Rönholmin Vaasan uusi asemakaava, päiväys 7.5.1782 ja 1783. Korkein oikeus. Valokuva KA 1980.
- 32 Hovioikeuden entinen arkistorakennus vuodelta 1823, sittemmin Mustasaaren pitäjätupa. Piirustukset Charles Bassin ja Anthon W. Arppen 16.4.1821 allekirjoittamat, alempana merkintä "Originalet af Architect Engel". Rakennus nykyisessä asussaan. Valokuva Pekka Airaksinen 1975. VHO:n perinnehuone.
- 33 Näkymä eräästä hovioikeudentalon ikkunasta idän puolelle sisäpihalle. Puutarhan keskikäytävän päässä puinen empiretyylinen huvimaja vuodelta 1825. Valokuva Vaasan hovioikeuden presidentti Carl Fredrik Rotkirchin (1775–1832) pojan vapaaherra Beruldt Adolf Rotkirchin tekemästä piirustuksesta vuonna 1826. Valokuva VHO:n perinnehuone.
- 34 Charles-Etienne Briseux'n mallipiirustus, Maison de Campagne I. Teoksesta Briseux 1761, 75, taulu 36.
- 35 Carl Fredrik Adelcrantzin Sturehovin kartanon pohjakerroksen suunnitelma (Nord. mus.). Teoksesta Fogelmarck 1957, 90, kuva 64.
- 36 Wrangelin palatsi lounaasta. Valokuva Leif Tengström 1997.
- 37 Wrangelin palatsi Birger Jaarlin torille päin. Valokuva Leif Tengström 1997.
- 38 Wrangelin palatsin toisen kerroksen pohjakaavasunnitelma. Karl Johan Cronstedtin peruskorjaussunnitelma Svean hovioikeuden

- toimitiloja varten vuodelta 1756. Hovioikeuden tilat palatsin keski-osassa ja pohjoissiivessä. Kuninkaallinen Rakennushallitus. 1 iso istuntosali, 2 förmaaki, 3 toinen istuntosali, myöh. rikosasiainhuone, 4 notaarin konttori, 5 hovioikeudenviskaalin arkisto, 6 arkisto, 7 kolmas istuntosali, myöh. esittelijän huone, 8 vahtimestarin huone, 9 neljäs istuntosali, 10 kanslia, myöh. kanneviskaalin huone, 11 sihteerin huone, 12 kamreerin huone, myöh. aktuaarin huone, 13 notaarin huone, myöh. kamreerin huone, 14 tila hovioikeuden tarpeita varten. Teoksesta Nordberg 1964, 378–379, kuva 31.
- 39 Turun hovioikeus osti vuonna 1671 "Kankaistentalon". Anthon W. Arppen toinen suunnitelma Kankaistentalon uudeksi julkisivuksi vuoden 1811 joulukuulta. Arppe laati kolme suunnitelmaa, joista toteutunutta vastaa todenrököisesti lähinnä järjestyksessä toinen (KA). Teoksesta Blomstedt 1973, 203.
- 40 Anthon W. Arppen Turun hovioikeudentalon "Kankaistentalo" eri kerrosten pohjakaavasuunnitelmat 1800-luvun alkupuolelta (KA). 1 puoteja, 2 eteinen, 3 vahtimestarin asunto, 4 arkisto, myöh. notaarin huone, 5 istuntosali, 6 förmaaki, 7 kanslia, 8 sihteerin virasto, 9 arkisto, 10 aktuaarin toimisto, 11 tuomiokirja-arkisto, myöh. III jaosto, 12 varakanneviskaalin työhuone, 13 kanneviskaalin työhuone. Teoksesta Blomstedt 1973, 201–202, 205.
- 41 Göötan hovioikeuden rakennus otettiin keskeneräisenä käyttöön vuonna 1650. Sen suunnittelija on mahdollisesti rakennusmestari Hindrich Gottwald "mäster Hindrich". Yksityiskohta kuvasta. Valokuva Kindboms Fotoateljé, Huskvarna.
- 42 Göötan hovioikeuden rakennus. "Gamla utseendet 1776. Adlercrantz". Teoksesta Bendz 1935, 91.
- 43 "Upvist i Kongl. Gödha hovrätt den 25 Junii 1776 och af Kongl. Hofrätten föreslagit och utvalde A. J. Bergvald." Jönköpings Kuninkaallisen Hovioikeudentalon yläkerran pohjapiirustussuunnitelma. Piirustus laadittu yli-intendentinvirastossa. Kuvassa 45 huoneluettelo. RA 1980.
- 44 Jönköpings Kuninkaallisen Hovioikeudentalon yläkerran pohjapiirustussuunnitelma. Piirustus laadittu yli-intendentinvirastossa. Kuvassa 45 huoneluettelo. RA 1980.
- 45 Jönköpings Kuninkaallisen Hovioikeudentalon alakerran pohjapiirustussuunnitelma. Piirustus laadittu yli-intendentinvirastossa. 1 rikosasiainhuone, 2 förmaaki, 3 aktuaarin huone, 4 arkisto, 5 kanslia, 6 riita-asiainhuone, 7 plenumsali, suuri istuntosali, 8 vahtimestarin

- huone, 9 sihteerin huone, 10 kanneviskaalin konttori, 11 istuntosali. RA 1980.
- 46 Hovioikeudentalon pääfasadin sisäänkäynti. Oven yläpuolella tukholmalaisen ornamentinveistäjän Ernst Philip Thomanin tekemä hovioikeuden perustajan kuningas Kustaa III:n monogrammirieliefi vuodelta 1803. Valokuva Pekka Airaksinen 1975. VHO:n perinnehuone.
- 47 Carl Ludvig Engelin länsifasadipiirustus Vaasan hovioikeudentalon korjaustöitä varten, päiväys 9.8.1825. Rakennushallituksen piirustusarkisto. Valokuva KA 1980.
- 48 Jean-François de Neufforgen fasadiehdotelma. Teoksesta de Neufforge 1757, 75, taulu 3.
- 49 Carl Fredrik Adelcrantzin Turun tuomiokirkon torninhuippuehdotelma 1750-luvulta. Teoksesta Fogelmarck 1957, 163, kuva 139.
- 50 Rooman S. Agnese-kirkko. Teoksesta Stavenow 1927, 237, kuva 119.
- 51 Filippo Juvaran Torinon Superga-kirkon kellotornin piirustus (N. M). Teoksesta Stavenow 1927, 238, kuva 120.
- 52 Ranskalaistyyppinen varhaiskustavilainen pikkutuoli Vanhan Vaasan hovioikeudentalosta. Valokuva P. O. Welin 1988. VHO:n perinnehuone.
- 53 Carl Ludvig Engelin hovioikeuden toimitilojen pohjapiirustus, päiväys 15.8.1825. Rakennushallituksen piirustusarkisto. Valokuva KA 1980.
- 54 Turkulaisen puuseppämestarin Eric Johan Lönnrothin valmistama biedermeierpikkutuoli vuodelta 1835. Valokuva P. O. Welin 1988. VHO:n perinnehuone.
- 55 Kauppias Michael Smirnoffin hovioikeudelle välittämä biedermeier-tuoli vuodelta 1846. Valokuva P. O. Welin 1988. VHO:n perinnehuone.
- 56 Vaasan kaupunki vuoden 1852 palon jälkeen. Oikealla hovioikeuden vahingoittumattomat rakennukset. J. H. Strömerin (1807-1904) litografia. Valokuva Mika Lampe 1983. PM.
- 57 Carl Albert Edelfeltin piirustus hovioikeudentalon muuttamiseksi kasarmiksi, päivätty Helsingissä intendentinkonttorissa joulukuussa

1855. Suunnitelmaa ei toteutettu. Rakennushallituksen piirustusarkisto. Valokuva KA 1980.
- 58 Carl Axel Setterbergin piirustukset hovioikeudentalon muuttamiseksi Mustasaaren kirkoksi, päivätty Vaasan Lääninrakennuskonttorissa 10.12.1861. Suomen Keisarillinen Senaatti hyväksyi ja vahvisti piirustukset Helsingissä 15.4.1862. Valokuva R. Olin. PM.
- 59 Kustaa III:n Themikselle pyhitetty kuninkaallinen hovioikeus Vanhassa Vaasassa, nyt Jumalalle pyhitettynä ja Mustasaaren seurakunnan kirkoksi muutettuna (pääjulkisivu). Valokuva Gunnar Bäckman 1997.
- 60 Mustasaaren kirkko länsipuolelta. Valokuva Gunnar Bäckman 1980.
- 61 Mustasaaren kirkko idänpuolelta. Valokuva Gunnar Bäckman 1980.
- 62 Mustasaaren kirkon interiööri. Valokuva Gunnar Bäckman 1980.
- 63 Carl Axel Setterbergin uuden hovioikeudentalon toisen kerroksen pohjapiirustus lokakuulta 1855. 1–11 hovioikeuden huoneisto, 12–22 lääninhallituksen huoneisto. Hovioikeuden huoneisto: 1 koridori (tambur), 2 förmak (presidentin huone), 3 ensimmäisen jaoston istuntosali, 4 toisen jaoston istuntosali, 5 sinetöintiuhuone, vahtimestari, 6 kansliahuone, 7 sihteerin huone, 8 aktuaarin huone, 9 kanneviskaalin huone, 10 käsiarkisto, 11 hemligrum. Valokuva VMA 1996.
- 64 Dupondius (Tiberius 14–37). Takas. naisen diadeemikoristeinen pää, Livia oikeudenjumalattarena. Justitia. Valokuva teoksesta Kisch 1955, 134, 171, Tafel I. N:o 1.
- 65 As. (Titus 80–81). Takas. seisova Aequitas pitkä sauva ja vaaka kädessään. Aequitas Avgvst Sc. Valokuva teoksesta Kisch 1955, 134, 171, Tafel I. N:o 2.
- 66 Dupondius. (Vespasian 77–78). Takas. seisova Aequitas pitkä sauva ja vaaka kädessään. Aequitas Avgvsti Sc. Valokuva teoksesta Kisch 1955, 134, 171, Tafel I. N:o 3.
- 67 Sestertius. (Gordian III. 238–244). Takas. seisova Aequitas runsaudensarvi ja vaaka kädessään. Aequitas Avg Sc. Valokuva teoksesta Kisch 1955, 134, 171, Tafel I. N:o 4.
- 68 Das schwedische Land- und Stadt-Recht (1709). Teoksesta Ellenius 1984, 197, fig 13.

- 69 Reliefi. Kuormankantaja, n. 500 eKr. Persepolis. Teoksesta Häussermann 1962, 12.
- 70 Guariento: Mikael ja vaaka. Kuvasta neljä viimeistä asiaa, n. 1350. Museo Civico, Padova. Teoksesta Häussermann 1962, 63.
- 71 Rafael (1483–1520), Vatikaanin Stanza della Segnaturan Justitia. Teoksesta Raffael des Meisters Gemälde in 202 Abbildungen mit einer biografischen Einleitung von Adolf Rosenberg 1905, 49.
- 72 Siebenbürgenissä vuonna 1765 siviililainsäädännön reformin muistoksi lyöty mitali. Etusivulla keisarinna Maria Teresian (1717–1780) medaljonkikuva oikeuden tunnuksien päälle asetettuna. AR. 57,5 mm. Franz Xaver Würth. M. T. 190. SGK. Teoksesta Kisch 1955, 149, Tafel XIII. N:o 67.

PLANSSIT

- I Hovioikeuden valtakirja, virkasinettien säilytyskotelo, vuoden 1734 lakikirja ja vuoden 1772 hallitusmuoto sekä taustalla hovioikeuden valaraamattu Kaarle XII:n Raamattu. Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone.
- II Carl Fredrik Adelcrantz, Alexander Roslinin maalaus, Pariisi 1754. Valokuva Sven Nilsson. Kungl. Akademien för de fria konsterna.
- III Carl Fredrik Adelcrantzin Kiinan linnan fasadipiirustus vuodelta 1763. Kuningatar Lovisa Ulrikalle rakennettu huvilinna Drottningholmossa. Yli-intendentinviraston arkisto, Ruotsin valtionarkisto. Teoksesta Andersson – Bedoire, 1986. Swedish architecture drawings 1640–1970.
- IV Ornamentinveistäjä Ernst Philip Thomanin Kustaa III:n monogrammirieliefin kipsikopio vuodelta 1993. Valokuva Jyrki Heinonen 1996. VHO:n perinnehuone.
- V Vaasain kuningassuvun vaakunakuva korkokuvana vuodelta 1786. Alkuaan Vanhan Vaasan hovioikeuden tuomiosalissa, nyt uuden hovioikeudentalon porrashallissa. Hovioikeuden tuomarikunta tuntee korkokuvan nimellä ”Sininen sopraporta”. Valokuva Jyrki Heinonen 1996. VHO:n perinnehuone.

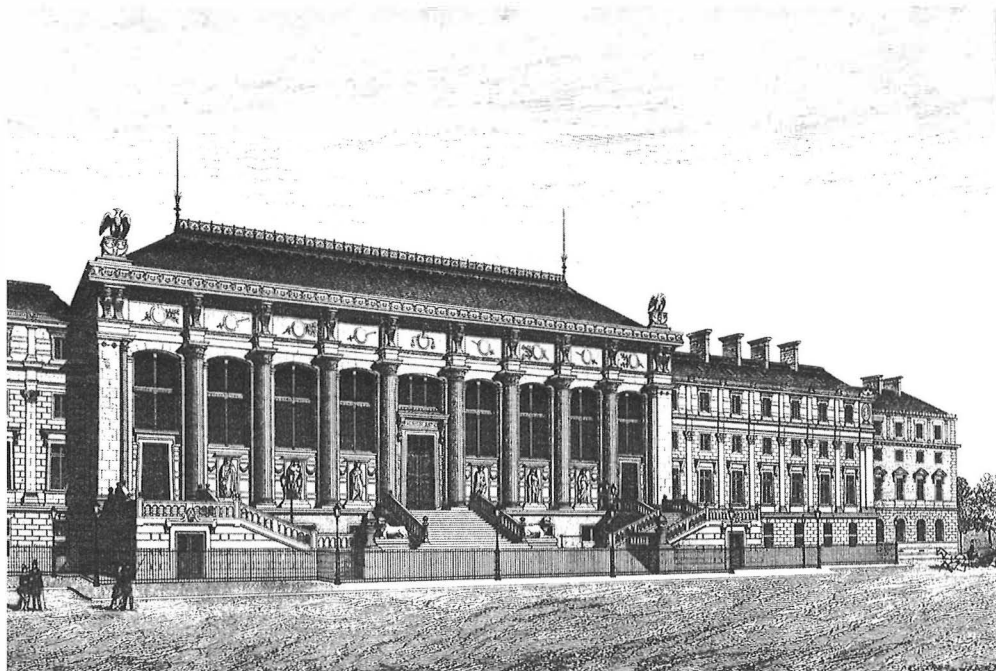
- VI Kustaa III, **Lorens Pasch nuorempi 1783.**
Kehyksen veistänyt Gustav Johan Fast ja kullannut Fredr. Gedeur.
Valokuva Jyrki Heinonen 1996. VHO:n perinnehuone.
- VII Arvid Friedrich Kurck (Kurki), **Lorens Pasch nuorempi.**
Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone.
- VIII Carl Bonde, **Per Krafft vanhempi 1787.**
Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone.
- IX Carl Johan Gyllenborg, **Lorens Pasch nuorempi.**
Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone.
- X Johan Gustaf von Carlson, **Anders Eklund 1794 tai 1797 ?**
Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone.
- XI Jöran Wilhelm Lode, **Samuel Hoffmeister 1794.**
Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone.
- XII Axel Christian Reuterholm, **Lovisa Charlotta Reuterholm 1800-luvun alkup.** Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone.
- XIII Elegantti varhaiskustavilainen presidentinistuun (valm. n. 1776–1786) edustaa ranskalaista tyyppiä. Tuolin valmistanut tukholmalainen tuolintekijä Johan Melchior Lundberg vanhempi. Valokuva Jyrki Heinonen 1996. VHO:n perinnehuone.
- XIV Tukholmalaisen kellosepän Petter Ernstin valmistaama kustavilainen lehtikullattu seinäpendyyli, valm. n. 1776–1786. Valokuva Jyrki Heinonen 1996. VHO:n perinnehuone.
- XV Tukholmalaisen kellosepän Petter Ernstin valmistaama rokokoota edustava polykromisesti koristemaalattu konsolikello, valm. n. 1776–1786. Valokuva Jyrki Heinonen 1996. VHO:n perinnehuone.
- XVI Aleksanteri I, **François de Gérard tai hänen koulukuntansa 1818.**
Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone.
- XVII Erik Johan Bergenheim, taiteilija tuntematon.
Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone.
- XVIII Carl Fredrik Rotkirch, **Mathilda Rotkirch 1839.**
Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone.
- XIX Carl Adam Adlerstjerna, taiteilija tuntematon.
Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone.

- XX Ernst Fredrik Brander, **Carl August Tholander**. Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone.
- XXI Vuonna 1821 Pietarista hankittu uhkeaa empireä edustava presidentinistuin, puuosiltaan kokonaan kullattu, käsinojina uljaat aarnikotkat. Valokuva Jyrki Heinonen 1996. VHO:n perinnehuone.
- XXII Tukholmalaisen kellosepän Carl Adolf Talénin valmistama empireä edustava lehtikullattu seinäpendyyli vuodelta 1820. Valokuva Jyrki Heinonen 1996. VHO:n perinnehuone.
- XXIII Uuden hovioikeudentalon pääjulkisivu ja pohjoispääty. Piirustuksessa Carl Axel Setterbergin signeeraus ja päiväys lokakuussa 1855. Valokuva G. Mäkinen. VHO:n perinnehuone.
- XXIV Nykyisen hovioikeudentalon plenumsali, jota hallitsevat hovioikeuden perustajan kuningas Kustaa III:n ja kustavilaisen ajan presidenttien muotokuvat. Valokuva Jyrki Heinonen 1996. VHO:n perinnehuone.
- XXV Nykyisen hovioikeudentalon toisen osaston istuntohuone, joskus autonomian saliksi kutsuttu. Valokuva Jyrki Heinonen 1996. VHO:n perinnehuone.
- XXVI Näkymä nykyisen hovioikeudentalon II kerroksen päähallista pohjoiseen istuntosalien käytävälle. Valokuva Jyrki Heinonen 1996. VHO:n perinnehuone.
- XXVII Oikeuden tunnuksia esittävä korkokuva vuodelta 1786. Kuvassa oikeudenjumalattaren attribuutit. Keskimmäisenä avoin kirja (Raamattu tai lakikirja), jonka alla ristikkäin liktorin vitsakimppu ja kirves sekä miekka. Vaakakupit kirjan molemmin puolin. Avoimen kirjan päällä silmäside. Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone.
- XXVIII Justitien eli oikeamielisyys, allegoria, yksityiskohta kattomaalauksesta n. 1660, biljardihuone, Grönsöön linna, Enköping. Valokuva Leif Tengström 1997.
- XXIX Vaasan hovioikeuden perustamismitali 1775. Takasivulle kuvattu vaakaa ja valtikkaa kantava oikeudenjumalatar. Kuvan mitali on vuosisadan alun jälkilyöntiä, joka tilattiin hovioikeuden henkilökuntaa varten. Sen lahjoitti hovioikeudelle kirjastonhoitaja Eino Rewell vuonna 1972. Valokuva Hannu Aaltonen 1996. VHO:n perinnehuone.
- XXX Nykyisen hovioikeudentalon porrashallin oikeusaiheinen seinämaalauk, oikeudenjumalatar silmät sidottuna sekä vaaka ja miekka kä-

dessä. Värikerrostumien ikäjärjestyksen perusteella voidaan arvioida, että porrashallin oikeusaiheet kuvat on maalattu tämän vuosisadan alussa. Valokuva Gunnar Bäckman 1997.

XXXI Johan Alm (1728–1810), Tandefeltin sukuvaakuna.
Öljy puulle 69 x 65 cm.
Valokuva Mika Lampe 1983. PM.

XXXII Lucas Cranach vanhempi (1472–1553), Justitia.
Öljy kankaalle 72,5 x 48,5 cm.
Valokuva Mika Lampe 1983. PM.

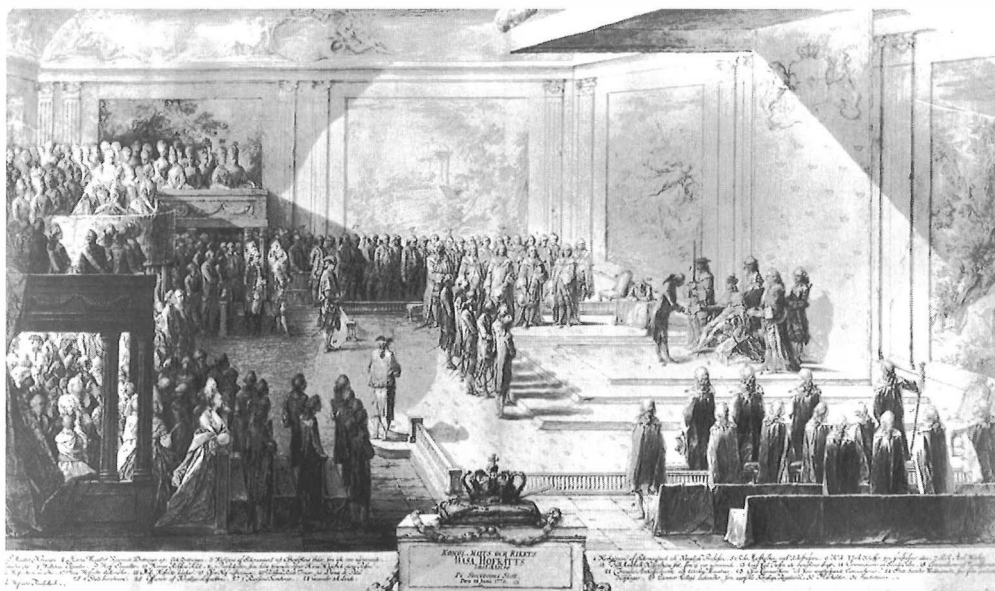
1. Joseph-Louis Ducin suunnittelema Pariisin oikeuspalatsi (1840-1879). Teoksesta von Landauer - von Wagner, Vierter Theil, 1887, 242.

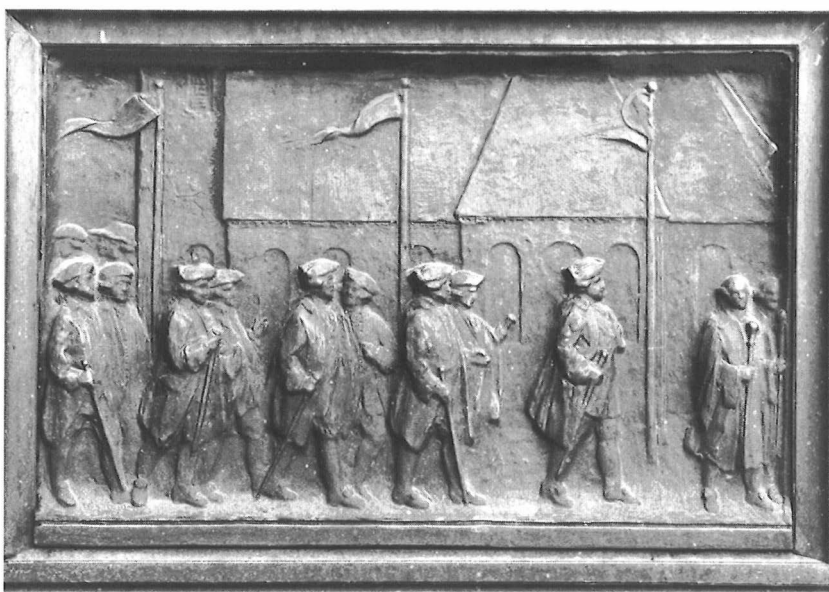
2. Joseph Poelaertin suunnittelema Brysselin oikeuspalatsi (1866-1883). Teoksesta von Landauer - von Wagner, Vierter Theil, 1887.

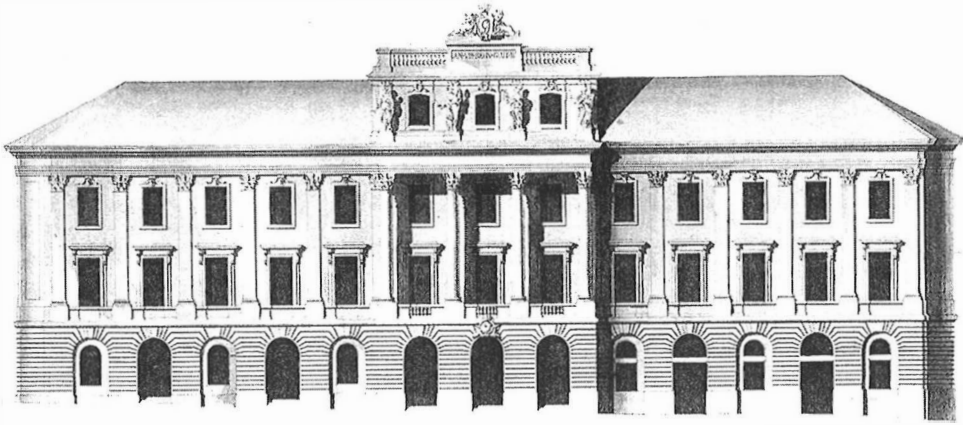
3. Alexander von Wielemansin suunnittelema Wienin oikeuspalatsi (1874-1881). Der K. K. Justiz-Palast in Wien von Alexander von Wielemans, Wien 1888. Piansch 1-2. KB.

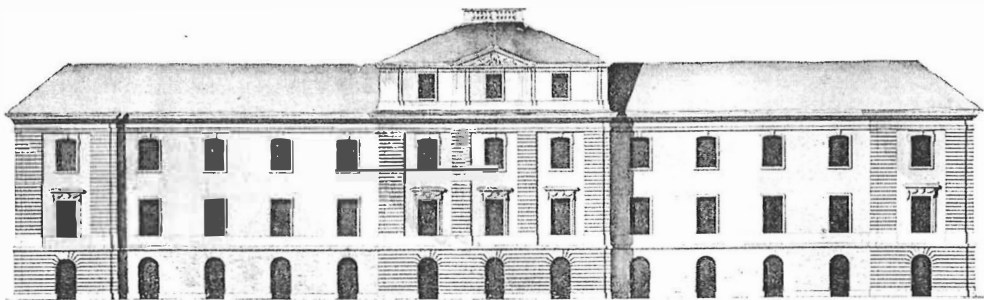
4. Vaasan hovioikeuden vihkäiset 28.6.1776 Tukholman kuninkaallisessa linnassa. Hovi-maalari Carl Gustaf Pilo laati aiheesta neliosaisen luonnossarjan. Sarjan III kuvassa presi-dentti Arvid F. Kurck vastaanottaa hovioikeuden valtakirjaa kuninkaan kädestä. Valokuva Pekka Airaksinen 1975. VHO:n perinnehuone.

5. Vaasan hovioikeuden jäsenet palaamassa ensimmäisen istuntokauden alkajaisjumalanpalve-luksesta presidentti Arvid F. Kurckin johtamana 21.8.1776. Kuvanveistäjä Emil Wikströ-min tekemä korkokuva Pohjanmaan museon pronssiovissa. Hovioikeus aloittaa edelleen istuntokautensa jumalanpalveluksella. Valokuva Pekka Airaksinen 1975. VHO:n perinne-huone.

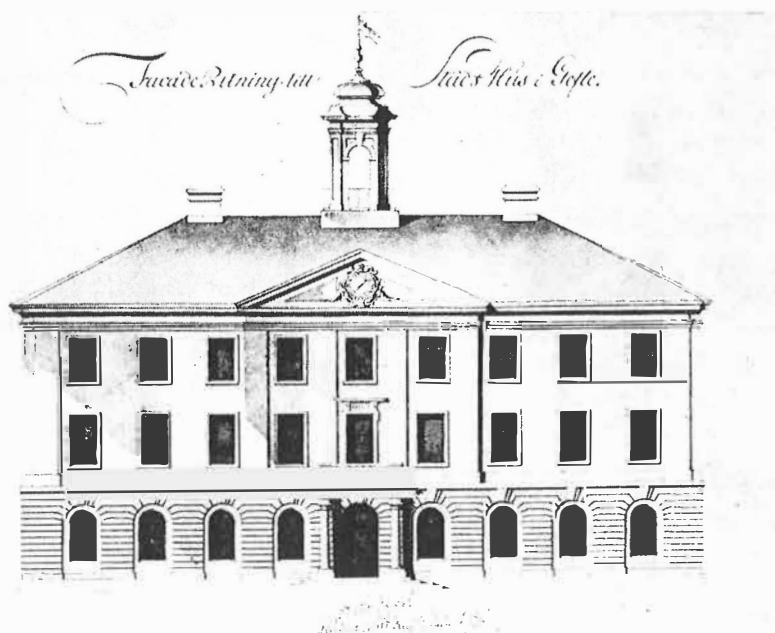
6. Carl Fredrik Adelcrantzin Tukholman oopperan fasadisuunnitelma vuodelta 1774 Kustaa Aadolfin torille päin. Eremitaasi, Pietari. Teoksesta Fogelmarck 1997, 88.

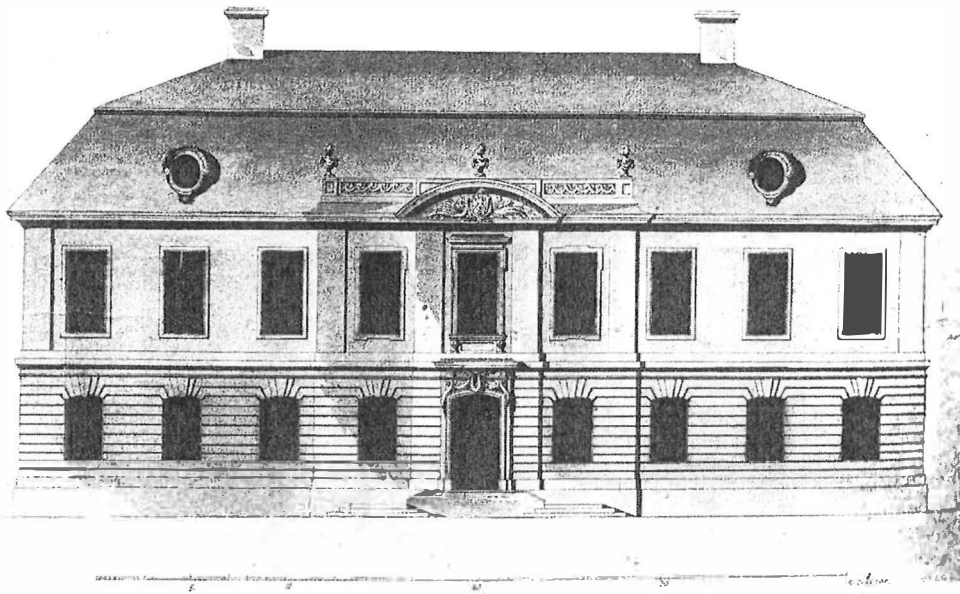
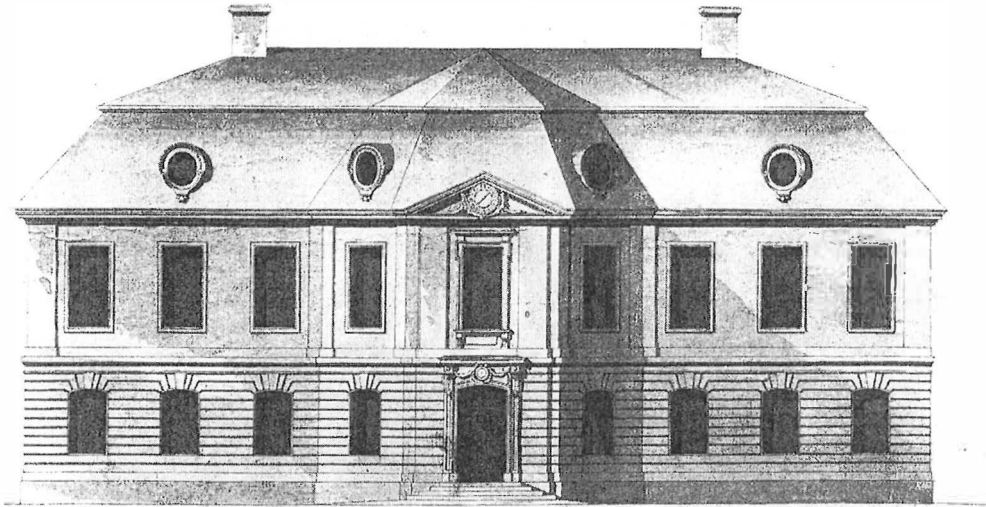
7. Carl Fredrik Adelcrantzin Upsalan yliopiston kirjaston fasadisuunnitelma Riddartorgetille päin ja pääkerroksen pohjapiirustus. Ne ovat Kustaa III:n vuonna 1778 vahvistamat (B.S.A.). Teoksesta Areen, I, 1925, 86, kuvat 36-37.

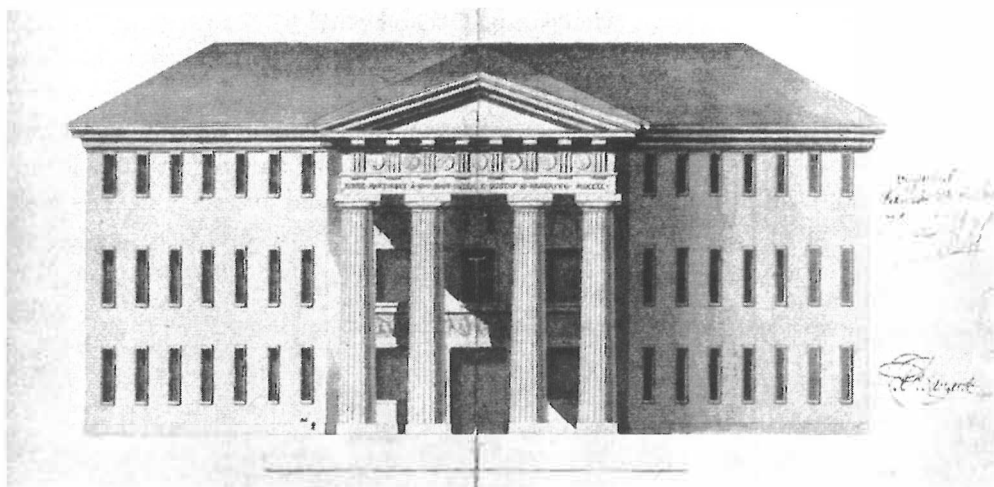
8. Carl Fredrik Adelcrantzin suunnittelema Aadolf Fredrikin kirkon länsifasadi (KBst).
Teoksesta Fogelmarck 1957, 152, kuva 126.

9. Carl Fredrik Adelcrantzin Gävlen raatihuoneen suunnitelma vuodelta 1782.
Piiirustuksessa Kustaa III:n hyöäksymismerkintä ja Adelcrantzin signeeraus.
Teoksesta Karlström 1974, 117.

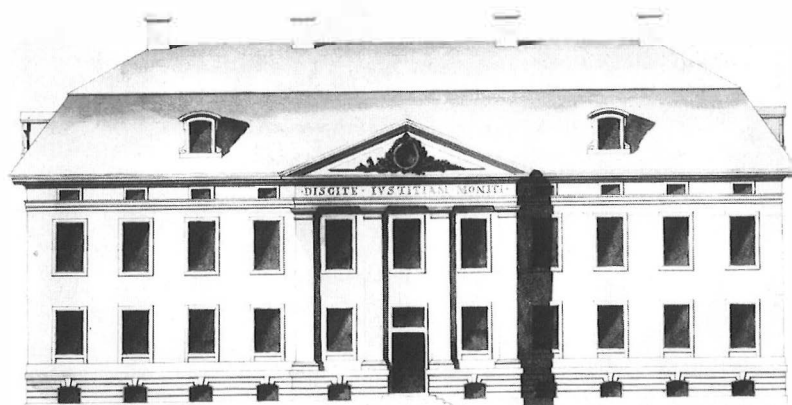

10. Carl Fredrik Adelcrantzin Sturehovin kartanon piha- ja puutarhafasadis suunnitelmat (Nord. mus.). Teoksesta Söderström 1993, 102.

11. Carl Fredrik Adelcrantzın Tukholman rahapajan fasadisuunnitelma vuodelta 1785 Mynttorgetille päin. Piirustuksessa on Kustaa III:n hyväksymismerkintä ja Adelcrantzın signee-raus (KBst). Teoksesta Fogelmarck 1957, 253, kuva 235.

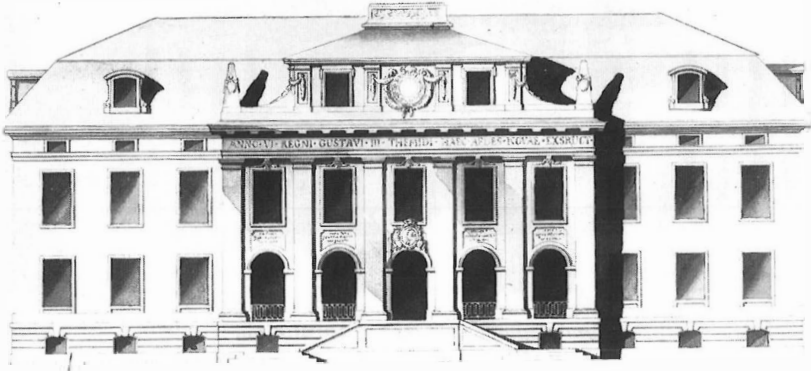
*Facade af Kongl. Måsa Hof-Rätts hus
at Gäddens*

12. Carl Fredrik Adelcrantzın hovioikeudentalon itäfasadipiirustus. Yli-intendentinviras-tossa laadittu piirustus Ruotsin valtionarkistossa Tukholmassa. Vastaava Adelcrantzın sig-neeraama ja Kustaa III:n vahvistama piirustus Pohjanmaan museossa Vaasassa. Valokuva KM (hist. vastuualue) 1925.

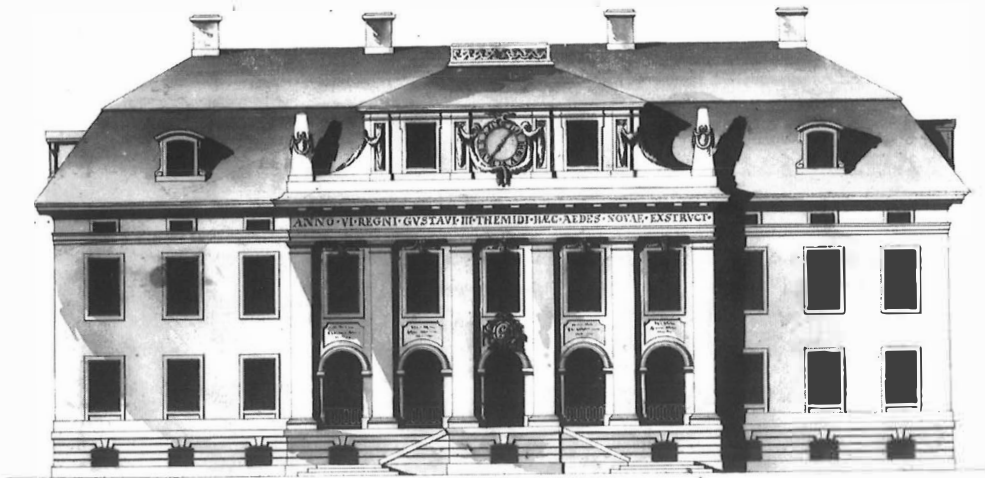
Design till Kongl. Hofrättsbyggnad i Wäsa.

Facade utåt Stora Planen.

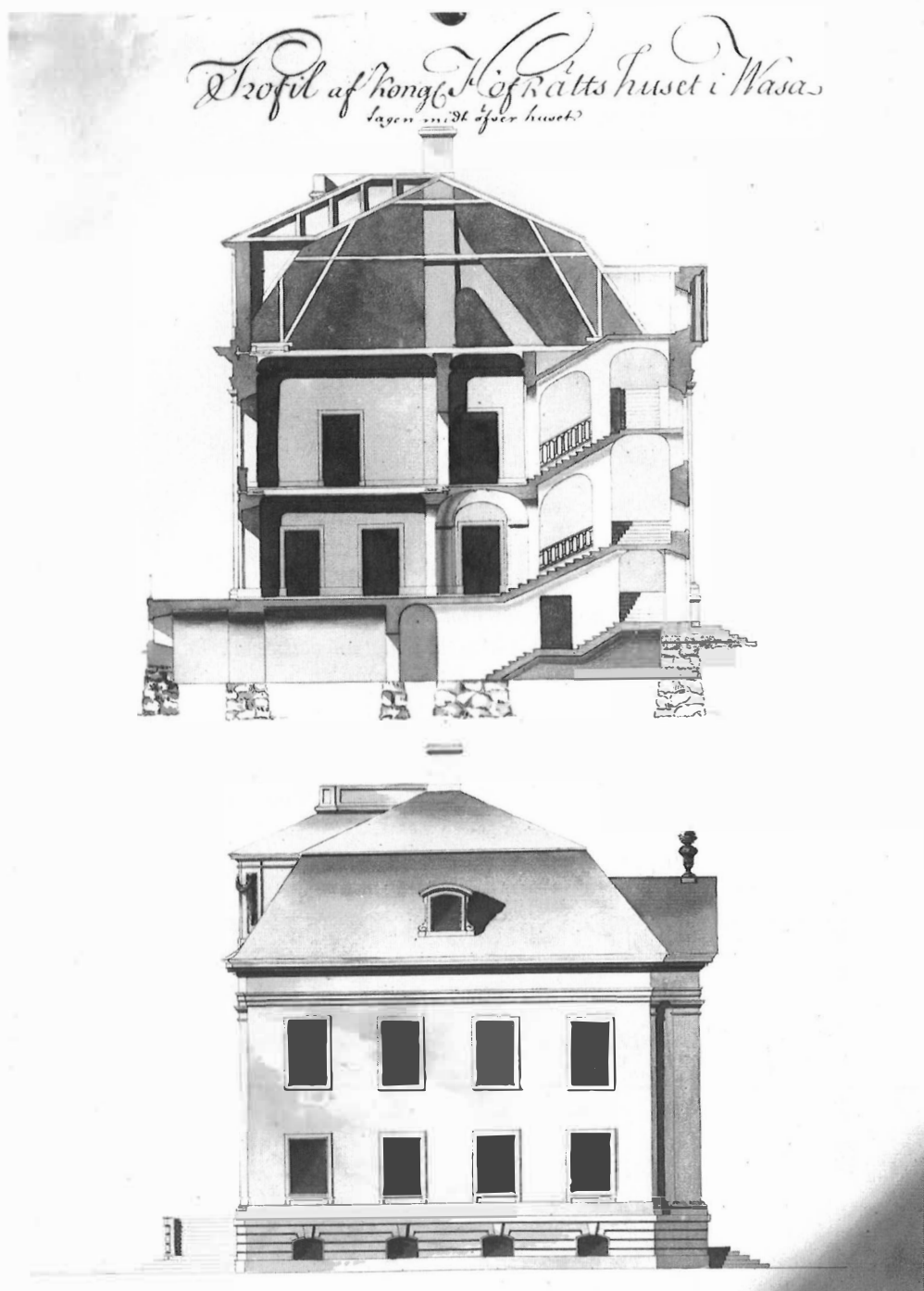
13. Carl Fredrik Adelcrantzins hovioikeudentalon länsifasadipiirustus. Yli-intendentinvirastossa laadittu piirustus Ruotsin valtionarkistossa Tukholmassa. Valokuva KM (hist. vastualue) 1925.

Facade af kongl. Wäsa Hofrätts hus.
ut Vörget.

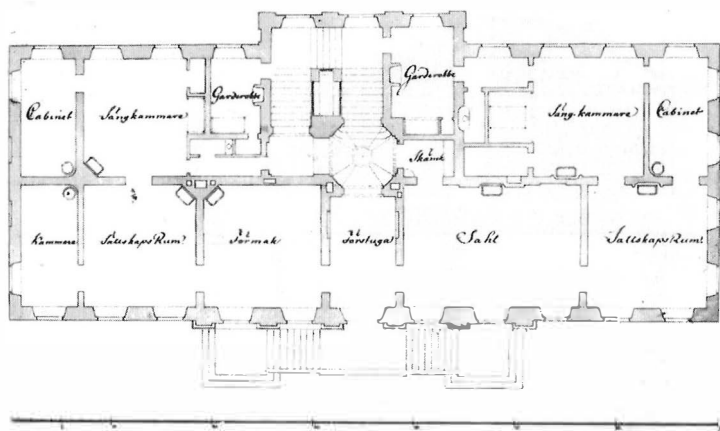
1776. 22. maj.

14. Carl Fredrik Adelcrantzins hovioikeudentalon länsifasadipiirustus. Yli-intendentinvirastossa laadittu piirustus lähetetty kuninkaalle vahvistettavaksi 22.5.1776. Piirustusta noudatettiin pääpiirteittäin taloa rakennettaessa. Valokuva RA 1980.

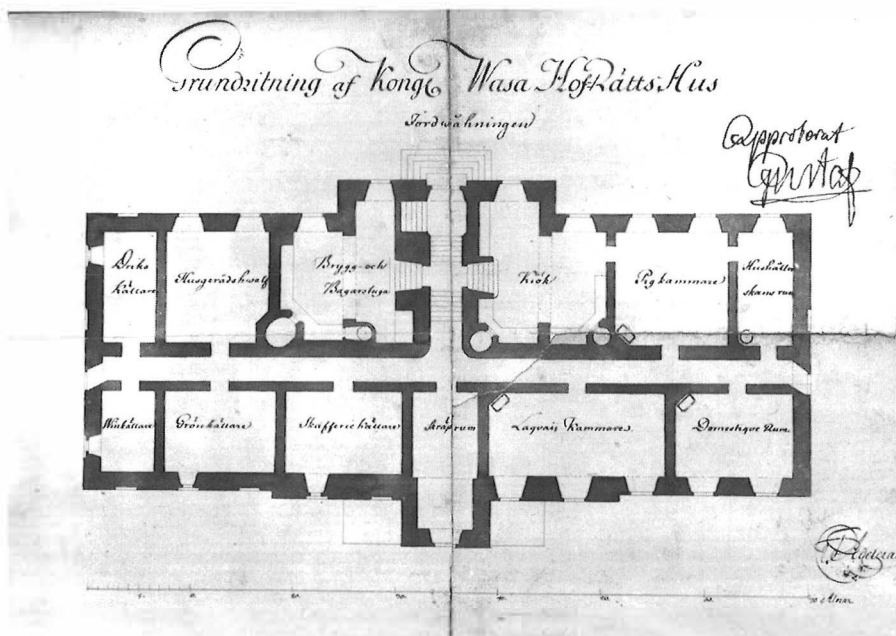

15. Carl Fredrik Adelcrantzin hovioikeudentalon poikkileikkaus- ja päätyfasadipiirustus. Yli-intendentinvirastossa laadittu piirustus Ruotsin valtionarkistossa Tukholmassa. Valokuva KM (hist. vastualue) 1925.

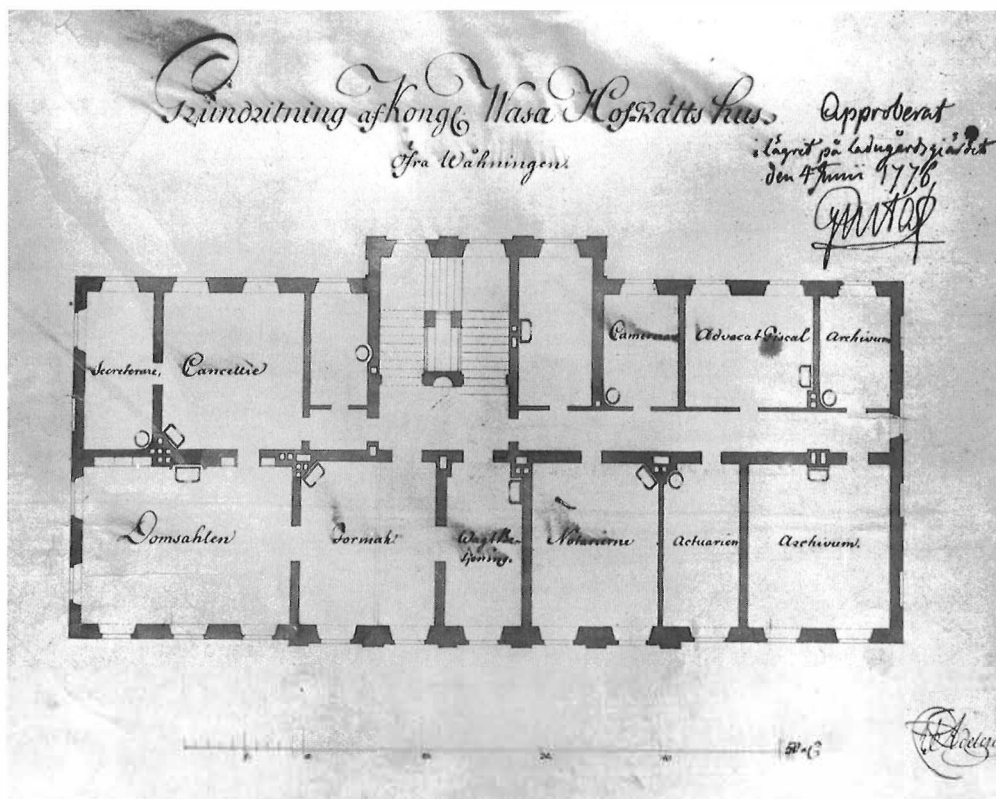
Grundritning af Kongl HofRättskåset i Wäsa:
Neder Wåhningen.

16. Carl Fredrik Adelcrantz in hovioikeudentalon presidentin virka-asunnon pohjapiirustus. Yli-intendentinvirastossa laadittu piirustus Ruotsin valtionarkistossa Tukholmassa. Valokuva RA 1980.

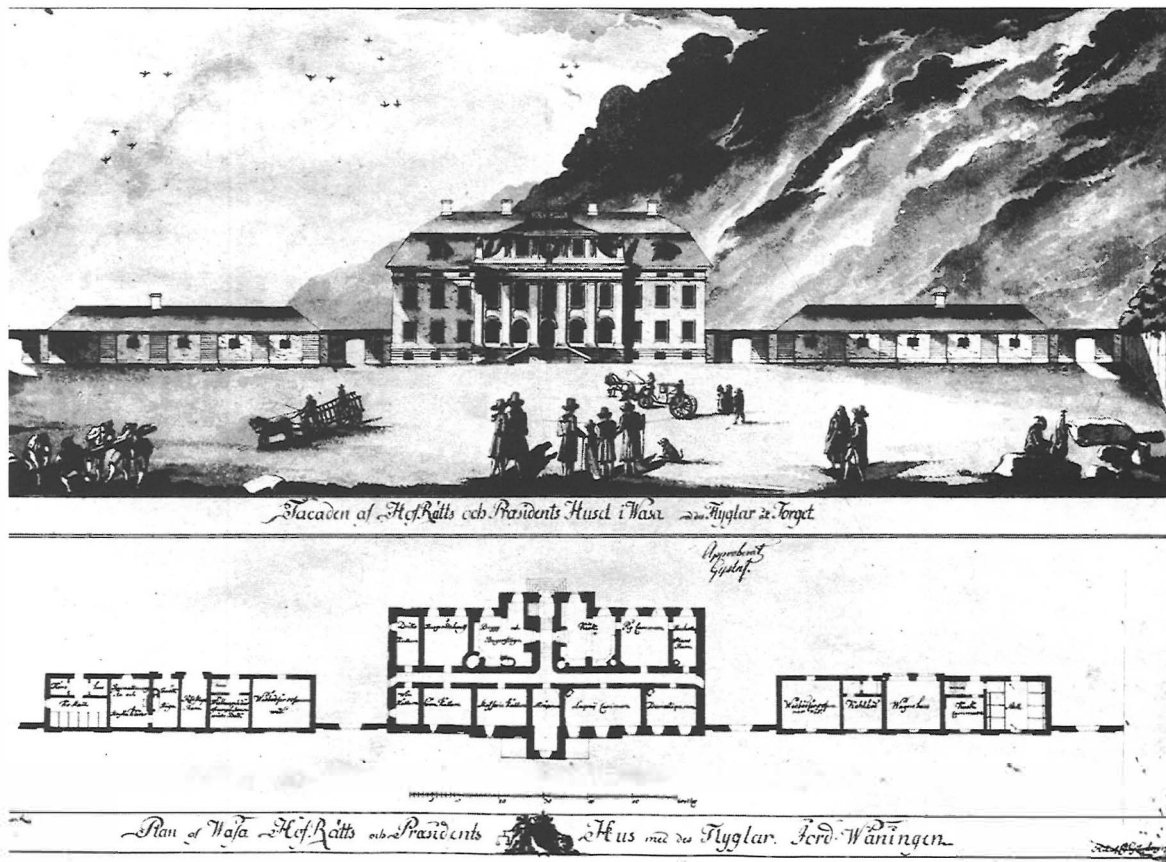
17. Carl Fredrik Adelcrantz in hovioikeudentalon maakerroksen pohjapiirustus. Piirustuksessa Kustaa III:n hyökyksymismerkintä ja Adelcrantz in signeeraus. Yli-intendentinvirastossa laadittu piirustus Ruotsin valtionarkistossa Tukholmassa. Vastaava Kustaa III:n hyväksymä ja Adelcrantz in signeeraama piirustus Pohjanmaan museossa Vaasassa. Valokuva KM (hist. vastuualue) 1925.

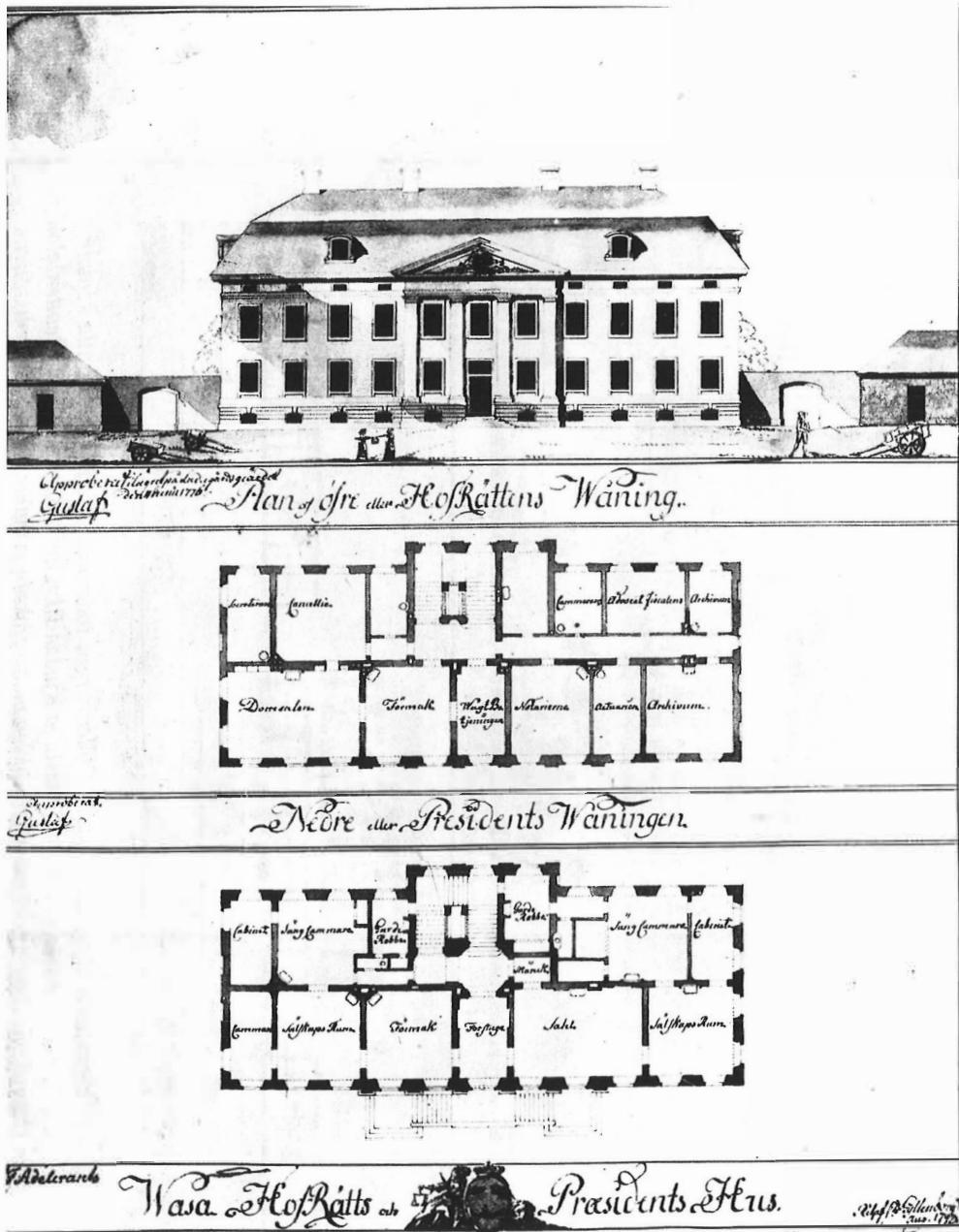
18. Carl Fredrik Adelcrantzin hovioikeuden huoneiston pohjapiirustus, jossa Kustaa III:n hyväksymismerkintä ja päiväys Ladugårdsgården leirillä 4.6.1776 sekä Adelcrantzin signeeraus. Yli-intendentinvirastossa laadittu piirustus Ruotsin valtionarkistossa Tukholmassa. Vastaava Kustaa III:n hyväksymä ja Adelcrantzin signeeraama piirustus Pohjanmaan museossa Vaasassa. Valokuva KM (hist. vastuualue) 1925.

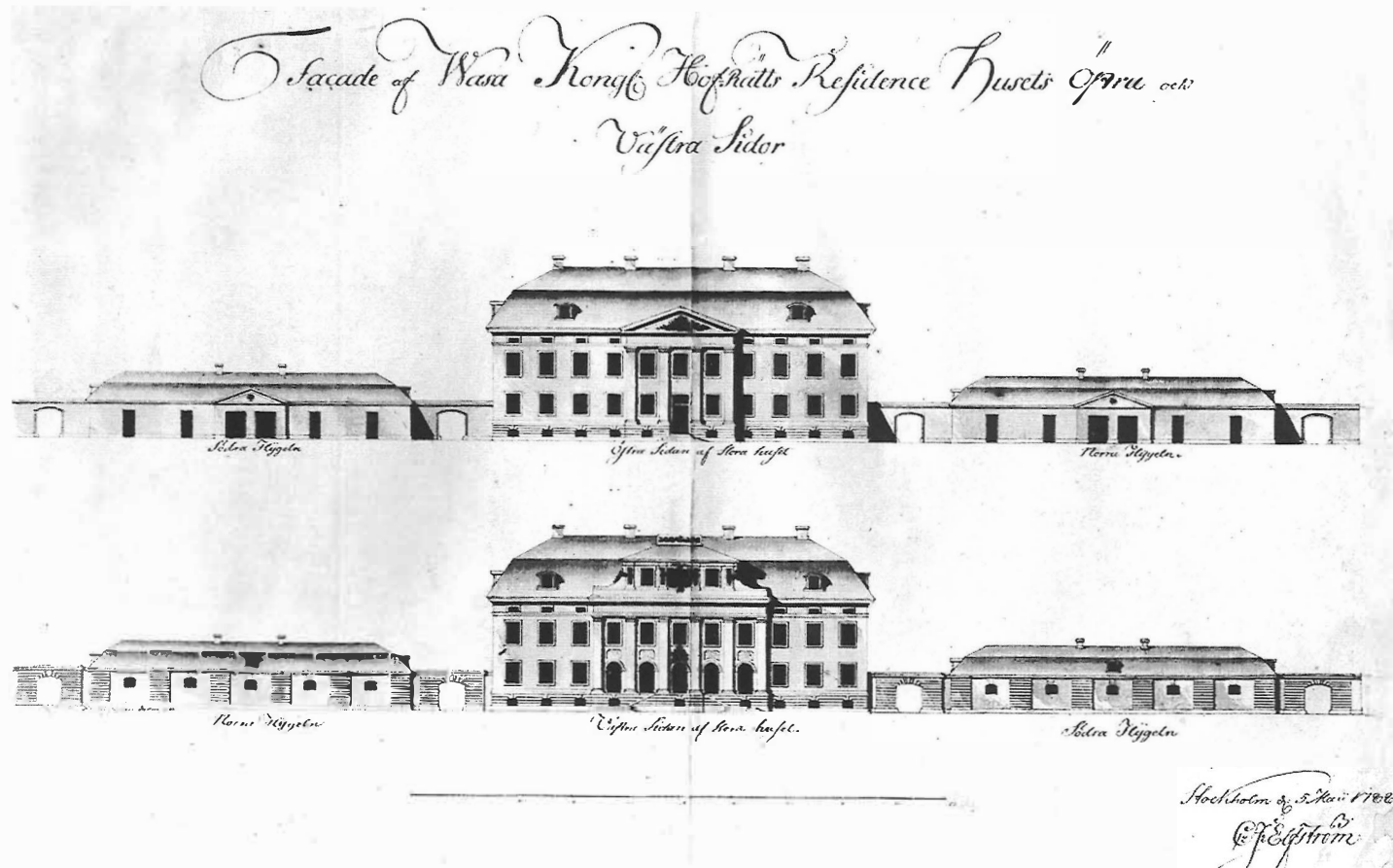
19. Carl Fredrik Adelcrantzin hovioikeudentalon kellotornipiirustus laadittu Kuninkaallissa yli-intendentinkonttorissa Tukholmassa 8.7.1783. Alkuperäinen piirustus Pohjanmaan museossa Vaasassa. Tornirakennelmaa ei koskaan toteutettu. Valokuva VHO:n perinnehuone.

20. Upsalan yliopiston kirjastossa oleva Carl David Gyllenborgin todennäköisesti 1790-luvulla kopioima laveerattu piirustus Carl Fredrik Adelcrantzin laatimasta ja Kustaa III:n hyväksymästä hovioikeudentalon länsifasadista ja sen sivurakennuksista sekä päärakennuksen maakerroksen ja kylkirakennusten pohjapiiruksesta. Valokuva KM (hist. vastuualue) 1925.

21. Upsalan yliopiston kirjastossa oleva Carl David Gyllenborgin 1793 kopioiduista piirustuksista ja Kustaa III:n 4.6.1776 hyväksymästä hovioikeuden-talon itäfasadin piirustuksesta sekä hovioikeuden toimitilojen ja presidentin virka-asunnon pohjapiirustuksista. Valokuva KM (hist. vastuualue) 1925.

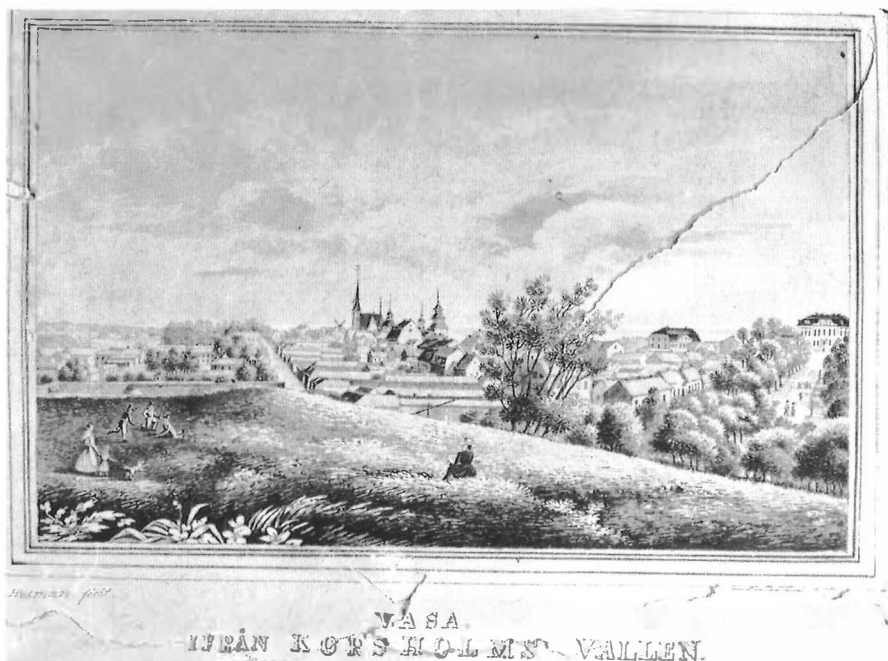
22. Carl Johan Elfströmin hovioikeudentalon itä- ja länsifasadipiirustus, päivätty Tukholmassa 5.5.1788. Alkuperäinen piirustus Skoklosterin arkistossa Ruotsissa. Valokuva KM (hist. vastuualue) 1925.

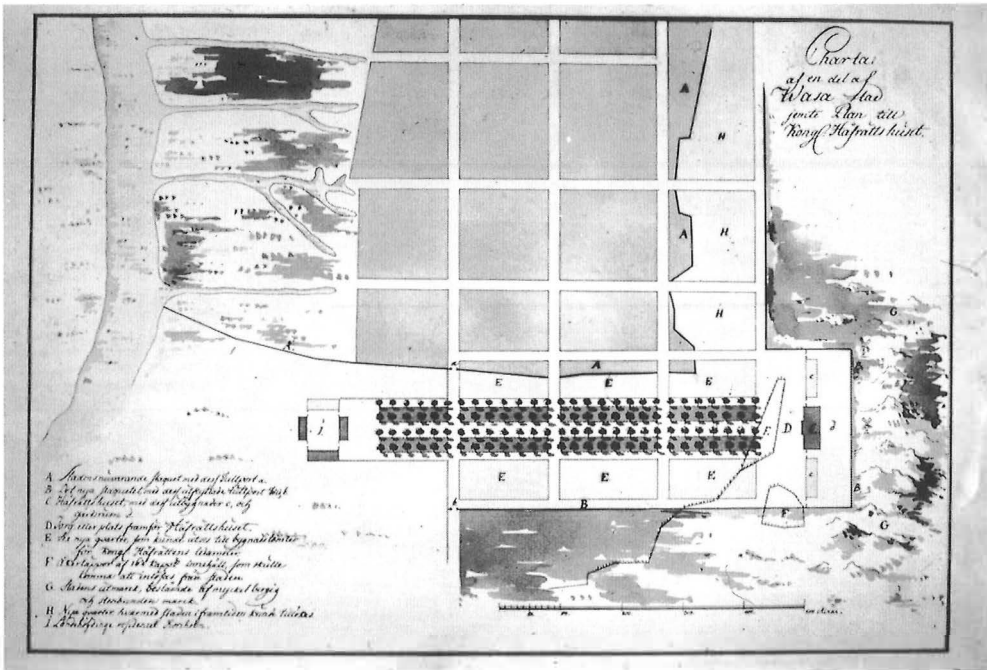
23. Kustaa III:n käskystä hovioikeudentalon pääsisäänkäytävän seinään molemmin puolin kiinnitetty kaksi erityisesti Ilmajoen pitäjänmiehiä kunnioittavaa kiitostaulua. Teksti kai-verrettu kullatuin kirjaimin ruskeaksi patinoituun marmoriin toiseen tauluun suomeksi ja toiseen ruotsiksi. Valokuva Gunnar Bäckman 1997.

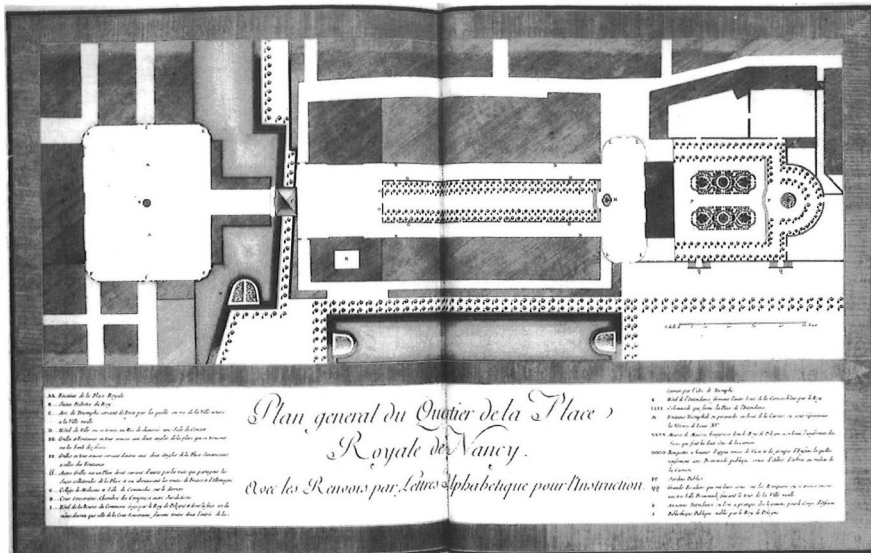
24. Piirustuksenopettaja J. G. Hedmanin laveeraus "Näköala Korsholman valleilta etelään 1851". Yksityiskohta Vaasan hovioikeuden kaupunginosasta. Valokuva Mika Lampe 1983. PM.

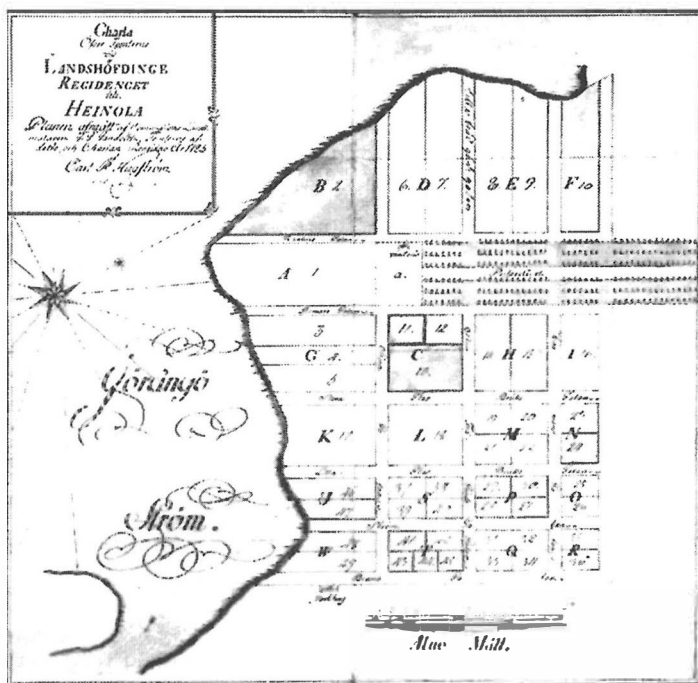
25. Piirustuksenopettaja J. G. Hedmanin laveeraus "Näköala Korsholman valleilta 1851". Yleiskuva Vaasan kaupungista. Valokuva Mika Lampe 1983. PM.

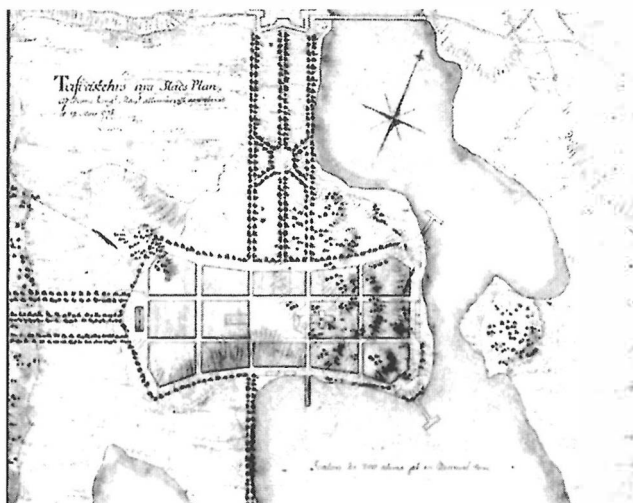
26. Carl Fredrik Adelcrantzin hovioikeuden kaupunginosan asemakaava vuodelta 1777. Hovioikeudentalon ja maaherranresidenssin välissä noin 290 metriä pitkä Kuninkaankatu ja sen molemmin puolin kaksinkertaiset lehtipuukujat. Kujan varrelle merkitty kuusi tonttia hovioikeuden jäsenille. C. hovioikeuden päärakennus, D. Kustaan tori, E. hovioikeuden virkamiesten tontit ja I. maaherranresidenssi. Alkuperäinen piirustus: Kuninkaallinen Rakennushallitus. Ruotsin valtionarkisto, Tukholma. Valokuva Mika Lampe 1983. PM.

27. Emmanuel Héré de Cornyn 1750-luvulla suunnittelema Nancyn Place de Stanislaw Leszczyński (Place Royale de Nancy) Ranskassa. Valokuva teoksesta Héré de Corny 1753. KB.

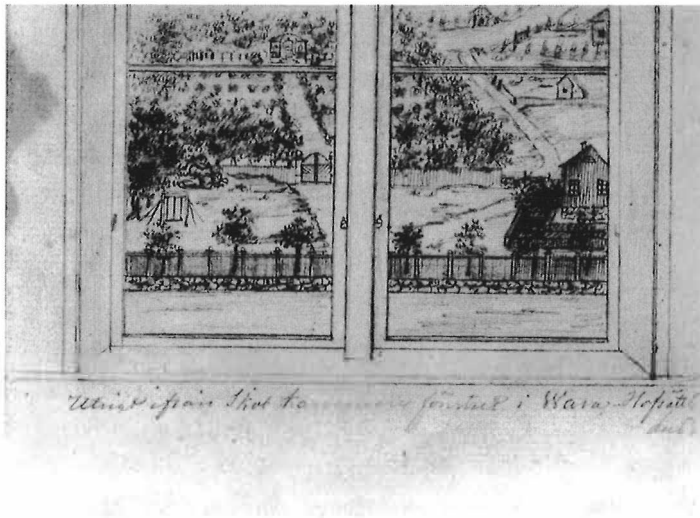
28. Heinolan residenssikaupungin asemakaava vuodelta 1785. Kaavan päätepiesteeksi suunniteltu lääninresidenssi ja hallintorakennuksia. Puisto istutettiin lopullisesti vasta 1800-luvun kuluessa (nykyinen Maaherranpuisto). Kansallisarkisto. Teoksesta Lilius 1981, 345, kuva 134.

29. Magnus von Arbinin Hämeenlinnan asemakaava vuodelta 1778. Todennäköisesti maaston aiheuttamine ääriviivoineen ja runsaine puustoineen tämä asemakaava kuuluu klassisimmin merkittäviimpiin kaupunkisuunnitelmiin Suomessa. Kaavarakenne tuhoutui kuitenkin vuoden 1831 palon jälkeen asemakaavoituksen myötä. Ruotsin sota-arkisto, Tukholma. Teoksesta Lilius 1981, 345, kuva 132.

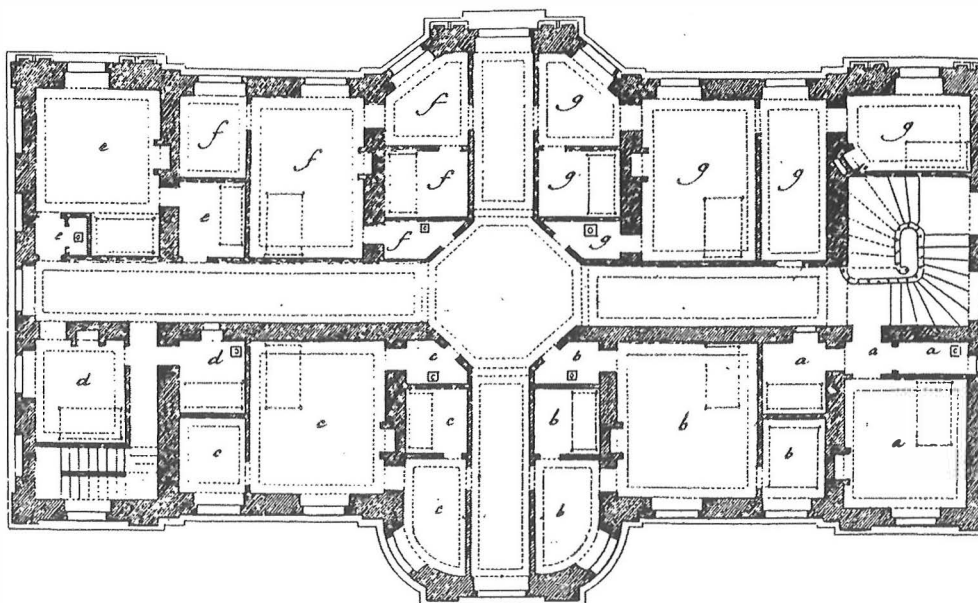

32. Hovioikeuden entinen arkistorakennus vuodelta 1823, sittemmin Mustasaaren pitäjän-tupa. Piirustukset Charles Bassin ja Anthon W. Arppen 16.4.1821 allekirjoittamat, alempana merkintä "Originalt af Architect Engel". Rakennus nykyisessä asussaan. Valokuva Pekka Airaksinen 1975. VHO:n perinnehuone.

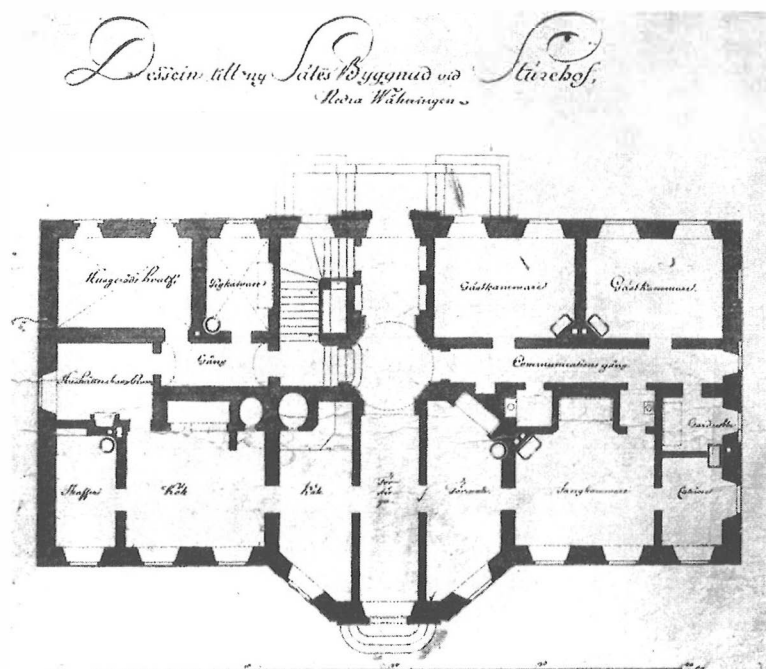

33. Näkymä eräästä hovioikeudentalon ikkunasta idän puolelle sisäpihalle. Puutarhan keskikäytävän päässä puinen empiretyylinen huvimaja vuodelta 1825. Valokuva Vaasan hovioikeuden presidentti Carl Fredrik Rotkirchin (1775–1832) pojan vapaaherra Beruldt Adolf Rotkirchin tekemästä piirustuksesta vuonna 1826. Valokuva VHO:n perinnehuone.

Premier Etage 2^e Distribution

34. Charles-Etienne Briseux'n mallipiirustus, Maison de Campagne I. Teoksesta Briseux 1761, 75, taulu 36.

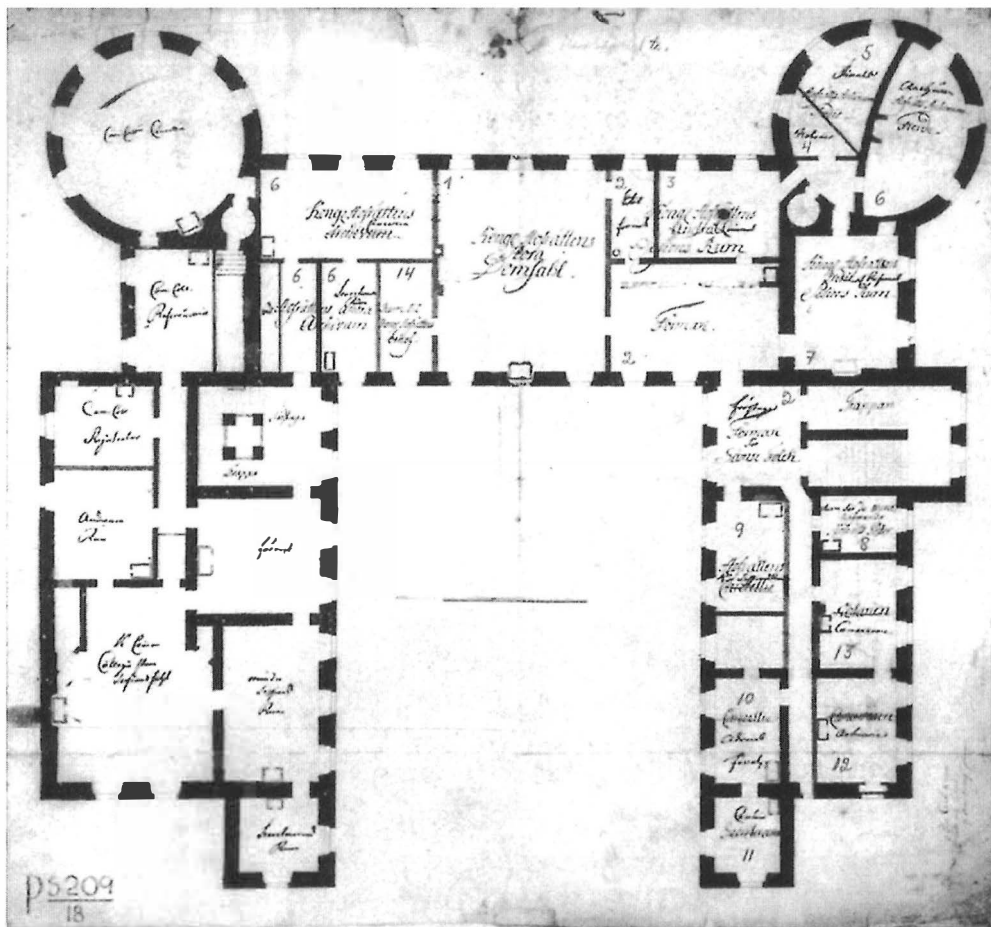
35. Carl Fredrik Adelcrantzin Sturehovin kartanon pohjakerroksen suunnitelma (Nord. mus.) Teoksesta Fogelmarck 1957, 90, kuva 64.

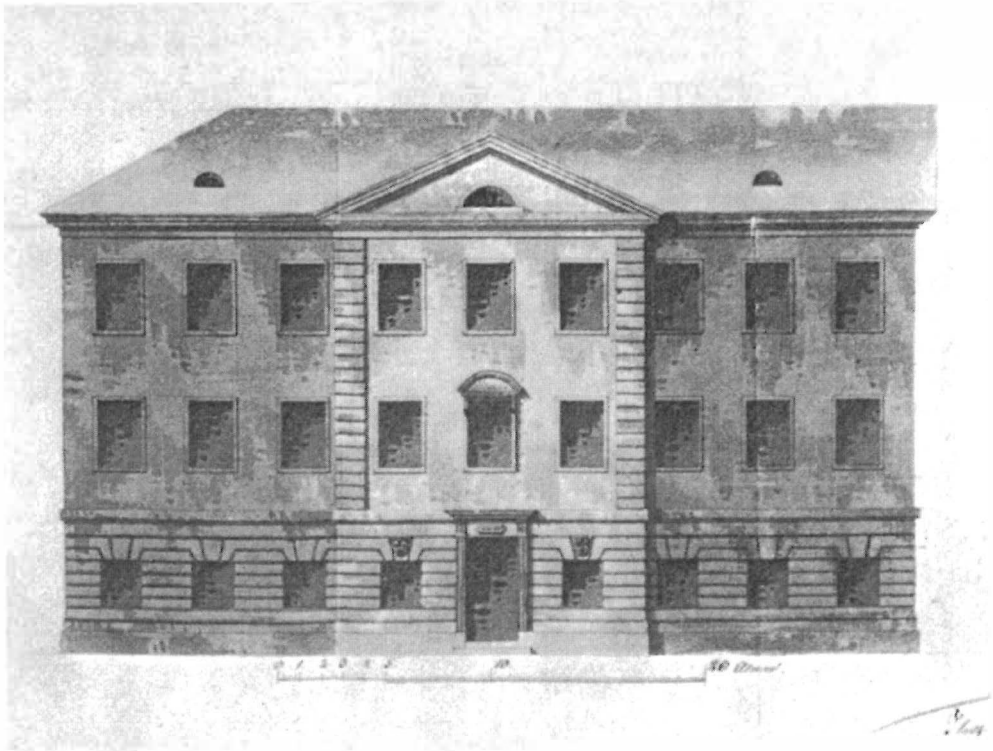
36. Wrangelin palatsi lounaasta. Valokuva Leif Tengström 1997.

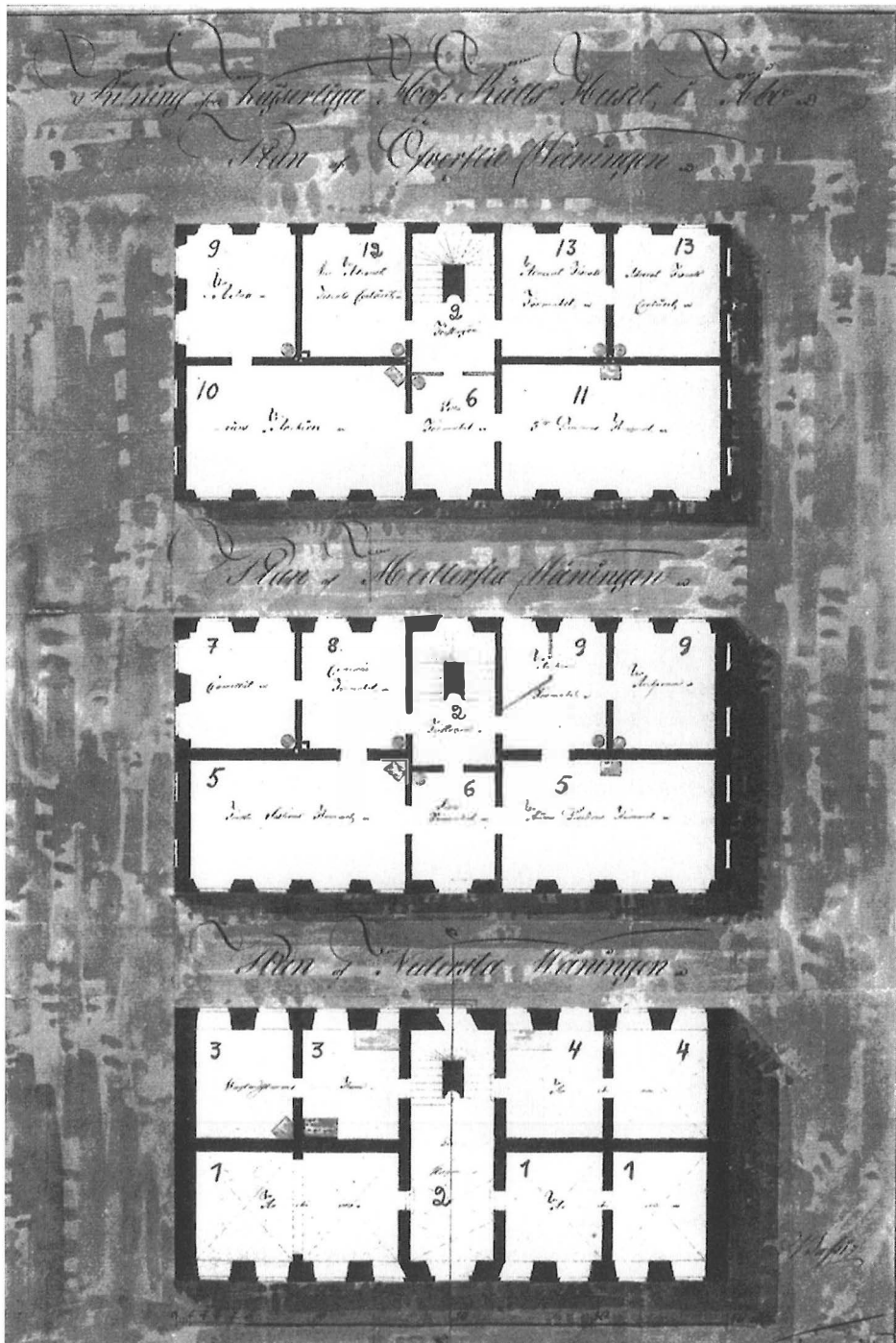
37. Wrangelin palatsi Birger Jaarlin torille päin. Valokuva Leif Tengström 1997.

38. Wrangelin palatsin toisen kerroksen pohjakaavasuunnitelma. Karl Johan Cronstedtin peruskorjaussuunnitelma Svean hovioikeuden toimitiloja varten vuodelta 1756. Hovioikeuden tilat palatsin keskiosassa ja pohjoisissä. Kuninkaallinen Rakennushallitus. 1 iso istuntosali, 2 förmaaki, 3 toinen istuntosali, myöh. rikosasiainhuone, 4 notaarin konttori, 5 hovioikeudenviskaalin arkisto, 6 arkisto, 7 kolmas istuntosali, myöh. esittelijän huone, 8 vahtimestarin huone, 9 neljäs istuntosali, 10 kanslia, myöh. kanneviskaalin huone, 11 sihteerin huone, 12 kamreerin huone, myöh. aktuaarin huone, 13 notaarin huone, myöh. kamreerin huone, 14 tila hovioikeuden tarpeita varten. Teoksesta Nordberg 1964, 378–379, kuva 31.

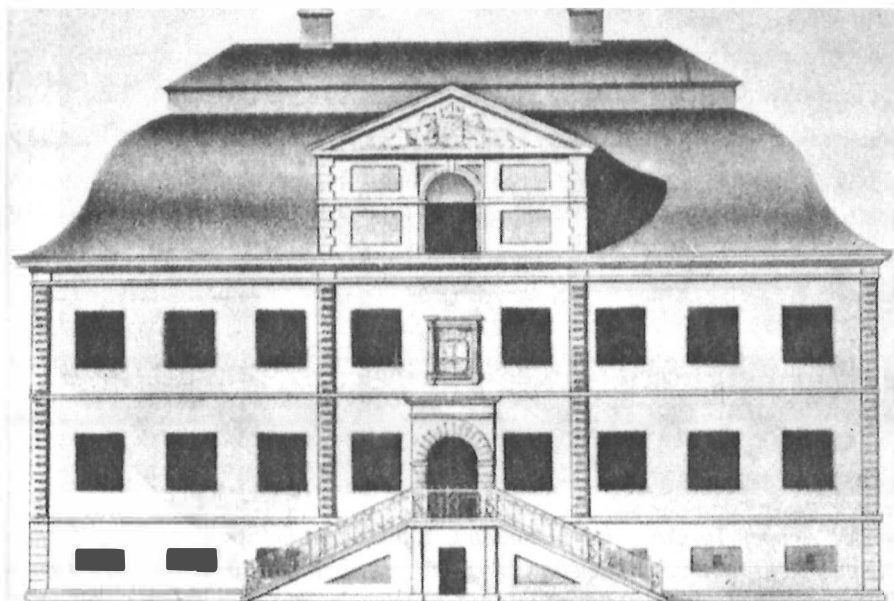
39. Turun hovioikeus osti vuonna 1671 "Kankaistentalon". Anthon W. Arppen toinen suunnitelma Kankaistentalon uudeksi julkisivuksi vuoden 1811 joulukuulta. Arppe laati kolme suunnitelmaa, joista toteutunutta vastaa todennäköisesti lähinnä järjestyksessä toinen (KA). Teoksesta Blomstedt 1973, 203.

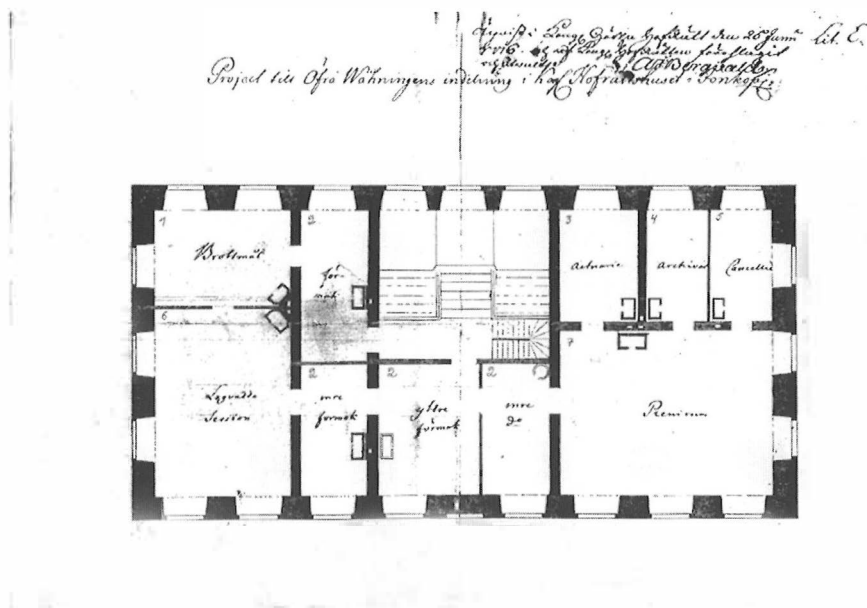
40. Anthon W. Arppen Turun hovioikeudentalon "Kankaistentalo" eri kerrosten pohjakaava-vasuunnitelmat 1800-luvun alkupuolelta (KA). 1 puoteja, 2 eteinen, 3 vahtimestarin asunto, 4 arkisto, myöh. notaarin huone, 5 istuntosali, 6 förmaaki, 7 kanslia, 8 sihteerin virasto, 9 arkisto, 10 aktuaarin toimisto, 11 tuomiokirja-arkisto, myöh. III jaosto, 12 varakanneviskaalin työhuone, 13 kanneviskaalin työhuone. Teoksesta Blomstedt 1973, 201–202, 205.

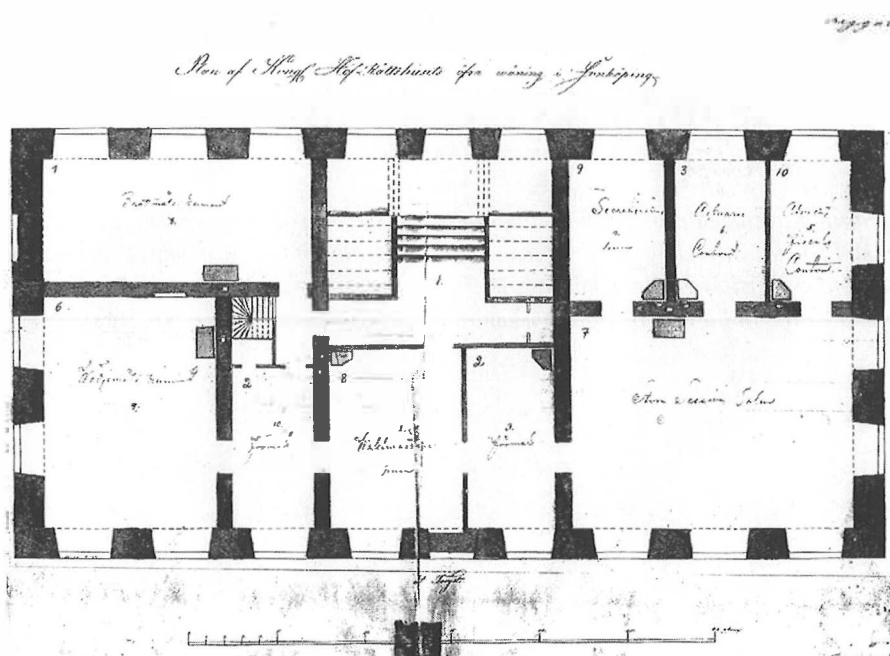
41. Göötan hovioikeuden rakennus otettiin keskeneräisenä käyttöön vuonna 1690. Sen suunnittelija on mahdollisesti rakennusmestari Hindrich Gottwald, "mäster Hindrich". Yksityiskohta kuvasta. Valokuva Kindboms Fotoateljé, Huskvarna.

42. Göötan hovioikeuden rakennus. "Gamla utseendet 1776. Adlercrantz". Teoksesta Bendz 1935, 91.

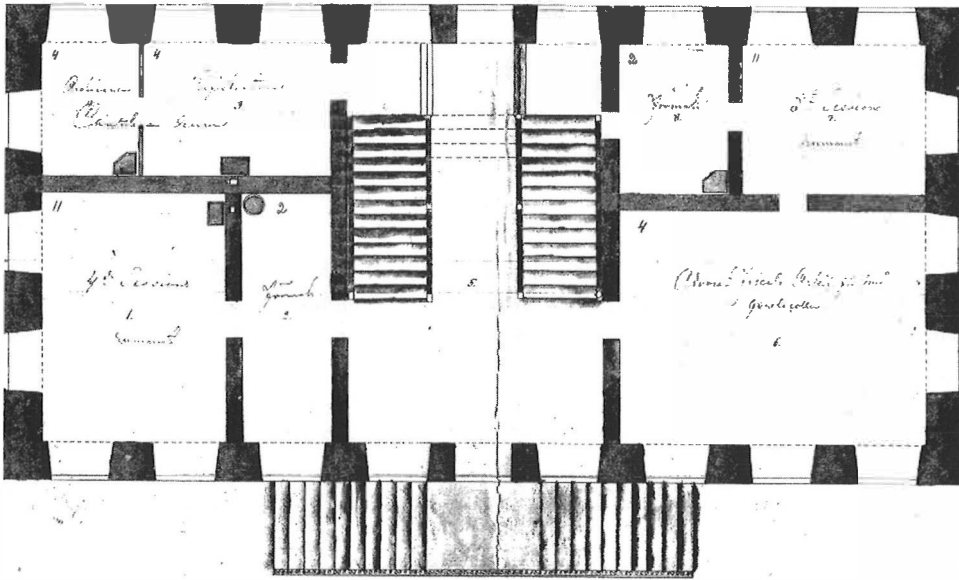

43. "Uppvisning i Kongl. Gödha hovrätt den 25 Junii 1776 och af Kongl. Hofrätten föreslagit och utvalde A. J. Bergwald." Jönköpings Kuninkaallisen Hovioikeudentalon yläkerran pohjapiirustussuunnitelma. Piirustus laadittu yli-intendentinvirastossa. Kuvassa 45 huoneluettelo. RA 1980.

44. Jönköpings Kuninkaallisen Hovioikeudentalon yläkerran pohjapiirustussuunnitelma. Piirustus laadittu yli-intendentinvirastossa. Kuvassa 45 huoneluettelo. RA 1980.

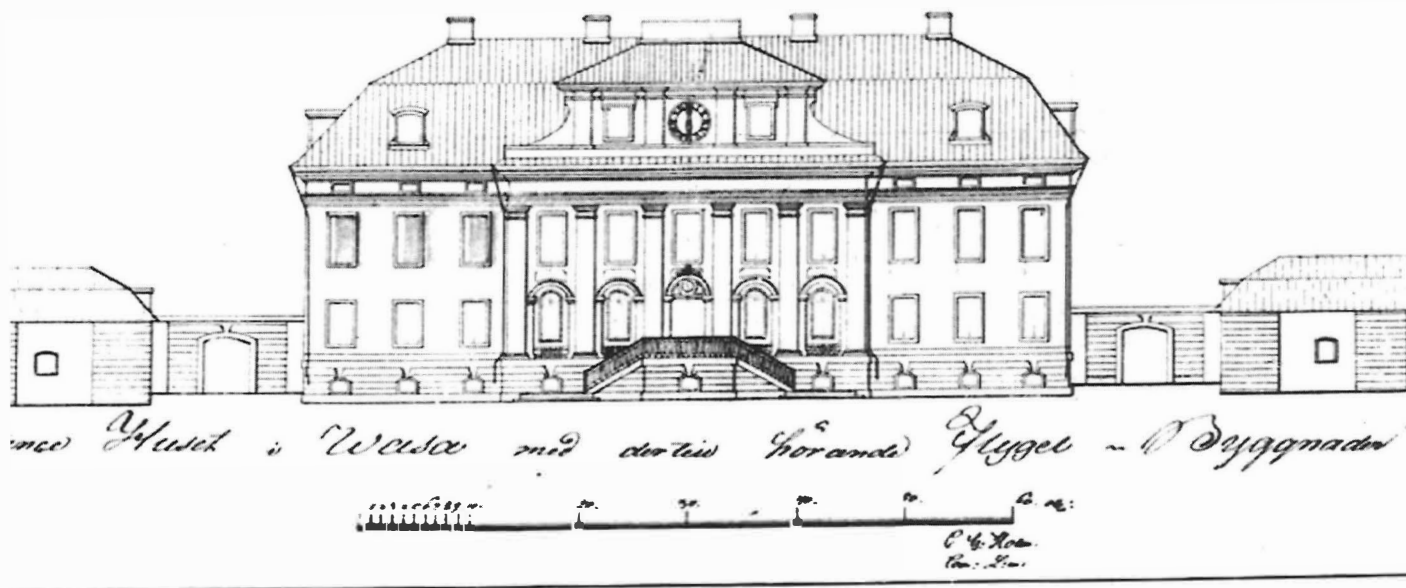
Plan of King's Hof-Rättshuset vidso väning i Jönköping.

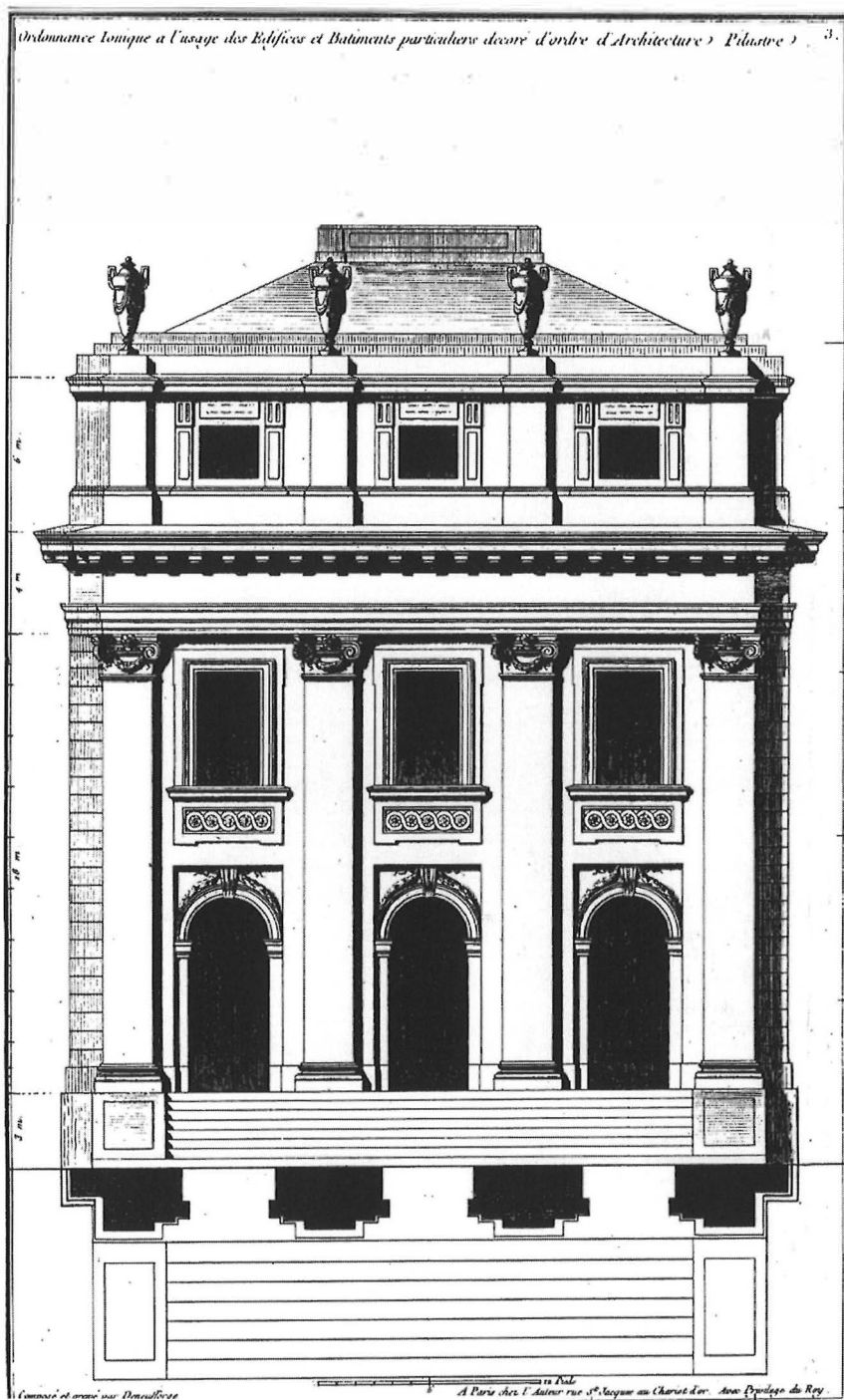
45. Jönköpings Kuninkaallisen Hovioikeudentalon alakerran pohjapiirustus suunnitelma. Piirustus laadittu yli-intendentinvirastossa. 1 rikosasiainhuone, 2 förmaaki, 3 aktuaarin huone, 4 arkisto, 5 kanslia, 6 riita-asiainhuone, 7 plenumsali, suuri istuntosali, 8 vahtimestarin huone, 9 sihteerin huone, 10 kanneviskaalin konttori, 11 istuntosali. RA 1980.

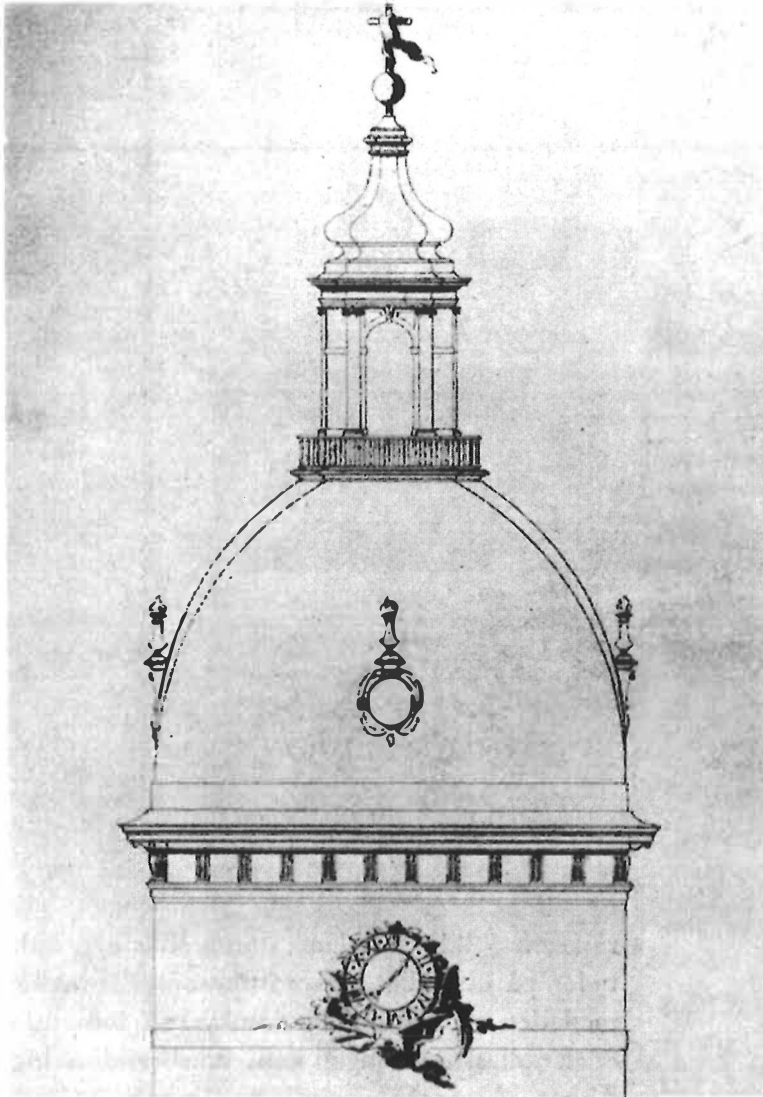
46. Hovioikeudentalon pääfasadin sisäänkäynti. Oven yläpuolella tukholmalaisen ornamentinveistäjän Ernst Philip Thomanin tekemä hovioikeuden perustajan kuningas Kustaa III:n monogrammirielifi vuodelta 1803. Valokuva Pekka Airaksinen 1975. VHO:n perinnehuone.

47. Carl Ludvig Engelin länsfasadpiirustus Vaasan hovioikeudentalon korjaustöitä varten, päiväys 9.8.1825. Rakennushallituksen piirustusarkisto. Valokuva KA 1980.

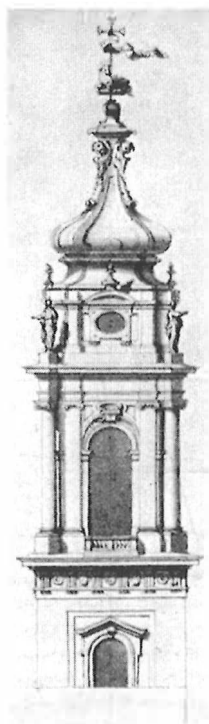
48. Jean-François de Neufforge fasadiehdotelma. Teoksesta de Neufforge 1757, 75, taulu 3.

49. Carl Fredrik Adelcrantzin Turun tuomiokirkon torninhuippuehdotelma 1750-luvulta. Teoksesta Fogelmarck 1957, 163, kuva 139.

50. Rooman S. Agnese-kirkko. Teoksesta Stavenow 1927, 237, kuva 119.

51. Filippo Juvaran Torinon Superga-kirkon kellotornin piirustus (N. M). Teoksesta Stavenow 1927, 238, kuva 120.

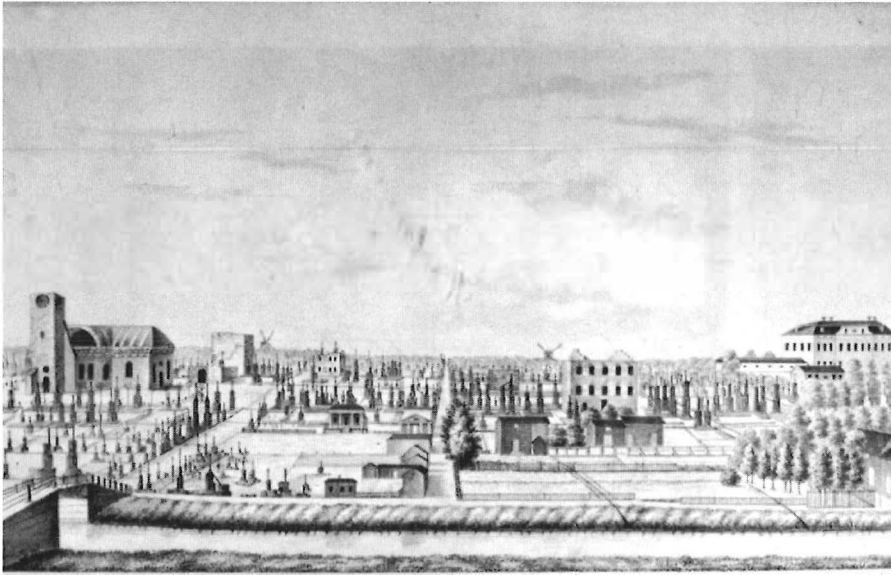
52. Ranskalaistyyppinen varhaiskustavilainen pikkutuoli Vanhan Vaasan hovioikeudentalosta. Valokuva P. O. Welin 1988. VHO:n perinnehuone.

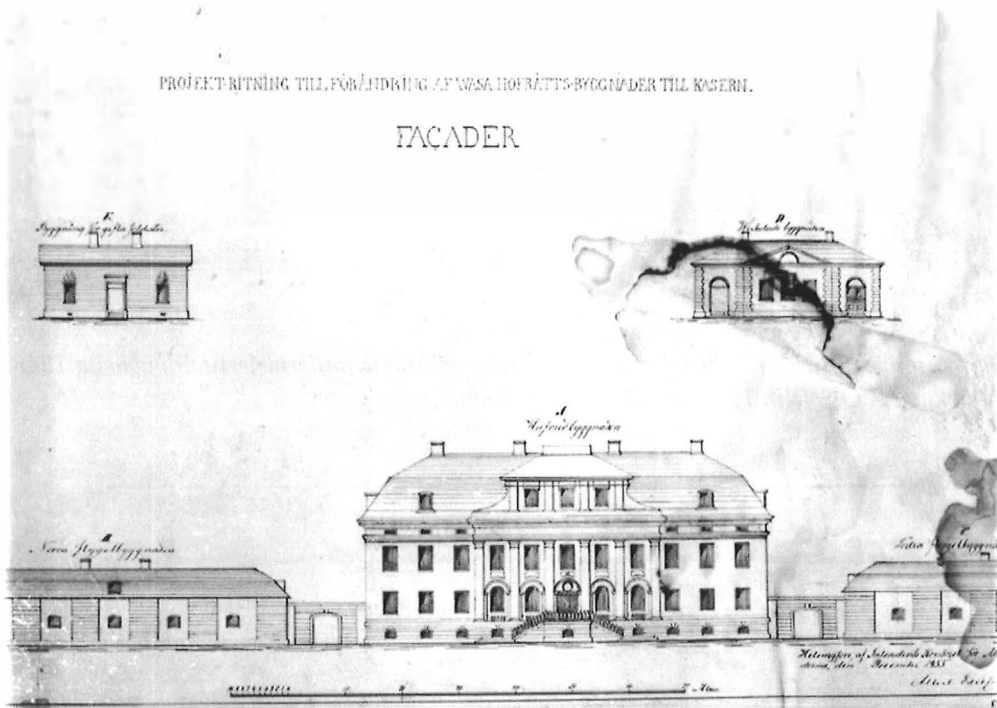
54. Turkulaisen puuseppämestarin Eric Johan Lönnrothin valmistama biedermeierpikku-
tuoli vuodelta 1835. Valokuva P. O. Welin 1988. VHO:n perinnehuone.

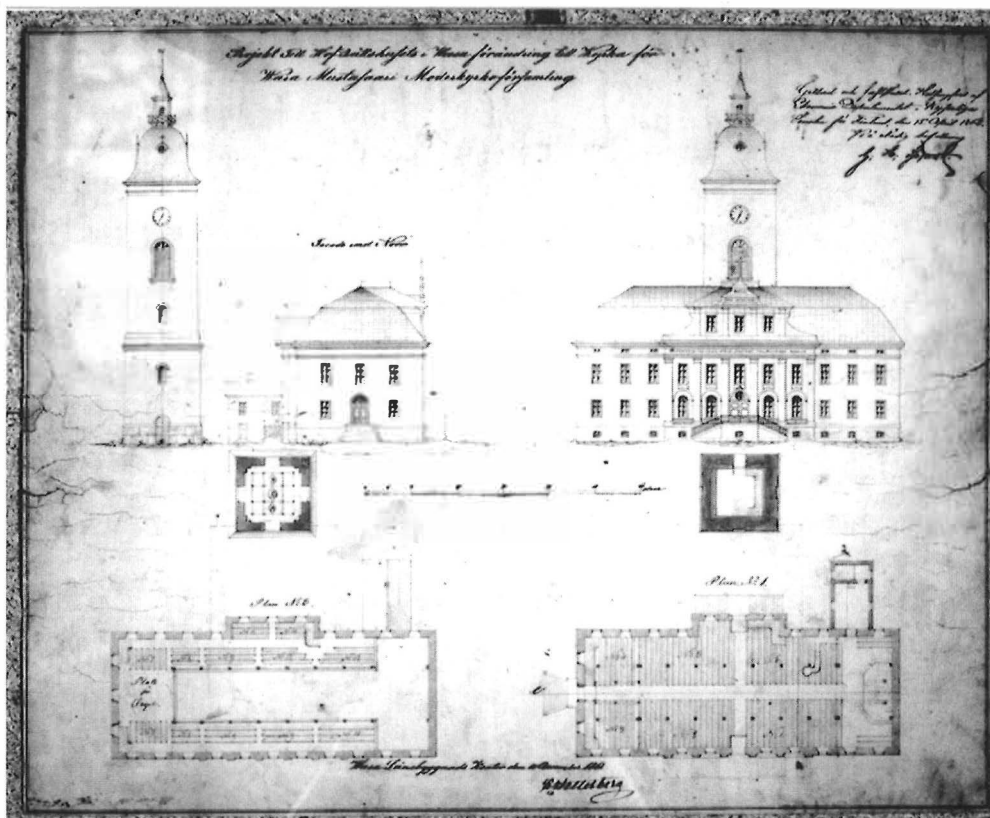
55. Kauppias Michael Smirnoffin hovioikeudelle välittämä biedermeiertuoli vuodelta 1846. Valokuva P. O. Welin 1988. VHO:n perinnehuone.

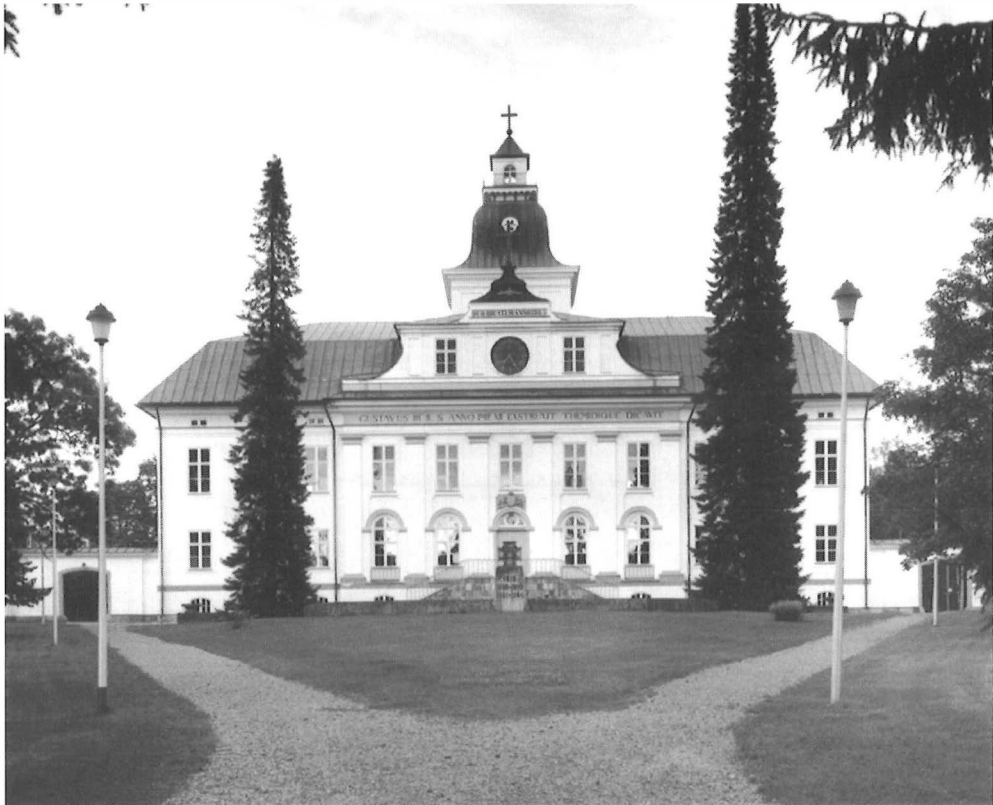
56. Vaasan kaupunki vuoden 1852 palon jälkeen. Oikealla hovioikeuden vahingoittumattomat rakennukset. J. H. Strömerin (1807-1904) litografia. Valokuva Mika Lampe 1983. PM.

57. Carl Albert Edelfeltin piirustus hovioikeudentalon muuttamiseksi kasarmiksi, päivätty Helsingissä intendentinkonttorissa joulukuussa 1855. Suunnitelmaa ei toteutettu. Rakennushallituksen piirustusarkisto. Valokuva KA 1980.

58. Carl Axel Setterbergin piirustukset hovioikeudentalon muuttamiseksi Mustasaaren kirkoksi, päivätty Vaasan Lääninrakennuskonttorissa 10.12.1861. Suomen Keisarillinen Senaatti hyväksyi ja vahvisti piirustukset Helsingissä 15.4.1862. Valokuva R. Olin. PM.

59. Kustaa III:n Themikselle pyhitetty kuninkaallinen hovioikeus Vanhassa Vaasassa, nyt Jumalalle pyhitettynä ja Mustasaaren seurakunnan kirkoksi muutettuna (pääjulkisivu). Valokuva Gunnar Bäckman 1997.

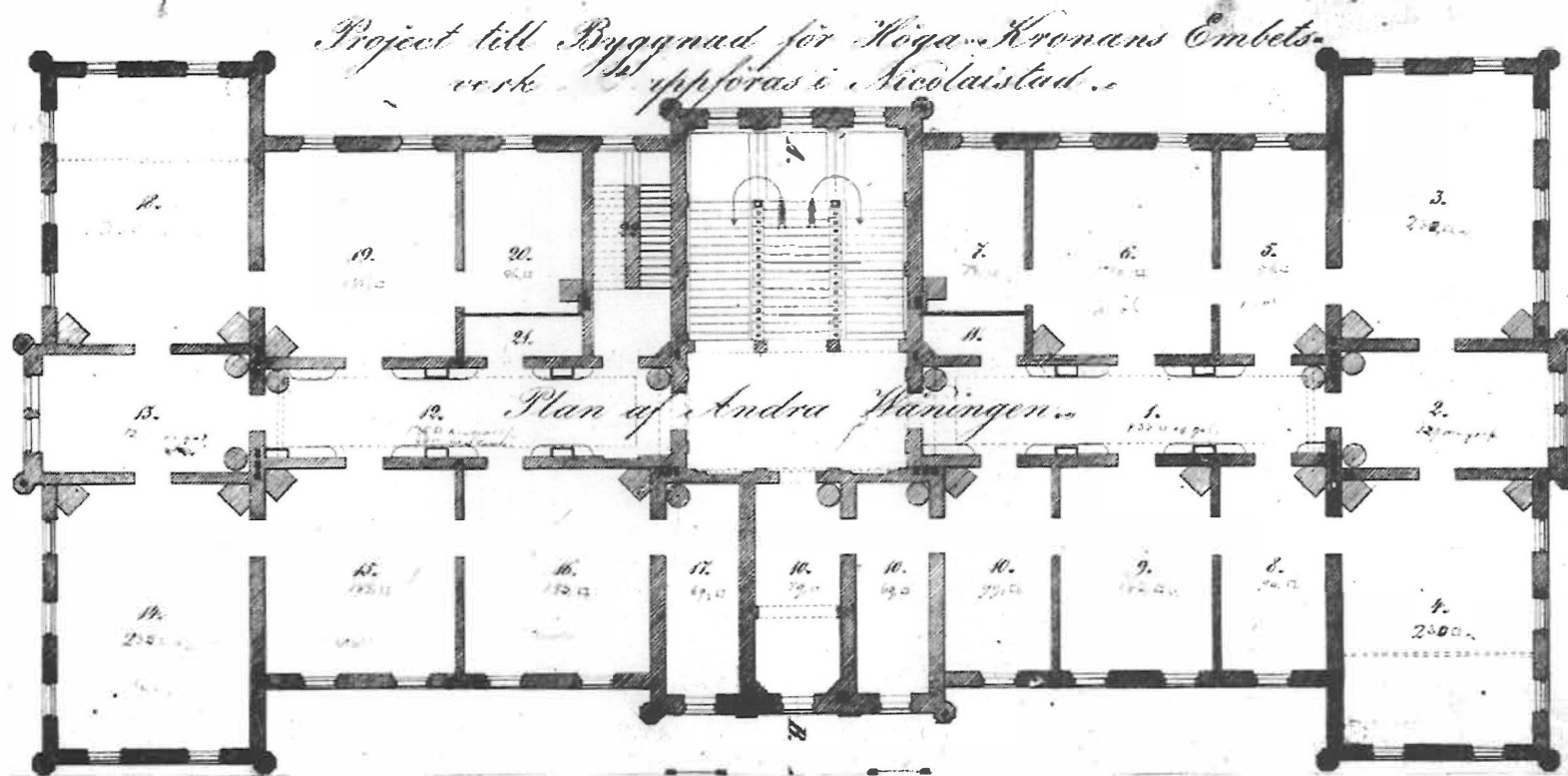
60. Mustasaaren kirkko länsipuolelta. Valokuva Gunnar Bäckman 1980.

61. Mustasaaren kirkko idänpuolelta. Valokuva Gunnar Bäckman 1980.

62. Mustasaaren kirkon interiööri. Valokuva Gunnar Bäckman 1980.

63. Carl Axel Setterbergin uuden hovioikeudentalon toisen kerroksen pohjapiirustus lokakuulta 1855. 1–11 hovioikeuden huoneisto, 12–22 lääninhallituksen huoneisto. Hovioikeuden huoneisto: 1 koridori (tambur), 2 förmak (presidentin huone), 3 ensimmäisen jaoston istuntosali, 4 toisen jaoston istuntosali, 5 sinetöintihuone, vahtimestari, 6 kansliahuone, 7 sihteerin huone, 8 aktuaarin huone, 9 kanneviskaalin huone, 10 käsiarkisto, 11 hemligrum. Valokuva VMA 1996.

64. Dupondius (Tiberius 14–37)
 Takas. naisen diadeemikoristeinen pää,
 Livia oikeudenjumalattarena. Justitia.
 Valokuva teoksesta Kisch 1955, 134, 171,
 Tafel I. N:o 1.

65. As. (Titus 80–81).
 Takas. seisova Aequitas pitkä sauva ja
 vaaka kädessään. Aequitas Avgvst Sc.
 Valokuva teoksesta Kisch 1955, 134, 171,
 Tafel I. N:o 2.

66. Dupondius. (Vespasian 77–78).
 Takas. seisova Aequitas pitkä sauva
 ja vaaka kädessään. Aequitas Avgvsti Sc.
 Valokuva teoksesta Kisch 1955, 134, 171,
 Tafel I. N:o 3.

67. Sestertius. (Gordian III. 238–244).
 Takas. seisova Aequitas runsaudensarvi ja
 vaaka kädessään. Aequitas Avg Sc.
 Valokuva teoksesta Kisch 1955, 134, 171,
 Tafel I. N:o 4.

68. Das schwedische Land- und Stadt-Recht (1709). Teoksesta Ellenius 1984, 197, fig 13.

69. Reliëfi. Kuormankantaja, n. 500 eKr. Persepolis. Teoksesta Häussermann 1962, 12.

70. Guariento: Mikael ja vaaka. Kuvasta neljä viimeistä asiaa, n. 1350. Museo Civico, Padova. Teoksesta Häussermann 1962, 63.

71. Rafael (1483–1520), Vatikaanin Stanza della Segnaturan Justitia. Teoksesta Raffael des Meisters Gemälde in 202 Abbildungen mit einer biografischen Einleitung von Adolf Rosenberg 1905, 49.

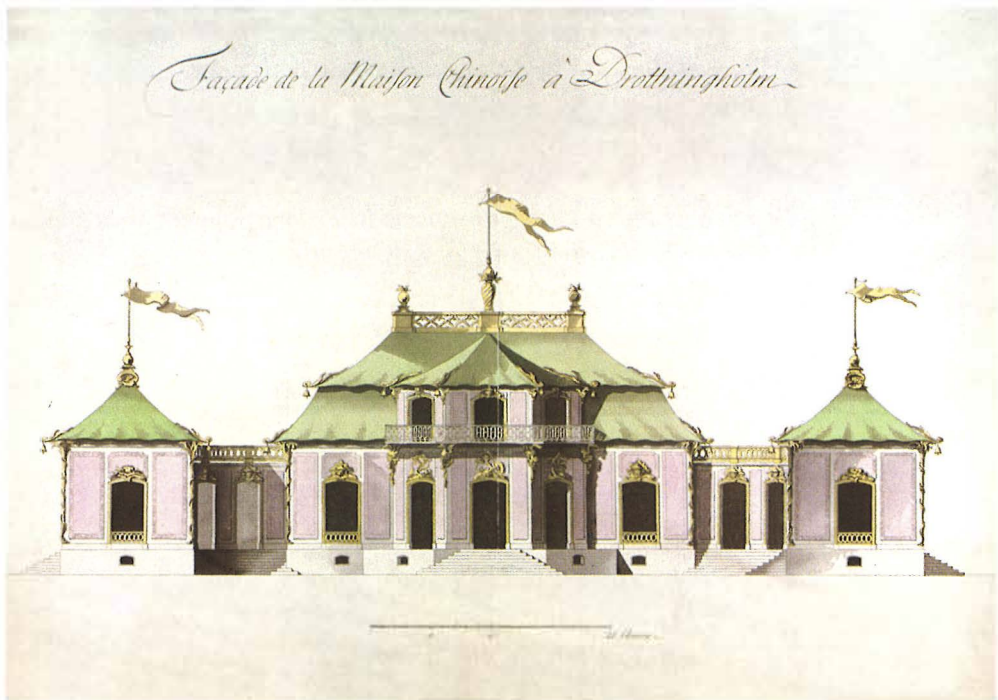
72. Siebenbürgenissä vuonna 1765 siviililainsäädännön reformin muistoksi lyöty mitali. Etusivulla keisarinna Maria Teresian (1717–1780) medaljonkikuva oikeuden tunnuksien päälle asetettuna. AR. 57,5 mm. Franz Xaver Würth. M. T. 190. SGK. Teoksesta Kisch 1955, 149, Tafel XIII. N:o 67.

I. Hovioikeuden valtakirja, virkasinetien säilytyskotelo, vuoden 1734 lakikirja ja vuoden 1772 hallitusmuoto sekä taustalla hovioikeuden valaraamattu Kaarle XII:n Raamattu. Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone.

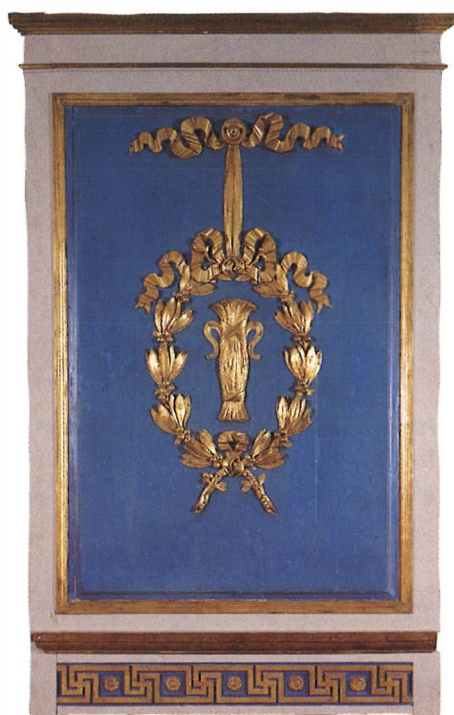
II. Carl Fredrik Adelcrantz. Alexander Roslinin maalaus, Pariisi 1754. Valokuva Sven Nilsson. Kungl. Akademien för de fria konsterna.

III. Carl Fredrik Adelcrantzin Kiinan linnan fasadipiirustus vuodelta 1763. Kuningatar Lovisa Ulrikalle rakennettu huvilinna Drottningholmissa. Yli-intendentinviraston arkisto, Ruotsin valtionarkisto. Teoksesta Andersson – Bedoire, 1986. Swedish architecture drawings 1640–1970.

IV. Ornamentinveistäjä Ernst Philip Thomanin Kustaa III:n monogrammir reliefin kipsikopio vuodelta 1993. Valokuva Jyrki Heinonen 1996. VHO:n perinnehuone.

V. Vaasain kuningassuvun vaakunakuva korkokuvana vuodelta 1786. Alkuaan Vanhan Vaasan hovioikeuden tuomiosalissa, nyt uuden hovioikeudentalon porrashallissa. Hovioikeuden tuomarikunta tuntee korkokuvan nimellä "Sininen sopraporta". Valokuva Jyrki Heinonen 1996. VHO:n perinnehuone.

VI. Kustaa III, Lorens Pasch nuorempi 1783.
Kehyksen veistänyt Gustav Johan Fast ja kullannut Fredr.
Gedeur. Valokuva Jyrki Heinonen 1996. VHO:n perinnehuone.

VII. Arvid Friedrich Kurck (Kurki), **Lorens Pasch nuorempi**. Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone.

VIII. Carl Bonde, **Per Krafft vanhempi** 1787. Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone

IX. Carl Johan Gyllenborg, **Lorens Pasch nuorempi**. Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone.

X. Johan Gustaf von Carlson, **Anders Eklund 1794 tai 1797 ?** Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone.

XI. Jöran Wilhelm Lode, **Samuel Hoffmeister 1794**. Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone.

XII. Axel Christian Reuterholm, **Lovisa Charlotta Reuterholm 1800-luvun alkup.** Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone.

XIII. Eleganti varhaiskustavilainen presidentintuolin (valm. n. 1776–1786) edustaa ranskalaista tyyppiä. Tuolin valmistanut tukholmalainen tuolintekijä Johan Melchior Lundberg vanhempi. Valokuva Jyrki Heinonen 1996. VHO:n perinnehuone.

XIV. Tukholmalaisen kellosepän Petter Ernstin valmistama kustavilainen lehtikullattu seinäpendyyli, valm. n. 1776–1786. Valokuva Jyrki Heinonen 1996. VHO:n perinnehuone.

XV. Tukholmalaisen kellosepän Petter Ernstin valmistama rokokoola edustava polykromisesti koristemaalattu konsolikello, valm. n. 1776–1786. Valokuva Jyrki Heinonen 1996. VHO:n perinnehuone.

XVI. Aleksanteri I, François de Gérard tai hänen koulukuntansa 1818. Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone.

XVII. Erik Johan Bergenheim, taiteilija tunte-
maton. Valokuva Unto Heinonen 1975.
VHO:n perinnehuone.

XVIII. Carl Fredrik Rotkirch, **Mathilda
Rotkirch** 1839. Valokuva Unto Heinonen
1975. VHO:n perinnehuone.

XIX. Carl Adam Adlerstjerna, taiteilija tuntematon. Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone.

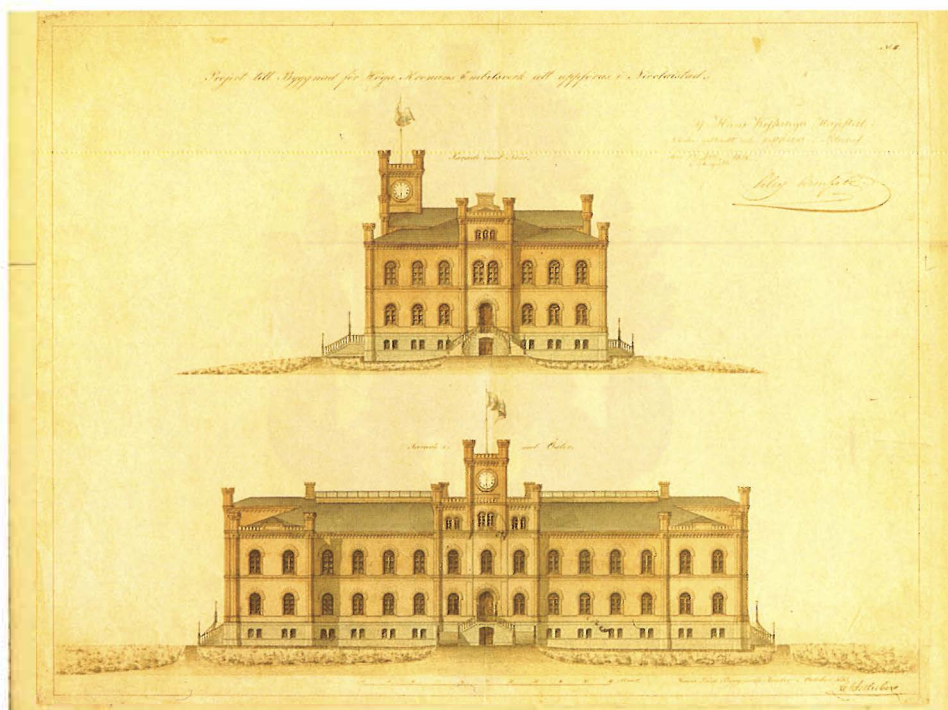
XX. Ernst Fredrik Brander, Carl August Tholander. Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuone.

XXI. Vuonna 1821 Pietarista hankittu uhkeaa empireä edustava presidentinistuin, puuosiltaan kokonaan kullattu, käsinojina uljaat aarnikotkat. Valokuva Jyrki Heinonen 1996. VHO:n perinnehuone.

XXII. Tukholmalaisen kellosepän Carl Adolf Talénin valmistama empireä edustava lehtikul-lattu seinäpendyyli vuodelta 1820. Valokuva Jyrki Heinonen 1996. VHO:n perinnehuone.

XXIII. Uuden hovioikeudentalon pääjulkisivu ja pohjoispäätty. Piirustuksessa Carl Axel Setterbergin signeeraus ja päiväys lokakuussa 1855. Valokuva G. Mäkinen. VHO:n perinnehuone.

XXIV. Nykyisen hovioikeudentalon plenumsali, jota hallitsevat hovioikeuden perustajan kuningas Kustaa III:n ja kustavilaisen ajan presidenttien muotokuvat. Valokuva Jyrki Heinonen 1996. VHO:n perinnehuone.

XXV. Nykyisen hovioikeudentalon toisen osaston istuntohuone, joskus autonomian sa-
liksi kutsuttu. Valokuva Jyrki Heinonen 1996. VHO:n perinnehuone.

XXVI. Näkymä nykyisen hovioikeudentalon II kerroksen päähallista pohjoiseen istuntosalien käytävälle. Valokuva Jyrki Heinonen 1996. VHO:n perinnehuone.

XXVII. Oikeuden tunnuksia esittävä korkokuva vuodelta 1786. Kuvassa oikeudenjuma-
lattaren attribootit. Keskimmäisenä avoin kirja (Raamattu tai lakikirja), jonka alla ris-
tikkäin liktorin vitsakimppu ja kirves sekä miekka. Vaakakupit kirjan molemmin puolin.
Avoimen kirjan päällä silmäside. Valokuva Unto Heinonen 1975. VHO:n perinnehuo-
ne.

XXVIII. Justitien eli oikeamielisyys, allegoria, yksityiskohta kattomaalauksesta n. 1660, biljardihuone, Grönsöön linna, Enköping. Valokuva Leif Tengström 1997.

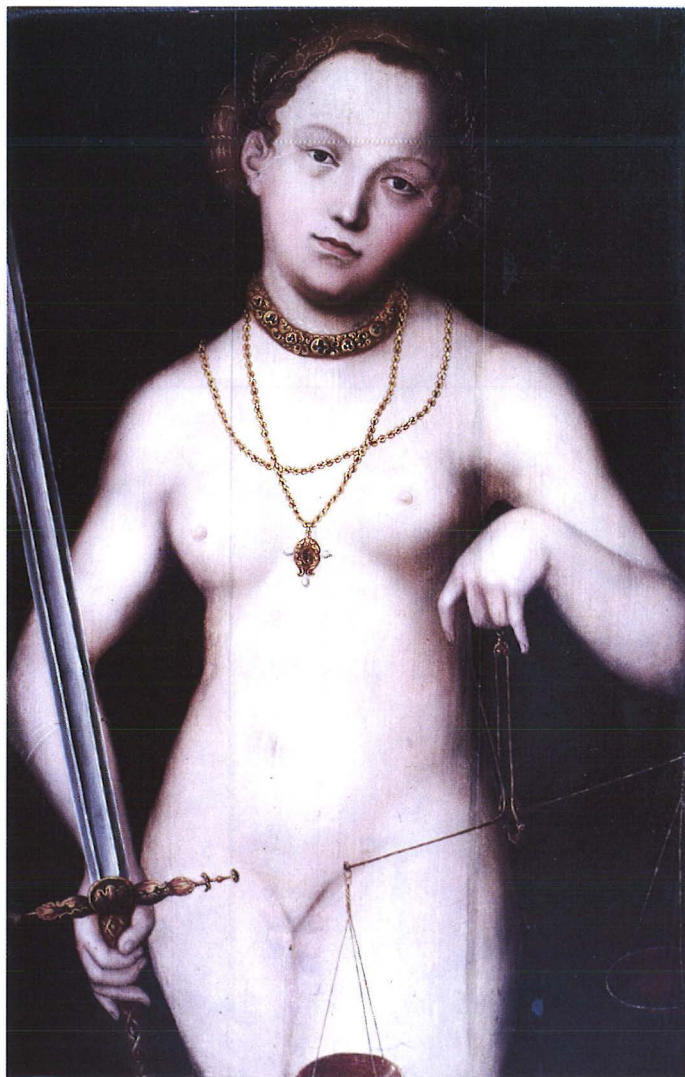
XXIX. Vaasan hovioikeuden perustamismitali 1775. Takasivulle kuvattu vaakaa ja valtikkaa kantava oikeudenjumalatar. Kuvan mitali on vuosisadan alun jälkilyöntiä, joka tilattiin hovioikeuden henkilökuntaa varten. Sen lahjoitti hovioikeudelle kirjastonhoitaja Eino Rewell vuonna 1972. Valokuva Hannu Aaltonen 1996. VHO:n perinnehuone.

XXX. Nykyisen hovioikeudentalon porrashallin oikeusaiheinen seinämaalaus, oikeudenjumalatar silmät sidottuna sekä vaaka ja miekka kädessä. Värikerrostumien ikäjärjestyksen perusteella voidaan arvioida, että porrashallin oikeusaiheiset kuvat on maalattu tämän vuosisadan alussa. Valokuva Gunnar Bäckman 1997.

XXXI. Johan Alm (1728–1810), Tandefeltin sukuvaakuna. Öljy puulle 69 x 65 cm. Valokuva Mika Lampe 1983. PM.

XXXII. Lucas Cranach vanhempi (1472–1553), *Justitia*.
Öljy kankaalle 72,5 x 48,5 cm. Valokuva Mika Lampe 1983.
PM.